

XOCALIDAN
GƏLƏN VAR

GUEST FROM KHOJALY

245-20/7 2014

27-28.02.15

4487.11.02.16

268-2.03.16

74-15.12.16

126-15.02.2017.

144.12.08.17

+

66541

84(5Aze)-44
M 96

Müslümqızı S.

gələn var.

12.20 AZN

ab-2014

66541

Səriyyə Müslümqızı

84 (5Aze)-44

M 96

Xocalıdan gələn var

GUEST FROM KHOJALY

2008

F. Kəçərli adına
Azərbaycan Dövlət Uşaq
KITABXANASI

INV. № 66541

**"XOCALIDAN
GƏLƏN VAR"**

**"XOCALIDAN
GƏLƏN VAR"**

LAYİHƏ MÜƏLLİFİ

İlqar Qasimov

MÜƏLLİFİ VƏ TƏRTİBÇİ

Səriyyə Müslümqızı

REDAKTOR

Məmməd Nazimoğlu

KOORDİNATOR

Mübariz Allahverdiyev

TƏRCÜMƏÇİLƏR

Taleh Bulud (ingilis)

Nərmin Abbasova (ingilis)

KORREKTOR

Tamara Zeynallı

DİZAYNER

Zaur Əliyev

Rəşad Əhədov

YİĞİCİ

Sevinc

IDEA

İlqar Gasimov

AUTHOR AND DESIGNER

Sariyya Muslumgizi

EDITORS

Məmməd Nazimoghlu

COORDINATOR

Mübariz Allahverdiyev

ENGLISH TRANSLATORS

Taleh Bulud, Nərmin Abbasova

DESIGNER

Zaur Aliyev

Rəşad Əhədov

COMPUTER OPERATOR

Sevinj

**ONLAR HEÇ VAXT
BÖYÜMƏYƏCƏKLƏR**

**THEY WILL NEVER
GROW UP**

LAYİHƏ MÜƏLLİFİ

İlqar Qasimov

MÜƏLLİFİ VƏ TƏRTİBÇİ

Səriyyə Müslümqızı

REDAKTORLAR

Məmməd Nazimoğlu, Əsli Xəlilqızı

KOORDİNATORLAR

Könül Həsənova, Cəmilə Babayeva

TƏRCÜMƏÇİLƏR

Ədilə Ağabəyli (ingilis)

Taleh Bulud (ingilis)

Nicat Məmmədov (rus)

RƏSSAM

Vaqif Ucatay

DİZAYNER

Tehran Gəncəliyev

YİĞİCİ

Aynur Balakışiyeva

IDEA

İlqar Gasimov

AUTHOR AND DESIGNER

Sariyya Muslumgizi

EDITORS

Məmməd Nazimoghlu, Aslı

Khalilgizi

COORDINATORS

Könül Hasanova, Jamila Babayeva

ENGLISH TRANSLATORS

Adila Ağabəyli, Taleh Bulud

RUSSIAN TRANSLATOR

Nijat Məmmədov

ARTIST

Vaqif Ucatay

DESIGNER

Tehran Ganjaliev

COMPUTER OPERATOR

Aynur Balakishieva

**BİZİ YAŞADAN
HƏSRƏTDİ**

OUR GRIEF

TARİXİMİZİN QANLA YAZILMIŞ BİR PARÇASI

...Deyirlər zaman ən qüdrətli təbibdir. Bir də deyirlər zaman ən ədalətli hakimdir. Amma hərdən fikirləşirəm ki, bu fikirlər adi deyimdən uzağa getmir. Çünki, dünyanın reallığı, həyatın sərt üzü tamam başqadır. Hər dəfə Xocalı faciəsini xatırlayanda, ümumiyyətlə zaman bərsində söylənilən kəlamların həyatiliyinə şübhə ilə yanaşıram. Əgər zaman ən qüdrətli təbibdirsə, bəs niyə bizim faciələrimiz, o faciələrimizdə aldığımız yaralar qaysaq bağlamır? Əgər zaman ən ədalətli hakimdirsə nə üçün belə bir cahansümül ədələtsizlik hələ də meydan sulayır? Bəlkə də bu suallar kimin üçünsə banal, kimin üçünsə də romantik səslənir. Amma nə cür səslənməsindən asılı olmayaraq bu suallar hər bir azərbaycanlının içində var. Biz o sualları dərd kimi içimizdə yaşadıq.

Budur, Xocalı soyqırımının növbəti ildönümü gəlir. Ötən illər ərzində nə deyib? Biz faciəmizin salnaməsini yazıb dünyaya çatdırma bilmişkimi? Rəhbərlik etdiyim Azərbaycan Yolu Siyasi Hərəkatı həmin istiqamətdə bir sıra tədbirlərin keçirilməsinə nail olub, rus və ingilis dillərində analoqu olmayan kitablar nəşr etdirib və bu ağır işdə əslən Xocalıdan olan, soyqırımını fiziki və mənəvi baxımdan yaşamış, anasını itirmiş Səriyyə Müslümqızına və digərlərinə yardımçı olmağa çalışıb. Mən bilirəm ki, dərdlərimizin xronikasını qələmə alan Səriyyə xanım bu yazıları qələmə alarkən hansı sitemləri yaşayır, hansı dərdlərin daşıyıcısına çevrilir. Mən bilirəm ki, bu zaman el arasında deyildiyi kimi, o dünyanı görüb qayıdır. Hələ inişil Xocalıda qətlə yetirilmiş "Onlar heç vaxi böyüməyəcəklər" ensiklopedik kitabını çapa hazırlayarkən şəxsən mən insanın belə faciələrə dözümlü qarşısında baş əydim. Kitabın nəşrindən sonra xeyli sayda insanlar, təşkilatlar onu təkrar çap etmək üçün müraciətlər etdilər. Mən onlara dedim: "Allahı seversiz, gedin nə qədər istəyirsiniz çap eləyin, dünyanın hər yerinə yayın, bütün imkanlarınızdan istifadə edin və unutmaq ki, bu bizim milli faciəmizdir"

Bu il biz həmin faciə salnaməsinə qətlə yetirilmiş qadınlara da əlavə etmişik. Vərəqlədiyiniz kitab hər bir azərbaycanlının evində olmalıdır. Şəxsən mən belə düşünürəm. Həm də o fikirdəyəm ki, hər bir azərbaycanlı öz faciələr salnaməsinə imza atıb onu dünyaya çatdırmalıdır.

Dünya bilməlidir ki, bu kitab ötən əsrin ən dəhşətli faciələrindən biri bərədədir.

Bu kitabın səhifələrindən qopan hayqırtı və feryad səslərini eşitmək üçün yalnız azərbaycanlı olmaq da gerek deyil. Sa-

dəcə, adi insani hisslərə malik istənilən kəs milliyyətindən asılı olmayaraq həmin səsləri eşidib ən azından düşünmək məcburiyyətində qalacaq.

Bu kitab Xocalı faciəsi qurbanlarının harayıdır.

Ona görə ki, 16 il əvvəl baş vermiş faciəni törədənərin hələ də cəzasız qaldığını bir daha bəyanlayır.

Bu kitab tariximizin qanlı yazılmış bir parçasıdır.

Bu kitab həm də torpaqlarımız uğurunda mübarizəyə bir çağırışdır.

Azərbaycan Yolu Siyasi Hərəkatının
Koordinasiya Şurasının sədri
İlqar Qasimov

BLOODY PART OF OUR HISTORY

...It is said that time is a powerful doctor. It is also said that time is most impartial judge. But sometimes I think that these are just words. The reality is different. Every time when I remember Khojaly genocide, I doubt about the vitality of said words on time. If time is powerful doctor, then why do not our wounds skin over? If time is impartial judge, then why does such world-wide injustice exist? Maybe these questions would sound banal or romantic for someone. Notwithstanding, these questions exist among Azerbaijanis. We immortalize these questions as a big grief.

The next anniversary of Khojaly genocide comes. What have been changed during previous years? Were we able to spread the chronicle of our tragedy? Political Movement Azerbaijan Way, which is lead by me, held several events in this direction, published several books in Russian and English languages and Sariyya Muslumgizi who is from Khojaly and witnessed Khojaly genocide and lost her mother in this tragedy, helped us in this direction financially and morally. I know that what agony felt Sariyya khanim when she wrote this book. I understand her grief. I know that as it is said among people "she died twice when she wrote this book". Last year when she wrote book "Khojaly is not dead" about the people died in Khojaly, I bowed in front of her patient. After publishing the book, many people,

organizations asked her for re-publishing of that book. I said them: "If you want you can publish it and spread throughout the world. Do not forget this is our national tragedy".

This year, we added the tragedy of women died in that genocide. All Azerbaijanis should have this book at home. This is my own opinion. And I think that every Azerbaijani should spread this book throughout the world.

The world must know that this book is about one of the most terrible tragedies of last century.

It is not necessary to be Azerbaijani to understand the cry of those people. Every men not depending of their nationality should understand their grief, their sorrow, should hear their cry if they have any feeling.

This is the cry of Khojaly victims.

But those who committed this crime 16 years before still go unpunished.

This book is bloody part of our history.

The Political Movement "Way of Azerbaijan"
The chief of the Coordination Council
Ilgar Gasimov

NİYƏ SUSURSUNUZ, BAŞINIZA DÖNÜM?

...Yenə onlarla baş-başayam. Bu dəfə mən danışiram, onlar qulaq asırlar. Mən ürəyimi boşaldıram, onlar susurlar. Onlar həmişə susacaqlar. Şekillərdən mənə sarı boylanın tanış üzlərə, baxışlara baxıb sanki onların səslərini eşidirəm. Uzun, ağ paltarlı anam lal baxışlarla mənə süzür. Bu səslərdə heyrət, təəccüb, haray və fəryad var.

...Onlar insanın insana qarşı qəddarlığına heyrətlənirlər.

...Onlar Tanrının onlara yazdığı qismətə və taleyə təəccüb-lənirlər.

...Qara damlarda yaşayan xocalıların nə bir əyin-başı, nə də qarın dolusu yeməyə çörəkləri varmış...

...Onlar səslərinin dünyaya çatmadıqlarını bilib haray çəkirlər.

...Onlar gələcək nəsilləri düşmənin məkrindən və qaniçənliyindən xəbərdar etmək üçün fəryad qoparırlar.

...Mən bu şekillərə, bu şekillərdəki susqun və dolu gözlərə baxıb için-için ağlayıram.

Çünki, onlar mənim başıma sical çəkən, əhvalımı xəbər alan, bir gün görməyəndə darıxan adamlardı. ..Və indi görə nə illərin həsrətliyi. Əlimi hey uzatsam da, nə onlara, nə də anama çatmır.

Onlar ömürləri və arzuları yarıda qırılmış Xocalı qadınlarıdı.

Onlar Tanrının ən günahsız bəndələridi.

Amma nədən bu günahsız bəndələr bir gecədə ən kömək-siz bəndələrə çevrildilər?

...Və özümdən asılı olmayaraq mən bu sualı insanlara yox, göylərə ünvanlayıram. Bu qədər də dərd olarmı? Məgər Tanrının qəzəbinə tuş gələcək hansı günah işimiz var ki, indi öz əcəli ilə dünyadan köçən, qəbrinin yeri bəlli olmayan xocalı qadını xoşbəxt insan sayılır?

...Mən için-için ağlayıb bu şekillərə siqal çəkirim. Sanıram ki, əllərim onların saçlarında, qaşlarında, üz-gözlərində gezinir. Mən də bununla təskinlik tapıram. Yox, bu kəlməni yanlış işlətdim, təskinlik tapmıram, özüm özümə təskinlik verim. Fikirləşirəm ki, nə vaxtsa onları görəcəyəm, hal-əhval edəcəyəm, qucaqlayıb bəğrime basacağam və soruşacam: bu qə-dər vaxtı haradaydınız belə, a tifaqı dağılmışlar, ay evi yandırılmışlar, ay gülləyə tuş gəlmişlər, ay məzarı itkin düşmüşlər? Bəs demirsiz bu ayrılığa dözməyənlər var? Bəs haradasınız, ay qadasını aldılarımı?. Ananın da məzarına əl çatmazmı? Gül düzülməzmi?

Və sonra onlar başlarına gələnləri mənə danışacaqlar. Mən

də onları söylədiklərini göz yaşları içərisində vərəqlərə köçürüb başdan-başa dərd, qüسسəylə, təkçə anamın deyil, neçə-neçə anaların faciəsi ilə dolu bu kitabı yazacağam...

Heləlik isə yazı masamın üzərində bizik: qətlə yetirilmiş, itkin düşmüş, öldüsü-qaldısı ballı olmayan Xocalı qadınları və bu dərdi insanlarla bölmək istəyən mən. Bir azdan gecə yarılı olacaq və mən yuxuya gedəcəm. Yuxuda Xocalını görəəcəm. Onlar hamısı mənim yuxuma qan rəngində girecəklər...

...16 ildi belədi: hər gecə gördüyüm yuxular girir yuxuma. Bu yuxular heç vaxt çin çıxmıyacaq. Yuxusu çin çıxan xocalılıya rast gəlməzsiniz. Çünki, bizim yuxularımız 1992-ci il fevralın 26-da güllələnib, itkin düşüb, əsir götürülüb, donub.

...Məndən soruşurlar: bu xocalılar daşdandı, demirdəndi, nədəndi ki, bu boyda dərdə dözürlər?

Bəyəm dözürlük ki, atam-anam, bacım-qardaşım, dözürlük ki?

İndi mən danışım, siz eşidin, görün dözürlük, yoxsa dözmürük...

Görün ki, biz yanıb külə dönmüş insanlarıq. Biz ona görə yaşayırıq ki, həlak olmuş xocalıların həsrətini yaşayanlar olsun.

Bu həsrət bitən günü dünyada birçə dəne də xocalı qalmayacaq.

...Mən də bu kitabı həmin həsrətin bitməməsi üçün yazdım...

Səriyyə Müslümqızı

WHY DO YOU KEEP SILENCE?

... I am again with them. But now I speak and they listen. I pour out my grief and they keep silence. They will always keep silence. I look at the pictures and think that they are speaking with me. My mother with her long white dress stared at me. There is amazement, astonishment, and cry in their voice.

...They are astonished with the despotism of a man against the others.

...They are surprised with their fate.

...They had nothing to eat, nothing to wear.

...They cry because they know that nobody hears them.

...They scream to aware next generation about the insidiousness and bloodthirstiness of an enemy.

...I cry while looking at these pictures.

There are the people who once sleeked my hair, who once took care of me, who once missed me very much. No I miss them. I try to reach them, to my mother. But it is useless.

They are the Khojaly women whose dreams did not realize. They are the sinless slaves of Allah.

But why these sinless slaves died on that night?

...I address this question not to people but to the sky. Why there is so much grief? What was our fault? Why God punished us?

...I sleek these pictures and cry. I imagine that I sleek their hair, eyes, and eyebrows. I calm down. No, I was mistaken, I do not calm down; I try to calm myself. I think that one day I will see them again, I will embrace them and I will ask them where they were so long. Do not you think that there are people who miss you, who long for you? Where were you?

And then, they will tell me what happened with them. And I will write everything they said with tears in my eyes. I will write about their grief, tragedy. Not only my mother's grief but all of them...

But now I write about those who were killed, those who were lost. About Khojaly women...It is mid night and I am going to sleep. I will dream Khojaly. I will see all of them in blood.

...16 years passed. 16 year I saw same dreams. I dream same dreams. I will never forget these dreams. These dreams will never leave me alone. These dreams will never be true. You can not see any man from Khojaly whose dream comes true. Our dreams were captivated, killed, lost on 26 February 1992.

...People ask me: Are these Khojaly people made from stone, iron? How could they stand such grief?

You think that we stand, but it is not right.

Now I will speak and you listen and see whether we stand this grief or not...

We are the people who burnt out. We live only because to memorize those who died on 26 February 1992. We live to miss those people.

One the day when this longing will end, none of Khojaly people will stay in the world.

... I wrote this book in order memorize these people forever...

Sariyyə Muslumgizi

QANA BULAŞMIŞ QIZIL ÜZÜKLÜ BARMAQLAR

Əntiqə Heydər qızı Abbasova 1936-cı ildə Xocalıdan anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da soyqırım zamanı qətlə yetirilmişdir. 57 yaşı vardı. 3 övlad anası idi.

Qarayanız, iri badamı gözlərinin dərinliklərində kədər gizlənərdi. Lap uşaq yaşlarında Böyük Vətən müharibəsinin ağırlıqları onun da zərif çiyinlərinə düşmüşdü. Başqa uşaqlar kimi o da istərdi ki, Xocalının İlisu çayının kənarlarında qaçdı-tutdu oynasın. Amma uşaqılıq illərinin şirinliyini dadmaq ona nəsb olmamışdı.

Bu balaca, çəlimsiz qızıcığaz Xocalıdakı təsərrüfatda gecə-gündüz çalışardı. Dan yeri sökülməmiş yuxudan oyanar, yeganə bezdən olan donunu əyninə taxıb işə qaçardı. Qadınlar bu yeniyetmə qızın tütün düzməsinə heyran qalardılar. İşləyəndə onun əllərini görmək mümkün olmazdı. İşdən yorğun-arğın qayıdanda da özündən kiçik bacı-qardaşlarının qayğısını çəkərdi. Ev işləri görər, təndirdən kül çıxarıb, onu qaynadaraq sabun əvəzinə pal-paltar yuyardı. Xəyallarında güzgü önündə sığallanıb-tumarlanmağı arzulayardı. Amma bir an da olsun dincəlmək nə olduğunu bilməzdi. "Yaman günün ömrü az olar" - deyərək, sabaha ümidlə baxardı. Qoçaqlığı onun üzünü ağartmışdı. Qabaqcıl təsərrüfatçı kimi ad qazanmışdı.

İllər ötdü. Onların da qapısını elçilər döydü. Əntiqə xalanı özündən yaşca xeyli böyük olan Hüseynalı kişiyyə ərə verdilər. Xocalıdan Xankəndinə gəlin köçdü. Onların 3 övladları dünyaya gəldi. Uşaqları boya-başa çatdıqca Əntiqə xalanın sevincdən ürəyi köksünə sığmırdı.

Tale Əntiqə xalanı yenidən sınağa çəkdi. İkinci oğlu Eldar faciəli şəkildə avtomobil qəzasında dünyasını dəyişdi. Bala dərdi onun qəddini əysə də, özünü tox tutdu, göz yaşlarını qəlbinə axıtırdı. Sən demə, qabaqda hələ çox sınaqlar varmış. Ermənilər onların evlərini zəbt edəcək, həyat yoldaşı isə bu dərdə dözməyib dünyasını dəyişəcəkdi. Əntiqə xala bu ağır, dözülməz dərdlərə mərdliklə sinə gəlirdi. O, gecə isə oğluna dayaq olan Əntiqə xala Kətik meşəsinə üz tutdu. Yol uzun və üzücü idi. Qarlı aşırımları

qalxdıqca sürüşüb dərəyə yuvarlanır, yenidən qalxıb qaçmağa davam edirdi. Erməni yaraqlıları isə aman vermirdi, güllələr dolu kimi yağırdı. Əntiqə xala əllərini göyə qaldırıb Allahdan imdad diləyirdi. "Oğluma gələn qada-bəla mənə gəlsin"- deyirdi. Sanki onun səsinə Allah eşitdi. Atılan güllələrdən biri onu al qanına qərç etdi.

Oğlu isə anasının ölümündən xəbərsiz idi. Əntiqə xalanın gəlini Çiçək xanım qayınanasının ölümünü həyat yoldaşından gizlədirdi. Beş gün, beş gecə Çiçək əri ilə qarın-suyun içində qalmışdı. Bir səhər isə ətrafda Milli Ordunun paltarını geyinmiş adamların olduğunu gördü. Onlar əllərindəki torbaya meyitlərin üstündəki zinət əşyalarını yığıb atırdılar. Qadınların barmaqqlarından üzükqləri kəsib torbaya atırdılar. "Artıq həyatımızın sonudur" - deyərək düşündüm. Elə bu vaxt yaraqlılardan biri onlara yaxı nlaşmağa 5-6 addım qalmış geri dönərək "yığdıqlarımız daha bəsdir" -deyərək, getməyə başladılar. Yaraqlılar nəşə ilə gülür, bir-birləri ilə zarafat edirdilər. Hətta meyitləri təhqir edərək təkidləyir "lap qoyun kimi döşəniblər", - deyirdilər.

Tələlərində hələ ölüm yoxmuş Çiçək xanımgilin. Onlar 5 gündən sonra Ağdama gəlib çatırlar. Oğul Ağdamda anasının şəhid olduğunu biləndə fəryad qoparı.

... Görəsən, onun fəryadı Kətik meşəsinə üzükqoylu uzanan anaya çatırdımı?

BLOODY FINGERS WITH GOLD RINGS

Antiga Haydar qızı Abbasova was born in 1936 in Khojaly. She was killed during the genocide on 26 February 1992. She was at the age of 57. She had three children.

She witnessed the Great Patriotic War in her childhood. She also wanted to play at the coast of the Ilisu river of Khojaly like other children. But she could not taste the sweetness of her childhood. She used to work at the farm all day long. She woke up at dawn, dressed her only cloth and went to the farm. The women were very surprised with her behavior. It was hard to see her hands while she was working. She always looked after her little brother and sisters after returning home from work very tired. At home she used to work very hard as well. She dreams to be as other children. She always looked forward with hope.

Years passed. She got married with Huseynali, who was elder than she. She moved to Khankandy from Khojaly. They had three children. She was very happy while they grew up.

But her fate again put her to the test. Her second son Eldar died in a car accident. Thought she was very upset, she cried in her heart. But how could she know that other trials are waiting for her. Armenians occupied their house and her husband died from sorrow. But Antiga khanim could stand this horror. That night Antiga khanim went to the Katik forest. The way was long and exhausting. It was hard to climb the rock, she felt and again went forward. Armed Armenians were shooting. Aunt Antiga begged God for help. She begged God to save her son. At this moment she was shot.

Her son was unaware of his mother's death. Chichak khanim, the daughter-in-law of Aunt Antiga did not tell her husband about the death of her mother-in-law. She stayed with her husband in snow for five days. One morning she saw soldiers who were wearing the clothes of National Army. She saw how soldiers took the adornments of dead bodies, how they abused the bodies. One of the soldiers was near to them. She thought that this is the end of their life. But the soldier turned and said: "It is enough. Let's go". The armed Armenians were very happy and they were joking with each other.

That day Chichak and her husband stayed alive. After five days they reached to Aghdam. In Aghdam her husband knew about the death of his mother. And when he heard about this news he cried bitterly.

...Did that mother who was lying in that Katik forest hear the cries of her son?

YENƏ YADIMA DÜŞDÜN, MƏRUZƏ XALA

Məruzə Məhəmməd qızı Abışova 1933-cü ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da soyqırım zamanı qətlə yetirilib. 3 övlad anası idi.

Orta boylu, ağbəniz, yanaqları qıpqırmızı, dolu bədənlə bir qadın idi. Onunla qapı bir qonşu idik. Yaşadılarla bu xanım-xatın, çox vaxt göm-göy, gülməxməri paltar geyinən bu yaraşlıq qadına heyranlıqla baxardım. Atası Məhəmməd dayının 6 övladından ən böyüyü Məruzə xala idi. Anası Tamam xala vaxtsız dünyasını dəyişmişdi. Ailədə Məruzə xanımın bir sözünü iki etməzdilər.

Məruzə xala Camal dayı ilə ailə həyatı qurmuşdu. Camal dayı sürücü idi. Övladlarını alın təri ilə böyütmüşdülər. Məruzə xala ali təhsillə olmasa da, övladlarının təhsil alması üçün var gücü ilə çalışırdı. Onların hərəsini bir sənət sahibi etmişdi. Ömrünün ən xoşbəxt çağlarını yaşadığı bir vaxtda rüzigar küləkləri əsmiş, isti yay günlərinin birində Xankəndinə iş gedərkən həyat yoldaşı Camal dayı ilə ikinci oğlu Elxan avtomobil qəzasında həlak olmuşdular. Cəmi bir həftədən sonra toyu olası balasının yasını görmək onun saçlarına vaxtsız dən saldı. Amma bu iradəli qadın qəddini əymədi, ağrı-acısını içinə çəkdi, nəvələri ilə ovundu. Yeganə oğlu vəzifədən-vəzifəyə yüksəldikcə, ananın ürəyi fərəhlə doldu. Qabaqda isə, sən demə, faciəli günlər var imiş.

Qarabağ hadisələri başlayanda ananın yuxusu ərsə çəkildi. Xocalı Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Elman Məmmədova arxa-da-yaq oldu. Xocalının mühasirə halqası daraldıqca ananın da nəfəsi tıncıxır, qəlbi sıxılırdı. O, da başqa xocalılar kimi ev-eşiyindən, yurd-yuvasından ayrıla bilmirdi. Bir səhər həyətdə Məruzə xalanın uca səslə feryad qopardığını eşitdim. O, ağlayırdı. "Ay oğul, sənin yanında ölmək görəsən mənə qismət olacaqmı?". Son dəfə oğlunun, həyat yoldaşının məzarını ziyarət edən Məruzə xalanın, sən demə, ürəyinə damıbmış ki, ona Xocalı torpağında dəfn edilmək qismət olmayacaq. O gecə Məruzə xala da qohum-əqrabalı ilə birgə Kətik meşəsinə üz tutmuşdu. Güllələr dolu kimi yağdı. Vi-

Səriyyə Müslümqızı

dadi Rəhimovun dediyinə görə Məruzə xalaya güllə dəydi. Bacısı oğlu Bəxtiyar Aslanov isə "Məruzə xalamı vurdular" deyərək hay-qırırmiş. Amma onun xalasının meyidini gətirməyə gücü-qüvvəsi çatmadı. Az sonra Bəxtiyar da ayağından güllə yarası aldı. Vidadi Rəhimov Bəxtiyarı tək qoymur. Onu kürəyinə alıb Ağdama gətirib çatdırır. Məruzə xalanın ölümündən 22 gün sonra cəsədi Qara Qayadan götürülərək Bakıdakı Şəhidlər Xiyabanında dəfn edilir.

...Gülməxmər paltarlı Məruzə xala gözlərimin önündən getmir, heç getmir!

I REMEMBERED YOU AGAIN

Maruza Muhammad gızı Ablshova was born in 1933 in Khojaly. She died on 26 February 1992 during the genocide. She was the mother of three children.

She was at medium height woman. We were neighbors. Aunt Maruza was elder daughter of Uncle Muhammad. They were six children. Her mother Aunt Tamam died timeless. So Aunt Maruza was a mother for her brothers and sisters. They always used to listen to her.

Aunt Maruza married with Uncle Jamal. Uncle Jamal was a driver. They brought their children with difficulty. Though Aunt Maruza did not have higher education, she did her best to put her children to school. All of them had a profession. But once when her husband Jamal and second son Elkhan went to Khankendy to work they died in a car accident. After a week Elkhan would be married. But Aunt Maruza was a strong woman and she could stand this trial of life. She had only son and she was very pride when she saw his success at work. But how could she know that terrible days were waiting for them.

When the Garabagh conflict began, she could not sleep. She helped to Elman Mammadov, the head of the Khojaly Executive Body. She could not leave her house as other Khojaly people. Once in the morning I heard the cry of aunt Maruza in the yard: "Oh, my son, would I die next to you". Last time when Aunt Maruza visited the grave of her son and husband knew that she would not be buried in Khojaly. That night Aunt Maruza together with her rela-

Xocalıdan gələn var

Guest from Khojaly

tives went to Katik village. Armenians were shooting. According to Vidadi Rahimov Aunt Maruza died from the shot. Her nephew Bakhtiyar Aslanov was crying "They killed Aunt Maruza". But he could not take the body of his aunt. Then Bakhtiyar was wounded from his leg. Vidadi Rahimov helped him and brought to Aghdam on his shoulders. After 22 days the dead body of aunt Maruza was brought to Baku and buried in Martyr's Avenue.

...I still can not forget Aunt Maruza with nice dresses!

ŞİRİN ÖMRÜN ACI SONU ...

Gulbahar Yusif qızı Behbudova 1968-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci ildə fevralın 26-da Xocalı soyqırım zamanı itkin düşüb. Ailə qurmamışdı.

Xurmayı saçlı, nərmənazik bir qız idi Gulbahar. Atası Yusif kişi əlinin qabarı, alnının təri ilə övladlarını saxlayırdı. Üzüm bağlarında arvadı Sürəyya xala ilə çalışırdılar. 5 qız, 3 oğulları vardı Yusif dayının. Gulbahar qızların ən kiçiyi olduğundan ailədə onu daha çox sevidilər. Böyük bacısı Gülşən ailəsi ilə Bakıda yaşayırdı. Gulbahar ömrünün bahar çağlarını yaşayırdı. Qızın xəyalları gerçəkləşmişdi. Bakıda texnikumda təhsil alırdı.

Təhsilini başa vurub, doğma yurda qayıtdı. Xocalı çörək zavodunda çörəkçi işlədi. Qarabağ hadisələri başlayanda Gulbaharın rəbitə qovşağında daha gərəkli olduğunu nəzərə alıb işə götürdülər.

... Xocalının mühasirə halqası daralırdı. Ağsaqqallar qadınların, uşaqların müharibə zonasından çıxarılmasını tövsiyə etsələr də, Gulbahar son ana qədər vəzifə borcunu yerinə yetirəcəyini inadla söyləyirdi. Xocalının müdafiəsində dayanan, yenicə toyu olmuş qardaşı Vaqifin itkisi də bu gənc qızın ürəyini parçalayırdı. Amma özündə təcür taparaq gecə-gündüz yorulmadan çalışırdı. Elə günləri olurdu ki, səhəri diri gözlü açırdı.

Gulbahar son ana qədər Bakıya, Ağdama, Şuşaya, daha haralara telefonla "bizə kömək edin" deyərək haray qoparırdı. "Hələ də onun fəryad qoparan səsi qulaqlarımızda cingildəyir" söyləyənlər var. Düşmən Xocalı aeroportunu ələ keçirəndə Gulbahar Həsən dayısının ailəsi ilə birlikdə meşəyə qaçır. Xədicə Həsənovanın deyiyinə görə, hər tərəfdən dolu kimi yağan güllələr göz açmağa imkan vermirdi. Gulbaharın işə qorxudan, həyacandan dizləri titrəyir, addım ata bilmirdi. Kətik meşəsilə yalnız Əskəran qalasına qədər gedə bilir.

Sonrakı taleyi məlum deyil.

...Və o heç "mənə kömək edin" deyərək fəryad da qopara bilməyib.

BITTER END TO SWEET LIFE

Gulbahar Yusif qızı Behbudova was born in 1968 in Khojaly. She died on 26 February 1992 during Khojaly genocide.

Gulbahar was slim and nice girl. Her father Yusif worked all day long in order to bring up his children. They worked in the vineyard together with Sureyya khanim. Uncle Yusif had 5 daughters and 3 sons. As Gulbahar was the youngest, she was loved at the family most of all. Her elder sister Gulshan lived in Baku with her family. Gulbahar lived the spring of her life. Her dreams were realized. She was studying at the technical school in Baku. She returned to Khojaly after finishing her education. She worked as a baker at Khojaly Bakery Factory. During the Garabagh problems, she was engaged to the communication network.

... Khojaly was surrounded. Though older people recommended taking women and children out from war territory, Gulbahar persisted on staying in Khojaly and fulfill her duty. The loss of her brother Vagif who was on the defense of Khojaly tore her heart into pieces. But she worked from day to night. There were days when she did not sleep. Gulbahar made phone calls to Baku, Aghdam, Shusha and asked for help. There are people who still remember her crying voice. When enemies occupied Khojaly airport, Gulbahar run to the forest together with uncle Hasan. According to Khadija Hasanova Armenians were shooting without a break. Gulbahar was trembling from fear. We could go to Asgaran palace from Katik forest. We do not know what happened then.

...And she even did not asked for help for her own self.

XANKƏNDİNİN ÖRDUBADLI GƏLİNİ

Metanet Hacı qızı Qənbərova 1967-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ordubad rayonunda, qayınanası Validə Boran qızı Qənbərova 1941-ci ildə köhnə Xankəndində anadan olublar. 1992-ci il fevralın 26-da Xocalı soyqırımı zamanı Metanet xanım qətlə yetirilib. İki övlad anası idi. Validə xanımın taleyi məlum deyil.

Metanət makinaçı idi. Bir gün Ordubada eza-miyyəyə gələn Səfər adlı gənc ekskavatorçu qəl-bini oğurladı. Bu yaraşlıq, qarabuğdayı gənci də-licəsinə sevən qız yolun uzaqlığına baxmayaraq onu özünə ömür-gün yoldaşı seçir, Xankəndinə gəlir. İlk vaxtlar doğulduğu Ordubad üçün burnunun ucu göynəyirdi. İlk övladı dünyaya gə-ləndə mehrini körpəyə salır. Balaca Esmira anası-nın başını elə qatır ki, günün nə vaxt çıxıb, nə vaxt batdığından xəbəri olmur. Sonra ikinci övladı Emin dünyaya gəlir.

Amma ana doyunca sevinməyə macal tapmır. Ermənilər onların evlərini yandırır, özlərini də öldürmək istəyərkən qaçıb canlarını qurtarırlar. Xankəndindən Xocalıya pənah gətirirlər. Ermənilər onları burada da dinc qoymur. Tez-tez raket, top atəşinə oyanan Esmira və Emin qışqırır, ağlayırlar. O gecə isə aləm bir-birinə qarışır. Metanət balalarını ölümdən qurtarmaq istəyir. Amma atılan güllələr onun köksünü parçalayır. Həyat yoldaşı Səfər onu qolları arasına alıb "Metanət, qorxma, mən sənin yanındaam", - deyir.

Posta qayıdıb ailəsini çıxarmaq istəyən Kamil Hüseynovla qarşılaşırlar. Köməkləşib Metanəti Səfiqə xalagilin evinə gətirirlər. Orada Metanət təkidlə "Səfər məni qoy, get, balalarım sənə əmanətdir"- desə də, Səfər onun yanından ayrılmır. Kamil isə ailəsini axtarmaq üçün meşəyə üz tutur. Burada isə Kamili uzun və əzəbli əsirlik həyatı gözləyir. Esmira və Emin nənələri Validə xalay-la birlikdə Şiraslanın zirzəmidə gizlənilir. Zirzəmidə 13 nəfər qadın və uşaq olur. Hadisənin şahidi 10 yaşlı Ceyhun Əzimovun dediyinə görə erməni yaraqlıları onları əsir götürürlər. Nənəni tufən-

gin qundağı ilə döyür, nəvələri isə ağlaşmışlar.

Bu günə kimi Qənbərovlar ailəsindən xəbər yoxdu. Babaları Qarsalam Xocalıda qonşu evə qaçarkən güllələnmişdi. Qarsalamın ikinci oğlu Nadir Dəhraz kəndində itkin düşmüşdür. Qənbərovlar ailəsindən yeganə sağ qalan Rauf Qənbərovdur.

...Beləcə, Ordubaddan başlanan sevgi yolu Xocalıda qana qovuşdu.

STRANGE BRIDE IN KHANKANDY

Matanat Haji gizi Ganbarova was born in 1967 in Ordubad region of Nakhchivan Autonomous Republic. She died on 26 February 1992 during the Khojaly genocide. She had two children.

Matanat was typist. Once she fall in love with a man named Safar who came to Ordubad on holiday and he was excavator operator. Though this handsome guy lived far from her region, she loved him and married with him. She came to Khankandy. First years she missed Ordubad very much then she got used. When she had her first child, Esmira, she spent whole time with her. Then they had a son, Emin.

But she could taste the sweetness of the life. Armenians burnt their house and when they wanted to kill them, she and her family run and saved their lives. They came from Khankandy to Khojaly. Armenians did not let them to live in peace in this region as well. Esmira and Emin always cried when the heard the sounds of fire. That night everything was very terrible. Matanat wanted to save her children from death. But she died from the shoots. Her husband Safar embraces her and said: "Don't be afraid, I am here together with you".

They met with Kamil Huseynov who returned after her family. He helped him and they brought Matanat to the house of Aunt Safiga. There Matanat said to her husband: "Leave me here, and go. Our children are under your safekeeping". But Safar did not leave her alone. Kamil went to forest to look for his family. Here long and painful captivate life was waiting Kamil. Esmira and Emin hid in the cellar with their grandmother Valida. There were 13 women

and children in the cellar. According to the words of Jeyhun Azimov who was at the age of 10 and witnessed everything, Armenians took them as a hostage. They beat the grandmother with the butt of a rifle.

There is not any news from Ganbarov family. Their grandfather Garsalam was shot when he was running to neighbor's house. Garsalam's second son Nadir lost in Dahráz village. Only Rauf Gambarov could escape this tragedy.

...Thus, the love story that began in Ordubad ended in blood in Khojaly.

XOŞQILIQLI, ŞİRİN DİLLİ FİTAT XALA...

Fitat Əhad qızı Həsənova 1940-cı ildə Xocalıda, gəlini Gülçöhrə Yaqub qızı Həsənova 1968-ci ildə Ağcabədi rayonunun Qiyamadımlı kəndində anadan olublar, 1992-ci il fevralın 26-da 52 yaşında qətlə yetirilmişdir.

Bəstəboylu, iri badamı gözlü Fitat xala Xan-kəndində orta məktəbi bitirdiyi illəri ömrünün ən gözəl, qayğısız günləri sayırdı. 19 yaş olanda gəlin köçmüşdü. Həyat yoldaşı Həsən dayıya vəfalı ömür-gün yoldaşı olmuşdu. Heç kəs onun səsinə qaldırıldığını eşitməmişdi. Balaca ev 4 oğulun sevinci ilə dolardı. Ana bir anlıq dərdi-səri unudardı. Haqsızlıq görəndə də kırımışca dayanardı.

İllər ötdü. Oğulları böyüdü. Oğul toyu gördü. Evində gəlini qızı kimi sevdi. Nəvələri dünyaya gələndə sevinci yerə-göyə sığmırdı. Bacısı Süsən müəllimə körpə ikən anasız qaldığından ona həm ana, həm də bacı olmuşdu.

Evindən- eşiyindən ayrılı bilməyən Fitat xalası o müdhiş gecədə getməkdən başqa çarəsi qalmamışdı.

Milli ordunun əsgəri olan oğlu Nazimi gözləməyə macal tapmamışdılar. Gəlini Gülçöhrə ilə nəvələri Aygün və Elgünü kürəklərinə götürüb, camaata qoşulub Kətik meşəsinə qaçmışdılar. Postları düşmən əlinə keçirdikdən sonra evə gəlib, qarı-bacanı açıq görün Nazim də meşəyə üz tutmuş, anasını, həyat yoldaşını, uşaqlarını tapmışdı. Hər tərəfdən ölüm saçan güllələr yağdı. Nazim ailəsinin gəldiyi dəstəyə "qoy qarşıda düşmənin olub-olmadığını yoxlayım" - deyərək, qabağa gedir. Birdən BTR-lərin gurultusunu, avtomat səsinə eşidir. Geriyə qayıdır. Gördüyü dəhşətdən cəsarətlə yerində donub qalır. Pusqada dayanan düşmən əliyalın camaatı alqana qəltan etmişdi. Anası, həyat yoldaşı, övladları da qətlə yetirilmişdi.

Televizorda qıpqırmızı paltarlı uşağı sinəsinə sıxıb, boğula-boğula "ay Allah, ay Allah" söyləyən bir əsgər uşaqlarının meyidlərini vertolyota yığır.

...Və "Ay Allah" deyənlərə nə Allahdan kömək gəlir, nə bəndədən.

SHE WAS SWEET-MOUTHED AND PLEASANT

Fitat Ahad gızı Hasanova was born in 1940 in Khojaly died on 26 February 1992 at the age of 52.

The aunt Fatat used to think that time in secondary school was the most beautiful, careless period of her life. She got married at the age of 19. She was faithful and loyal wife to Uncle Hasan. Nobody heard them quarreling. They had four children. She never thought about sorrow.

The years passed. Her sons grew up. All of them married. She treated her daughters-in law as her own daughters. She was very happy when she had grandchildren. Her sister Susan was left alone without mother. So she was both her mother and sister. That terrible night Aunt Fitat had nothing to do but to leave her home. They did not wait for her son Nazim, soldier of national army. She took her grandchildren Aygun and Elgun and her daughter-in-law Gulcohra and went to the forest Katik. Nazim also went to the forest when he came to home from the post and found the house empty. There were firing in everywhere. Saying to the people "Let me see if there is enemy there" - Nazim steps forward. Suddenly, he heard the fires. Returned back. He stiffened in astonishment when he returned back and saw his family. The enemy killed all helpless people. His mother, wife and children all were dead.

The soldier with red clothes put the dead bodies of his children to the helicopter by crying "Allah, Allah".

And Allah did not help to the people who needed help.

...BU NƏ QİSMƏTDİ BELƏ, AY MİNƏŞ XALA

Minəş Cürmüşüd qızı Hüseynova 1934-cü ildə, Məxmər Qurban qızı Hüseynova 1949-cu ildə Xocalıda anadan olmuş, 1992-ci il fevralın 26-da itkin düşmüşlər.

Minəş xala hündür boylu, ala gözlü, şax qamətli bir qadın idi. Mirsiyab dayı ilə əl-ələ verib, özlərinə kürsülü ev tikmişdilər.

Minəş xala tütün düzər, bağ-bostan becərirdi. Oğlanları Tofiq, Bakir, Akif ona ev işlərində də kömək edirdilər. Minəş xala həmişə «kaş bir qızım olaydı. İşdən yorğun qayıdanda xörəyimi bişmiş, samovarımı qaynamış görəydim» - deyirdi.

İllər ötdü. Oğlanları böyüdü. Böyük oğlu Tofiqi hərbiçi görmək istəyən ana ona bu çətin yolda dayaq oldu. Tofiq Ağdamdakı Mexanizasiya texnikumunu bitirib, Xocalı kənd orta məktəbində ibtidai hərbi hazırlıq müəllimi kimi əmək fəaliyyətinə başlayanda anasının sevincindən gözləri yaşardı. Gəlinini də özü seçdi. Bacısı qızı Məxmərə elçi düşüb, toy elədi. Qız nəvəsi dünyaya gələndə qayınanası rəhmətlik Yasəmən xalanın adını qoydu. Sonralar bu ocaqda neçə-neçə qız övladı dünyaya gəldi - Əfsanə, Samirə, Aynurə, Vəfa, Gülnar...

Tofiqin Murad, Bakirin isə Samir adlı oğulları oldu. Nənə də, baba da xoşbəxt idilər. Baba çəliyinə söykənərək çay kənarında nəvələrini gəzdirər, onlara böyütkən yığardı. Balaca əllər havaya qalxar, «baba mənim ovcuma qoy» - deyərək nəvələr babalarının işini «çətinə» salardılar.

...Bu bəxtəvər günlər çox çəkmədi.

Xocalının başının üstünü duman aldı. Tofiq Hüseynov Xocalı özünümüdafiə batalyonu yaratdı. Əli silah tutan kişilər, gənclər, tibb bacısı işləyən qadınlar da ona qoşuldular. Bakıdan kömək yox idi. Ağırılıq kənd camaatının üzərinə düşmüşdü. Gecə-cüdüz Xocalı top, qrad atəşlərinə məruz qalırdı. Tofiq paytaxtdan, rayondan min bir əziyyətlə alıb gətirdiyi silah-sursatı vertolyotla

Xocalıya daşıyırdı. Mirsiyab dayı böyütkən kollarının yanına vertolyotla daşınan silah qutuları yığırdı. Minəş xala da ona kömək edirdi. Hər əzaba qatlanaraq «təki yurd-yuvamız dağılmasın» - deyən Minəş xala yerə dağılan patronları tumanının ətəyinə yığırdı.

O gecə isə artıq yurd-yuvamız dağılırdı. Minəş xala hələ də düşmənle döyüşən oğlunu gözləyirdi. Hava işıqlaşanda artıq Xocalı əldən getmişdi. Hər şeyin gec olduğunu gören Minəş xala, əri Mirsiyab dayı, oğlu Bakir Kətik meşəsinə üz tuturlar. Aylardan bəri üç balasından ötrü burnunun ucu göynəyən Məxmərin isə əli nə övladlarına, nə də postdan qayıtmayan ərinə çatırdı. Öz evləri ilə qayınatasığilin evləri arasında qalmışdı. Bilmirdi nə etsin, getsinmi, qalsınmı?

Axırda qəti qərar verdi. «Tofiqsiz heç yerə getmərəm» - deyib onu gözlədi. Minəş xalagil isə ermənilər yaşayan Kətik kəndi yaxınlığına kimi gəlirlər. Hübət kişinin dediyinə görə atəş səsi gələndə Minəşin gur səsinə eşitdim. Sonra nə olduğunu bilmirəm. Xocalının işğal olunduğunu gören batalyon komandiri ailəsini evdə tapmır, «86» deyilən yerə, fin evlərinin yanına gəlir. Orada Xocalını tərək edə bilməyən 40-dan çox arvad-uşağı görəndə məyus olur. «Hər tərəf mühasirədədir, əgər mühasirəni yara bilsək axşam düşəndə gəlib sizi aparacağam»- deyir. Amma o, geri qayıda bilmir. Bir neçə gündən sonra meşədən meyidini tapıb Bakıda Şəhidlər Xiyabanında dəfn edirlər. Ölümündən sonra o, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adına layiq görüldü.

Bu günə kimi Minəş xalanın, Mirsiyab dayının, Bakirin, Məxmərin taleyindən xəbər verən olmayıb.

...Qırılmış taledən nə xəbər gələsidi ki?

WHAT A FATE!

Minash Jumshud gizi Huseynova was born in 1934 and Makhmar Gurban gizi Huseynova was born in 1949 in Khojaly and escaped on 26 February 1992.

Minash was very tall, with gay eyes. She built a house together with Mirsiyab.

Aunt Minash worked in the garden. Her sons, Tofiq, Bakir, Akif used to help her in housework. Aunt Minash used to say "It would be better to have daughter who will help me, who will make dinner and tea for me".

Years passed. Her sons grew up. Her elder son Tofiq helped her in difficult days. She always wanted to see him as a soldier. When Tofiq finished Mechanization Technical School in Aghdam and worked as a teacher of training on military, his mother cried from her joy. She chose the bride for her son. He married with Makhmar, his cousin. When she had her first granddaughter, she named her Yasaman. Then she had many granddaughters-Afsana, Samira, Aynura, Vafa, Gulnar..

Tofiq had son in the name Murad, and Bakir's son name was Samir. Both grandmother and grandfather were happy.

These happy days did not last much.

The mist covered Khojaly. Tofiq Huseynov formed the Khojaly self-defense battalion. Men, youth, nurses jointed him as well. There was not help from Baku. The rural population had to do everything. Tofiq Huseynov brought ammunition with helicopter. Uncle Mirsiyab gathered these ammunitions in the box near black-berry bush. Aunt Minash used to help him. She used to say: "I hope that our land will not be destroyed".

But that terrible night, their land was destroyed. Aunt Minash was waiting her son. It was already a dawn when Khojaly was occupied. Aunt Minash understood that it was too late, so together with her husband and son Bakir they went to the forest Katik. Makhmar who was longing for her children for many months, could not reach to her husband and children. She did not know what to do, where to go.

At last she made her decision. She decided to wait for Tofiq. Aunt Minash came to Katik forest. According to Humbat, last time he heard voice of Minash there when it was firing. Battalion commander returned home but could not find anybody. He went to the Fin houses which is named "86". When he saw more than 40 women and children who could not leave Khojaly he was very sad. "Everywhere is blockaded. If I can escape the blockade I will come back after you" - he said. But we could not return. After some days, his dead body was found in the forest and he was buried in the Martyr Avenue. He was named Azerbaijan national hero after his death.

Nobody knows about Aunt Minash, Uncle Mirsiyab, Bakir and Makhmar.

MƏLƏK KİMİ DOĞULDU, MƏLƏK QİSMƏTİ YAŞAMADI

Mələk Əli qızı Orucova 1968-ci ildə Ermənistan Respublikasının Krasnoselsk rayonunun Çaykənd kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da qətlə yetirilib.

Allah ona qənirsiz gözəllik bəxş etmişdi. Sevim-seçdiyi gənclə ailə quranda özünü dünyanın xoşbəxti sanırdı. Bu bəxtəvər günlərin ömrü az olmuşdu. Ruzigar dəyişmiş, gənc ailə qaçqınlıq, köçkünlük həyatını yaşamışdı. Ermənistandan qovulandan sonra qismət onları Naxçıvana, oradan

Şuşaya, nəhayət, Xocalıya gətirmişdi. Belə ağır, acılı həyatda tale onlara bir övlad bəxş etmişdi. Mələk ana olmuşdu. Övladı Şuşada doğulduğundan ona Xan qızı Nətavanın adını vermişdi.

Nətavanın 3 yaşı olanda Mələk ikinci dəfə ana oldu. Körpəyə Lamiyə adını qoydular. Xocalıda vəziyyət getdikcə ağırlaşdı. O məşum fevral gecəsində Mələkgil ailəliklə Cəlil kişinin zirzəmisində gizlənmişdilər. Həyat yoldaşı Nəbi Orucov və silahdaşları isə qarovulda dayanmışdılar. Şəhərin işğal olduğunu səhər tezdən bildilər. Əskəran tərəfdən top və BTR-lərdən gülləyə tutulduqlarından magistral yolu keçə bilmədilər. Nizamla düzülmiş əsgərlərin gəldiyini görəndə adamlar qaçmağa başladı. Üçüncü fin evlərinin arasında rus əsgərləri və erməni yaraqlıları onları mühasirəyə alaraq girov götürdülər. Səmada vertolyotlar uçduğundan, gülləbaran edərək öldürdüləri adamları sağ qalan əsirlərə fin evlərinə daşımağı əmr edirlər. Sinəsindən və qolundan ağır yaralanan Nəbi Orucov çoxlu qan itirdiyindən huşunu itirir. Ayılanda anasının, xalasının ağladıklarını görür. Nəbi danışır ki, həyacanla "Mələk hanı? Mələk hanı?" - deyəndə anam meyidlərlə dolu olan otağı mənə göstərdi. Orada üst-üstə qalanmış meyidlərin yanında başının qapağı qopmuş Mələyi gördüm. Al-qanına boyanmış qızcığızımı da böyrünə qoymuşdular. Bizi qabaqlarına qatıb kəndin lap aşağısına, Həmid kişinin alt-üst mərtəbəli evinə gətirdilər. Qarnından aldığı güllə yaralarından bacım da atamın qucağında dünyasını dəyişdi. Mən isə əzablı bir əsirlik həyatımı yaşadım. Sağ qaldığıma həm təəssüflə-

nir, həm də təəccüblənirəm.

...Tanrı Mələyi mələk qismində yaratmışdı, amma ömrü mələk ömrü olmadı...

BORN AS ANGEL, BUT HAD ILL-FATE

Malak Ali gızı Orucova was born in 1968 in Chaykand village of the region Krasnoselsk of Armenian Republic. She was killed on 26 February 1992.

She was very beautiful. She was very happy when she married with a man she loved. But these days did not last too much. They were banished from Armenia and came to Nakhchivan. Then they moved to Shusha and at last to Khojaly. They had a child. Malak became a mother. As she was born in Shusha she was named after Khan gızı Natavan.

When Natavan was three years old, Malak was again pregnant. They named their second daughter Lamiya. The situation was very serious in Khojaly. That terrible night Malak together with her family hid in the cellar of Jalil. Her husband Nabi Orujov and other men stood on the warden. At the dawn they knew that city was occupied. They could not go to the main way as it was surrounded with armed Armenians. When people saw that the armed Armenians were coming close they began to run. Russian soldiers and armed Armenians surrounded the people between third fin houses and captivated those people. Nabi Orujov was wounded from his arm and chest and he lost his consciousness. When he opened his eyes, he saw that his mother, aunt are crying. Nabi said that when he asked where Malak was, his mother showed the room full with dead bodies. There I saw the dead body of Malak. Skin of her head was cut. My daughter was there as well. They took us to the house of Hamid which was at the end of the village. My sister died in the arms of my father from the shot to her stomach. I lived very painful captivity life. I regret that I did not die and also I am very astonished.

... God created Malak as an angel, but her life was not the life of angel...

ÖLÜMDƏN ÖLÜMƏ DOĞRU QAÇANLAR

Raya Qabil qızı Əmirova 1959-cu ildə Laçın rayonunun Valibeyli kəndində anadan olmuşdu. Tale onları Xocalıya gətirmişdi. 1992-ci ilin fevralın 25-dən 26-na keçən gecə qətlə yetirilib. Üç qız, bir oğul anası idi.

Gözünü özəmətli dağlar qoynunda dünyaya açmışdı. Anası Əntiqə xala lap uşaqlıqdan balaca Rayaya inək sağmağı öyrətmişdi. İnəyi sağmazdan əvvəl onu tumarlayar, zümrümə edərək, "Mərca"nı, "Ala göz"ü sağardı.

Tale onları Xocalıya gətirəndə burada da fermada sağıcı işləyirdi. Lap gənc yaşlarında Təvəkkül adlı bir gəncə ailə qurdu. Allah onlara bir-birinin ardınca üç qız vermişdi. Dördüncü övladı oğlan olanda çox sevinmişdi, adını da Vüsal qoymuşdular. Qayğısı, iş-gücünü başından aşardı. Səhərdən axşamacan çalışardı.

O gecə Raya səkkiz aylıq Vüsalı, Təvəkkül isə qızı Nigarı qucağına alıb evdən saat 11-də çıxdılar. Əntiqə nənə gəlib onları tapır. Bütün gecəni yol gedir, qarlı aşırımlarda dizin-dizin sürünürlər. Səhər açılır. Güclü atışma başlayır. Qan su yerinə axır. Təvəkkül əvvəlcə ayağından, sonra isə çiyindən yaralanır. Raya Nigarı ömür-gün yoldaşından alıb, güllələrdən qorumaq üçün dərəyə enir. Nigarı qucaqlayır ki, güllə ona dəyməsin. Elə həmin an güllə onun başından dəyərək keçir. Əntiqə nənə fəryad qoparır. Amma getmək lazım idi. Təvəkkül ömür-gün yoldaşının üstünü başına bağladığı şalla örtür və onlar yenidən yola düşürlər. Dəhraz kəndinin yaxınlığında erməni yaraqlıları onları əsir götürür. Qadınları bir, kişiləri isə başqa sıraya düzəndə 7 yaşlı Yeganə girov götürülmüş bir qadının ətəyindən yapışır və bu an avtomat atəşi açılıb, qızcağza dəyir. Uşaq dünyasını dəyişir. Təvəkkülü isə məstillə bir ağaca bağlayıb "Qarabağ bizim deyil, Qarabağ Ermənistanın torpağıdır deməsən sənə od vurub yandıracağıq" deyə əmr edirlər. Təvəkkül susur. Son dəfə balalarına baxıb, səsi titrəyə-titrəyə deyir: "Bir can nədir ki, mən torpağımı satım". Ermənilər əvvəlcə ayaqlarına, sonra isə boğazına benzib töküüb od vururlar.

Diri-diri yanan Təvəkkülün səsi indi də balalarının qulaqların-

dan getmir.

Əntiqə nənə ağır şəkər xəstəliyinə tutulub.

...Bu olay müdhiş fevral gecəsinin ən sərt sifətlərindən biridir.

RAN FROM DEATH

Raya Gabil qızı Amirova was born in 1959 in Valibayli village in Lachin region. Their fate brought them to Khojaly. She was killed on 25-26 February. She was a mother of three girls and a son.

She was born in the mountains. Her mother Aunt Antiga taught Raya to milk a cow in her childhood.

She worked as a milkmaid in the farm when they came to Khojaly. She married with Tavakkul at her early ages. They had three daughters. When their fourth child was a boy they were very happy. They named him Vusal. She used to work all day long.

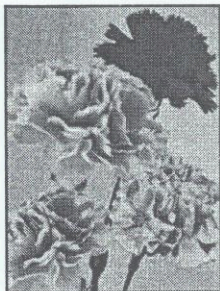
That night Raya took eight-year old Vusal, and Tavakkul took their daughter Nigar and at 11 o'clock at night they run away. Antiga found them. They walked all the night. At the dawn Armenians began to fire. Tavakkul was shot from leg and shoulder. Raya took Nigar and went to the valley in order to protect her from the shoots. But Armenians shot her from head. Grandmother Antiga cried bitterly. Tavakkul covered her dead body and continued his way. Near Dahraz village they were captivated by armed Armenians. They formed women in one line and men in other. Seven year old Yeganə held the dress of one captivated women and at this moment Armenians shot her. She died immediately. Armenians tied Tavakkul to the tree with wire and said him to declare: "Karabagh does not belong to us; Karabagh is the land of Armenians. Otherwise we will burn you alive". Tavakkul did not say anything. He looked at his children and said: "I would never betray to my motherland for a life". Armenians burnt him.

His children still remember their father's voice while he was burning.

Grandmother Antiga is diabetic.

...This event is one of the terrible pictures of that February night.

SERJ OHANYANIN "QURBANLARI"

Qəmzə Qaraş qızı Allahyarova 1940-cı ildə Bərdə rayonu-nun Katalparaq kəndində,

gəlini Şəfiqə Zeynal qızı Allahyarova 1969-cu ildə Əsgəran rayonunun Şuşukənd kəndində anadan olmuşlar. Xocalıya gəlin köçmüş, 1992-ci ilin fevralın 25-dən 26-na keçən gecə ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmişlər. Qəmzə xanımın Etibar adlı bir övladı vardı. Şəfiqə isə yenicə ailə qurmuşdu.

Qəmzə xanım yeddiillik məktəbi bitirdikdən sonra təsərrüfatda işləmişdi. Sanki Allah onu iş görmək üçün yaratmışdı. Səhərdən axşamacan işləyirdi. Baloğlan dayı da zəhmətlə çörək qazanardı. Üzüm bağlarında fəhlə kimi işə başlasa da, briqadir vəzifəsinə qədər yüksəlmişdi. Amma əli heç vaxt işdən soyumazdı. Qollarını çırmayıb, arvadı Qəmzə xala ilə üzüm tinglərinin dibini yumşaldıb, quru budaqları kəsər qulluq edərtilər. Başçılıq etdiyi sahələrdən bol məhsul götürərdilər. Xocalıda heyvandarlıq ferması yaradıldıqdan sonra Baloğlan dayı ferma müdiri, Qəmzə xala isə sağıcı kimi işə başladılar.

Gəlini Şəfiqə xanım da az vaxt içində qoçaqlığı, zirəkliyi ilə qabaqcıl sağıcıtək ad qazanmışdı. Şəkli şərəf lövhəsinə vurulmuşdu.

Qapqara uzun hörükləri vardı. İri badamı gözlərini sıx kiprikləri örtərdi. Sifəti ağappaq, yanaqları isə lalətək alışıb yanardı. İlk baxışda adamı heyran edərdi...

Qəmzə xala gözünün ağı-qarası bircə balası Etibara gəlinini də özü seçib bəyənmişdi.

Şəfiqə xanımla Etibarın yenicə toyları olmuşdu. Hələ toylarının səsi dağlardan belə getməmişdi...

O müdhiş gecə bu talesiz ailə də Kətik meşəsinə üz tutanda Qəmzə xalanın bircə balası Etibar postda idi. Düşmən onu aeroport yolundaca qətlə yetirmişdi.

Qəmzə xalanı Naxçıvanik-Əskəran yolunu keçərkən, Şəfiqə xanım isə Naxçıvanik kəndi yaxınlığında ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmişdilər. Hələ toy hənəsi getməyən barmaqlara qandan həna qoyulmuşdu. 7 gün, 7 gecə Kətik meşəsində üzüqoylu qalan Şəfi-

qənin cəsədini götürüb Ağdamdakı "Şəhidlər Xiyabanında" dəfn etmişdilər. Qəmzə xala da gəlini ilə yanaşı burda uyuyur. O gecədə bu ailədən yalnız Baloğlan dayı salamat qaldı.

Baloğlan dayının Xocalı soyqırımında bütün ailə üzvləri qurban gedərkən, fevralın 26-da səhər isə Dağlıq Qarabağın "müdafiə naziri" S.Ohanyan fermadakı cöngələri Xocalının alınmasına görə "əsgərlərin" ayaqları altında qurban kəsdirmişdi.

...Qatillərin qurbanları həmişə insanlar olur.

VICTIMS OF SERJ OHANYAN

Gamza Garash gizi Allahyarova was born in 1940 in Katalparag village of Barda region and her daughter-in-law Zeynal gizi Allahyarova was born in 1969 in Shushukand of Asgaran region. They moved to Khojaly and died on 25-26 February 1992 in the genocide. Gamza khanim had only a son, Etibar. Shafiga had just married.

Gamza khanim worked at the farm after finishing secondary school. She worked from morning till night. Uncle Baloghlan worked hard as well. He firstly began to work as worker in vineyard and then was a brigade-leader. But he never fed up of working. He worked together with his wife Aunt Gamza. Then Baloghlan became director of the farm and Aunt Gamza became a milkmaid.

Her daughter-in-law Shafiga was hardworking woman as well. She had long hairs. And she was very beautiful.

Gamza khanim liked this girl and she herself chose this girl as a wife to her only son Etibar. Shafiga khanim and Etibar had just married. But their happiness did not last long. That terrible night this family also went to Katik forest. Etibar was on duty. Enemies killed him on the airport.

Aunt Gamza was killed on Nakhchivanik-Asgaran road and Shafiga khanim was killed near Nakhchivanik village. The dead body of Shafiga khanim was buried in Aghdam Martyr's Avenue after seven days. Aunt Gamza was buried near her grave. Only Uncle Baloghlan could rescue.

When all relatives of Uncle Baloghlan died on 26 February during Khojaly genocide, S. Ohanyan, Minister of Defense of Daghligh Karabagh, killed oxen as a sacrifice.

NƏ ÖLÜSÜNDƏN XƏBƏR VAR, NƏ DİRİSİNDƏN...

...Heyran Mürşüd qızı Əliyeva 1962-ci ildə Xocalıda anadan olub, 1992-ci ilin fevralın 25-dən 26-na keçən gecə soyqırım zamanı itkin düşüb. Üç oğul anası idi.

Heyran dəcəl uşaqlarının şiltaqlığına səbrlə dözərdi. Allah ona qadına məxsus olan keyfiyyətləri əsirgəməmişdi. Mehriban, güləruz, səbrli, dözümlü idi. Bəstəboylu, qarabuğdayı bu qadının xoş siması var idi. Səhərdən axşamacan ev işləri görər, bağ-bostan becərər, uşaqları məktəbə gətirib aparardı. Hətta uşaqları nadinclik edəndə belə cəzalandırmazdı. Başlarına sığal çəkib, onlara nəsihət verərdi. Böyüklərin yanında danışanda utanar, yanaqları qızardı. Balaları dəcəl olsalar da, dərslərini əla oxuyardılar.

Heyran həyat yoldaşı Firdovsini qoyub getməmişdi. "Hər gecə postdan qayıdanda heç olmasa isti xörək yesin" - demişdi. O gecə azyaşlı balalarını götürüb Xocalını tərk edəndə dönüb acılı-şirinli günlər yaşadığı evinə boylanıb köks ötürmüşdü. Həyat yoldaşı ilə əl-ələ verib əlləşib, çalışib yeni bir ev tikdirmişdilər. Heç yorğunluqları canlarından çıxmadı. Ağır düşüncələr içində kiçik oğlunu kürəyinə aşırıb, yola düşdülər. Qarşıda onları uzun, üzücü bir yol gözləyirdi. Üç gün, üç gecə yol getdilər. Yolu azdıqlarından ermənilər yaşayan Naxçıvanik kəndinin yaxınlığına gəlib çıxdılar. Güləyə Orucovanın dediyinə görə, Heyran tamam əldən düşmüşdü: "Mən qarı ovuclayıb ona yedirdim ki, gedə bilsin. Biz həmin kənddəki çəpərlənmiş bir bostanın yanında dayandıq. Heyran özündə deyildi. Şaxta, soyuq əhərini kəsmişdi. O, kürəyini çəpərə söykəyib durdu. Həyat yoldaşı, uşaqları da ondan azacıq aralı idi. Xeyli adam idik. Onlardan aralı düşdükdə Heyrangili görmədim. Beş gün yol gəldik. Bir qarlı aşırımın başında erməni yaraqlıları bizi əsir götürüb, Naxçıvanik kəndinə gətirdilər. Hamımızı donuz fermasına doldurdular. Uşaqlar açıqdan, susuzluqdan zar-zar ağlayırdılar. Qızımın əkiz uşaqlarını başıma bağladığım qara şalın altına yığdım. Gecə yarından keçmişdi ki, qapını təkliklə vurub açdılar. Saqqallı erməni bir uşağı ortamıza tulladı. Sən demə, bu Heyranın sonbeşik

oğlu Mehdi imiş. Uşaq soyuqdan gömgöy göyərmişdi. Onu qucağına alıb, əkiz nəvələrimin yanına qoydum. Əsirlikdən qurtulsaq da, o dəhşətli əsarətdən qurtula bilmərik. Beləcə, Xocalıdan çıxan 5 nəfər ailə üzvlərindən yalnız bir uşaq salamat qaldı. Elçin donub öləndə əlində qurumuş bir çörək parçası qalmışdı. 14 yaşlı Mübariz isə 13 gün meşədə dolaşanda Elçinin donmuş əlindən quru çörəyi çıxarıb yeyir. Onların taleyindən bu günə kimi xəbər tutan olmayıb".

Son dəfə kürəyini çəpərə söykəyən ananın, Xocalıdakı evi bomboş, bağ-bostanı isə yiyəsiz qalıb.

...Və 16 ildir bu sual beynimdən çıxmır: görəsən onlar haradırlar?

DEAD OR ALIVE?

...Heyran Murshud gızı Aliyeva was born in 1962 in Khojaly and escaped during the genocide on 25-26 February 1992. She had three sons.

Heyran used to patiently endure the whim of the naughty children. God gave her all the features necessary for the woman. She was kind and patient. This short and swarthy woman had very pleasant face. She used to cultivate in the yard, do housework, and take children to the school. She even did not punish her children while they were playing pranks. She always sleeked down their hair and gave them advices. She felt shy before the elders. Her children studied well though they were very naughty.

Heyran did not go leaving her husband Firdovsi alone. That night, she said: "Let him to eat hot food after returning from the night post". That night she took her underage children and left Khojaly with deep sigh. She spent her sweet and sorrow days in this home. She built this house with her husband. With deep thoughts she took her little son and went. Long and exhausting way was waiting for them. They went three night and days. As they lost their way they came to Nakhchivanik village where Armenians were living. According to the words of Gulara Orujova, Heyran was completely exhausted: "I gave her snow to eat in order she could go. We stood near the fenced plantation in that village. Heyran was very bad. Her hands were frost-bitten. She leant against the stand.

Her husband and children were near. There were many of us. When we left I did not see Heyran and her family. We went 5 days. On the top of the snowy pass, Armenian armed people captivated us and took to Nakhchivanik village. They gathered us in the pig-farm. Children were crying from the thirst and hunger. I hid my twin grandchildren under the shawl I had. It was late night when they opened the door. The bearded Armenian threw a child to the inside. It was the last-born child of Heyran. His name was Mehdi. He was frozen. I embraced him and then put near to my twin grandchildren. Though we run from the captivity, we can not escape from that terrible slavery. Thus, only one child left alive out of 5 members of the family. When Elchin died of freeze he had bread in his hand. 14 years old Mubariz ate this bread when he was in the forest 13 days. No one heard about them since then".

The home in the Khojaly is empty, the garden is left ownerless.

...I can not get rid of this question for 16 years: "Where are they?"

HARADASAN, TATYANA DMİTRİYEVNA?

Tatyana Dmitriyevna Nesirova 1952-ci ildə Leninqradda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Xocalı soyqırım zamanı itkin düşüb. Bir qızı vardı.

Sevdiyi insana qoşulub Dağlıq Qarabağın Xankəndi şəhərinə gəldiyinə pəşman deyildi. Ramiz qoçaq, mübariz, sözüne bütöv bir gənc idi. Tatyana azərbaycanlılara tez qaynayıb-qarışdı, ana oldu, qızı Elmira dünyaya gəldi.

Ermənilər Xankəndindəki evlərini yandırdıqdan sonra Xocalıya pənah gətirmişdilər. Atası Dmitri Böyük Vətən müharibəsi iştirakçısı idi. O, "Ölüm, itim dünyasıdır, əcəl haqlasa muradım gözümdə qalar"-deyərək qara çamadanını götürüb, yır-yığış etdi. Təyyarəyə minib Leninqraddan Azərbaycana, Dağlıq Qarabağın Xocalı şəhərinə gəldi. Nəvəsinə sarı saçlı bir gəlincik də gətirmişdi. Elmira babasının gətirdiyi gəlincikle oynamaqdan doymazdı.

Xocalıda vəziyyət get-gedə ağırlaşdı. Ümid yalnız hava nəqliyyatına qalmışdı. Axır vaxtlar isə vertolyotlar daha Xocalıya uçmurdu. Atılan topların vahiməsindən Dmitri iflic olub, yataq xəstəsinə çevrilir. Gücü yalnız qızına təsəlli verməyə çatır. "Leninqradlılar da uzun zaman mühasirə həyatını yaşayıb. Günlərlə ac, susuz, yanaqcaqsız qalıblar. Yaman günün ömrü az olar, biz də qurtulacağıq".

Tatyananın əri Ramiz qardaşı Akiflə birlikdə erməni zabitlərindən Xocalıya hücum planı olan xəritəni də ələ keçirmişdilər.

Ümitsiz, köməksiz qalan xocalılar, eləcə də bu rus qızı Tatyana Xocalının işğal olunacağını bildirdilər. O gecə hər tərəfdən odalova qərq olan Xocalıda baş-başa qalmışdılar. Dmitri evin yandığını gördükcə yatağından qalxmaq, qızını qurtarmaq istəsə də, çarpayından dikələ bilmir, "kaş qızım qurtula biləydi" - deyirdi. Tatyana isə xəstə atasının çarpayısının böyründəcə çömbəlib, onun qorxudan əsən əllərini ovcuna almışdı...

Erməni yaraqlıları isə onlara da rəhm etmədilər. Dmitri evin içindəcə diri-diri yandırdılar. Tatyananın taleyindən bu günə qədər xəbər tutan olmadı. Anasını gözləyən Elmira gəlin köçüb, ana oldu. Tatyananın iki oğul nəvəsi dünyaya gəldi.

...Həyatın, övladın və nəvənin şirinliyini dadmayan Tatyananın da ömrü beləcə qırıldı.

WHERE ARE YOU, TATIANA DMITRIYEVNA?

Tatyana Dimitriyevna Nasirova was born in 1952 in Leningrad. She was lost during the genocide on 25-26 February 1992 in Khojaly. She had only a daughter. She never regretted that she came to Khankandy city of Daghlıg Karabagh with her beloved. Ramiz was very brave, energetic. In a short time, Tatyana accreted with Azerbaijanis and soon her daughter Elmira was born.

They came to Khojaly after their home burned in Khankandy. Her father Dmitry participated in the Great Patriotic War. He sat on the airplane and came to Azerbaijan from Leningrad. Then he came to Khojaly. He bought a doll for his granddaughter. Elmira loved to play with doll he bought.

The situation in Khojaly was serious day-by-day. The hope was only air transport. The helicopters did not fly to Khojaly. Dmitry was paralyzed by from fear of the guns. He could only calm down his daughter. He used to say: "Leningrad people also lived capture life for many years. They lived in hunger, thirst. After a storm comes a calm. We will rescue as well".

The husband of Tatyana, Ramiz together with his brother Akif got the map of the attack plan of Armenian officers.

Everybody, hopeless, helpless Khojaly people, as well as this Russian girl Tatyana knew that Khojaly would be occupied. They were alone that night. When Dimitry saw the house in fire, he wanted to help his daughter but he could not get up. He wished his daughter to be rescued. But Tatyana sat near the bed of her ill father and took his trembling hands...

Armed Armenians did not feel sorry for them. They burnt Dimitry alive. Nobody knew about the life of Tatyana. Elmira grew up, got married and became a mother. Elmira still waits her mother. Tatyana has two grandsons.

...The life of Tatyana who could not see her grandsons, who could not taste the life, was such terrible.

...GÖRDÜYÜM YUXULAR GIRİR YUXUMA

Sara Səfər qızı Hüseynova 1964-cü ildə Ermənistanın Masis rayonunun Aşağı Nizami kəndində anadan olmuşdu. Ermənistandan qovulduqdan sonra Şuşaya, sonra isə Xocalıya pənah gətirmişdilər. 1992-ci il fevralın 26-da soyqırım zamanı qətlə yetirilib. Üç övlad anası idi.

Sara çox sevdiyi bir peşəyə yiyələndi. Kənd Təsrüfatı texnikumunu bitirdi. Sənətinin vurğunu olsa da, gənc yaşında ailə qurdu. Bir-birinin ardınca dünyaya gələn uşaqlarının qayğısını çəkdi. Sonbeşiyi Natəvan isə lap şıltaq idi. Elə hey işdən evə qayıdan atasına bacısından, qardaşından şikayət edərdi...

Sara isə uşaqlarının dəcəlliyindən bezməzdi.

Köçkünlük həyatını yaşamaq onların da payına düşdü. Şuşada doğulan qızına Xan qızı Natəvanın adını qoymuşdu.

O gecəni Saranın ömür-gün yoldaşı Pənah Yusifov belə xatırlayır.

- Postda idim. Postumuz düşmənin əlinə keçəndən sonra evə qaçır 3 övladımı və həyat yoldaşım Saranı kəndin ortasındakı bir evdə yerləşdirdim. Evin yaxınlığında Vidadi Cavadovla mövqə tutub atışmağa başladım. Birdən ermənilər qranatomyotla evi vurub partlatdılar. Ev yanırdı. Yaxınlaşmaq mümkün deyildi. Polis şöbəsinə gəldik. Orada heç kəs yox idi. Xocalıda körpünün altına gəlib, bir nəfərin bələdçiliyi ilə meşəyə üz tutduq. Fevralın 26-sı sübh çağı idi. "Qara Qaya" deyilən yerə çatdıqda güclü atışma başladı. Bizi hər tərəfdən atəşə tutub qırırdılar. Bir nəfərin sürünə biləcəyi arxın içi ilə sürünə-sürünə gəlib Ağdama çatdıq. Faciədən bir neçə gün sonra Xocalıdan götürülmüş əsirləri dəyişməyə başladılar. Ağdam mərkəzi xəstəxanasına bir avtobus əsirlikdən azad olunan adamlar gətirmişdilər. Qızım Sərvinazla, oğlum Ramili orada tapdım. Əsirlikdən azad olmuş Nuxanım xaladan həyat yoldaşımı və Natəvanı soruşdum. Dedi ki, ev dağılından sonra Sara öldü, amma Natəvandan xəbərim olmadı. Hər gecə yuxuma qızımın Sara girir.

İndi Pənah da qızının, həyat yoldaşının dərdindən vaxtsız qocalıb.

...Qəddi dərdədən bükülən xocalılarım, Tanrı sizi daşdanmı, dəmir-dənmi yaratdı?

I DREAM ABOUT WHAT I USED TO DREAM

Sara Safar gizi Huseynova was born in 1964 in Down Nizami village, Masis region of Armenia. She came to Shusha, then Khojaly after they were banished from Armenia. They were executed on 26 February 1992 during the genocide. She had three sons.

Sara had very nice profession. She finished Agricultural Technical School. Though she loved her profession, she married at a very young age. She looked after her children. Her last-born child Natavan was very naughty. She used to complain about her brothers, sisters to her father...

Sara never fed up from the whim of her children.

They also lived the life of the refugee. She named her daughter Natavan, the name of famous Khan gizi Natavan.

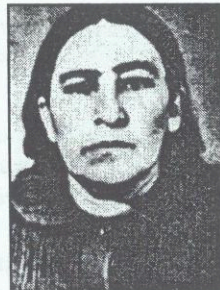
Panah Yusifov, the husband of Sara, remembers that day:

- I was on post. When the enemies occupied our post, I run home and took my 3 children and wife Sara and went to the house in the center of the village. I together with Vidadi Javadov began to fire Armenians near the house. Armenians fired the house with gun-fire. The house was on fire. It was hard to come close to the house. We came to the police department. There was nobody there. We came under the bridge in Khojaly and went to the forest with guidance of one man. It was dawn 26 February. Mother with their children who were going to "Black Rock" got tired. As the children lost their shoes, their feet swelled. Sara took her elder daughter Parvana to her back, as she could not go anymore. Near Dahraz village, she asked one of her countrymen to give her a match to stoke up the fire, as she saw how her children were trembling. "Run to Aghdam" - they said to her. She got very tired. Her children felt asleep there. They got frozen there. Sara as well as three children of her sister Sadagat - Sevinj, Nabi, Roman was the victims of the freeze.

...Sara who once cried for while reading the story "Ice Monument" about the Russian women who run to the forest with her child and got frozen, herself became the victim of the ice.

XATİRƏLƏR DƏ TALE KİMİDİ

Əntiqə İsfəndiyar qızı Şükürova 1934-cü ildə Şuşa rayonu-nun Xələfi kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 58 yaşında qətlə yetirilib.

Əntiqə xalagil Xocalıya köçəndə 9 yaşı vardı. Müharibə illərinə düşmüşdü uşaqlığı. Bir qarnı ac, bir qarnı tox olsa da, ümidini itirmirdi. Xocalıda yeddiillik məktəbi bitirdi. O vaxt qız-gəlinlərimiz şirin yuxuya həsrət olardı. Yuxuda manqa başçısı-nın gur səsi yatanların qulaqlarında cingildəyərmiş. Bircə dəst bez paltarlarını axşam yuyub, qurudar, səhər geyinərmişlər. Tütüncü olmaq çox zəhmət tələb edirdi.

Əntiqə xanım 21 yaşında Rəsul dayı ilə ailə qurmuşdu. 4 oğul, bir qızı dünyaya gəlmişdi.

O gecədən danışanda gəlini Səadətın səsi titrəyir. "Hələ də don vurmusa ayaqlarım havalar dəyişən kimi sızıldayır. Biz birlikdə çayı keçib, meşəyə girdik. Əntiqə nənə belindəki yun şalı açıb, mənim kürəyimə bağladı. Əntiqə nənə xəstə olduğuna görə gedə bilmirdi. Qaynım Akifin isə halı pisləşmişdi. Ömür-gün yoldaşım Vaqif bilmirdi Əntiqə nənəni aparsın, yoxsa qardaşı Akifin halına qalsın. Bu vaxt BTR-lərdən, pulemyotlardan güllələr yağmağa başladı. Əlif Hacıyev milli ordunun əsgərlərini arxaya çağırırdı ki, qadınları, uşaqları düşmən gülləsindən qoruya bilsinlər. Biz bir-birimizi itirdik. Getdikcə ayaqlarım keyləşirdi. Əntiqə nənənin kürəyimə bağladığı şalı hissə-hissə kəsib ayaqlarıma bağlayırdım. Yolumu azmışdım. Qardaşım Qadir də yorulub, əldən düşmüşdü. Ağdama gəlmək əvəzinə Malıbəyliyə gəlib çıxmışdıq. 5 gündən sonra Ağdama gəlib çatdıq. Həyat yoldaşım şəhid olmuşdu. Onu Ağdamda Şəhidlər Xiyabanında dəfn etdik. Əntiqə nənə ilə qaynım Akifin nə öldüsündən, nə də qaldısından bir xəbər yoxdur".

...Bəzən xəbər də insan kimi donub ölür bəlkə?

MEMORIES ARE LIKE FATES

Antiga Isfandiyar qızı Shkurova was born in 1934 in Khalafly village in Shusha region. She was killed at the age of 58 on 26 February 1992.

She was nine when they moved to Khojaly. Her childhood felt on the same years with the Great Patriotic War. She suffered from hunger but never lost her hope. She finished secondary school. Then she began to work. It was hard to be tobacco-grower.

Antiga khanim married with uncle Rasul at the age of 21. They had 4 sons and a daughter.

While speaking about that day voice of her daughter-in-law Saadat trembles: "I still suffer because of my feet. My feet begin to ache, when weather changes. We went to the forest. Antiga tied me with her shawl. As Antiga was ill she could not walk anymore. And my brother-in-law felt himself very bad. My husband did not know what to do: to help his grandmother Antiga, or to his brother. Suddenly Armenians began to shoot from tanks. Alif Hacıyev asked soldiers to help women and children. We lost each other. My feet were frozen. I could not feel them. I lost my way. My brother Gadir was also tired. We reached to Malibeyli instead of Aghdam. After five day we came to Aghdam. My husband died. We buried him in Aghdam Martyr's Avenue. There are no news about Antiga khanim and my brother-in-law Akif."

...Maybe news is also frozen as people?

BAŞ-BAŞA SÖYKƏNƏN ÜÇ MƏZAR

Zərifə Zəkara qızı Xəllova 1964-cü ildə Xocalıda anadan olub. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə ermənilər tərəfindən qətlə yetirilib. Üç qız anası idi.

Zəkara dayıya Tanrı 5 qız, 2 oğul övladı vermişdi. Ən istəkli Zərifə idi. Mehribançılığı, istiqanlılığı ilə hamının qəlbinə yol tapmışdı.

Ömür-gün yoldaşı Tahir Zərifəni evlərinin yaxınlığındakı qoşa bulaqdan su apararkən bəyənmişdi. Qayanın döşündəki yoxuşdan hər gün dəstə-dəstə qız-gəlinlər çiynlərində səhərdən-axşama kimi su daşıyırdılar. Zərifəgəlin ailəsi də böyük idi. Ağır təbiətli Zəkara dayının həm ailədə, həm də camaat arasında böyük hörməti vardı. Qohum-qonşu onların səs-küylərini eşitmədilər.

Qaçay dayı Zərifəyə elçi gələndə "ona qızım kimi baxacam, bu gündən bir qızım yox, iki qızım oldu"-demişdi.

Qaçay dayının qız nəvələri dünyaya gələndə çox sevinmişdi. Onlara bir-birindən qəşəng adlar qoymuşdu-Həmayıl, Lalə, Xəyalə.

Qaçay dayı Ermənistanın cənnət bir diyarından - Cermuxdan gəlmişdi. O, da həmyerliləri kimi Xocalıya pənah gətirmişdi. Burada dağın döşündə yaşayışlıq bir ev tikmişdi. Qaçay dayı oğlunun toy mağarını da bu dağın döşündə, evinin həyətinə qurmuşdu. Gəlini Zərifənin ayağının altında da qoyundan, qoçdan qurban kəsmişdi. Həyat öz axarı ilə gedirdi. Xoşbəxt günlərinin ömrü çox az oldu.

Zərifənin qayınanası Həsərət xala o gecə başlarına gələn faciədən danışanda gözlərində yaş da donur:

- Hamımız birlikdə gəlirdik. Atışma düşəndə bir-birimizi itirdik. Səhərə kimi yol gəldik. Nəvələrimi aparmağa gəlinimin qardaşı Əkbər, bacısı Firuzə kömək edirdilər. Sonuncu dəfə gəlinim körpəsini əmizdirib mənə verdi. Xəyaləni kürəyimə şəlləyib, Laləni ona vermişdim ki, bərk atışma düşdü. Güllə Zərifənin sinəsini parça-parça etmişdi. Lalə isə anasının başına dolanır, onu qaldırmaq istə-

yirdi. Biz Laləyə yaxınlaşa bilmirdik. Dağların üstündə dayanan erməni silahlıları atəş açırdılar. Laləni nə qədər yanımıza çağırısaq da gəlmirdi. Kolun-kosun üstünə tökülən pal-paltarı yığıb anasının üstünə töküdü. Əlimiz Laləyə çətmirdi. O isə güllənin ağzında idi. Sonuncu paltarı anasının üstünə atmaq istəyəndə onu vurdular.. Bircə dəfə "uy" deyib başını anasının al-qana bələnen sinəsinə qoydu.

Oğlum Tahir də qətlə yetirdilər. Oğluma, gəlinimə, nəvəmə yan-yanaşı üç qəbir qazıldı.

...Həmayılın toyunda çalınan vağzalıya dözə biləcəksənmi, həsrətdən bükülmüş Həsərət nənə?

THREE GRAVES

Zarifa Zakara gızı Khalllova was born in 1964 in Khojaly. She was killed by Armenians on 25-26 February 1992. She had three daughters.

Uncle Zakara had daughters and 2 sons. He loved Zarifa most of all. She was very kind and clever girl.

Her husband Tahir saw Zarifa when she was taking water from spring. He felt in love at a first sight. Uncle Zakara was respected among the countrymen. When Uncle Gachay asked Zarifa to marry with his son Tahir, he promised that look after Arifa as his own daughter.

When Uncle Gachay had granddaughters, he was very happy. They named these girls as Hamayil, Lala, Khayala.

Uncle Gachay came to Khojaly from Jermukhdan. He built house in the bottom of the mountain. He made his son's wedding in his yard. They lived very happy. But how could they know that this happiness would not last much.

Aunt Hasrat, Zarifa's mother-in-law, while speaking about that night cries bitterly:

- We were all together. We lost each other when the firing began. We walked till morning. Her brother Akbar and sister Furuza helped me to carry my grandchildren. Last time, my daughter-in-law gave suck to her child and then gave her me to carry. Khayala

was with me and Lala stayed with her mother when the firing began. Armenians shot her from her chest. Lala wanted to raise her mother. We could not come close to Lala. Armenians were firing from top of the mountains. We called Lala, but she did not come. She covered her mother with bushes. When she wanted to cover her mother with clothes, Armenians shot her as well. She said "ah" and put her head to her mother's bloody breast. They killed my son Tahir as well. I buried my son, daughter-in-law and granddaughter next to one another.

Hasrat khanim, would you stand to the wedding song that will be played in the wedding of Hamayil?

GÜLLÜ GÜLLƏYƏ DONMÜŞ GÜLLÜ XALA

Güllü Abdal qızı Məmmədova 1925-ci ildə Şuşa rayonunun Zarıslı kəndində anadan olmuşdu. Tale ailəni Xankəndinə, oradan isə Xocalıya gətirmişdi. 1992-ci ilin fevralın 25-dən 26-na keçən gecə ermənilər tərəfindən qətlə yetirilib Üç oğul, iki qız anası idi.

Güllünün atası Abdal dayını ermənilər Ermənistandan qovmuşdular. Şuşanın Zarıslı kəndinə pənah gətirmişdi. Oradan isə Xankəndinə köçmüşdülər. Güllü orta məktəbi Xankəndində bitirmişdi. 20 yaşı olar-olmaz İbiş adlı bir gəncə ailə qurmuşdu. Üç qız, iki oğul anası olmuşdu. Xankəndindəki Qarabağ İpək Kombinatında əyrici işləyirdi. Bu kombinatda çalışan azərbaycanlılar ən ağır işlərdə işləyirdi ki, onlardan biri də Güllü idi.

Bunu da ermənilər onlara çox gördü. Qarabağ hadisələri başlayanda onları işdən qovub, ev-eşiklərini də yandırdılar. Güllü xala yaşının ixtiyar vaxtında köçkünlük həyatı yaşadı. "Ay Allah, qismətimizə bax, həyatımız sanki at belindədir. İsti yuva qurmaq bizə nə-sib olmur. Harda yurd-yuva qursaq ermənilər dağıdır"...

Güllü xanım Xocalıya pənah gətirdi. Oğlu Şöhlət bəna idi. Sənətini çox sevərdi. Yaraşlıq evlər tikir, təmir işlərini də özü görürdü. Xocalıda ev tikir. Hamamına, mətbəxinə bəzəkli naxışlar vurardı.

O gecə Şöhlət, ağbirçək nənəsinin əlindən tutub Kətik meşəsinə qaçanda əllərinin qabarı ilə qazandığı pul kisəsini də götürmüşdü. Şaxta qılınctək adamı kəsirdi. Güllü xala qoynundan çıxardığı pul kisəsini yandırdı. "Qoy ermənilərə qismət olmasın"-dedi.

Əbdulova Sevil o gecədən danışanda haldan-hala düşür:

-Oğlum Eldəniz və Ceyhunla birlikdə gəlirdik. Eldəniz bizdən aralı düşdü. Göz-gözü görmürdü. Bir-birimizi də çağıra bilmirdik. Ermənilər o andaca başımızın üstünü alacaqdılar. Ceyhun yaralandı, yarasından qan axır, halsızlaşır, xırıltı ilə nəfəs alırdı. Oğlumu bağrıma basıb, nəfəs verməyə başladım. Yanımda Xankəndindən

Xocalıya pənah gətirən Güllü ana və oğlu Şöhlət də vardı. Hər ikisi yaralı idi.

Güllü ana "bu pulları oğlum əllərinin qabarı ilə yığıb, erməniyə qismət olunca, yanib-külə dönsün"-deyib qoynundan çıxartdığı düyüncədəki pulları yandırmaq istəyəndə tüstü qalxdı, ermənilər başımızın üstünü aldı. Avtomatlarındakı güllələrini ana-balanın bədənlərinə boşaltdılar. Güllü ananın bədəni güllədən dəlik-deşik oldu. Üstümdəki pulları və oğlum üçün aldığım qızılları onlara verdim. Oğlum Ceyhunla məni girov götürüb Xankəndinə apardılar. Biz əzablı əsirlik dəhşəti yaşadığımız.

...Hələ bilmək olmur, ölənmi xoşbətdi, yoxsa qalanmı, Güllü xala.

DEAD AUNT GULLU

Gullu Abdal gızı Mammadova was born in 1925 in Zarıslı village of Shusha region. Their fate firstly brought them to Khankandy and then to Khojaly. She was killed by Armenians on 25-26 February 1992. She had three sons and two daughters.

Gullu's father was banished from Armenia. He moved to Zarıslı village of Shusha then to Khankandy. Gullu finished secondary school in Khankandy. When he was 20 years old she married with Ibish. They had three sons and two daughters. She worked as a spinner in Karabagh Silk Factory in Khankandy. She had very hard work.

When Karabagh event began, Armenians fired them from work, burnt their houses. Aunt Gullu became a refugee in her old years.

Then she came to Khojaly. Her son Shohlat was mason. He liked his profession very much. He built very nice houses.

That night Shohlat together with his grandmother ran to the Katik forest. He took his money. It was very frosty. Aunt Gullu burnt the money she had. She did not want to give them to Armenians.

Abdulova Sevil remembers that night as follows:

- We were coming with my sons Eldeniz and Jeyhun. Eldeniz was behind. It was foggy so we could not see each other. If we call anyone, Armenians would hear. Jeyhun was wounded, he was bleeding. I began to give him a breath. Gullu and her son Shovkat was there next to me. Both of them were wounded. When aunt Gullu burnt the money they gathered, the smoke surrounded everywhere. Armenians came to that place and killed both of them. I gave all my money and gold to Armenians. They took me and my son Jeyhun as a hostage and brought to Khankandy. The captivity life was very terrible.

I do not know which of them is better, dead or live?

SU ALTINDA QALAN QƏBİRLƏR

*Firuzə Musa qızı Hümbətova 1934-cü ildə,
Südəbə Rəşid qızı Hümbətova 1969-cu ildə Dağlıq Qarabağın Kosalar kəndində anadan olublar.*

Uşaqlıqda tay-tuşlarına qoşulub böyütkən, moruq yığar, hamıdan tez səbətini doldurarmış Firuzə...

Daşlı-kəsəkli bir ömür yolu keçib. Cəlil kişi ilə ailə qurduqdan sonra Kosalar kəndindən Xankəndinə köçüblər. Bir çətin külfət olduqda işləməyə qərar verir. Xankəndindəki Qarabağ İpək fabrikinə əyrici işləyir, saatlarla pıqqarıqla qaynayan suda işləyər, gecələr barmaqlarının arasındakı yaraları zoqquldayardı. Amma dözməyə məcbur idi. Cəmi 8 il təhsil almışdı, oxuyub, yazmağı kirilcə bilirdi. Heç əllərində diplomları olanlara erməni rəhbərləri iş vermirdi. Firuzə xalaya kim iş verərdi? Firuzə xala kimi neçə-neçə qız-gəlinlərimiz də orada ən ağır işləri görürdülər. Asan işləri isə ermənilərə verirdilər. Əlləri yana-yana işləyərdi Firuzə xala. Qızları, oğulları böyümüşdü, ev-eşik sahibi etdiyi də vardı, etmədiyi də. Cəlil kişi ilə ev-eşik də qurub, yaratmışdılar ki, ermənilər evlərini yandırıb, özlərini də qovdurlar. Firuzə xala "şükür sənə, Xudaya, evim-eşiyim külə dönsə də balalarım sağ-salamatdır"- deyirdi. Xocalıya pənah gətirən ailə fin evlərinə sığınırlar. Bir qarnı ac, bir qarnı tox günlər yaşayırlar. Bunu da ermənilər onlara çox gördü. O gecə talesiz ailə Cəlil kişinin dişiyi, dırnağıyla düzəltdiyi zirzəmiyə doluşurlar.

"Hava hələ işıqlaşmamışdı. Zirzəmidəkilərə qarovul çəkən silahlı kişilərə Xocalı özünümüdafiə batalyonunun komandiri Tofiq Hüseynovla birgə gələn 3-4 nəfər xəbər verir ki, artıq səhər işğal olunub. "Hər tərəfdən yollar bağlıdır. Əskərəndən isə BTR-lər güllələr yağdırırdı. Əgər bir yol tapsam sizi də gəlib aparacağam" - deyir komandir. Səhər açılarda Xocalıya hücum edən 366-cı motoatıcı alayın əsgərləri Üçüncü məhəllədəki fin evlərinin arasındakı küçədə onları mühasirəyə alır. Atəşə tuturlar. Göydə vertolyotlar görünəndə əsgərlər əmr verirlər ki, meyidləri fin evlərinə yığırlar.

Üst-üstə qalanmış meyidlərin arasında Cəlil kişinin ailə üzvləri - həyat yoldaşı Firuzə, oğlu Muğan, gəlini Sədabə, qızı Simuzər də vardı. Onları o qədər döydülər ki, ağızlarından, burunlarından qan fişqırır. Ayağa qalxmağa taqətləri olmur. Bu vaxt Cəlil kişi "qalx, meydləri basdır" - deyən əsgərin bağırtısını eşidir Gücünü toplayıb ailə üzvlərini çayın kənarında qəbir qazıb, basdırır.

Yaz gələndə hər tərəfi sel-su basır.

...Görəsən o qəbirləri də sel aparıb?

GRAVES UNDER WATER

Furuza Musa gızı Humbatova was born in 1934 and Sudaba Rashid gızı Humbatova was born in 1969 in Kosalar village of Daghlig Karabagh.

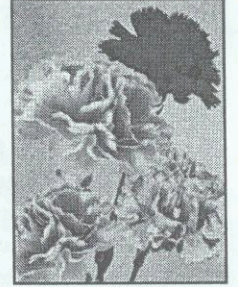
Furuza's life was very difficult. She married with Jalil and they moved to Khankandy from Kosalar. They had many children and she decided to work. She worked as a spinner in Karabagh Silk Factory in Khankandy. It was difficult work but she had to bear this. She went to school for eight years, and learnt to write and read in Cyrillic. Armenians did not hire those who had finished university and had a diploma, then who would hire Furuzə to work? There were many young women and girls in the factory doing difficult works. Armenians did easy works. Furuzə's children grew up. Some of them married and others not. When Armenians burnt their house, Furuzə kəhanim moved to Khojaly together with her family. They dwelled in fin houses. That night Jalil and others went to the cellar.

"It was at dawn when Tofiq Huseynov, Khojaly Self-defense battalion commander, together with soldier said that the city was occupied. Everywhere was surrounded. Armenians and Russian soldiers were shooting from Asgaran. Commander said that he would come after us if we could find the way. In the morning soldiers of 366th regiment surrounded the fin houses in the third block. They began to shoot. Then they gather the dead bodies to one of the houses. The family members of Jalil, his wife Furuzə, son Muğan, daughter-in-law Sədabə, and daughter Simuzər were among those dead bodies. They beat them so much that their mouth and nose were bleeding. When Jalil heard an Armenian ordering to bury the dead bodies, he quickly stood up and buried his relatives near the river." In summer, there is flow.

...I wonder if these graves were carried away with flow.

BİR ÇƏPƏR İDİ EVİMİZİN ARASI...

Tamilə Ağamirzə qızı Səlimova 1936-cı ildə Laçın rayonu Nun Təzəkənd kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da girov götürülüb. Dörd övlad anası idi.

Tamilənin gəlin gəldiyi evlə bizim evin arasında bir çəpər vardı. Evin həyətinə qızılgüllər, məxməri gül kolları, iri qol-budaqlı yasəmən ağacı, al-əlvan gül-çiçəklər yaz gələndə açar, qoxusundan adam bihuş olardı. Tamilənin qayınatası Həkim müəllim, kəndimizdəki bacarıqlı, bilikli uşaqları bir sıra ali məktəblərə göndərər, oxumalarına köməklik də edərdi. "Bu gənclərlə bir gün fəxr edəcəksiniz" - deyərdi. Həkim müəllim gəlini çox istəyərdi. Tamilə də onun hörmətini saxlayar, ondan həmişə yaşmanardı. Ağsaqqalların yanında danışmazdı...

Həyat yoldaşı Səyavuşun gözləri görmürdü. Ailəni dolandırmaq üçün müəssisələrin birində gözətçi işləyirdi. Gecənin birində elektrikdən qısa qapanma baş verir. Səyavuş yanaraq ölür. Onda Tamilə "dörd tifili necə böyüdəcəyəm"- deyərək ah-vay edirdi.

Yaman günün ömrü az olar. Uşaqlar böyüdü. Böyük oğlu milis işçisi oldu. O gecə Xəqani Xocalı milis şöbəsində növbətçi idi. O, anasına, bacıları Nəzakətə, Saraya, qardaşı Xəzərə tapşırır ki, bir hadisə olsa, məni gözləyin. Erməni yaraqlıları Xocalıya girəndə Xəqani qaçaraq evlərinə gəlir və ailə üzvlərini tapmır. Ermənilər onları girov götürərək ermənilərin yaşadığı Təzəkəndə Noraguhə aparırlar. Ertəsi gün Xəqaninin kiçik bacısı Saranı maşına qoyub Xocalıya gətirirlər. Sara neçə-neçə həmkəndlisinin cəsədini görür. "Mən qadınların, uşaqların al-qan içində öldürüldüyünü görəndə vücudum titrədi, əlim-ayağım əsdi. Son anda da analar uşaqlarını sinələrinə sıxaraq güllələndilər. Erməni yaraqlıları kəndimizdəki evlərimizin əşyalarını maşınlarla yükləyirdilər".

Sübh tezdən Xəqani bir neçə erməni yaraqlısını öldürərək Xocalıdan çıxır. Aylarla qardaşını, anasını gəzdi. Ermənilər Nəzakəti, Saranı, Tamiləni buraxıb, Xəzəri saxlayırlar. Anası Xəzərin boynuna sarmaşılıb ondan ayrılır. İndiyədək qardaşı Xəzərdən, anası Tamilədən səs-soraq yoxdur.

...Didərgin bir ruh məni yatmağa qoymayanda sanıram ki, bu xəbər-ətər çıxmayan, mənim çəpər qonşum Tamilənin ruhudur.

WE WERE SO CLOSE...

Tamila Aghamirza gızı Salimova was born in 1936 in the village of Tazakand of Lachin region. She was taken to a hostage on 26 February 1992.

There was a fence between our home and Tamila. There were name nice flowers in their yard. Hakim muellim, the father-in-law of Tamila, help to children to enter to the universities. He used to say: "One day, we will be pride of these children". Hakim muellim liked his daughter-in-law very much. Tamila also respected him. She never spoke before the elders...

Her husband Sayahush was blind. He worked as a warden in one of the institutions. Once there was short circuit in the night. Sayavush died there. That time Tamila was very upset and she had to bring up four children.

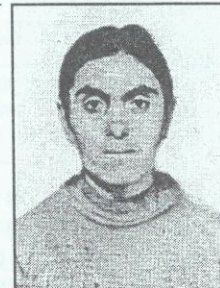
But as it was said after a storm comes a calm. The children grew up. Her elder son was police officer. That night Khagani was on a duty. He asked her mother, sisters - Nazakat, Sara, and brother Khazar to wait for him if something happens. When armed Armenians entered to Khojaly, Khagani came home, but he could not find his family at home. Armenians took them as a hostage and took to the village Tazakand. In the next day they brought back his younger sister Sara to Khojaly. Sara witnessed to the death of many her countrymen. "When I saw women and children in blood, I trembled from the horror. Mothers killed their own children, in order not to give them to Armenians. Armed Armenians loaded all the equipments to the cars."

At the dawn Khagani could leave Khojaly by killing some armed Armenians. He looked for his mother and brother. Armenians freed Sara, Nazakat and Tamila but kept Khazar as a hostage. His mother Tamila did not leave him alone. Still there is not any news from Khazar and Tamila.

...When wanderer spirit does not let me to sleep; I think that this is the spirit of my neighbor Tamila.

ÖVLADLARININ QUCAĞINDA DON VURMUŞ ANA

Nübar Lələkişi qızı Süleymanova 1953-cü ildə Laçın rayonuunun Ferrac kəndində anadan olub. 1992-ci il fevralın 26-da donaraq ölüb. Beş övlad anası idi.

Nübar xanım Xocalıda dəmir yolu stansiyasının yaxınlığında dövlət tərəfindən tikilən evdə yaşayırdı. Yaxşı yadımdadır, qatarla uzaq səfərlərə gəndə bu evlərdə yaşayan balaca uşaqları görədik. Onların axşamlar nə vaxt yatdıqları belli olmazdı. Səhərlər isə sübh tezdən oyandıqlarını görərdik. Qış fəslində bu evlərdən burula-burula tüstü qalxardı. İri badamı gözlü, tən ortadan saçlarını ayıran, nərmə-nazik Nübar xanım səhəngini çiyinə aşırıb eniş aşağı bulaqdan su gətirməyə yollanardı. Qızları Çiçək, Lətifət, İlahə analarına ev işlərində kömək edərdilər. İlahə qızlarının ən kiçiyi idi. Oğlanları Rafiqlə, Tofiq hər gün qatarın fit səsinə eşidən kimi dəmir yolunun kənarında dayanıb, gələnlərə baxardılar.

Vəziyyət get-gedə gərginləşdi. Daha qatarla gəliş-gediş yolu bağlandı. Ümid bircə hava yoluna qalmışdı. Nübar xanım qızlarını son dəfə bağına basaraq "bura çox təhlükəlidir"-demişdi. Həyat yoldaşı Yusif də qızlarını vertolyotla təhlükəsiz yerə yola salmışdı.

O gecə Yusif, Nübar xanım, oğlanları Rafiq, Tofiq meşəyə qaçdılar. Hər tərəfdən atəşə tutulduqlarından qaranlıq Kətik meşəsinə Yusif ailə üzvlərini itirir. Nübar xanım oğlanları ilə birgə gəlir. 3 gün, 3 gecə ac-susuz yol gələn Nübar xanım şaxtada iliklərinə qədər donduğundan yeriyə bilmirdi. Oğlanları analarını çiyinlərində aparırlar. Gəndərə qayasının başına da çıxarırlar. Ana artıq donur. Onu qoyub getmək istəmirdilər. Meşə qurd-quşla doluydu. Canavarlar ağız-ağıza verib ulaşırdılar. Hər yer şaxta olduğundan basdırı da bilmirdilər. Oğlanları analarını qoyub getmək istəməsələr də, getməliydilər. Axı onları bacıları gözləyirdi. Rafiq əynindəki paltonu çıxarıb, anasının meyidinin üstünə sərərək qardaşına qoşulub yola düşür.

Uzun, dəhşətli yol, nəhayət, 12 gündən sonra başa çatır.

Dağlı, dərəli, meşəli bir diyarda dünyaya gələn Nübar xanımın son məkanı da meşə olur...

...hər yaz bu meşələr tumurcuqlayıb yenidən həyata qayıdır.

Noola insan da beləcə tumurcuqlanıb, pöhrələnilib yenidən yaşayaydı, Nübar xanım. Amma, heyhat...

FROSTBITTEN MOTHER EMBRACED BY HER CHILDREN

Nubar Lalakishi gizi Suleymanova was born in 1953 in Farraj village in Lachin region. She died from frost on 26 February 1992. She is the mother of five children.

Nubar xanım lived in a house built by the government near the railway station in Khojaly. I remember while we were traveling we used to see little children living in these houses. They used to play from morning till night. Nubar xanım had n big eyes, long hairs and she was very thin. She used to go to the spring and bring water. Her daughters Chichak, Latafat, İlahə helped their mother in housework. İlahə was the youngest. Her sons Rafiq and Tofiq used to watch people in the train.

The situation was becoming very strained. To travel with train was closed. There was hope only for air way. Last time Nubar xanım embraced her daughters and said: "It is very dangerous to stay here". Her husband Yusif sent their daughters to the save place by helicopter.

That night Yusif, Nubar xanım, their sons Rafiq and Tofiq run to forest. Yusif lost the family members as it was very dark in Katik forest. Nubar xanım together with her sons went three days and nights. Nubar xanım could not walk anymore from the frost. Her sons took her to their shoulder. They climbed to the Gendara rock. The mother was frozen. But her sons did not want to leave her there. There were wolfs in the forest and they did not want to leave her dead body in the forest. But they had nothing to do. Their sisters were waiting for them. Rafiq covered her dead body with his coat and then they left that place.

The long and terrible road ended after 12 days.

Nubar xanım who was born in the mountains, valleys and forest, died in the forest.

...Every spring these forests alive, how nice it would be if the man could revive as this forest. But Nubar xanım...

MƏZARINDA GÜL BİTƏN QADIN

Teybə Nəbi qızı Allahverdiyeva 1933-cü ildə Xankəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da qətlə yetirilib. Üç övlad anası idi.

Teybə xanım cəmi 8 illik orta məktəb oxumuşdu. 16 yaşı olar-olmaz Xankəndindəki 26 Bakı Komissarları adına İpək kombinatında əyirici kimi işə başladı. Ömrünün ən gözəl çağlarını pıqhapıqla qaynayan qapqara qazanların qırağında keçirib. O, qaynar suyun içinə baramaları töküüb, nazik ipək sapı tapıb çıxarardı. Şirin yuxuya həsrət olardı. Sübh tezdən qadınlara qoşulub fabrikeyə yollanardı. İşdən qayıdanda hər evdən bir başı papaqlının müharibəyə getdiyini eşidib qəmə batardı. Teybə xanım yaşıdları kimi uşaqılıq illərini xatırlayanda çiynlərini çəkib "uşaqılığımızı qara yellər apardı, yoxsa soyuq əllərmi. Qız-gəlinlər səhərdən-axşama kimi əlləşib, vuruşar, lampa işığında corab, köynək toxuyub, cəbhəyə göndərərdik, işimiz ikiqat ağırlaşmışdı. "Hər şey cəbhə üçün" - deyərək gecəni-gündüzə qatıb çalışırdıq"- deyirdi. Gəncliyin şirinliyini də dada bilməmişdi, Teybə xanım. Lənətə gəlmiş müharibə onun uşaqılığını, gəncliyini əlindən almışdı. "O, illər bomboz bir xatirədir, başqa bir şey deyil, mənim üçün"- deyirdi.

Teybə xanım Əvəzlə ailə qurub 2 qız, bir oğul anası olsa da, tale onun üzünə gülməmişdi. Oğlu Azər uzun sürən xəstəlikdən sonra gənc yaşında vəfat etmişdi. Ruzigar küləkləri hey onun qarısını döymüşdü. Oğlu 18 yaşında vaxtsiz dünyasını dəyişmişdi.

Çiyin-çiyinə çalışdığı, qapıbir qonşuları olan ermənilər sərt üzlərini göstərir "biz siz türklərnən nəinki işləmək, bir yerdə yaşamaq belə istəmirik"- deyib, onların dişiylə, dırmağıyla qurub, tikdiyi ev-eşiyini yandırırılar. Onda Teybə xanım 2 qızı, həyat yoldaşı Əvəzlə birlikdə Xocalıya pənah gətirirlər. Hər gün yaşadığı fin evlərinin yaxınlığından keçən magistral yola baxıb, "kaş bağlanan yollarımız açılırdı"- deyib dərinə köks ötürərdi. Yollar isə açılmaz oldu. Əvəz dayının gözləri də yaxşı görmürdü.

O gecə Teybə xanım da Kətik meşəsinə üz tutdu. Neçə-neçə qonum-qonşusunun ölümünü gördü. Naxçıvanik ətrafında isə ağır gül-

lə yarası aldı. Son gücünü toplayan Teybə xanım Ağdama gəlib çatdı. Ağdam Mərkəzi xəstəxanasında onu ölümün pəncəsindən həkimlər qurtara bilmədi. Bir neçə saatdan sonra dünyasını dəyişdi.

Ana dərdi qızlarının qəddini əydi. Fəridə isə bu dərdə tab gətirə bilməyib vaxtsız dünyasını dəyişdi. Əvəz dayı da vəfat etdi. Bu talesiz ailədən sağ qalan yalnız qızı Zemfira oldu. Teybə xanıma doğulduğu yurdda məzar da qismət olmadı. O, Bərdə rayonunun Şirvanlı kənd qəbiristanlığında uyuyur. Hər il bahar gələndə Teybə xanımın qəbrinin üstündə yanağı xallı lalələr açır.

...Görəsən Teybənin Xankəndində uyuyan oğlu Azərin qəbri dururmu? Orada necə, güllər açırımı?

FLOWERS SURROUND HER GRAVE

Teyba Nabi gızı Allahverdiyeva was born in 1933 in Khankandy. She was killed on 26 February 1992. She had three children.

Teyba xanim studied at the school for 8 years. When she was 16 years old, she began to work as a spinner at the Silk plant after the 26 Baku Commissars. She spent the most beautiful time of her life behind the hot black pots. She was very hard-worker. She used to go to the factory at the dawn together with women. After work when she returned home and heard that men are going to the army, she was very upset. When Tayba xanim spoke about her childhood she always said: "We do not know how we spent our childhood. We, women and girls worked day and night. He men were in the army and we weaved shirt and socks and sent them to the front. We work for out army." Teyba xanim could taste the sweetness of her childhood. She said: "Those years were gray memory and nothing else".

Teyba xanim married with Avaz and had 2 daughters. Her son Azar died at his early ages because of long lasted illness. He died at the age of 18.

Their neighbors were Armenians. They burnt their yard and always said: "We do not want to speak with you, Turks. We do not want to live together with you". And after this Teyba xanim together with her husband and 2 daughters came to Khojaly. Teyba xanim could not see well. She had eye problem. They lived in fin houses and every time while they were watching to the road they

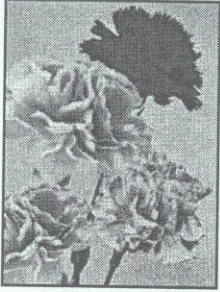
wished that road would open as well. But the roads were closed.

That night Teyba xanim went to the Katik forest. She saw the death of several relatives. She was wounded seriously near Nakhchivanik. But Teyba xanim could reach to Aghdam. Doctor in the Aghdam Central Hospital could not save her life. She died after several hours.

The mother sorrow bent her daughters. Farida could not stand to this sorrow and died timeless. Uncle Avaz died. Only Zemfira rescued and stay alive from this family on that terrible night. The dead body of Teyba xanim wasn't buried in the land where she was born. She sleeps in the cemetery of Shirvanli village in Barda region. Every spring tulips grow on the grave of Teyba xanim.

... I wonder if the grave of her son Azer is still in Khankandi? Do these tulips grow there as well?

BİR ATƏŞİN ÜÇ QURBANI: KİFAYƏT, HİDAYƏT, BƏHRAM

Kifayət Hüseynalı qızı Allahverdiyeva 1942-ci ildə Ermənistan Respublikasının Basarkeçer rayonunun Qaraqoyunlu kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da qətlə yetirilib. Bir oğul anası idi.

Kifayət xanım orta məktəbi bitirib, dərzilik peşəsinə yiyələndi. Rəngbərəng parçalardan yaraşıqlı paltarlar tikərdi. "Qızıma ən gözəl paltarlar tikəcəm" -deyərdi. 18 yaşında Hidayət adlı bir gənc ilə ailə qurdu. Hidayət həmin Basarkeçerin Ağkil-

sə kəndində anadan olsa da, tale onları Qaraqoyunlu kəndinə gətirmiş, burada da ömür-gün yoldaşını seçmişdi. Övlad həsrəti ilə yaşayan bu ailəyə Tanrı bircə oğul payı verir. Ona da Böyük Vətən müharibəsinin iştirakçısı olan ata babası Bəhramın adını qoyurlar. Bəhram da qoçaq, diribaş ata-anasının üzünü ağ edən bir oğlan idi. Anası onun üstündə nanə yarpağıtək əsərdi. Əlini bir an da olsa əlindən buraxmazdı. "Bəhram mənim həm qız, həm də oğul payımdır" - deyib, balasını sinəsinə sıxardı. Tanrının ona verdiyi paya şükür edər, az qane olardı. Yurd-yuvalarından-Basarkeçərdən bir qarlı qış günü qovulanda balaca Bəhramı soyuqdan, şaxtadan qorumaq üçün əynindəki yun jaketi çıxarıb bürümüşdü. Qurtulanda Kifayət əllərini göyə qaldırıb, "balamı mənə bağışlayan Tanrıma min şükür" - demişdi. Onlar əvvəlcə Şuşaya, sonra isə Xocalıya pənah götürürlər. Cərgə ilə salınmış fin evlərində məskunlaşırlar. Burda da ermənilər onları rahat qoymurdu. Hər gün top-raket yağdırırdı. Kifayət gecələri Bəhramla zirzəmilərdə keçirir. Həyat yoldaşı Xocalıdakı İpək Kombinatında bağban işləyər, gecələr postda durardı. Ağırılıq Kifayət xanımın üzərinə düşürdü. Bəhram daha böyümüşdü. Qayğısız uşaqlıq illərini dada bilməmişdi. Qaçqınlıq, köçkünlük onun uşaqlıq səhifələri idi.

O gecə isə Kifayət Bəhramın əlindən tutub Cəlil kişinin zirzəmisinə qaçır. Bir neçə avtomatlı isə qarovulda dayanır. Zirzəmidə 50-yə yaxın adam olur. Səhərə kimi Kifayət bir çimir yuxu da almır. Bəhram isə başını anasının sinəsinə qoyub, şirin bir yuxuya gedir.

Səhər hələ açılmamış Xocalı özünümüdafie batalyonunun komandiri Tofiq Hüseynov bir neçə əsgəri ilə xəbər gətirir ki, şəhər artıq işğal olunub. Tofiq Hüseynov həmin dəstə ilə birlikdə İpək fabrikinə gəlirlər. Orada hər iki tərəfdən BTR-lər yolları kəsmişdilər, magistral yoldan getmək mümkün olmurdu. Kifayət balasının əlini buraxmayıb camaatla birlikdə xəndəyin içi ilə - kol-kos onları cırmaqlasa da - gizlənə-gizlənə yenidən fabrikə qayıdılar. Mühasirədən çıxmaq üçün yol axtarırdılar. Nizami erməni və rus əsgərləri onları görür. Çəş-baş qalan adamlar qaçmağa başlayır. Onları 3-cü fin evlərinin aralığında mühasirəyə alırlar. Avtomatlardan güllələr yağır. Güllələnənlərin arasında bir-birinin əlindən tutan Kifayət, Bəhram və Hidayət də vardı. Qucaqlaşan bu insanların cəsədlərini bir-birindən ayırmamışdılar.

...Və bəlkə də heç onları ayırmaq mümkün olmamışdı!

ONE SHOOT AND THREE VICTIMS

Kifayət Hüseynalı qızı Allahverdiyeva was born in 1942 in Garagoyunlu village of Basarkecher region of Armenian Republic. She died on 26 February 1992. She had only one son.

Kifayat khanim mastered to dressmaker profession after finishing the secondary school. She used to sew nice clothes. She used to say: "I will sew nice dresses for my daughter". She married at the age of 18 with a man named Hidayat. Hidayat was born in Aghkilsa village of Basarkecher region and then moved to Garagoyunlu village and there he got marry with Kifayat. They had only a son. He was named after his grandfather Bahram. Bahram grew up very strong and brave. Kifayat loved him very much. When they were banished from their land in a snowy winter day, she wrapped her son Bahram with her wool jacket in order to protect him from the frost. She thanked God when they rescued. They went to Shusha and then moved to Khojaly. They dwelled in the fin houses. Armenians did not leave them in peace. They fired them all day long. Kifayat together with her son stayed in the cellar at nights. Her husband worked as a gardener in one of the Silk factories of Khojaly and was on duty at night. All the difficulties lied on

the shoulders of Kifayat khanim. Bahram was grown up. He did not taste the sweetness of his childhood. He remembered his childhood as a refugee.

That night Kifayat together with Bahram run to the cellar of Jalil. Some armed men were on the warden. There were about 50 people in the cellar. Kifayat could not sleep till morning. Bahram felt asleep in the arms of his mother.

At the dawn, Tofiq Huseynov, self-defense battalion command-er of Khojaly, informed that the city was occupied. Tofiq Huseynov together with that group came to Silk Factory. Tanks were surrounded that place from both sides, it was impossible to go from main way. Kifayat together with Bahram returned to the factory. They wanted to run from the captivity. Armenian and Russian soldiers saw them. They began to run. They surround them near the third fin houses. They began to fire. Among the fired man there were Kifayat, Hidayat and Bahram. They did not separate these dead bodies from each other.

... Maybe it was impossible to separate them!

QANA BƏLƏNMİŞ AĞBİRÇƏK

Sürəyya Bayram qızı Əliyeva 1934-cü ildə Yevlax rayonunun Qoyunbinesi kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da ermənilər tərəfindən qətlə yetirilib. Bir qız anası idi.

Sürəyya xanımın da uşaqlığı müharibə illərinə düşmüşdü. Bilməmişdi ki, ən çox qorxduğu müharibə sözünü bir də yaşlı olanda eşidəcək. Böyük Vətən müharibəsi onun uşaqlığını, gəncliyini aparacaq, Qarabağ müharibəsində isə özü qurban gə-dəcək.

Sürəyya xanım Hüseyn dayının ikinci ailəsi idi. Hüseyn dayı birinci dəfə evləndiyi qadından 2 qız övladı Sara ilə Sədaqət dünyaya gəlmiş, Sürəyya xanımdan isə Kubra adlı bir qızı var idi. Allah-təala Hüseyn dayıya oğul övladı verməsə də, oğul nəvələri vermişdi.

Sürəyya xanım arıq, qarayanız idi. Onun əlləri işləməkdən qabar-qabar olmuşdu. Xocalıda təsərrüfatda fəhlə işləyirdi.

O gecə Hüseyn dayı ilə Sürəyya xanım da Kətik meşəsinə üz tutmuşdu. İxtiyar yaşlı Hüseyn dayı yeriyə bilmirdi, Sürəyya xala isə köməksiz qalmışdı. Qarşıda isə uzun bir yol vardı. Hüseyn dayının qızları Sara və Sədaqət də bu qaranlıq meşədə yolu-izi itirmişdilər. Beş gün yol gedən Saranın üç övladından birinin ürəyi partlamış, ikisi isə şaxtada donmuş, Sədaqət Ağdam mərkəzi xəstəxanasında ayılında "hanı mənim balalarım?" - deyib fəryad qoparmışdı. Sədaqətin donan 3 övladından bu günə qədər də xəbər yoxdur.

Qarı, qoca min bir əziyyətlə Naxçıvanik kəndinə qədər gəlirlər. Orada Sürəyya xalanı ermənilər qətlə yetirir, Hüseyn dayını isə girov götürürlər. Girovluqda ağır işgəncələrə məruz qalan Hüseyn dayı azad olunsa da, vaxtsız dünyasını dəyişir. Sürəyya xala isə doğulduğu Yevlax rayonunun Qoyunbinəsi kəndində dəfn edilir. Sürəyya xanımın bir qız övladı - Kubra qalır.

...Adi insan taleyinin qeyri-adi sonluğudur bu hekayət. Qüssəli, dərdli, nisgilli bir hekayəti...

OLD WOMAN BEATEN BLACK AND BLUE

Sureyya Bayram gızı Aliyeva was born in 1934 in Goyunbinasi village of Yevlakh region. She was killed by Armenians on 26 February 1992. She had a daughter.

Sureyya also witnessed the Great Patriotic War in her childhood. Where could she know that she will witness the war at her elder ages again? How could she know that she will be victim of this Garabagh war?

Sureyya khanim was second wife of Huseyn. Uncle Huseyn had two daughters Sara and Sadagat from his first marriage. He had a daughter named Kubra from Sureyya. Though he did not have sons, God gifted him with grandsons.

Sureyya was slim and swarthy. She worked too much. She worked as a worker in the farm in Khojaly.

That night Uncle Huseyn and Sureyya khanim went to the Katik forest. Old Uncle Huseyn could not walk, and Aunt Sureyya was helpless. But there was a long way. The daughters of Uncle Huseyn Sadagat and Sara were lost in that forest that night. Sara together with her three sons was frozen after five days walk. Sadagat was in the Aghdam Central Hospital. When she woke she cried and asked her children. There is still no news from them.

Sureyya and Huseyn came to Nakhchivanik village with difficulty. Aunt Sureyya was killed by Armenians. Uncle Huseyn was captivated by Armenians. Though he was set free, Uncle Huseyn died timeless because of tortures. Sureyya was buried in Goyunbinasi village of Yevlakh region. Her only child Kubra rescued that night.

...This is the story of simple man with unusual end. Sad, mournful, sorrowful story ...

Pərvanə Hüseyn qızı Əzimova 1947-ci ildə Laçın rayonunda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da qətlə yetirilib. 7 övlad anası idi.

...PƏRVANƏ ODA YANDI

Pərvanə Laçında doğulsa da, ömrünün acılışırınli günləri Dağlıq Qarabağın Həsənabad, sonra isə Ballica kəndlərində keçib. Həmyerlisi Həsənbala ilə ailə qurub, oğul-uşaq sahibi olmuşdular. Bir çədən külfət bu kənddən o kəndə köçüb bir parça çörək qazandırdılar. Hələ o vaxtlar da ermənilər hansı kənddə az sayda azərbaycanlı görseydilər, onları bir bəhanə tapıb yurd-yuvalarından didərgin salardılar. Pərvanəgil belə ailələrdən biri idi. Uşaqlarını böyütmək üçün hər çətinliyə dözməli idilər. Xocalıya pənah gətirdilər.

Fevralın 26-da, gecə Həsənbala Pərvanəni götürüb meşəyə qaçmışdı.

Pərvanənin ölümünün şahidi olmuş Qarakişi Mustafayev həmin gecəni belə xatırlayır:

- Bacımın 12 yaşlı oğlu Səxavəti öldürdülər. Həsənbala ilə Pərvanə də bizim yanımızda idi. Mən də ayağımdan güllə yarası almışdım. Həsənbala ilə Pərvanə mənə kömək etdi. Səxavətin meyidini bacım Nurudənin kürəyinə şəllədik. Bacımın 2 azyaşlı uşağını isə mən aparırdım. Birdən güclü atışma düşdü. Biz dərəyə endik. Orada güllə Pərvanənin boğazından dəyən kimi qan fışqırdı, üst-başımızı batırdı, onun ayaqqabısının içi qanla doldu. Həsənbalamı da öldürdülər. Uşaqları valideynlərinin meyidlərini götürmək üçün fevralın 27-də vertalyotla meşəyə getsələr də, götürə bilmədilər. Meyidləri sonrakı gün onlar götürdülər. Mən bacımın uşaqlarını, bacımsa kürəyində oğlunun meyidini gətirirdi.

Naxçıvanıkdə qətlə yetirilən Pərvanə Ağdam Şəhidlər Xiyabanında uyuyur. Ta Ağdam ermənilər tərəfindən işğal edilənəcən.

...Görəsən, indi o ruhlar harada dolaşır?

Parvana Huseyn qızı Azımova was born in 1947 in Lachin region. She was killed on 26 February 1992. She had seven children.

HOW TO BEAR YOUR BITTER FATE?

Though Parvana was born in Lachin, she spent her life in Hasanabad in Daghlig Karabagh then in Ballija village. She married with Hasanbala, and has children. They used to lead nomad's life in order to have a piece of bread. Those days Armenians banished Azerbaijanis from their land. The family of Parvana was one of these families. She had to stand to all difficulties to bring up children. They moved to Khojaly.

On 26 February Hasanbala run to forest together with Parvana.

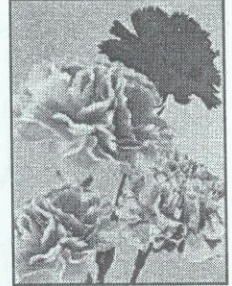
Garakishi Mustafayev who witnessed the death of Parvana recalls that night as follows:

- They killed my nephew Sakhavat at the age of 12. Hasanbala and Parvana were near to us. I was wounded from the leg. Hasanbala and Parvana helped me. My sister took the dead body of her son Sakhavat. I took other two under-aged children. Suddenly Armenians began to fire. We went to valley. There Armenians shot Parvana from head and she died. Blood was spurtng from her head. They killed Hasanbala as well. Their children returned to the forest to take their parent's dead bodies on 27 February, but they could not. They took them on next day.

Parvana, who was killed in Nakhchivanik, was buried in Aghdam Martyr's Avenue.

...I wonder where these spirits wander.

Həvva Zeynalabdin qızı Haqverdiyeva 1927-ci ildə Ermənistan Respublikasının Əzizbəyov rayonunun Qarmiraşen kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da qətlə yetirilib.

XATİRƏLƏRDƏ YAŞAYAN HƏVVA XALA

Həvva xalagil də 1948-50-ci illərdə Ermənistan qovulandan sonra Xocalıya pənah gətirmişdilər. Xocalının Qaladərəsi kəndinin lap yuxarısında kürsülü bir ev tikdirmişdilər. Yeddi uşağın sevinci ilə dolanan bu evdən xeyir-bərəkət əskik olmazdı. Həvva xalagilin evinin yaxınlığında salxım söyüdü arx axardı. Həvva xala ömür-gün yoldaşı Məşdi müəllimlə Böyük Vətən müharibəsi yenicə qurtaran illərdə ailə qurmuşdu.

Məşdi müəllim nimdaş, əyin-başları nazik, hətta ayaqyalın məktəbə gələn uşaqları görəndə qəlbi göynəyərdi. Məvacibini alan kimi şagirdlərinə çəkmə, qaloş alardı. Həvva xala da təndirdə bişirdiyi arpa çörəyini tikə-tikə bölüb uşaqlara paylayardı.

Həvva xala oğlanları Cavanşiri, Xocalının müdafiəsində dayanan Xocalı özünümüdafiə batalyonunda qərargah rəisi olan oğlu Davudu, Xocalı aeroportunda polis bölməsində polis işləyən Şahini qoyub şəhərdən getməmişdi. "Balalarımın isti xörəyini, çayını özüm hazırlamalıyam. Onsuz da çox əziyyət çəkirlər" - deyib Xocalıdan çıxmamışdı.

O gecə Cavanşir qardaşı Şahinlə köməkləşib analarının qoluna girərək Naxçıvanikə gətirirlər. Həvva xala yerə çöküb oturmaq istəyəndə onu vururlar. Şahin isə Səltənət nənəgilin nəvələri donmasın deyə ocaq qalayır. Qardaşına "sən get, mən də gəlirəm" - desə də gəlib çıxmır.

Davud isə zabit kimi borcunu şərəflə yerinə yetirir. Qadınları, uşaqları Ağdama ötürüb ikinci dəfə köməyə gedəndə onu vururlar.

...Həvva xaladan yadigar qalan yalnız xoş xatirələr, bir də bax, başına gələn bu faciədir.

Havva Zeynalabdin gizi Hagverdiyeva was born in Garmirashen village of Azizbayov region in Armenian Republic. She was killed on 26 February 1992.

AUNT HEVVA LIVES IN MEMORIES

Aunt Havva moved to Khojaly in 1948-50 after they were banished from Armenia. They built a house on top of the Galadarasi village of Khojaly. They had seven children. There was a willow channel near their house. Havva married with Mashdi when the Great Patriotic War was ended.

Mashdi muallim was very upset when he saw children in very bad clothes, coming to school without shoes. He used to buy clothes and shoes to the pupil as soon as he got his salary. Aunt Havva gave bread she baked on oven.

Havva did not leave city without her cousin Javanshir, Davud who was head staff of the battalion of Khojaly self-defense and Shahin who worked as a police in police department of Khojaly airport. She said: "I can not leave them. I have to cook dinner for them. They are working too hard".

That night Javanshir and Shahin brought their mother to Nakhchivanik. When Havva wanted to sit and rest Armenians shot her. Shahin was at his grandmother Saltanat. Davud was on duty and fulfilled his responsibility with pride. He was shot when he returned back to Khojaly for second time.

... This is what reminds Aunt Havva.

İradə Əli qızı Orucova 1964-cü ildə Əsgəran rayonunun Şuşukənd kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da qətlə yetirilib. Dörd övlad anası idi.

MƏZARI DA VİRAN OLDU...

Tanrı ona gözəllik vermişdi. Uzun, gur saçları küreyinə səpələnərdi. Girdə sifəti, badamı gözələri vardı. Orta məktəbi Xankəndində bitirmişdi. Çox gənc yaşında da ailə qurmuşdu. Ömür-gün yoldaşı Telman Şuşukənddəki toyuq fermasında müdir, özü isə fəhlə işləyirdi. İradənin bir-birindən gözəl qızları vardı.

O gecə İradəgil də şirin yuxudan qalxırlar. Hər yan tüstü, duman içində idi. Gurultudan qulaq tutulurdu, yer-göy lərzəyə gəlmişdi. Gecə saat 24 radələrində İradə, əri Telman balalarını da götürüb, qonşularla birlikdə meşəyə qaçırlar. Uşağın birini İradə, o birini isə Telman qucağına alır. Qarşıda onları uzun, vahimə dolu bir yol gözləyirdi. Sürüşür, yıxılır, qalxıb yenə də qaçırdılar. Meşədəki iri gövdəli ağaclar isə onları qoruya bilmirdi. Düşmən hər tərəfdən bu biçərələri mühasirəyə almışdı.

İxtiyar yaşlı Həsərət Xəlilovun dediklərindən:

- Hava işiqləşmişdi. Naxçıvanıkdəki fermanın yaxınlığında erməni və rus əsgərləri BTR-lərlə qarşımızı kəsib, əvvəlcə yolun alt tərəfi ilə gələn dəstəni biçdilər, sonra isə üst tərəfdəki adamları. İradəyə də güllə dəyən tək öldü. Həyat yoldaşı da ağır yaralandı. Balaca qızı da güllə yarası almışdı, iliklərinə qədər də donmuşdu. Analarının cəsədinin başına toplaşan qızları fəryad edir, onu dartışdırırdılar. Dəstədən yalnız 12 qadın, 2 kişi sağ qalmışdıq. Xəndəyin içi ilə sürünürdük. Ağdamın Şelli kəndi tərəfindən gələn milli ordu əsgərləri bizi xilas etdi.

İradənin qayını Fazil də ağır yaralanır, yoldaşları onu Ağdam mərkəzi xəstəxanasına çatdırsalar da, orada keçinir. İradənin qızı Xatirənin isə döş qəfəsindən dəyən güllə qabırğalarını sındırmış, ağ ciyərini də zədələmişdi. Ata, ana, bala, əmi Ağdamdakı Şəhidlər

Xiyabanında dəfn edilir.

...Amma indi o qəbiristanlıq da yoxdur. Görəsən niyə bəzən in-

Irada Ali gızı Orujova was born in 1964 in Shushukand village of Asgaran region. She was killed on 26 February 1992. She had four children.

sanların ev-eşikləri kimi, məzarları da viran qoyulur?

HER RUINED GRAVE...

She was very beautiful. She had long hairs, small face. She finished secondary school at Khankandy. She got married at an early age. Her husband Telman was a director of the chicken farm in Shushukand and she herself was a worker. Irada has very nice daughters.

That night Irada was sleeping. Everywhere was in smoke. It was hard to hear because of thunder of the guns. At 24:00 o'clock Irada, her husband Telman and their children went to the forest together with neighbors. The road was long and terrible. The enemy surrounded them from everywhere.

From the words of old Hasrat Khalilov:

- It was dawning. Armed Armenians and Russian soldiers surrounded us from every where. They killed everyone. Irada was shot and she died immediately. Her husband was wounded seriously. Her younger daughter was also wounded. She was frozen. Only 12 women and 2 men escaped that captivity. We were trailing in the trench. The Soldiers of National Army coming from Shelli village of Aghdam rescued us.

Fazil, the brother-in-law of Irada was injured seriously. Though his friends took him to the Aghdam Central Hospital, he died there. Irada's daughter Khatira died from the bullet that was shot to her thorax. Thus, father, mother, daughters and uncle were buried in Aghdam Martyr's Avenue.

... But now, there is no cemetery there either. Why graves of people are ruined like their homes?

Zəhra Ələbbas qızı Salahova 1992-ci il fevralın 26-da qətlə yetirilib. 7 övlad anası idi.

DÜNYADAN SƏSSİZCƏ AYRILAN ZƏHRA XALA

Məhəmməd dayı cavanlıqda fermada çobanlıq edərmiş. O, şirin söhbəti, məzəli sözləri ilə hamının qəlbinə yol tapardı. Ömür-gün yoldaşını da burada seçmişdi. Sağığı Zəhranın könlünü oğurlamışdı. Zəhranın gözü Məhəmməddən başqa heç kəsi görmürdü. Bir-birinə can deyib, can eşidən bu gənclər mehriban bir ailənin təməlini qoyub 4 qız, 3 oğul böyüdüb, boya-başa çatdırmışdılar. Qohum-qonşu onların dilindən bir acı söz eşitməmişdi.

O gecə isə mal-qaranı qurddan qoruyan Məhəmməd dayı çomağını çiyinə qoyub, Zəhra xalanı da götürüb Xocalıdan çıxdı. Qapı-bacasını da bağlamadı. "Qapımız həmişə hamının üzünə açıq olub, qoy eləcə də qalsın"- dedi. Gecə-gündüz yol gəldilər. Qarlı aşırımları, yoxuşları qalxmaq Məhəmməd dayı ilə Zəhra xala üçün çox çətin oldu. Zəhra xalagilin də dəstəsi tələyə düşdü. Onları Dəhraz kəndi yaxınlığındakı bir fermaya gətirdilər.

İxtiyar yaşlı Məhluqə Musayeva deyir:

- Zəhranı elə fermanın həyətində güllələdilər. Güllə onun ağzından girib, boynundan çıxdı. Yazığın heç səsi də çıxmadı. Səssizcə öldü. Elə bil bir vaxtlar gur səslə ağı deyən Zəhra deyilmiş.

Zəhra xalanın meyidini ermənilər pulla satıblar. Məzarı Ağdam rayonunun Xındırstan sovetliyinin Baharlı kəndindədir.

Zəhra Alabbas gızı Salahova was killed on 26 February 1992. She had seven children.

...Sinəsi sitəmli Zəhra xala, səşindən ötru yaman qaribsədik!

AUNT ZAHRA, DIED IN SILENCE

Uncle Muhammad used to work as herdsman in the farm. He found way to the heart of many people with his sweet words. He loved milkmaid Zahra. They loved each other and got married. They had 4 daughters and 3 sons.

That night Uncle Muhammad took Aunt Zahra and left Khojalı. They left the doors open. Uncle Muhammad said: "Our door was always open to people, let it stay like this". They went all day and night. But they were captivated and brought to the farm near Dahraz village.

Old Mahluga Musayeva says:

- They shot Zahra in the yard of the farm. The bullet went directly to her mouth and came out from throat. She even could not say a word. Died in silence. Armenians sold her dead body for money. Her grave is in Baharlı village of Khirdistan Soviet of Akhdam region.

...We miss voice of Zahra very much!

Dilərə Seydulla qızı Əzizova 1956-cı ildə Xocalı rayonunun Həsənabad kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da qətlə yetirilib. Üç oğul anası idi.

ÖLÜMƏ SARI QAÇDI, AMMA ƏSİR DÜŞMƏDİ

Dilərə Xocalı kənd orta məktəbində 8-ci sinfi bitirmişdi. Yeni-yetmə yaşlarında Kökəltmə Birliyində fəhlə işləmişdi. 19 yaşında Abbasqulu ilə ailə həyatı qurmuşdu. Dilarəgil də Həsənabaddan qovulanda Xocalıya pənah gətirmişdilər.

Qarabağ hadisələri get-gedə gərginləşirdi. Ermənilər bir-bir azərbaycanlıların yaşadıkları kəndləri və qəsəbələri işğal edir, onları isə qovub çıxarırdı, qətlə yetirirdilər.

Abbasqulu qoçaqlığı, cəsurluğu ilə hamının hörmətini qazanmışdı. Erməni yaraqlılarının postlarına yoldaşları ilə hücum edir, silah-sursat əldə edir, Xocalını müdafiə edirdilər. "Heç olmasa əliyalın camaatı çıxarırdı"- deyirdi.

O gecə Abbasqulunun əli heç ailəsinə belə çatmadı. Düşmənlə döyüşən Abbasqulu Dilarənin qoçaqlığına güvənirdi. Dilarə 3 oğlunu götürüb, Şiraslan kişinin zirzəmisinə qaçdı. Taxtadan tikilmiş fin evinin üst mərtəbəsində Dilarənin qardaşı Akif Mahmudovla birlikdə 6 nəfər kişi qadınları, uşaqları qoruyurdular. Kəndə doluşan ermənilər evə soxulub kişilərin hamısını öldürdülər. Zirzəmiyə yaxınlaşıb "qapını açmasanız qumbaranı nəfəsləkdən içəri atacağıq"- deyər bağırırdılar. Uşaqlar ağlayıb fəryad qoparırdılar. Çarəsiz qalan qadınlar qapını açırdılar. Qadınları, uşaqları avtomatın qundağı ilə döyər-döyər çölə çıxarıb, sıraya düzdülər. Bu vaxt Xocalıda özünümüdafiə batalyonunun əsgəri Muradla, Yaşanın açdığı güllə ilə silahlı

ermənilərdən ikisini öldürür. Qarışıqlıq düşür. Dilarə yanındakı qucağı qundaqlı bir gəlini və 3 uşağını götürüb mətbəxdə gizlənir. Dilarə qadına deyir: "Ermənilərin sözlünə inanma. Onlar apardıqları əsirləri qaytarmayacaqlar. Əsir düşməkdən ölmək yaxşıdır". Ermənilər əsirləri götürüb getdikdən sonra Dilarəgil meşəyə qaçırlar. Bu günə qədər ermənilər o zirzəmidən girov apardıqları qadın və uşaqların nə ölüsünü, nə dirisini qaytarmayıblar. Dilarəgil Qara Qaya deyilən yerə sübh çağı çatırlar. BTR-lər qarşılarını kəsib gələn dəstədəki adamları, eləcə də Dilarə və kürəyinə bağladığı 6 yaşlı oğlu Namiqi öldürürlər. Ananın sinəsindən dəyən güllə uşağın kürəyindən çıxır. Ana da uşaq da ölür.

Abbasqulu isə axıra kimi Xocalıda döyüşür. Sonda Xocalını tərk edərək Ağdama gəlib çıxır.

Dilara Seydulla gızı Azımova was born in 1956 in Hasanabad village of Khojaly region. She was died on 26 February 1992. She was a mother of three sons.

...Bu da Dilarə ilə balalarının ürək parçalayan hekayəti.

RAN FROM CAPTIVITY TOWARD THE DEATH

Dilara finished secondary school in Khojaly. She worked as a worker in Union of Fatten. She married with Abbasgulu at the age of 19. When they were banished from Hasanabad, they moved to Khojaly.

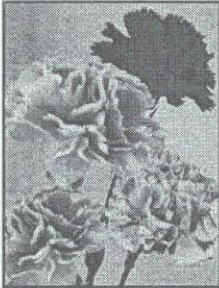
Karabagh problem had become aggravated. Armenians were occupying villages where Azerbaijanis were living and banished them. Sometimes even killed. Abbasgulu won everybody's respect for its braveness and courage. He used to attack post of armed Armenians, took their arms and he together with his friends defended Khojaly. He wanted to protect unarmed people.

That night Abbasgulu could not reach to his family. He relied on braveness of Dilara. Dilara took her three sons and run to the cellar of Uncle Shiraslan. Akif Mahmudov, Dilara's brother and 6 men were protecting women and children. Armenians killed all the

men in the home. They shouted: "If you do not open the door, we will throw the grenade to the cellar from air-hole". Children were crying. Helpless women opened the door. Armenians beat children and women with the butt of a rifle and took them out. This moment, Murad, soldier of Khojaly self-defense battalion killed two Armenians. There was a mix-up. Dilara together with woman near her and three sons hid in the kitchen. Dilara said to the woman: "Don't believe to the words of Armenians. They won't return the hostages back. It is better die than to be captivated". Dilara and others went to the forest after Armenians left that place with hostages. Armenians did not returned the dead bodies of the women and children they took as a hostage. At dawn Dilara reached to place named Gara Gaya. Armenians were waiting there with tanks. They killed everyone. Dilara was shot from her heart. That bullet killed her 6 years old son Namig as he was on her back. Both of them died.

Abbasgulu fought in Khojaly till the end. Then when it was occupied he left Khojaly and went to Aghdam.

...This is the end of the story of Dilara and her children.

Səltənət Zülal qızı Məmmədova 1931-ci ildə Xocalı rayonunun Canhəsən kəndində, qızları Lətifə İbad qızı Məmmədova 1958-ci ildə, Şövkət İbad qızı Məmmədova 1963-cü ildə Xankəndində anadan olmuşdular. 1992-ci il fevralın 26-da itkin düşmüşlər. Taleləri məlum deyil.

Səltənət xala 6, qızları 2 övlad anası idi.

HANI EVİN AĞBİRCƏYİ?

Atası Böyük Vətən müharibəsinə gedəndə balaca Səltənətin cəmi 10 yaşı vardı. Çiyində heybə, əynində əsgər paltarları olan atasına qısılmış, üzünə donuq-donuq baxmışdı. "Müharibə olmasaydı, atam yanımda olardı" - deyib, dodağını büzərək ağlamışdı. Anası 6 uşaqla tək-tənha qalmışdı.

Qarabağda qış sərt keçərdi. Odunsuz, ocaqsız qalanda Mina xanım tifillərini qoynunda isidərdi. Acından, xəstəlikdən adamlar küçə-bucaqdaca öldürülər. Balaca Səltənətin qulaqlarından qonum-qonşunun ah-fəryad səsləri getmirdi. Hər gün bir nəfərin qara kağızı gəlirdi. Yaşlı arvadlar əllərini göyə qaldıraraq "dava salanları lənətə gəlsin, onları oğulsuz, uşaqsız qalsın" - deyərək qarğışlar tökərdilər. Gecələr sübhə qədər Səltənət, anası Mina hana qurub xalça, kilim toxuyar, sonra Mina xala onları küreyinə alıb Xocalıya gətirib, taxıla, una dəyişib, balalarını saxlayardı. Bir qarnı ac, bir qarnı tox

günlər keçirirdilər. Bəzən özü ac qalar, 6 balasına yedizdirərdi.

İllər ötdü, müharibə qurtardı. Zülal kişi də cəbhədən qayıtdı. Mina xala şad xəbəri gətirənə boxçada əzizləyib saxladığı tirmə şalını vermişdi.

Atası gözlərinə inanmadı. Səltənət böyük bir qız olmuşdu. Səltənət İbad adlı bir gəncə könül bağladı. Ailə qurub, 6 uşaq sahibi oldular. Üç oğul, üç qız. Səltənət xala da anası Mina kimi çox zəhmətkeş idi. Xankəndində süd məhsulları zavodunda işləyirdi. Qızlarını

gəlin köçürüb, oğlanlarını evləndirmişdi. Nənə nəvələrini başına topalayıb, onlara nağıllar danışardı. Nəvələri də nənənin nağıllarına qulaq asa-asa şirin yuxuya gedərdilər. Qarabağ hadisələri başlayanda daha nənə şirin nağıllar danışa bilmədi. Uşaqların gördüklərini bir qorxulu nağıla bənzətdi.

O gecə Xocalıda məskunlaşdığı fin evinin qapısını açıq qoyub, nəvələri, qızları, kürekəni Tacirlə birlikdə Kətik meşəsinə qaçdı. Dəhraz kəndinin yaxınlığına gəlib çıxdılar. Birdən güllə dolu kimi yağmağa başladı. Tacir qızı Samirəni götürüb qaçır, Səltənət xalagildən ayrı düşür. Az sonra Tacirdə də hey qalmır. Əynindəki paltarları da çıxarıb atır ki, qaçıb, balasını ölümdən qurtara bilsin. Səltənət xala nəvələrinin iliklərinə qədər donduğunu görüb küreyindən açdığı uşağı qarın üstünə qoyur, arxadan gələn gəncə valvarır ki, "ay bala, gəl bir ocaq qala, uşaqlar qızıssınlar". Bu gənc anası yenicə qətlə yetirilmiş Şahin idi. O, anasının meyidindən aralanaraq, uşaqlar donmasın deyərək bir ocaq qalayır. Qardaşı Cavanşirə isə "sən get, mən də gəlirəm" - deyir. Ocaqdan burula-burula tüstü qalxır. Cavanşir hey dönüb arxaya baxır, nə Şahini, nə Səltənət nəvəgilin gəldiyini görmür.

Tacir isə qaçdıqca qaçır, Samirəni ölümün əlindən alır. Səltənət ananın o biri qızı Adilə isə 3 uşağı ilə neçə-neçə dəşhəti görərək Ağdama çatır. Uşaqları dayıları Arifin meyidini gördüklərini analarından gizlədirlər ki, mənzil başına çata bilsinlər.

Bu günə qədər də ocağın qara tüstüsündə əriyib yox olan biçərələrdən xəbər çıxmıyıb.

Bir vaxtlar şən qəhqəhələri, məzəli söhbətləri ilə qonum-qonşularının sevimlisi olan Lətifə ilə Şövkətin yalnız şirin sözü-söhbəti yaddaşlarda qalıb. Tacir isə çox yerləri axtarıb Səltənət xalagili soruqlasa da, nəticəsi olmayıb.

Qismətə bax, uzaq Rusiyaya gedib, orada yaşayan Tacirlə Şövkət faciədən az qabaq Xocalıya dönmüşdülər. Qismətdən qaçmaq ol-

Səltənət Zülal qızı Məmmədova was born in 1931 in Janhasan village of Khojaly region, her daughters Latifa İbad qızı Məmmədova was born in 1958 and Şövkət İbad qızı Məmmədova was born in 1963 in Xankəndi. They were lost on 26 February 1992. Their fate is not known.

Səltənət had six children.

mazmış. Bəlkə onları əcəl gətirmişdi.

Amma əcəl belə faciəvimi olurmuş?

WHERE IS THE ELDER WOMAN?

When her father went to the Great Patriotic War she was 10 years old. She cried bitterly when he went to the war. "My father would stay with me if there was not war". Her mother left alone with 6 children. The winter was very hard in Karabagh. When there was not any wood to fire, Mina khanim used to warm her children on her arms. People were dying of hunger. Little Saltanat could not forget the cry of her neighbors and relatives. Everyday they received a black letter. Old women were crying bitterly and said: "God damn this war, and its committers. Let them to see the death of their own children". Mina together with Saltanat weaved the carpets at night and Mina took them to Khojaly where she changed these carpets with corn in order to feed her children. Sometimes she gave everything to her six children and she herself had nothing.

Years passed and war ended. Zulal returned from the war. Mina khanim gave her shawl to the person who gave this good news to her.

Her father could not believe in his eyes. Saltanat was a big girl. Saltanat loved a boy named Ibad. They married and had six children. Three sons and three daughters. Saltanat was hardworking woman as her mother. She worked in milk plant in Khankandy. Her daughters and sons are married. She was a grandmother and used to tell stories to her grandchildren. When Karadagh problem began she was not able to tell stories anymore.

That night, she together with her grandchildren, daughters, son-in-law Tajir run to the forest Katik. They came to Dahraz village. Suddenly, Armenians began to shot. Tajir took his daughter Samira and run. As it was frost, Tajir got tired from running. He took off his clothes in order to protect his daughter. Saltanat saw how her grandchildren are frozen, she asked a boy near them to make a fire. This was Shahin, whose mother was just killed. He made a fire and then turned to his brother Javanshir and said: "Go, I will come". The bonfire was firing. Javanshir turned back to see if his brother come, but there was sign neither from his brother Shahin nor from Saltanat. Tajir together with is daughter run and rescue his daughter from the death. Adila, other daughter of Aunt Saltanat, came to Aghdam with her three children. Children did not say to their mother about the death of their uncle Arif.

Up today there is not any news from them. Tajir looked for

Saltanat and others, but could not find them.

What a fate. Tajir and Shovkat were living in Russia. They came to Khojaly not long before that tragedy. You can not run away from your destiny. Maybe, it was their doom that brought them to Khojaly.

Göyçək Heydər qızı Həsənova 1933-cü ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da üreyi dayanıb ölmüşdü. 7 övlad anası idi.

But shall their doom have to be such tragic?

ŞİRİN SÖZLÜ, ƏLİ QABARLI, MƏZARI BİLİNMƏYƏN GÖYÇƏK NƏNƏ

Adını Göyçək qoysalar da, hamı onu "qara qız" deyə çağırırdı. Qara gün Göyçək xalanın qəddini əysə də sınımamış, hər çətinliyə sinə gərmişdi. Boyu qalxar, qalxmaz əlinə sərnici alıb, fermada sağıcı işləmiş, ağır bir işin qulpundan yapışmışdı, keşməkeşli həyat yolu keçmişdi. Onun uşaqlığı Böyük Vətən müharibəsi illərinə düşmüşdü.

Göyçək xala bir parça çörək qazanmaq üçün uzaq Rusiyaya üz tutan böyük oğlu Şakirdən çox nigaran olardı. "Qəriblikdədir balam, gecələr yatağıma qor dolur". Şakirin oğlu Ruslanı da yanına gətirib özü saxlayırdı.

O gecə Göyçək xala sürücü işləyən həyat yoldaşı Həsən, qızları Sənəm, Tünzalə, Lətifə, Xədicə, oğul nəvəsi Ruslan, Sənəmin qızları Vüsalə, Xəyalə ilə Kətik meşəsinə üz tuturlar.

O gecədən qəhərlə danışan Sənəm əllərini açaraq "bu tökülmüş əllərimlə anamın, atamın, bacımın gözlərini qapadım" - deyir və söhbətinə davam edir:

- Fevralın 25-də, gecə saat 11-də evdən yalın əyin-başla çıxdıq. Şaxta əhdimizi kəsirdi. Bacım Xədicə dağlar, dərələrdən sürüşməsin deyə ayaqqabılarını çıxarıb qızım Vüsaləni qucağında aparırdı. Onun ayaqları şişib kötüyə dönmüşdü. Biz meşədə azmışdıq. Getdiyimiz yolu, yenidən geriye qayıdırdıq. Fevralın 26-sı axşam anamın ürəyi partladı. Gözlərini özüm qapadım. Atam isə pencəyini çıxarıb, üstünə sərdi. Fevralın 27-də hər tərəf duman olduğundan hara getdiyimizi özümüz də bilmirdik. Günorta 16 yaşlı bacım

Lətafət yerə oturdu, daha gedə bilmirdi. Sən demə o donubmuş. Atamın gözlərində iri yaş damcıları gilələnmişdi. O, bacımı qucağına alıb, yerə çökdü. Bacımın da gözlərini qapadım, atamsa köynəyini çıxarıb üstünə sərdi. Biz yenidən getməyə başladıq. 3 gecə-gündüz yol gəldik. Xəyalə mənim, Vüsalə də Xədicənin qucağında idi. Xəyalənin bir dəfə də olsun səsi çıxmadı... Uşaq əmziyi o qədər əmmişdi ki, ağzında ərimişdi.

Fevralın 28-də atam dondu. Onun da gözlərini özüm bağladım. Üstünə örtməyə heç nəyimiz qalmamışdı. Elə həmin yerdə, yadımdan çıxıb, bilmirəm Dəhraz idi, yoxsa Pircamal, bizi ermənilər əsir götürdülər. Orada isə sırgamı, üzüyümü əlimdən aldılar. Xədicənin hər iki ayağını, Vüsalənin isə ayaq barmaqlarının 3-nü kəsdilər.

Nə Cöyçək xalanın, nə Həsən dayının, nə də Lətafətin meyidlərini götürmək mümkün oldu.

...Bəs onda niyə filosoflar deyir ki, dünyada mümkünsüz heç nə

Goychak Heydar gızı Hasanova was born in 1933 in Khojaly. She died on 26 February 1992. She was a mother of seven children.

yoxdur?

SWEET GRANDMOTHER GOYCHAK

Though her name was Goychak, everybody called her "Swarthy girl". Her fate played bad trick with her, but she stood to all difficulties. She worked in the farm as a milkmaid. Her childhood felt to the period of the Great Patriotic War.

Aunt Goychak was very anxious about her son Shakir who went to Russia to earn money for bread. She looked after his son Ruslan.

That night aunt Goychak, her husband Hasan, their daughters Sanam, Tuzala, Latifa, Khadija, her grandson Ruslan, Sanam's daughters Vusala, Khayala went to the Katik forest. While remembering that tragic night, Sanam opens her hands and says: "That night I closed eyes of my mother, father, sister with this damned hands" - and then continues:

- On 25 February, it was 1 o'clock in the night when we left home. It was very frosty. My sister took off her shoes and took my daughter Vusala into her embrace in order to prevent her to fall.

Her feet were swollen. We lost our way in the forest. On 26 February night, my mother died from the heart attack. I closed her eyes. My father took off his coat and covered her. As it was foggy on 27 February, we could not see where we were going. In the afternoon, my sister Latafat got tired; she sat down and could not go anymore. She was frozen. My father wanted to cry. I closed my sister's eyes. And father took off his shirt and covered her. We again continued our way. We went three days and nights. I was taking Khayala and Khadica was taking Vusala. Khayala did not say a word. She suckled a nursing bottle. And it dissolved in her month. On 28 February my father was frozen as well. I closed his eyes. But there was nothing to cover him. Armenians took us as a hostage there. I do not remember was it either Dahraz or Pirjamal village. They took my earring and ring. Armenians cut both feet of Khadija and three fingers of Vusala.

It was impossible to take dead bodies of aunt Goychak, Uncle Hasan, Latafat.

... Then why philosophers say that there is nothing that can be undone.

Kifayət Çırağ qızı Həmidova 1955-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da itkin düşüb. Dörd övlad anası idi.

ADİ ARZU, QEYRİ-ADİ ÖLÜM

Çırağ dayının var-dövləti olmasa da, çoxlu oğlu, qızı vardı. Arvadı Gülcənnət xala da şirindilli, qılıqlı idi. Hamıya "başına dönüm", "qadan mənə kəsilsin" deyərdi.

Çırağ dayının bir çəten külfəti olsa da, onları korluq çəkməyə qoymazdı. Əyninə bahalı bir şey almaz, uşaqların yaxşı geyindirirdi. Ayağına qara qaloşdan savayı heç nə geyməzdi. Uşaqlarının hamısını çox istəyirdi. Kifayətə sevgisi bir başqa idi. Tanrı sanki Kifayətə bu sevgini də çox gördü. Çırağ dayı vaxtsız dünyasını dəyişdi. Kifayət onda çox gənc idi. Heç cür atasızlığı ilə barışa bilmirdi. Ailə qurduğu ömür-gün yoldaşı Sabiri də tez itirdi. Cəmi 5 ilin gəlini oldu.

O gecə isə Kifayət oğlanları Mübarizi, Müşviqi, Eldənizi başına yığıb atəşin nə vaxt bitəcəyini gözləyirdi. Hər tərəfdən Xocalı topa, qrad qurğularından raket atəşlərinə tutulanda çarəsiz qalaraq uşaqlarını götürüb gecə saat 24 radələrində evdən çıxdı. Qarqar çayını keçəndən sonra Mübarizlə Kifayət bir yerdə, Müşviqlə Eldəniz isə bir yerdə qalır. Meşədə Kifayətlə oğlu azır. Elə hey gələnlərdən Eldənizlə Müşviqi soraqlayır. 2-3 gündən sonra Mübariz anası Kifayəti də itirir. Meşədə tək-tənha qalır. 14 yaşlı Mübariz 13 gündən sonra qurtula bilir.

Mübariz o günlərdən danışanda səsi titrəyir:

-Xocalıdan olduğumu deyəndə utanıram, insan nə qədər zülm görərmiş, gözü çıxarılmış, dərisi soyulmuş, döşü kəsilmiş qadınlar, uşaqlar gördüm. Meşə gödəkcələrlə, pencək, jaket, ayaqqabı tayları ilə dolu idi.

Ayaqqabı deyəndə Kifayətin dediyi sözlər yadıma düşdü: "Mü-

barizin arvadına elə zərli gəlinlik ayaqqabısı alacağam ki, göz qaşdırırsın. Üstündə çoxlu qaşları olsun. Anası ölmüş balama imkanım olmayıb ayaqqabı alam, çox vaxt ayağı yalın qaldığından dər-sə də gedə bilməyib".

Kifayət Chirag gizi Hamidova was born in 1955 in Khojaly. She was lost on 26 February 1992. She had four children.

Lənətə gəlmiş müharibə Kifayətin arzularını gözündə qoydu.

..Elə də böyük arzu deyildi. Amma neynəyəsən ki, ölüm imkan vermədi, adi yox, dəhşətli ölüm.

USUAL WISH, UNUSUAL DEATH

Though uncle Chirag was not rich, he had many children. His wife aunt Gulcannat was very smooth-tongued woman. Uncle Chirag did everything to feed his family. He never bought expensive clothes for himself but always made his children to wear nice. He loved his daughter Kifayat most of all. Uncle Chirag died timeless. Kifayat was very young at that time. She could not reconcile with death of her father. Her husband Sabir died earlier as well. They lived only for five years.

That night Kifayat together with her sons Mubariz, Mushvig, Eldaniz were waiting when everything will end. When she saw that Armenians did not spot firing, she took her children and left the house. After crossing the Gargar River, Mubariz stayed with his mother, Eldaniz and Mushvig stayed together. In the forest Kifayat and her son got lost. They asked for Eldaniz and Mushvig from the people. After two or three days Mubariz lost his mother Kifayat. He left alone on the forest. 14 years old Mubariz was rescued after 13 days.

While speaking about that day, Mubariz's voice is trembling:

- When I say I am from Khojaly, I am ashamed of myself. I saw many torture, many people whose eyes were pulled out, who were skinned, women whose chests were cut, and dead children. There were many coats, jackets, shoes in the forest.

When he said shoes, he remembered one wish of Kifayat: "Mubariz, I will buy gilded shoes for your bride. There will be many precious stone on it. I could not buy shoes for my son; he

could not go to school because of this."

Damned war did not let Kifayat to realize her wish.

Rüstənova Zivər Alihüseyn qızı 1918-ci ildə Xocavənd rayonunun Qaradağlı kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 16-da qətlə yetirilib. Altı uşaq anası idi.

...It was not such a big dream. But this unusual death did not let her. This terrible death.

ZİVƏR XALANIN TƏNHA MƏZARI

Zivər xalanın yamyaşıl gözləri həmişə qayğılı olardı. Hündür boylu, ağır təbiətli idi. İti baxışlı bu qadın sanki adamın ürəyindən keçənləri gözlərindən oxuyardı. Ömür-gün yoldaşı Gülşad müəllim şux geyinərdi. Gülşad müəllim nəinki ailədə böyük nüfuza malik idi, o, həm də kənddə sayılıb seçilən kişilərdən idi. Məktəb direktoru işləmişdi. Ermənilərin fitnə-fəsadını görəndə kənd camaatı Gülşad müəllimi həmişə qoruyardı. Gülşad müəllim kolxoz sədri seçiləndə də çətin, ağır günlərində Zivər xala ona təkəcə ömür-gün yoldaşı deyil, ən böyük arxa olmuşdu.

Zivər xalagil ailədə 2 bacı, bir qardaş olublar.

Qarabağ müharibəsi başlayanda Zivər xala kəndi müdafiə edən döyüşçülərdə ruh yüksəkliyi yaradırdı. Yuxarıların biganəliyi onu göynətsə də, hər gün postlarda gecəni gündüz edənləri tək qoymurdu. Zivər xala ilə birlikdə 10 nəfər qadın da ölümü göz altına alıb, kənddən çıxmırlar.

1992-ci ilin fevralın 15-də erməni silahlıları Qaradağlı kəndinə hücum etsə də, müdafiəçilər bunu dəf edə bilmişdi. Səhəri gün yenidən hücum keçən erməni quldurları kəndin içərisinə soxulmuşdu. Qanlı döyüş başlamışdı. Hər tərəfə haray çəkilsə də, qaradağlılara kömək olmamışdı. Axşamdan bir qazan isti xörək bişirib, postdakılara aparmağa hazırlaşan Zivər xala həyəətə çıxanda güllələnmişdi. Fevralın 17-də Qaradağlı işğal edildi. Zivər xalanın cəsədi elə həyətdəcə basdırılmamış qaldı...

Qaradağlıda Zivər xalanın başına ördüyü qırmızı butalı şalı başından sürüşüb yerə düşmüşdü. Külək isə şalın bir ucunu onun üzünə örtmüşdü.

...Axı onun üzünü örtəsi kimsə yoxuydu.

Rustamova Zivar Alihüseyn qızı was born in 1918 in Garadaghly village of Khojavand region. She died on 26 February 1992. She had six children.

ALONE GRAVE OF AUNT ZIVAR

She had green eyes, and she was very tall. She married with Gulshad muellim. He was very authoritative man not only in the family but in the village. He worked as a school director. When his countrymen saw Armenian provocations, they always protected Gulshad muellim. Aunt Zivar was not only his wife but friend as well. She helped him in everything.

Zivar had a sister and brother.

When Karabagh war began, Aunt Zivar encouraged soldiers that were protected the village. Though she was very angry to the superior for their indifference, she did not leave alone those who were on duty. Aunt Zivar and 10 women did not leave the village.

When Armed Armenians attacked Garadaghly village on 15 February 1992, the defendants repulsed this attack. When Armenians again attacked the village in the morning they were able to enter the village. There was bloody fight. Nobody helped them. Aunt Zivar was shot when she was taking dinner to the men on the post. Garadaghly was occupied on 17 February. The dead body of Aunt Zivar was not buried.

...The shawl of aunt Zivar covered her face as there was nobody to cover her.

Quliyeva Nazənim Rəşid qızı 1955-ci ildə Xocavənd rayonunun Qaradağlı kəndində anadan olmuşdu. 1991-ci ilin sentyabrında qətlə yetirilib. Yeddi övlad anası idi.

QIZ VAR, OĞUL ƏVƏZİ

Nazənimgil ailəsi ilə birlikdə dağa-arana köçərdilər. Yayda dağın çiçəkli çəmənlərindən çələng hörüb, başına taxar, kuzəsini çiyinə alıb buz bulaqlardan su gətirərdi. Yayın gəlməsini həsrətlə gözləyərdi. Yan-yana qurulmuş alaçıqlarda Nazənimin yaşlıları da olardı. Onlar ocaq çatıb, sac asan analarına kömək edərdilər. Çır-çırpı yığıb ocağın qırağına yığardılar. Sacda yuxalar bişər, üst-üstə qalanardı. Nazənim təkcə anası Afərim xalaya kömək etmirdi. Doluda, yağışda qoyun-quzu, mal-qara qurda-quşa yem olmasın deyər atası Rəşid kişiylə dayaqlı olurdu. Bir andaca atın belinə sıçrayıb zülmət gecələrdə, kolda-kosda ilişib qalan qoyun-quzunu tapıb gətirərdi. Atası Rəşid kişi qızının fərasətindən xoşhal olaraq mütəkkəyə söykənilib təsbəhini çevirə-çevirə bığaltı gülər, "sən mənə həm oğul, həm də qız payımsan"- deyərdi. Nazənim işdən-gücdən ayrılı bilmədiyindən orta məktəbin yalnız 8-ci sinfinə kimi oxuya bilmişdi. Sonralar qiyabi orta təhsil almışdı.

Bəzənib, düzənməyi heç sevməmişdi. Dağda, aranda at çapmağı çox sevərdi.

Vəli Nazənimə at belində bəyənib sevmişdi. Ona elçi düşüb, özünə həyat yoldaşı seçmişdi. Onların 3 oğlu, 4 qızı dünyaya gəlmişdi. Oğlansayağı böyüyən Nazənim ailə qurandan sonra qayğıkeş, səmimi bir evdar qadın olmuşdu. Uşaqların üstündə nanə yarpağı-tək əsər, yorulmaq nə olduğunu bilməzdi. Tərbiyəli, nizam-intizamlı övladlar böyütmüşdü Nazənim xanım.

Nazənimgilin kəndi Qarakənd, Ağkənd, Mirikənd, Ninci, Harov və başqa erməni kəndlərilə əhatə olunduğundan Qaradağlı kəndinə erməni yaraqlıları tez-tez hücumlar edirdilər. Kəndin qeyrətli

oğulları isə mərdliklə bunun qarşısını alırdılar. Onlardan biri də Nazənimin qardaşı Sultan idi. Belə hücumlardan birində, yəni 1991-ci ilin yanvarında 4 uşaq atası Sultan düşmən gülləsinə tuş gələrək ölür. Onun ölümündən Nazənim çox sarsılır. Amma qarşıda daha faciəli günlər varmış.

Bir payız günündə Ağdama yollanan 40 nəfər geri qayıdarkən Xocavənd rayonundan 7 km aralıda avtobus gülləbaran edilir. Ölənlərdən biri də Nazənim idi. Onu Qaradağlı qəbiristanlığında dəfn edirlər. Oğlu Sultanın, qızı Nazənimin ölümü yaşı 60-ı ötmüş Rəşid kişinin qəddini əyir. O, əlinə silah alaraq 15 yaşlı oğlu Elmidarla birgə kəndin müdafiəsində dayanır.

1992-ci ilin fevralın 15-də Qaradağlı kəndinə hücum keçən erməni quldurlarının müqavimətini dəf edirlər. Düşmən geri çəkilib. Səhəri gün onlar güclü qüvvə ilə yenidən hücum keçirlər. Rəşid kişi düşmən gülləsinə tuş gələrək həlak olur. Bir gün sonra, yəni fevralın 17-də Qaradağlı kəndi işğal olunanda Elmidar girov düşür. Onu ermənilər yaşayan Ninci kəndində qətlə yetirirlər. 61 gündən sonra Rəşid dayının cəsədi geri qaytarılıb, Ağdamın "Uzun Dərə" adlanan Şəhidlər Xiyabanında dəfn edilir.

...Bu da bir ailənin taleyinə qoyulan faciəvi nöqtə.

Guliyeva Nazanim Rashid gızı was born in 1955 in Garadaghly village of Khojavand region. She was killed on September 1991. She had seven children.

BOYISH GIRL

Nazanım's family lived a nomad life. In summer, she used to make a garland from the flowers on the mountain and wear. She used to go to spring and take water. She loved summer and always waited for it. She used to help not only her mother Aferim but to everyone while baking bread. She was a support of her father Rashid. Uncle Rashid when saw her riding a horse always said: "You are my son and daughter". As there were many works to do, she left the secondary school from 8th form. Then she received correspondence education.

She never liked to dress up. She liked to ride horse very much. Vali felt in love with Nazanim when he saw her on the horse. They married. They had 3 sons and 4 daughters. Nazanim who

grew up as a boy, after marriage, was very careful and sincere housewife. Nazanim khanim had very well-bred children.

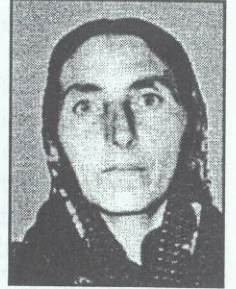
As Nazanim's village was surrounded with Garakand, Aghkand, Mirikand, Ningi, Harov and other Armenian villages, armed Armenians often attacked Garadaghli village. The courageous men of the village prevented these attacks. One of these men was Sultan, Nazanim's brother. In one of these attacks, in January 1991 Sultan who had four children was shot and died. She was shaken by his death. But how could she know that there are many tragic days waiting for her.

Once in the autumn 40 men returning from Aghdam were shot 7 km away from Khojavand region. Nazanim was among 6 dead women. She was buried in Garadaghly cemetery. Uncle Rashid could not stand to her and son's death so he took his 15 years old son Elmidar and went to the defense of the village.

They repulsed the attacks of armed Armenians to Garadaghly village on 15 February 1992. The enemy was withdrawn. They again attacked the village in the morning. Rashid was shot in this attack. His son Elmidar was taken as a hostage on 17 February 1992 when Armenians occupied the village. He was killed in Ningi village where Armenians were living. After 61 days, the dead body of Rashid was returned and it was buried in Martyr's Avenue named "Uzun Dara" in Aghdam.

...This is the tragic end of one family.

Hüseynova Rəhilə Şahmar qızı 1948-ci ildə Xocavənd rayonunun Qaradağlı kəndində anadan olmuşdu. 18 sentyabr 1991-ci ildə qətlə yetirilib. Yeddi övlad anası idi.

ÖLÜMÜN SOVURUB APARDIQLARI ...

Rəhilə 8-ci sinfi bitirdi. Kəndin sayılıb, seçilən gənclərindən biri olan Həbibə ərə getdi. Bir-birinin ardınca Allah ona 6 oğlan, bir qız bəxş etdi. Rəhilə gəlin köçəndə gəlinin belini bağlayan qayını dili dolaşib "anam-bacım qız gəlin, əli-ayağı düz gəlin, 6 oğul istərəm, bircə dənə qız gəlin" deməsi çin olmuşdu. Ömür-gün yoldaşı Həbib isə Rəhilənin lap uşaqlıqda ən çox sevdiyi bir peşənin sahibi idi, Qaradağlıda Poçt müdiri vəzifəsində çalışırdı. Rəhilə də poçtalyon idi. Hər gün qəhvəyi rəngli çantasına qəzetləri, jurnalları, məktubları doldurub, qapı-qapı gəzib, insanları sevindirirdi. Əsgər məktublarını verəndə anaların zevincinə şərik olardı. Onun ala gözləri həyat eşqilə dolardı. Oğlanları da analarına həm işdə, həm də evdə kömək edərdilər. Oğlu İbiş ev işlərində anasının qolundan tutardı. Həbib kişinin də sevimlisi idi. Onu yanından ayırmazdı.

Həyat öz axarı ilə davam edirdi. Evləri 7 övladın nəşəsi ilə dolardı. Bundan böyük xoşbəxtlik nə ola bilərdi?

Qarabağ müharibəsi hər şeyi alt-üst etdi. Həbib kişi ilə Rəhilə xanımın kənddəki vəziyyət haqqında yuxarılara verdikləri məlumatlar cavabsız qaldı. Yalnız "hər şey yaxşı olacaq"- dedilər. Amma yaxşı heç nə olmadı. 1991-ci ildə sentyabrın 18-də 40 nəfər Ağdam şəhərindən qayıdarkən qətlə yetirilən 6 qadımdan biri də Rəhilə xanım oldu. Onu Qaradağlı kəndində torpağa tapşırıdılar. Qaradağlı Polis bölməsində işləyən oğlu Xanalı 1992-ci il fevralın 16-da ermənilərin Qaradağlıya hücumu zamanı şəhid oldu. 15 yaşlı oğlu İbiş isə atası Həbiblə kəndin müdafiəsində dayandı.

İbişin düşməne qəzəbi, nifrəti o qədər artmışdı ki, üzündəki təbəssüm də yox olmuşdu. Sanki birdən-birə yaşlı bir insana çevrilmişdi. Qardaşı Xanəlinin ölümü onun ürəyini didib, parçalamışdı. Ata-bala səhəri diri gözlü açmışdılar.

Bu sübh çağı özü ilə fəlakət gətirmişdi. Heç bir yerdən kömək yox idi.

1992-ci il fevralın 17-də son gülləyə qədər düşmənlə döyüşürlər. Axırda kənd işğal olunur. 100-dən artıq insan əsir düşür. Ermənilər cavanları qocalardan ayıraraq ayrı-ayrı maşınlara mindirirlər. Cavanların olduğu maşını Qaradağlıdan 2 km aralıda "Bəylik Bağı" adlanan ərəzidə saxlayır, 30-dan artıq adamı güllələyirlər. İbiş də onların arasında idi. İbişin atası Həbib kişini isə Ninci kəndində güllələyirlər. "Bəylik Bağı"nda güllələnenlərin hamısını silos quyunun atıb üstünü də örtürlər.

...İnsan taleyinin təxəyyülə sığmayan sitemlərini təsvir etməyə

Huseynova Rahila Shahmar gizi was born in 1948 in Garadaghly village of Khojavand region. She died on 18 September 1991. She had seven children.

qələm nə qədər acizdir!

GONE BY DEATH...

Rahila finished eighth form. She married with Habib who was respected in the village. They had 6 sons and a daughter. When she married, her brother-in-law tied her waist with red band he wished her to have 6 sons and a daughter. And his wish came true. Habib, the husband of Rahila, had a profession she liked from her childhood. He was a director of post office and she herself was a post-woman. She used to walk door-to door and deliver the newspapers, magazines, posts to the people. She always shared the joy of mothers when she gave them letters from their sons who were in the army. Her sons helped her both at home and at work. Her son Ibish helped her in everything. He was his father's beloved son.

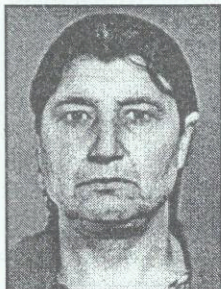
They lived in this way, quite and happy.

But Karabagh war destroyed everything. Though Rahila and Habib informed the superiors about the situation in Garadaghly village, their messages were not answered. The government said that everything will be good. But it was not right. Rahila khanim was

among 6 dead women who were killed while returning from Aghdam with 40 men on 18 September 1991. She was buried in Garadaghly. Khanaly, who worked in Garadaghly Police department, was killed during the attacks to Garadaghly on 16 February 1992. 15 years old Ibish and his father Habib stand on the defense of the village.

They did not die on that die. But the morning brought the disaster with itself. There was not help from anywhere. On 17 February 1992 they fought with enemies till their last bullet. But the village was occupied at the end. More than 100 men were taken as a hostage. Armenians separated youth from the olds. They stopped the car with youth in the territory named "Baylik Baghi" (nobleness garden) 2 km away from Garadaghly and shot more than 30 men. Ibish was among them. Habib was shot in Ninji village. Those who were killed in "Baylik Baghi" were buried in silo trench.

...How the pen is helpless to describe the torture that even hard to imagine.

Nəzərova Fənar Nəriman qızı 1932-ci il martın 10-da Xocavənd rayonunun Xocavənd kəndində anadan olmuşdu. 1991-ci il yanvarın 28-də qətlə yetirilib.

KÖMÜRƏ DÖNMÜŞ KÜNDƏLƏR

Fənar ilk dəfə anasının güllü parçadan tikdiyi çantasını götürüb məktəbə gedəndən birçə il sonra yaşdaları kimi müharibə sözünü eşidəndə kiçik vücudu titrəmişdi. O gündən anasının çörək təknəsi bomboş qalmışdı. Qara cadı tapanda balaca Fənar sevincindən atılıb düşərdi. Gün-güzəran o qədər ağırlaşdı ki, Fənar daha orta məktəbi oxuya bilmədi. Təkcə yazıb, oxumağı öyrənən Fənar məktəbi yarımçıq qoyub kolxozda işləməyə başladı. O, xırmanda taxıl döyüb, sovururdu. Böyüklərdən eşitdiyi "Yaman günün ömrü az olar" misalını tez-tez çəkib öz-özünə təsəlli verərdi. Kiçik yaşlarında atasını itirən qızcığaz anası ilə birlikdə çiyin-çiyinə çalışardı. "Heç bilmədim cavanlıq nə olan şeydir"-deyərkən çiyinlərini çəkərdi. Məhəmməd dayı ilə ailə quran Fənar xanımın 7 oğlu, bir qızı dünyaya gəlmişdi. Gecəni-gündüzə qatıb ay işığında da çalışardı ki, "qoy uşaqlarım kimsədən geri qalmasın".

Qarlı bir yanvar günü idi. Fənar xanım qollarını çırmayıb, bir təşt xəmir yoğurdu. Təndiri qalayıb, kündələri yayaraq təndirə yapdı. Çörəklər qıpqırmızı qızarırdı...

Təndirin istisi vurduqca Fənar xanımın yanaqları allanmışdı. Qonşuları erməni idi. Onlar Fənar xanımın çomaq davasından qorxub, çəkinirdilər. Onunla kişiler bacarmırdı. Birdən yer-göy lərzəyə gəldi. Kənd iri çaplı pulemyotlardan, qrad qurğularından atəşə tutuldu. Təndir başında çörək bişirən Fənar xanımı snayperlə vurub öldürürlər. Fənar xanımı bir qarlı gündə Xocavənd kəndində torpağa tapşırırlar.

...Və təndirə yapılmış kündələr qızarıb-qızarıb kömürə döndü. Lap Fənar xalanın ömrü kimi.

Nazarova Fanar Nariman gizi was born in 1932 in Khojavand village of Khojavand region. She was killed on 28 January 1991.

BURNT DOUGH

She was studying in the second form when The Great Patriotic War began. As other children she was very afraid. Their terrible days began with this war. She could not find bread to eat. She even could not go to the school because of poverty. She went to the collective farm to work. She threshed corn and winnow in the thrashing-floor. She always calmed herself down by repeating "After a storm comes a calm". She worked with her mother as her father died when she was child. She did not know when her childhood passed. She married with Uncle Muhammad and had 7 sons and a daughter.

It was snowy January. Fanar khanim kneaded dough. She wanted to bake bread. Her neighbors were Armenians. They were afraid of Fanar khanim. She was very strong women and nobody could overcome her. But suddenly everything is shuddered. Armenians began to shot. Fanar khanim died from the sniper. She was buried in Khojavand village.

...And bread in the oven converted into charcoal. As a life of Fanar Khanim.

Namazova Şövkət Bəndalı qızı 1932-ci ildə Xocavənd rayonunun Muğanlı,

Hüseynova Qəndab İnqilab qızı 1955-ci ildə həmin rayonun Xocavənd kəndində dünyaya göz açıb.

İbrahimova Roza Heydər qızı 1960-cı ildə Xocavənd şəhərində anadan olub.

Onların hər üçü 1988-ci il yanvarın 19-da qətlə yetirilib. Bu xanımlar Qarabağın ilk şəhid qadınlardır.

Şövkətin 9, Qəndabın 3, Rozanın 3 övladı var idi. Bu qadınlar müxtəlif məkanlarda anadan olsalar da, eyni gündə, eyni anda şəhid oldular....

QARABAĞIN İLK ŞƏHİD QADINLARI

...Bəndalı kişinin ocağında ilk dəfə körpə qığıltısı eşidiləndə, "şükür sənə xudaya, övladın şirinliyini daddım" deyir. Adını Şövkət qoyur. Şövkət lap uşaqlıqdan diribaş, fərasətli, çalışqan idi. Heç bir çətinlikdən qorxmazdı. Təbiəti, ağacları, gülləri çox sevdüyindən Muğanlı kəndindəki yeddiillik məktəbi bitirdikdən sonra Ağdamdakı Kənd Təsərrüfatı Texnikumuna daxil olur. Təyinatla Xocalıya gəlir. Gənc bir qız üçün uzaq bir kənddə işləmək heç də asan deyildi. Peşəsi də kişi işi idi. Xocalıda magistral yolun lap yaxınlığından keçən eyvanlı bir evdə qalar, sübh tezdən yuxudan qalxar, ayağına rezin çəkmə geyinib sahələri gəzərdi. Kənd camaatı Şövkətin işgüzarlığına heyran olardı. Ənvər müəllim ilk baxışdaca Şövkətə vurulur. Şövkət Xocavənd kəndinə gəlin köçür.

Onların 9 övladı dünyaya gəlir. Doqquz uşağı saxlayıb, böyütmək böyük hünərdir. Uşaqları ilə hər dəfə Şuşaya, Xankəndinə gedəndə Xocalıdakı magistral yolda Şövkət gəncliyində qaldığı eyvanlı evi göstərirdi. "Bu evin künc-bucağı

mənim üçün doğma idi"- deyərdi. Şövkət ailədə çox ciddi idi. Kələğayı örtməyi çox sevərdi. O, həyat yoldaşını erkən itirir, amma bir dəfə də olsun uşaqların yanında göz yaşını axıtmır.

Qarabağ hadisələri başlayanda Şövkət Xocavənd rayonundakı evini erməni evi ilə dəyişmiş. "İtə ataram, yada satmaram"-deyir. Şövkətin nənəsi Gülxanım və kiçik bacısı Şərəf Dağlıq Qarabağın deputatı olmuşdular...

...Qəndab kitab həvəskarıydı, mütaliəni sevərdi. Orta məktəbdə seçilərdi. Onun gözəl, avazla şəer demək qabiliyyəti vardı. Qəndab hər gün tozlu-torpaqlı kənd yolları ilə kitabxanaya qaçar, toz basmış tarixi kitabları seçər səhərə qədər Vətən sevgisindən bəhs eləyən kitablardan əl çəkməzdi... Bu sevgi onu Azərbaycan Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsinə aparır. Universiteti bitirdikdən sonra Xocavənd kənd mədəniyyət evinin müdiri olur.

Bir-birindən rəngarəng konsert, teatr və digər tədbirlər təşkil edir. Mədəniyyət evində bir canlanma yaşanır. İnsanlar istirahət günlərində, boş vaxtlarında buraya axışır. Xocavənd kənd mədəniyyət evi həmin dövr rayonun intellektual mərkəzinə çevrilir.

Qəndabın həyat yoldaşı Yavər avtomobil qəzasında həlak olur. Qəndab faciədən çox sarsılarsa da, övladlarının atasızlığı hiss etməməyi üçün əlindən gələni edir. Qarabağ hadisələri başlayanda döyüş paltarları geyinir, çiyində ərindən yadigar qalmış təklülə tüfəng kəndin müdafiəsində dayananlara baş çəkir, onlara mənəvi dayaqlar verir, ruh yüksəkliyi yaradır.

Roza Gəncədəki məktəbəqədər Pedaqoji Texnikuma daxil olub, oranı qırmızı diplomla bitirmişdi. Əmirallar kəndindəki ibtidai sinif müəllimi işləyirdi. Az sonra Xocavənd kəndində təzə tikilən uşaq bağçasına müdir təyin olunur. Roza mütaliədən doymazdı. Qiyabi yolla Azərbaycan Dövlət Universitetinin dil-ədəbiyyat fakültəsinə daxil olur. Rəfael adlı bir gənçə ərə gedir, 3 uşaq anası olur.

Qarabağ dərdi bu üç fədakar qadını birləşdirir.

Təhlükənin bir addımlığında olması onları rahat buraxmır. Silahsız-sursatsız, əliyalın camaat çarəsiz qaldığı bir vaxtda Şövkət kələğayısını başına atıb, Qəndab və Rozayla birlikdə Ağdama gedir. Səlahiyyət sahiblərində kəndi müdafiə etməyi tələb edirlər: "Əgər bizə kömək etməsəniz kəndlərimiz boşalıb, düşmən əlinə keçəcək.

Kənd hər gün toplardan atəşə tutulur. Yandırıcı maddələrlə dolu olan butulkaları azərbaycanlılar yaşayan kəndlərə atıb, partlayış törədirlər. Özünümüdafiə dəstəsinə silah-sursat verilməlidir".

Geri qayıdarkən Ağdama göndərilən bu beş nəfər soyuq bir yanvar günündə həlak olurlar. Bəmbəyaz qar qıpqırmızı qana bələnir. Şövkətin qızı Aygün anasının al-qanına bulaşan qarı ovucayib yığır ki, bacıları görməsin. Qəndabın 3 övladı da çox kiçik olmalarına baxmayaraq qohum-əqraba himayəsindən imtina edib bir damın altında yaşayır. Rozanın da 3 övladı anasızlığa heç cür alışmır.

Hər üç qadın Xocavənd kəndində torpağa tapşırılır. Kənd camaatının təkidi ilə Şövkət doğulduğu Muğanlı kəndində yox, Xocavənddə dəfn olunur.

...Şəhidliyin ilkini olan bu qadınlar hələ heç bir yaradıcı adamın qələminin mövzusuna çevrilməyib

Namazova Shovkat Bandaly gizi was born in 1932 in Mughanli village of Khojavand region, Huseynova Gandab Ingilab gizi was born in 1955 in Khojavand village of that region. Ibrahimova Rosa Haydar gizi was born in 1960 in Khojavand city.

Thrice of them were killed on 19 January 1988. These women were first martyrs of Karabagh.

Shovkat had 9, Gandab had 3 and Rosa had 3 children.

Though these women were born in different regions, they died on the same day on the same moment.

FIRST WOMEN MARTYRS OF KARABAGH

...When Uncle Bandali had his first child, he thanked God for this child and named her Shovkat. Shovkat was very clever and bright since her childhood. She never was afraid of difficulty. As she liked flowers, trees, nature very much she entered to the Aghdam Agricultural Technical School after she finished secondary school. She came to Khojaly by appointment. It was not easy for a young girl to work in un-known village. Her profession was a man work. She lived in a house with a porch near highway in Khojaly. Every morning she woke up at dawn and went to the field. The countrymen were very astonished with her. Anvar muellim loved Shovkat at the first sight. Shovkat married with him and moved to

Khojaly village.

They had nine children. It is difficult to bring up nine children. She always took children to work and on the way to the field she used to show them a house near the highway where she once lived. She was very serious. She lost her husband earlier but never cried in front of the children.

When Karabagh events took place, Shovkat did not change her house in Khojavand village with Armenian house. She said: "I would give it to dogs rather than enemies". Shovkat's aunt Gulkhanim and her little sister Sharaf were the deputies of Daghlig-Karabagh...

...Gandab liked reading very much. She was a distinctive pupil at the school. Gandab used to go to the library and choose historical books. She read them all day long. She liked to talk about love to motherland. This love took her to the faculty of library science of Azerbaijan State University. She became a director of Khojavand Cultural House after graduating the university.

She used to organize concerts, theatres, and other events. People used to go to the cultural house in their free time. That period, Khojavand Cultural House became an intellectual center of the region.

Gandab's husband Yavar died in a car accident. Though she was shaken from his death, she did everything in order not to sadden her children. When Karabagh event began, she wore a soldier cloth, took her husband's rifle and visited those who were on defense of the village and encouraged them...

Rosa entered to the pre-school pedagogical technical school in Ganja and graduated this technical school with distinctive diploma. She worked as a teacher in elementary school in Amirallar village. She then was appointed as a director to the kindergarten in Khojavand village. Rosa liked reading very much. She entered to the correspondence department of the faculty of Language and Literature of the Azerbaijan State University. She married with a man named Rafael and had three children.

Karabagh grief joins these three selfless women.

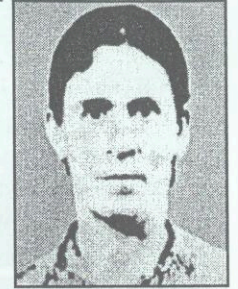
They were not quiet because of this danger. Shovkat together

with Gandab and Rosa went to Aghdam when people were armless, and helpless. They demanded the superiors to defend the village. "If you do not help us, the village will be occupied by the enemies. They shot every day. They burn our houses by throwing bottles with explosive. You have to give ammunitions to Self-defense group."

While returning back, these five people died on a cold January day. Snow covered with red blood. Aygun, Shovkat's daughter collected the bloody snow. She did not want her sisters to see this. Though Gandab's children were very little, they refused the patronage of their relatives and stayed alone in a house. Rosa's three children could not stand this grief. All these three women were buried in Khojavand. With insistence of countrymen, Shovkat was buried not in Mughanly village but in Khojavand.

...There is not any subject about these three women who were the first martyrs.

*Babayeva Validə Həmid qızı 1932-ci ildə Xocavənd rayo-
nunun Qaradağlı kəndində anadan olub 18 sentyabr 1991-ci
ildə qətlə yetirilib. Altı övlad anası idi.*

GÜLLƏYƏ TUŞ GƏLƏN ÜMİD

Çaylaq daşlarından tikilmiş daxmalarında anası Qönçə xanım hana qurub, xalça toxuyar, balaca Validəni də böyründəcə oturdardı. Validə anasının əllərinə baxaraq, xalça toxumağı öyrənərdi. Gecəgündüz ana-bala əl-ələ verib, göz oxşayan xalçalar, kilimlər toxuyarıdılar.

Qışda hana arxasında oturur, yayda isə kollardan böyürtkən, moruq yığırdı. Validə xanım vur-tut 4-cü sinfə qədər oxuya bilmişdi. Atası Həmid kişi bapbalaca köşkdə bərbərlik edərdi.

Validə ərə gedib, oğul-uşaq anası oldu. İki oğlu, 4 qızı dünyaya gəldi. Bir çətin külfəti saxlamaq üçün Validə xanım qollarını çırma-yıb, kolxozda çalışdı, əlinə bel alıb yer şumladı, şitil basdırdı, payızda da becərdiyi tərəvəzi səbətlərə doldurub, maşınlara yüklədi. Dincəlmək nə olduğunu bilmədi. "Təki balalarım bir parça çörəyə möhtac olmasın. Özüm oxuya bilmədim, qoy balalarım oxusun"- dedi.

Qarabağ müharibəsi başlayanda Qaradağlı 15 erməni kəndi Qağarza, Baravatin, Kəndxurd, Qovaxan, Muşkabət və başqalarının əhatəsində olduğundan gediş-gəliş çətin idi. Dinc əhali hər an erməni yaraqlılarının gülləsinə tuş gəlirdi.

1991-ci ilin payızında 40 nəfər Qaradağlı sakininin vəziyyətinin ağır olduğunu Ağdamdakı səlahiyyətli nümayəndələrə bildirmək üçün avtobusla ora yollanırlar. Əliyalın adamları silah-sursat verilməsini tələb edirlər. "Bir ov tüfəngimiz vardı, onu da rus əsgərləri əlimizdən aldı. Əgər bizə kömək etməsəniz ermənilər bizi qanımaza qəltan edib, kəndimizi də işğal edəcəklər"- deyirlər. İxtiyar sahibləri də hər şeyin yaxşı olacağına söz verirlər.

Onlar ümidlə geri dönürlər. Sən saydığını say, gör fələk nə sayır. Kəndə cəmi 7 kilometr qalmış avtobus ləngər vurur...

...Meyidlər üst-üstə qalaqlanır. Yaralılar Ağdam mərkəzi xəstəxanasına çatdırılır. Validənin vəziyyəti ağır olduğundan onu vertolyotla Bakıya göndərirlər. Cəmi 3 gün yaşayır Validə...

O, Beyləqan rayonunun Xalac kəndində torpağa tapşırıldı.

...Elə orada da uyuyur.

Babayeva Valida Hamid gızı was born in 1932 in Garadaghly village of Khojavand region and died on 18 September 1991. She had six children.

SHOT HOPES

When she was child she lived with her mother in a houses built from river-bed stones. Her mother Gonja taught her how to weave a carpet. They weaved carpet all day and long.

She used to weave a carpet in winter and gather blackberry in summer. Valida khanim went to school only for four years. Her father Hamid was a hairdresser in a little stall.

Valida married and had children: two sons and four daughters. In order to look after her family, Valida khanim worked in the collective-farm. She never knew what rest was. She used to say: "I would do everything for my children. I do not want them to be in need. I could not read, but I want them to be clever and go to school".

When Karabagh conflict began, it was difficult to go Garadaghly village as it was surrounded with 15 Armenian villages such as Gagharza, Baravatin, Kandkhurd, Govakhan, Mushkabat and other. The quite countrymen were subjected to the shot of armed Armenians.

In autumn 1991, 40 men went to Aghdam to inform competent bodies about the situation of Garadaghly. They ask them to give ammunition. "We had a rifle but Russian soldiers took it. If you do not help us, Armenians will occupy our village and kill us" - they said. They promised that everything will be alright.

They returned with hope. But man proposes, God disposes. It was left 7 km to reach the village, their bus reeled...

... The dead bodies were heaped up one on another. The wounded people were brought to the Aghdam Central Hospital. Valida was very bad so she was taken to Baku by helicopter. She lived only three days...

She was buried in Khalaj village of Beylagan region.

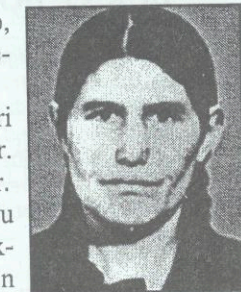
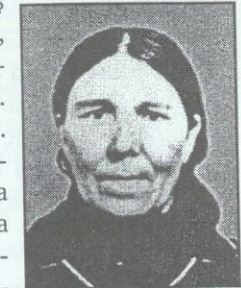
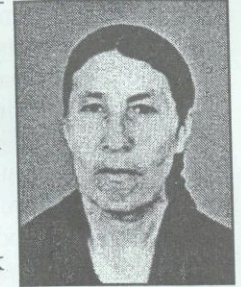
...She sleeps there still.

YANDIRILMIŞ CƏSƏDLƏR

Hüseynova Səbiqə Mürsəl qızı 1936-cı il iyulun 1-də Xocavend rayonunun Qaradağlı kəndində anadan olub, iki övlad anası idi.

Hüseynova Məxmər Məcid qızı 1928-ci ildə Xocavend rayonunun Qaradağlı kəndində anadan olub, bir oğul anası idi.

Şirinova Qaragöz Həvil qızı 1936-cı ildə Xocavend rayonunun Vərəndəli kəndində anadan olub, 7 övlad anası idi. Hər üçü 28 iyun 1991-ci ildə yandırılıblar.

Fermadan kəndə çıxan yeganə cığırda alabəzək iplərdən hörülmüş xurcunları çiyinlərinə aşırmış üç qadın gəlirdi. Xurcunun içi pendirle, yağla, süzməylə dolu olardı. Onları kənddə az-az görmək olardı. Toyda-düyündə, bir də bayramlarda. Gəlişlərindən oğul-uşaqları yamanca sevinərdilər. Uşaqlar o gecə analarının qoynunda yatardılar. "Ana qoynu nə yaman istiymiş" - deyər, başlarına pərvanətek fırlanardılar. Səbiqə cəmi 7 il orta məktəb oxumuşdu. Yazmağı, oxumağı bilirdi. Həyat yoldaşı Salmanı çox erkən itirdiyindən mehri-ni oğlu Maarifə salmışdı. "Bircə oğlum böyüyüb, evimin başpapaqlısı olsaydı dərdim olmazdı"- deyərək, köks ötürərdi.

Ferma onların həm evləri, həm də iş yerləri idi. Səhəri orada açar, axşamı da orada salardılar. İnekləri sağıb, təpəl buzovları altına buraxardılar.

Məxmərin də gözünün ağı-qarası bircə oğlu vardı. Oğlu Elyara toy edib, gəlin gətirəndə, Məxmər xala qol götürüb süzmüşdü. Qaragöz xanımın doğulduğu Vərəndəli kəndi ermənilər tərəfindən boşaldılır. 1951-ci ildə Qaragözgil Qaradağlıya köçürlər.

Acılı-şirinli uşaqlıq illəri keçən Vərəndəli kəndi yadına düşəndə Qaragözün gözləri dolarmış...

İllər ötür köçdükləri Qaradağlı kəndində Əjdər Şirinova ərə gedir. Beş qız, iki oğulları dünyaya gəlir. Yeddi uşağı saxlamaq, qayğısına qalmaq hünər istəyir. Əjdər əminin qulağı yaxşı eşitmirdi. Bu üç qadın evin həm kişisi, həm də qadını idilər.

Nüsret Əzizov bu qadınlardan danışanda çox kövrəldi: "Bu qadınların hamısını çox istəyirdim. Məxmər mənim doğmaca xalam olsa da, üçünü də xalam bilirdim. Bəlkə Məxmər xalamla bir yerdə qaldıqlarından idi. Kəndə gələndə elə sevinirdim. Gecə yata da bilmirdim. Hamısı çox qohumcanlı idilər. Xalam gələndə bütün qohum-əqrabaya pay götürərdi. Xurcununu boşaldıb, qurtara bilmirdi. O, motal pendirinin dadını heç unutmamışam, mənə toxuduğu yun corabı ayağıma geyindirib, alınımdan öpərdi. "Xalam sənə qurban, qoy ayaqların üşüməsin". Hacı Adil o günü belə xatırlayır: "Yayın gırhagırı idi, iyunun 28-də ermənilər kəndi top və raket atəşinə tutdular. Hər yan oda-alova bürünmüşdü. Bizd?n bir az aralıda yerləşən Nərimanov adına kolxozun fermasından qapqara tüstünün qalxdığını gör?n kənd camaatı ora axışdı. M?lum oldu ki, ermənil?r fermanı yandırır, adamları güllələmiş, sonra isə qaz balonunu açaraq içəri tullayıb, od vurmuşdular. Ot tayalarını da yandırmışdılar. Cəsədlər külə dönmüşdü. Qaragöz oğlu İltifatı qucaqlamağa macal tapmadığından, ana-balaların cəsədləri bişmişdilər. Onları eləcə də, bitişik Qaradağlı kəndindəki qəbiristanlıqda dəfn etmişdilər.

...Görəsən, birgə sevinən, kədərlənən bu qadınların son sözü nə olmuşdu?

BURNT BODIES

Huseynova Sabiga Mursal gizi was born in 1 July 1936 in Garadaghly village of Khojavand region and had two children.

Huseynova Makhmar Majid gizi was born in 1928 in Garadaghly village of Khojavand region and had a son.

Shirinova Garagoz Havil gizi was born in 1936 in Varandaly village in Khojavand region. She had seven children.

All these women were burnt on 28 June 1991.

Three women with carpet-bag flung over their shoulder used to come from farm. There was cheese, butter inside the carpet-bag. You could hardly find them in the village. Only in weddings and holidays. When they came to the village their sons and children were very happy. That night children slept in the arms of their mothers. They use to say: "How hot is the arm of our mother". Sabiga went secondary school only till seventh form. She knew how to write and read. As she lost her husband very early, she loved her

son Maarif. She always said: "I wish my son to grow up and look after the family".

The farm was their work place and home. They spent their whole time there. They used to milk a cow.

Makhmar had only one son. Her son Elyar married and had a family.

Varandaly was occupied by Armenians that is why in 1951 Garagoz moved to Garadaghly.

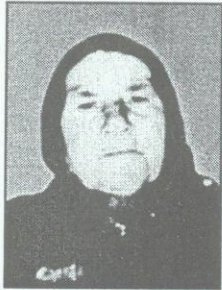
Garagoz used to cry when she remembered her childhood in Varandil. ..

She married with Ajdar Shirinov from Garadaghly village. She had five daughters and two sons. It was hard to look after seven children. Uncle Ajdar had ear problem. These three women were both man and woman of the house.

Nusrat Azizov always became very sensitive when speaking about these women: "I loved these women very much. Though Makhmar was my own aunt, I accepted all of them as my own aunts. Maybe, because they lived together with Makhmar. I always was very happy when they came to village. I could not sleep at night. All of them were very lovely. My aunt used to bring helping to her relatives. I still remember taste of that cheese. She gave a wool sock and kissed me from my forehead." Haji Adil remember that night: "It was hot summer day. On 28 June Armenians began to fire the village. Everywhere was on fire. People run to the farm after Narimanov when they saw smoke. Armenians burnt the farm, shot the people; they threw gas-bag inside the farm and fired. The dead bodies became ash. As Garagoz embraced her son Iltifat, they burnt together. Their bodies buried together in the cemetery near the Garadaghly village".

...I wonder, what was the last word of these three women?

DÜŞMƏN YAŞA DA BAXMIR

Hüseynova Rəxşəndə Bayram qızı 1902-ci ildə Xocavənd rayonunun Qaradağlı kəndində anadan olub. 18 sentyabr 1991-ci ildə qətlə yetirilib. Üç uşaq anası idi.

Rəxşəndə həyat yoldaşı Mürsəli Böyük Vətən müharibəsinə yola salanda ona bu sözləri pıçılda-yır: "Nigaran qalma, uşaqları korluq çəkməyə qoymayacağam".

Qızı Səbiqəni 1991-ci ilin iyunun 28-də ferma-da erməni quldurları yandırandan sonra Rəxşəndənin qəddi əyildi, "ölüm mənim idi, ay bala"- deyib gecə-gündüz fəryad qopardı. Qızının ölümündən 71 gün sonra Ağdama gedən 40 nəfərin arasında Rəxşəndə ana da var idi. Qətlə yetirilən 8 nəfər qadından biri də 89 yaşlı Rəxşəndə anaydı. Onu da doğulduğu torpaqda - Qaradağlıda dəfn etdilər.

Onda qəbirlər qoşaydı, indi görün o məzarlar dururmu?

ENEMY KNOWS NO MERCY

Huseynova Rakhshanda Bayram gizi was born in 1902 in Garadaghly village in Khojavand region. She died on 18 September 1991. She had three children.

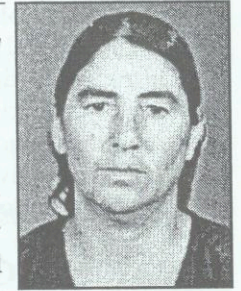
Rakhshanda said to her husband Mursal: "Do not worry for children; I will do my best to feed them" - while he was going to the Great Patriotic War.

When Armenians burnt her daughter Sabiga on 28 June 1991, she was very upset and could not stand this grief. 71 days after her daughter's death Rakhshanda was among those 40 men who were going to Aghdam. She was one of the 8 dead women. She was buried in Garadaghly.

Those graves were near each other. I wonder if there are still there.

ƏSİR MƏZARLAR

Hüseynova Qənirə Həmid qızı 1939-cu ildə, qızı Gülzəndə Bakir qızı Səmədova 1960-cı ildə Xocavənd rayonunun Qaradağlı kəndində anadan olublar. 1991-ci il sentyabrın 18-də qətlə yetiriliblər.
Qənirənin 8, Gülzəndənin 4 övladı var idi.

Qənirənin 2 yaşı olanda Böyük Vətən müharibəsi başladı. Hər gün bir evin başpapaqlısı cəbhəyə yollanardı. Aclığın girdabından qurtulmaq müşkül iş idi. Qənirə də o çətin günləri yaşadı. Cəmi 7 il Qaradağlıda orta məktəb oxudu. Duzlu, məzəli söhbətlər edən mexanik Bakir Qənirəyə aşiq oldu. Onunla ailə qurdu. Qənirənin 8 övladı dünyaya gəldi. Bakir kişinin qarqara mazutlu, yağlı əllərinin qoxusuna alışmışdı. "Uşaqlarımızın çörəyi bundan çıxır"- deyərdi Bakir kişi. Övladları da ata-analarının min bir zəhmətlə onları saxlayıb, böyütdüklərini görür. "Valideynlərimizin zəhmətini itirmək olmaz"-deyərek, onların başlarının aşağı olmaması üçün hər şeyi edərdilər.

Orta məktəb illərində Gülzəndə utancaq, nizam-intizamlı bir şagird kimi müəllimlərin yaddaşında qaldı. Əla oxumasa da, bir dəfə də olsun intizamsızlıq etmədi. Orta məktəbi bitirib ailə qurur. 3 oğlu, bir qızı dünyaya gəlir.

O gün, 1991-ci ilin sentyabrın 8-də prezident seçkisi günü Ağdama yollanan 40 nəfərin arasında Qənirəni?, qızı Gülzəndə də vardı. Saat 15 radələrində avtobus Xocavənd rayonundan 7 km aralanmışdı ki, erməni yaraqlıları avtomatlardan güllələri dolu kimi yağdırmağa başladılar. 4 nəfər yerindəcə keçindi. 20-nəfərdən çox adam yaralandı. Qənirə sinəsini güllələrə sipər el?di ki, övladının həyatını qorusun. Onun bədənini güllələrdən deşik-deşik oldu. Qızı da onurğa sümüyündən güllə yarası aldı.

Sürücü Zülfüqar Hüseynov ayağından ağır yaralansa da, var gücünü toplayıb, avtobusu kəndin yaxınlığındakı Kardaş adlanan yere çatdırdı. Yaralıları Ağdam mərkəzi xəstəxanasına çatdırırlar. Qənirə xəstəxanada keçindi, qızı Gülzəndə isə vertolyotla Bakıya apa-

rırlar. O, cəmi 10 ay yaşayır. 1992-ci ilin iyunun 23-də dünyasını dəyişir.

Qənirə Qaradağlı kəndində, qızı Güzləndə isə Ağdamın "Uzun Dərə" adlanan Şəhidlər Xiyabanında dəfn edilir. Hər iki məzar yerləşdiyi ərazi işğal altındadır.

Güzləndənin də ömür-gün yoldaşı bu dərddə dözməyib, həyatla vidalaşır. Yaxşı ki, nənələri varmış. Güzləndənin qayınanası atasız-anasız qalmış uşaqları qanadının altına alır.

Qənirənin 2 övladı Qarabağ müharibəsinin qurbanı oldu.

...O qədər belə qurbanlar oldu ki, anam deməklə bitməz.

CAPTIVE GRAVES

Hüseynova Ganira Hamid gizi was born in 1939 in Garadaghly village in Khojavand region and her daughter Samadova Gulzanda Bakir gizi was born in 1960 in Garadaghly village in Khojavand region. They were killed on 18 September 1991.

Ganira had 8 and Gulzanda had 4 children.

When Ganira was 2 years old, The Great Patriotic War began. Men went to the war. It was very bad days. People were suffering from hunger, many people died on those days. Ganira lived that difficult days and stayed alive. She studied 7 years at Garadaghly secondary School. Mechanic Bakir felt in love with Ganira. They married and had 8 children. She got used to smell of oil coming from her husband. "This is our bread" - used to say Bakir. Children tried to help their parents.

At the secondary school, everybody knew Gulzanda as a shy, disciplined pupil. She did not study well, but was much disciplined. After finishing secondary school she married and had three sons and a daughter.

That day, on 18 September 1991 Ganira and her daughter were among 40 men going to Aghdam on presidential elections. At 3 o'clock armed Armenians began to shoot the bus full of people. Four men died there. More than 20 men were wounded. Ganira threw herself in front of the bullets in order to protect her daughter. She was shot and her daughter was wounded from her backbone.

Though driver Zulfugar Hüseynov was wounded from his feet,

he drove the bus to place Kardash near the village. The wounded people were taken to the hospital in Aghdam. Ganira died in the hospital and her daughter was taken to Baku by helicopter. She lived 10 months. She died on 23 June 1992.

Ganira was buried in Garadaghly village and her daughter Gulzanda was buried in Aghdam Martyr's Avenue.

Gulzanda's husband could not stand to this grief and died. Gulzanda's mother-in-law and father-in-law took their children under patronage.

Ganira's two children were the victims of Karabagh war.

...There were many victims

"ANAM HANI?"

Sürəyya Cavad qızı Əhmədova 8 sentyabr 1959-cu ildə Xocavənd rayonunun Qaradağlı kəndində anadan olub. 1992-ci il fevralın 26-da Xocalıda qətlə yetirilib. Bir uşaq anası idi.

Lap uşaqlıqdan qollarını çırmalayıb kolxozda işləməyə başlamışdı. İş yoldaşlarının arasında cavan da vardı, yaşlı da. Sürəyya hər günorta yaşlı qadınlara bulaqdan su gətirərdi. Buz kimi suyu içib "Allah sənin bəxtini də su kimi dupduru etsin" söyləyərdilər. Sürəyya da "bir içim su nədir

ki, onu da sizdən əsirgəyim"-deyərdi. Sürəyya xanım gündüzlər işləyər, axşam isə orta məktəbdə oxuyardı. Qaradağlıdakı Nərimanov adına kolxozda Sürəyya ömrünün ən gözəl çağlarını, gənclik illərini yaşayırdı. Bir gün qohumları Şəfa dayının oğlu Muradın toyuna gələn Sürəyyanı toy mağarında bəyənir.

İslamın birinci ailə həyatı uğursuz olsa da, Sürəyya zəhmətkeş ömür-gün yoldaşına qarşı qayğıkeş, mehriban idi. Evlərinin yanından böyük bir arx axardı. Sürəyya zirək bir gəlin idi. Hər gün yır-yığış edər, xalça-palaz, pal-paltar yuyub, təmizləməkdən yorulmazdı. Oğlu Anar isə suyu şappıldada-şappıldada əlvən rəngli topu ilə oynayırdı. Xocalıdakı kənd sovetliyi binasının yanındaca yeni bir ev tikdirirlər. Qayını Ariflə qonşu idilər. Amma Sürəyya doyunca əlinin qabarı ilə tikdirdikləri evlərində xoşbəxt gün görə bilmir. Ömür-gün yoldaşı İslam ağır xəstəlikdən dünyasını dəyişir. Bütün mehr-məhəbbətini balaca Anara bağlayır.

1992-ci ilin çovğunlu fevral gecəsində oğlunu da götürüb qayını Eldarqilin zirzəmisinə doluşurlar. Yer-göy lərzəyə gəlmişdi. Burada qalmaq da qorxulu idi. Meşəyə üz tuturlar. Durna xalanın ayaqları tutulduğundan oğulları Eldarla Rəfil anaları Durna xalanın qoluna girib aparırdılar. Birdən atışma güclənir. Adamlar pərən-pərən düşürlər. Hərə bir tərəfə dağılışır. Durna xalagil bir tərəfdə, gəlini Sürəyyagil isə başqa tərəfdə qalır. BTR-lərdən, iriçaplı pulemyotlardan yağın güllələrdən biri də Sürəyyaya dəyərək öldürür. Qardaşı Fikrət, arvadı Ürza xanım 4 yaşlı Anarın əlindən tutub qaçaraq, Ağdama çatırlar. Sürəyya xanımın cəsədini də götürmək olmur.

Anar dayısı Fikrətin himayəsində böyüdü. Fikrəti özünə ata, Ürzanı isə ana bildi. Durna xanım, Eldar, Rəfil Xocalı soyqırımının qurbanı oldu.

...Deməyə başqa sözmü var, atam-anam, bacım-qardaşım?

"WHERE IS MY MOTHER?"

Sureyya Javad gızı Ahmadova was born on 18 September 1959 in Garadaghly village in Khojavand region. She was killed on 26 February 1992 in Khojaly. She had a child.

She worked in the farm since her childhood. There were youth and old people among her workmates. Sureyya used to bring water from the spring to old women. They always thanked her and said: "Let God gives you bright life as this water". Sureyya khanim worked in the afternoons and studied in the evenings. Sureyya spent her youth in the farm named after Narimanov. Once in the wedding of Uncle Shafa's son Murad, Sureyya's relatives saw her and liked very much.

Though first marriage of Islam was unsuccessful, his marriage with Sureyya was very good. Sureyya was very kind and careful. Sureyya was very brace woman. She used to clean house every morning. She never fed up from housework. They lived in the house near the Khojaly Soviet Building. But their happiness did not last very long. Her husband Islam died from serious illness.

In 1992, on cold February night she together with her son Anar ran to the cellar of Eldar, her brother-in-law. It was dangerous to stay here. They went to forest. As the feet of Aunt Durna were frozen, her sons Eldar and Rafil helped her to continue. Suddenly Armenians began to shot. Everybody began to run. They lost one another. In this firing, Sureyya was the sacrifice of a shot. Her brother Fikrat and his wife Urza took four years old Anar and ran to Aghdam. They could not take the dead body of Sureyya.

Anar grew up under the patronage of his uncle. He loved Fikrat and Urza as his own families. Durna khanim, Eldar, Rafil were the victims of the Khojaly genocide.

...There is time when man can not say even a word!

DƏRD GƏLƏNDƏ BATMANLA GƏLİR

Validə Aslan qızı Allahverdiyeva 1963-cü ildə, İradə Aslan qızı Allahverdiyeva 1965-ci ildə Xankəndində anadan olmuşdular. 1992-ci il fevralın 26-da qətlə yetiriliblər. Validə subay idi, İradə isə analıq sevincini dadmışdı.

Aslan kişi 5 övladının boyuna baxıb sevinirdi. Uşaqlarının əli çörəyə çatmışdı. Qızları Validə Xankəndindəki kondisioner zavodunda, İradə isə ayaqqabı fabrikində işləyirdilər. İradənin oxumağa böyük həvəsi vardı. Nizami adına 4 sayılı orta məktəbi doğulduğu Xankəndində bitirib, sənədlərini Şuşa Mədəni-Maarif Texnikumuna verərək, tələbə adını qazanır. Gecə-gündüz kitabxanalardan ayrılmayan İradə texnikumu qırmızı diplomla bitirdi. Anası Cahan xanım sevincindən qızının diplomunu əlləri əsə-əsə açıb baxmış, "Görüm bəxtin-taleyin qırmızı qələmlə yazılısın"-demişdi.

Qarabağ hadisələri başlayanda Xankəndi rus ordusunun əsgərləri, hərbi texnika ilə dolsa da, Aslan kişinin ürəyi səksəkəli idi. "Onlar bizi qorumağa gəlməyiblər, hər şeyə hazır olmalıyıq". Çovğunlu bir fevral günündə başlayan nümayişlər, sentyabrın 18-də azərbaycanlıların evlərinin yandırılıb, özlərinin qovulması ilə başa çatdı.

Xankəndindəki azərbaycanlılar ev-əşiklərindən zorla qovulurdular. Yanıb külə dönmüş evlərindən Aslan kişigil də bir çöp götürə bilməmişdi. Onlar Xocalıdakı mağazanın yanındakı fin evlərində məskunlaşdılar. Validə Xocalıda yeni açılmış İpək kombinatında, İradə isə Xocalı şəhərindəki mərkəzi kitabxanada işləyirdi.

Aslan kişinin Xankəndindəki evinin qapısını erməni yaraqlıları döyəcləyir, Xocalıdakı evinin qapısını isə elçilər döyürdü. Qızları Validəylə, İradəyə elçilər gəlirdi. İradə bacısından iki yaş kiçik olsa da, onun elçilərinə "hə" cavabı verildi.

Talış dayının kiçik oğlu Şahin sevib-seçdiyi İradə xanımla ailə

qurdu. Talış dayı da Xocalıya yeni köçüb gəlmişdi. Evləri isə İlisu çayının yaxınlığında, Noraguh kəndinə keçən magistral yolun beş addımlığında idi. O gün Talış dayı toy mağarı qurdurub, oğluna toy elədi. Yaşına uyğun olmayan çevikliklə "Tərəkəmə" oynadı. Qoca çox xiffət çəkmişdi. Taleyə bax, Talış kişi ömür-gün yoldaşı Roza xanımla gəncliyində Martunidə yaşamışdı. Xocalıya köçəndə elə sevinmişdi ki, burada rahat nəfəs alacaq. Talış dayı Laçın rayonunun Bülüdüz kəndində anadan olmuşdu.

İradə xanım da ana olacaqdı. Amma hər gün axşam topların vahiməsindən elə sarsıntılar keçirir ki, övladı dünyaya gəlsə də, cəmi bir neçə gün yaşayır. İradə gözü yaşlı vertolyotla Xocalıya qayıdır. Onda yollar bağlı olduğundan ümid hava yoluna qalmışdı. İradə kədər, qəm içində idi. Övladının tələf olması qəlbini didib-parçalayırdı. Belə vaxtlarda Roza xanım gəlnini ovundurur, "qəm yemə, o qədər oğul-qızın olacaq ki, mən də nəvələrimin əlindən tutub, İlisu çayının kənarında doyunca gəzdirəcəm" deyirdi.

O gecə İradəgilin də ailəsi meşəyə üz tutmuşdular. Baldızı Nazilə zinət əşyaları olan düyüncəni İradəyə verir. Bir adamın sürünə biləcəyi arxın içi ilə sürünürlər. Nazilə Məmişova həmin anları belə xatırlayır: "Mən hamilə idim. Arxın içi ilə sürünməyə məcbur idik. Erməni yaraqlıları yüksəklikdə dayandığından azacıq dikələn kimi atəşə tutulurduq. Ölənlərin sayı-hesabı yox idi. Qohumlarımız da yanımızdaydı. Əgər əsir düşsəydik əli silah tutan qohumlarımız qadınları güllələyəcəkdilər. Naxçıvan kəndi ətrafında İradəyə də, Validəyə də güllə dəyir. Nazilə isə Ağdama gəlib çıxır. Nazilənin nişan üzüyü də içində olan qızıllarımı bağladığım düyüncə İradənin qoynundaca qalır. Şahin isə Dəhraz kəndində girov düşür. Girov düşənlərin arasında seçib aparılan 13 gəncdən biri də Xocalı özünü müdafiə batalyonunun əsgəri Şahin idi".

İradə ilə Validənin qəbri Ağdam rayonunun Quzanlı kəndindədir. Qızlarının ölümündən sonra Aslan kişi dünyasını dəyişir, Roza xala oğlunun, gəlninin dərindən dözməyib ölür.

...Bu, Xocalı reykveymidir: ölümün apara bilmədiklərini dərd aparır.

AGUES COME ON HORSEBACK

Valida Aslan gızı Allahverdiyeva was born in 1963 and Irada Alsan gızı Allahverdiyeva was born in 1965 in Khankandy. They died on 26 February 1992. Valida was single and Irada married.

Uncle Aslan had 5 children. They grew up and worked themselves. His daughter Valida worked at conditioner plant in Khankandy. Irada worked at Shoe factory. Irada liked to read books very much. She finished secondary school No. 4 after Nizami in Khankandy and then entered to Shusha Cultural and Educational Technical School. She studied hard and graduated higher school with honors diploma. Her mother Jahan khanim was very happy and wished her to have bright fate as her diploma.

When Karabagh problem began, Uncle Aslan was very anxious though Khankandy military base had ammunition. There were many Russian soldiers. Uncle Aslan knew that they came not to protect them. The demonstration that began on cold February ended with banishment of Azerbaijanis from their homes and with their death on 18 September.

Azerbaijanis living in Khankandy were banished from their homes. Uncle Aslan could not take a thing from his home which was burnt completely. They dwelled in a fin houses near the shop in Khojaly. Valida worked in Silk factory and Irada worked at the library in Khojaly city.

In Khojaly uncle Aslan gave his daughter Irada in marriage. Irada married with Shahin. They also moved to Khojaly recently. They lived near highway in Noraguh village near the Ilisu River. Uncle Talish, made his son's wedding at his yard. They were very happy.

Irada was pregnant. But her child lived only several days and then died. Irada returned to Khojaly. Those days, roads were closed and there was only one transport means and it was helicopter. Irada was very upset because of death of her child.

That night Irada and her family also ran to the forest. Her sister-in-law gave her adornments to Irada. They dragged in a chan-

nel. Nazila Mamishova remembers that day as follows: "I was pregnant. We were obliged to drag. Armenians were shooting everyone they saw. There were many dead bodies. My relatives were there as well. If Armenians took us as a hostage, our armed men would kill us. Near Nakhchivanik, Irada and Valida were shot. I reached to Aghdam. Shahin was taken as a hostage in Dahraz village. Shahin was among 13 soldiers of National Army that Armenians separated from others."

The graves of Valida and Irada are in Guzanly village of Aghdam. After death of his daughters, Uncle Aslan could not stand this sorrow and died. Roza khanim could not stand to the death of her son Shahin and her daughter-in-law Irada and died as well.

...This is Khojaly tragedy, sorrow takes what death can not take.

...ELƏ BİL HEÇ YOXUYMUŞLAR

Növrəstə Fermayıl qızı Hüseynova 1922-ci ildə Ermənistan Respublikası Əzizbəyov rayonunun Qabaqlı kəndində, gəlini Mehriban Allahverdi qızı Hüseynova 1965-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdular. 1992-ci il fevralın 26-dan sonra tələləri haqqında heç bir məlumat yoxdur. Növrəstə 7, Mehriban isə 3 övlad anası idilər.

Uşaqılıqda çayın o biri tərəfini göstərib, "bu qaçqınlar kəndidir" deyərdilər. Hələ onda qaçqın sözünün mənasını anlamırdım. Bircə onu bilirdim ki, camaat onlara mərhəmətli idi. Növrəstə xalagil də o kənddə yaşayırdılar. Bu bəstəboy, mehriban, olduqca sakit olan xanım-xatın qadının üzündə xırdaca çillər onu daha da yaraşılıq göstərirdi.

Növrəstə xalanın çoxlu oğlu, qızı vardı. Ömür-gün yoldaşı Usub dayının gözləri yaxşı görmədiyindən eynək taxardı. Uşaqlar da ona "eynəkli baba" deyərdilər. Usub dayı da mehriban, heç kəsin xətrinə dəyməyən bir insan idi.

Növrəstə xala yeddiillik təhsil almışdı. O, kol-xozda partiya təşkilat katibi işləyirdi. Təqaüdə çıxana qədər əli işdən soyumamışdı. Bağ-bostan becərmiş, dinclik nə olduğunu bilməmişdi, oğul evləndirib, qız köçürmüşdü. Qızları da analarının üzünü ağ etmişdilər. Sakit, başısağa, mehriban gəlin olmuşdular. Oğlu Elxana aldığı qızın adı Mehriban idi. Evin dəcəl, ürəyiaçıq qızı bir az da ərköyündü. Bəna işləyən atası Allahverdi dayı Mehribana məktəbə gedəndə qızının arzuladığı kimi məktəb formasını, çantanı - hər şeyi 2 dəst almışdı.

Allahverdi dayı bu qarayanız qızcığı çox istəyirdi.

Mehribanın bir-birinin ardınca gözəl-göyçək balaları oldu. Adlarını Rəcəb, Şəbnəm, Məhsər qoydu.

Nənələri Növrəstə xanım nənələrini qucağından yerə qoymurdu.

Məhsərin bir yaşı olanda Xocalı soyqırımını baş verdi. Heç ad gününü də keçirə bilmədilər. Hamı qorxu içində idi.

Məhsər, Xocalı özünümüdafiə batalyonunun bölmə komandiri

əmisini Çingizin belində patron qatarı, avtomat görəndə elə bilmişdi oyuncaqdı. O gecə Növrəstə xala gəlini Mehribanla, düşmənlə döyüşən oğlanları Çingizlə Elxanı gözləyə bilmədilər. Camaata qoşulub Kətik meşəsinə üz tutdular. Uşaqları kürəklərinə şəlləyib, Rəcəbin də əlindən tutub meşəyə qaçdılar. Yolu azan bu biçarələr 3 gün yol gəldilər. 4-cü gün taqətdən düşdülər. Dəhraz kəndi yaxınlığında nənə, ana, nənələr qarın üstündəcə heysiz qaldılar. Çingiz Hüseynovun da taleyi məlum olmadı. Əsirlikdən qayıdanların dediyinə görə Mehribanı 3 uşağı ilə Ermənistanın Noyanberyan rayonuna aparıb bir donuz fermasında işlədirmişlər. Mehribanın övladlarının birinin öldüyü, o biri uşaqlarının sağ olduğunu söyləyirlər.

...Sən də rəssam, fırçana tünd boya vur, yoxsa bu faciənin rəngini necə biləcəklər?

AS IF THEY NEVER LIVED

Novrasta Fermayıl gizi Huseynova was born in 1922 in Gabaqli village of Azizbayov region of Armenian Republic and her daughter-in-law Mehriban Allahverdy gizi Huseynova was born in 1965 in Khojaly. There is not any information about their fate since 26 February 1992. Novrasta had 7 and Mehriban had 3 children.

When I was child they showed me other side of the river and said that this is the village of refugees. I didn't understand the meaning of the refugee. I only knew that people are kind with them. Aunt Novrasta was living there. She was short, kind and beautiful woman.

Aunt Novrasta had many sons and daughters. Her husband Uncle Usub used to wear eye-glasses as he had eye problem. Children used to call him as "man with glasses". Uncle Usub was very kind man.

Aunt Novrasta studied for seven years at the secondary school. She worked as a party secretary in the farm. She never fed up from her work till she retired on a pension. She gave her daughters in marriage and married her sons as well. Her daughter-in-law was Mehriban. She married with Elkhan. She was loved by everyone. When she went to school her father bought her uniform and bag she wanted.

Mehriban had very beautiful children. She named them Rajab, Shabnam, Mahsar. Aunt Novrasta loved her grandchildren very much.

Khojaly genocide took place when Mahsar was one year old. They even could not celebrate her birthday. Everybody was in fear. When Mahsar saw charger of her uncle Chingiz who was company commander of Khojaly self-defense battalion, thought that it was a toy. That night Aunt Novrasta and her daughter-in-law Mehriban could not wait for Chingiz and Elkhan. They ran to the Katik forest. They took children and went. They lost their way and walked three days. Near Dehraz village grandmother, mother and grandchildren felt tired and sat down. Nobody knew about the fate of Chingiz Huseynov. Those who were freed from captivity said that Mehriban together with her three children were obliged to work in the pig farm in Noyanberyan region of Armenia. They said that one of her children died but others were alive.

...I ask painter to paint this tragedy with his brush.

..SUYAMI QARIŞIB GETDİNİZ?

Rəsmiyyə Aleksandr qızı Hüseynova 1968-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-dan sonra taleyi məlum deyil.

Anası Qənirə xala üzüm bağlarında gün çıxandan gün batana kimi işləyərdi. Balaca Rəsmiyyə isə qardaşlarını başına yığıb saxlayardı. Evin yeganə qızı olduğundan külfətin ağırlığı onun üstünə düşmüşdü. Heç əməlli başlı orta təhsil də ala bilməmişdi. Evləri Xocalı çayının lap sahilində idi. Qardaşları qoyun-quzunu "Toxmaçar" deyilən yerdə otarardı. Qənirə xala çoxlu qaz saxlayardı. "Rəsmiyyəyə qaz tükündən nəinki balıq, döşək də verəcəyəm. Özüm bir ağ gün görmədim, daşın-kəsəyin üstündə oturdum, tək balalarımın yeri yumşaq olsun" deyərdi. Rəsmiyyə də çox diribaş, fərasətli qız idi. Xankəndindəki İpək kombinatında işləyər, aldığı məvacibi cer-cehizinə verərdi. Anası cehizlərin üstünə qırmızı lent də kəsib bağlamışdı. Qənirə xala lap balacılığında anası Mədinə xalanı itirmişdi. Onun tənha məzarı Qayıbalı kəndində idi.

Qənirə balalarını da götürüb, bayramlarda anasının qəbrini ziyarət edərdi. Qardaşı Şamil uzaq Karaqanda şəhərindən hərdən bir bacısına baş çəkməyə gələr, anasının məzarını ziyarət edər, bağı qana dönə-dönə vətəndən ayrılardı.

Münaqişələr başlayanda, yollar bağlananda Şamil daha Xocalıya gələ bilmədi. Qənirə də Xocalıdan Rəsmiyyəni çıxara bilmədi. Qapıbir qonşuları, özünü müdafiə batalyonunun komandiri Tofiq Hüseynovun ömür-gün yoldaşı Məxmər xanıma tapşırırdı. Bir damın altında Rəsmiyyə qardaşı Eminlə qaldı. Qənirə xala isə Ağdamdan Xocalıya qaçıb bilmədi. Gecələr yerinə qor dolan Qənirə xala hey "Rəsmiyyə" deyib, ağladı. O gecə bu biçərə bacı-qardaşlar da Xocalıdan çıxıb bilmədilər. Xocalı çayının kənarında böyürtkən dərib yeyən Emin o baş-bu başa qaçdıqca kol-kos onun üst-başını didirdi. Rəsmiyyə isə qardaşını gözləyirdi. Qardaşı Emin də bacısını qurtara bilmədiyindən zəhri çatlaya-çatlaya çayın o baş bu başına qaçdıqca qaçırdı.

Bəlkə bu bacı-qardaşları köpüklənə-köpüklənə aşıb-daşan Xocalı çayı uddu?

...Dilsiz-ağızsız Xocalı çayına əlim də yetmir ki, soruşam: o biçərələri və talesizləri neylədin...

DID YOU DROWN IN WATER?

Rasmiya Aleksandr gızı Huseynova was born in 1968 in Khojaly. Her fate is unknown since 26 February 1992.

Her mother worked in vineyard from morning till night. And little Rasmiya looked after her brothers. As she was only girl in the family, she had to do all the housework in order to help her mother. She could not receive secondary school. Their house was near the bank of Khojaly River. Her mother shepherded near there. Aunt Ganira had many geese. She used to say that she would sew her daughter Rasmiya pillow from geese quill. Rasmiya was very brave and clever girl. She worked in a Silk factory in Khankandy and bought dowries for her salary. Her mother tied them with red band. Aunt Ganira lost her mother when she was little. Her grave was in Gaybaly village.

Ganira used to visit her grave on holidays together with her children. Her brother Shamil used to visit her sister. He lived in Karaganda.

When Karabagh conflict began, the roads were closed and Shamil could not come to Khojaly anymore. Ganira could not take Rasmiya from Khojaly as well. She entrusted her to Makhmar khanim, wife of Tofiq Huseynov, commander of self-defense battalion. Rasmiya stayed with her brother Emin. Aunt Ganira could not return from Aghdam to Khojaly. She cried for her daughter. That night this brother and sister could not leave Khojaly. Rasmiya waited for her brother but he did not come. Emin could not protect her sister.

Maybe this brother and sister drowned in Khojaly River?

...I can not talk with Khojaly river otherwise I would ask about their fate.

İLİSU ÇAYININ SOYUQ SULARI

Mədinə Bədirxan qızı Abışova 1908-ci ildə, gəlini Məhbubə Qurban qızı Abışova isə 1960-cı ildə Xocalıda anadan olmuşdular. 1992-ci il fevralın 26-dan sonra taleləri məlum deyil. Mədinə nənə 6, Məhbubə isə 2 övlad anası idilər.

Anası balaca Mədinəni şirin yuxunun içində qaçağına götürüb qaçandan sonra əllərində yaba, dəhrə, yanacaq dolu butulka olan ermənilər onların evlərinə soxulub yandırmışdılar. Bu Mədinənin anadan olduğu Köhnə Xocalı, Qışlaqlar deyilən yer idi. Uşaqılıq illərinin xatirəsindən yadımda xarabalıqlara dönmüş Qışlaqdakı evləri, haray-həşir qopararaq qaçan adamlar, arabaların cırıltılı təkərləri qaldı. Bu kənddən, o kəndə köçhaköç başladı. Yata-laq, qara yara, vərəmdən camaat qırılırdı. Məşəqqətli həyat Mədinə xalanın üzünü qırıqlarla doldurdu. İradəsi möhkəm olan bu qadın hər şeyə dözmüşdü. Məhəmməd dayı ilə ailə qurmuş, oğul-uşaq sahibi olmuşdu. Müharibə illərində uşaqlarını acından ölməyə qoymamışdı. Mədinə nənə Xocalının yandırılmasını iki dəfə gözləri ilə görmüşdü.

Xəstəlik, aclıq camaatı əldən salmışdı. Sağ qalanların yenidən doğma yurda qayıtması qərara alınır. Səfiyar bəyin rəhbərliyi ilə camaat Qışlaq deyilən yerdən Xocalı çayının sol sahilində İlisu çayının Xocalı çayına qovuşduğu sahənin əmələ gətirdiyi üçbucaqda Köhnə Xocalı kəndi salırlar. Camaat heyvandarlıq və əkinçiliklə məşğul olur. Pis günlər arxada qalır. Mədinə xala oğul evləndirib, qız köçürdür. Nəvə-nəticə görür. Səhər o başdan durub sonbeşik oğlu Nazimin uşaqlarını götürüb, İlisu çayının kənarında gəzdirərdi. Uşaqlar çınqıl təpəyə dırmanar, xınalı daşların üstünə çıxar, "nənə buradan evimiz nə yaxşı görünür"-deyərk qışqırardılar. Nənə də əlinə aldığı yoğun ağacına söykənə-söykənə təpəyə çıxardı.

Yay gələndə uşaqlar nənələrinin enlibalaq tumanından dartışdırardılar ki, qara köpüklü, aşıb- daşan İlisu çayına baxsınlar.

Belə bəxtəvər günlərin ömrü çox qısa oldu. Qarabağ hadisələri başlayanda Mədinə xala ağı deyib "Ay Allah, Vətəndə ölmək qismətim olmayacaq, gorum çatlayar qərəblikdə olsəm"- deyər göz yaş tökərdi. Nənələri hər gün topların atəşi altında yenə də İlisu çayı

nın kənarında oynayar, suya baş vurardılar. Mədinə xalanın isə qorxudan rəngi saralardı. "Ay bala ermənilər qulağımızın dibindədir, sizi diri-diri aparıb yandırarlar" deyərdi. Nəvələri Çinarə ilə Çingiz isə qəhqəhə çəkib gülərdilər. Hər gün kəndin müdafiəsində dayanan Nazim bərk soyuqlamışdı. Həyat yoldaşı Məhbubə isə uşaqlarını götürüb Xocalı aeroportuna gəlmişdi ki, Ağdama getsin. Vertolyota minməyə az qalmış fikrini dəyişir. "Həyat yoldaşım xəstədir, onun isti xörəyini, çayını kim verər"- deyərək, evinə qayıdır.

O gecə isə postdan qayıtmayan ərini gözləməyə macal tapmadan ümitsiz gəlin-qayınana çaş-baş qalırlar.

Məhbubə uşaqlarının əlindən tutub, özünümüdafiə batalyonunun komandiri Tofiq Hüseynovun həyat yoldaşı Məxmərgilə qaçır. Çingizi kürəyinə şəlləyir, Çinarənin isə əlindən tutur. Həmin gecə əsir götürülən Sara Siyavuş qızı Səlimova deyir: "Qardaşım Xəqani polis işçisi idi. Ermənilər evimizə soxulub bizi əsir götürüb Təzəkəndə, Noranguha apardılar. Səhəri gün məni maşına qoyub gətirdilər ki, adlarını çəkdiyimiz adamların evlərini göstərim. Milli ordu yerləşən Mədəniyyət evi tamam yandırılmışdı. Bir vaxtlar sovet sədri işləyən rəhmətlik Əliş müəllimin darvazasının ağzında iki uşaq, bir qadın öldürülmüşdü. Bu Məhbubə Abışova, uşaqları Çinarə və Çingiz idi. Mədinə nənəni isə zülmət gecə udmuşdu".

İlisu çayının suları isə səsinə içinə çəkmişdi. Daha quşlar da uçmurdu, qorxub, hürkmüşdülər.

...Siz qulaqları deşən sükutun şahidi olmusunuzmu? Görməmisinizsə, imkanınız çatsa, İlisu çayının sahilinə gedin!

COLD WATER OF ILISU RIVER

Madina Badirkhan gizi Abishova was born in 1908, her daughter-in-law Mahbuba Gurban gizi Abishova was born in 1960 in Khojaly. Their fate is unknown since 26 February 1992. Aunt Madina had 6 and Mahbuba had 2 children.

When her mother took little Madina and ran away, Armenians burnt their house. This was place named Gishlaglar, Old Khojaly where Madina was born. She remembered only ruined Gishlag. People began to move from this village to other. People were dying from anthrax, tuberculosis. Life was very difficult. But Madina was strong woman and she could stand to these difficulties. She married with Muhammad and had children. She did not let her children die from hunger during the war. Madina khanim twice witnessed how

Khojaly was burnt.

Illness and hunger exhausted the people. Those who were alive could return to their motherland. Under the leadership of Uncle Safiyar, people settled near the junction of Ilisu River and Khojaly River. And they named this place Old Khojaly. People were engaged in cattle-breeding and agriculture. Bad days left behind. Aunt Madina married her children and was a grandmother. She used to walk with her grandchildren near the Ilisu River. They lived in peace.

But these happy days did not last long. When Karabagh conflict began, Aunt Madina cried bitterly. She did not want to die in a strange land. She wanted to be buried in her native land. Her grandchildren used to play on the bank of the Ilisu River even though Armenians were shooting from time to time. But Aunt Madina was very afraid. She said children: "Hey, children, be aware. Armenians are near. They can burn you alive." But her grandchildren Chinara and Chingiz laughed at her words. Her son Nazim stood on defense of the village. He was ill. His wife Mahbuba took children and came to airport in order to fly to Aghdam. She changed her opinion when they were near the helicopter. She said: "My husband is ill. Who will look after him?"-and returned home.

That night Nazim did not return from post, Aunt Madina and Mahbuba did not know what to do. Mahbuba took children and went to Makhmar's house. She was wife of Tofiq Huseynov, commander of self-defense battalion. Sara Siyavush gizi Salimova remember that night as follows: "My brother Khagani was police officer. Armenians came to our home, took us as a hostage and brought to Tazakand, Noranguh. In the morning they brought me back and told me to show the houses of the people they named. Cultural house was completely burnt. Woman and two children were killed in front of the gates of the former Soviet chairman Alish. These were Mahbuba, her children Chinara and Chingiz. But nobody knew where aunt Madina was."

Water of Ilisu was calm. Birds were not flying anymore. They were afraid.

... Have you ever witnessed to dead silence? Do you know what is it? If you have not seen, then visit the bank of the Ilisu River.

HARA QEYB OLDULAR?

Nazlı Vəli qızı Məhərrəmova 1953-cü ildə Laçın rayonunun Şamkənd Sovetliyinin Bülövlük kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il 26 fevraldan taleyi məlum deyil.

Vəli kişi dünyadan vaxtsız köçəndə Rəfiqə "ay Allah, mənə başıma haranın külünü töküm, səkkiz uşağı necə dolandıracağam" demişdi. Uşaqların böyüyü Nazlı, ananın böyrünə qısılib, ona ürək-dirək vermişdi. Nazlıya Allah gözəl əl qabiliyyəti öta etmişdi. Rəngbərəng parçalardan mütəkkə üzləri tikir, xalça, palaz toxuyardı. Qarlı qış gecələrində anası Rəfiqə xanımla hana qurub, gecədən xeyli keçənə kimi xalça toxuyardılar. Bir də baxardı ki, soba bumbuz olub, içərisindəki odunlar yanıb külə dönüb. Sobanın içindəki külü ovucalayıb yığar, yenidən qalardı. Təki xalçanı toxuyub, qurtarsın. "Can bala körpəlikdən sümüklərin yandı, sənin şirin-şirin yatan vaxtıdır"-deyərdi anası. Amma neyləməli uşaqları dolandırmaq lazım idi. Ana-bala kürək-kürəyə verib səhərdən axşamacan corab, xalça toxuyardılar.

Nazlının qoçaq, fərasətli, zəhmətkeş olduğunu gören Cəmil kişi Nazlını oğlu Vaqifə alır.

Laçın rayonunun Şamkənd Sovetliyinin Nağdalı kəndində anadan olan Vaqif Xankəndindəki sürücülük məktəbini bitirir. Orada avtobazada sürücü işləyir. Nazlı da bir ağ gün görür. Vaqif Nazlıya atasızlığını unutturur. Onun qayğısına qalır. Beş övladları dünyaya gəlir - üç qız, iki oğul. Uşaqlar da işdən atalarının qayıtmasını səbirsizliklə gözləyirlər. Əli dolu gələn Vaqif ailəsinə korluq çəkməyə qoymur. Amma demə, Nazlının taleyinə ağ gün görmək yazılmayıbmış. Qara günlər qabaqdaymış. Ermənilər onların da ev-eşiyini yandırandan sonra Xocalıda Mədəniyyət evinin yaxınlığında salınmış fin evlərinə köçürlər. Nazlı uşaqlarının əlindən tutub məktəbə gətirər, dərs qurtaranda da aparardı. Qarayanız, çəlimsiz bu uşaqlar zirək, fərasətli idilər. Ermənilər bunu da onlara çox gördü. "Qara çörək yemək, qara gün görməkdən yaxşıdır"-deyən Nazlının faciəli günləri qabaqdaymış. Meşəli faciəsi baş verəndə Nazlının da qohum-əqrabalarını ermənilər qətlə yetirmişdi. Onların yas məcli-

sində Nazlı əllərini göyə qaldırıb, "Allah, Vaqifə gələn mənə gəlsin, anam kimi yetim saxlaya bilmərəm, körpəlikdən yetim üzünə baxmaqdan saralıb, soldum". Sanki Nazlının duaları eşidildi.

O gecə beş balasını ixtiyar yaşlı qayınanasının yedəyinə verib Vaqiflə Xocalıda kürək-kürəyə dayandı. Amma o gecə, kimisi onu Şiraslanın zirzəmisində, kimisi də Kətik meşəsində gördüyünü dedi. Nə ölüsünü, nə də qaldısını gören olmadı.

Qayını, Milli ordunun əsgəri Murad Məhərrəmov Xocalıda içində neçə-neçə erməni yaraqlısını öldürüb əsirləri azad etmişdi. Nə qardaşını, nə də Nazlını tapa bilməmişdi.

...Görəsən Vaqiflə Nazlı hara qeyb oldular? Biz bu sualın cavabını heç vaxt eşitməyəcəyik...

WHERE ARE THEY?

Nazlı Vəli qızı Maharramova was born in 1953 in Bululuk village of Shamkand Union of Lachin region. She was lost on 26 February 1992. Her fate is not known.

When Uncle Vali died untimely, aunt Rafiga cried bitterly and said: "What will I do now? How will I look after eight children?" Nazli was elder among the children and she tried to calm down her mother. She was very hardworking girl. She weaved carpets, rags. She used to weave together with her mother in the cold winter nights. It was hard to work at nights in cold, but they had to look after their family.

Uncle Jamil asked hands of Nazli for his son Vagif.

Vagif was born in Naghdali village of Shamkand Union of Lachin region. He finished driving school. And he worked as a driver in auto-base. Together with Vagif, Nazli forgot the absence of her father. He took care of her. They had five children - three daughters and 2 sons. Children used to wait their father impatiently. Vagif worked hard to provide his family with everything. But Nazli's fate was different. Happiness was not for her. After Armenians burnt their houses, they moved into fin houses near Khojaly Cultural House. Nazli used to take her children to school and bring home. In the Mesheli operation Armenians killed relatives

of Nazli. On their mourning, Nazli asked Allah to kill her but not her husband. She did not want her children to be orphan as she was. And Allah heard her prays.

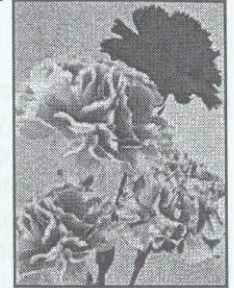
That night she entrusted her five children to her old mother-in-law and went with Vagif. She defended the village together with her husband. That night, some people said that they saw her in the cellar of uncle Shiraslan, others said that they saw her in the Katik forest. But nobody knew exactly what happened, whether she was alive or dead.

Her brother-in-law, soldier of National Army Murad Maharramov freed many hostages but could find neither his brother nor Nazli.

... What had happened with them? We will never know the answer to this question.

...BƏSTƏBOYLU, GÜMRAH VƏ QIVRAQ MƏNZƏR XALA...

Mənzər Məşədi qızı İsmaylova 1908-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 26 fevral 1992-ci ildən sonra taleyi məlum olmayıb. Beş oğul anası idi.

Məşədi kişinin ocağında 3 oğul, 2 qız övladı dünyaya gəlmişdi. Babam Müseyibin bacısı Mənzər xanımın qapıbir qonşuyduq. Bəstə boylu Mənzər xala çevik və gümrah idi. Yaşının çox olmasına baxmayaraq, tut ağacına çıxıb tut çırpır, iri dənəli ağ tutlar karxananın üstünə tökülərdi. Sonra həmin tutdan bəhməz bişirərdi. Bəhməzin gözəl qoxusu ələmə yayılardı. Həyətlərində çoxlu meyvə ağacları, qızılgül kolları vardı. Əri Kərim kişi də yaşına görə cavan görünərdi. Böyük oğlu Xuduş ailəli idi. Bakıda yaşayırdı. Qardaşı İliş də oxuyurdu. Ali məktəbi bitirib, elmi araşdırmaları davam etdirəcək, alim olacaqdı. Müdafiəsinə lap az qalmış infarkt keçirərək qardaşının qucağında keçinmişdi. Qarlı, çovğunlu bir gündə oğlunun meyidini gətirmişdilər. Onda Mənzər xalaya Kərim dayı fəryad qoparırdılar. Kərim dayının papağı qarın üstünə düşmüşdü. Oğlanlarının qəbirüstü daşına isə kitab, qələm şəkli çəkdirmişdilər. Yay gələndə həyətlərindəki qızılgüllərdən bir dəstə yığıb balasının qəbrini ziyarət edərdilər. Mənzər xala həmişə balasını oxşayıb ağlayardı.

Erməni-müsəlman davasından söz düşəndə Mənzər xalanın üzündəki qırıqlar daha aydın görünərdi. Çöhrəsi saralardı. "Ermənilər yurd-yuvamızı yandıranda camaat qaçır. Gəlib körpüyə çatanda ananın yadına düşür ki, mən yüyürükdə qalmışam. Süleyman kişi geri qayıdıb, mənə götürəndə kənd yanırıq"-deyərdi

Sən demə, Mənzər xalaya onda Allah ömür veribmiş. O gecə isə Mənzər xala heç evindən bayıra da çıxa bilmədi.

Qara toyuğu şaxtada, soyuqda donmasın deyər, hindən evinə aparın Mənzər xalaya erməni cəlladlarının rəhmi gəlməmişdi.

... Mənzər xalanın son sözünü heç kim eşidə bilməmişdi. Və heç vaxt eşitməyəcək.

STRONG AND KIND AUNT MANZAR ...

Manzar Mashadi gızı İsmayilova was born in Khojaly in 1908. Her fate is unknown since 26 February 1992. She was mother of five sons.

Mashadi had three sons and two daughters. Manzar khanim was neighbor of my grandfather's sister. Aunt Manzar was not tall but she was very quick and hale. Though she was older, she used to climb to the mulberry tree and gathered mulberries. Then she prepared juice from them. They had many trees and flowers in their yard. Her husband Karim looked younger. Their elder son Khudush had a family. He lived in Baku. His brother Ibish were studying. He wanted to graduate university and became a scientist. He died in the arms of his brother from infarct. It was snowy winter when they brought his dead body to Khojaly. When Aunt Manzar and Uncle Karim saw his grave they cried. On the grave, book and pen was painted. They used to visit their son's grave every spring.

While speaking about the war between Armenia and Muslim, Aunt Manzar always were very angry. "Armians burnt our houses. People were running. When my mother reached to the bridge, she remembered that I was left in cradle. Suleyman returned and saw that village was on fire."

Allah forgave her life at that time. But that night, aunt Manzar could not leave her house. Armenians did not feel sorry against Aunt Manzar who wanted to take chicken from outside in order to be frozen in frost.

Nobody heard last words of Aunt Manzar. And will never hear.

**ONLARI MAŞINA SARIYIB,
SÜRÜYƏRƏK ÖLDÜRDÜLƏR**

Səkinə Nabahalı qızı Nəbiyeva 1930-cu ildə Ermənistan Respublikası Əzizbəyov rayonunun Teqr kəndində anadan olmuşdu. 26 fevral 1992-ci ildə qətlə yetirilib. Üç oğul, üç qız anası idi.

Səkinə xala doğulduğu yurd-yuvasından qovulub Xocalıya pənah gətirəndə 11 yaşı vardı.

O ağır illərdə Səkinə xala da kolxozda çalışırdı. Bir parça çörək üçün hər cür çətinliyə qatlaşırdı. Sovxoz qurulanda da əli işdən soyumadı, gah üzüm budadı, gah da tərəvəz yığdı. Səkinə xala yaşı 18 olmamış Həsən dayı ilə ailə qurub, oğul-uşaq sahibi oldu. İlk övladı dünyaya gələndə adını Göyçək qoydu. Qarayanız, çəlimsiz qızıcığaz dərslərini əla oxudu. "O ağır illərdə özüm oxuyub bir sənət sahibi olmadım, barı balamı oxudum"-dedi. Göyçək Şuşadakı Pedaqoji Texnikuma daxil olub, oranı bitirdikdən sonra Xocalıdakı səkkizillik məktəbdə dərs dedi.

Səkinə xalanın əri sürücü işləyirdi. Sınıq-salxaq maşını ilə bir çətin külfət saxlayaraq, övladlarını sənət sahibi etmişdi. Onların Xocalıda üzüm çardaqları ilə örtülmüş yaraşlıq ev-əşikləri, həyətbacaları vardı. Oğlu Vahid Xocalı İcra Hakimiyyətində məsul vəzifədə çalışırdı. Oğlu vəzifəyə keçəndə Səkinə xalanın ürəyi dağa dönmüşdü.

"Çətin günlər arxada qaldı"- deyib Allaha dua edərdi. Səkinə xala həm də yaxşı bağ-bostan becərərdi.

O gecə Həsən dayı, Səkinə xalanın əlini əlinə alıb "səni tək qoymaram"-deyərək Kətik meşəsinə qaçmışdı. Uzun, üzücü yollar da da Həsən dayı Səkinə xalanın əlini bir an da olsa buraxmamışdı. Camaat "Lap körpə uşaqlartək əl-ələ tutub qaçırınsınız"- demişdi. Bu ölüm-dirimdə Həsən dayı "O mənim canımın yarısıdır" - demişdi.

Erməni cəlladları bu istəkdən elə qəzəbləndilər ki, onları maşının arxasına məfillə sarıyıb, sürüyərək öldürdülər.

...Hər il soyqırım zamanı televiziyada Həsən dayı ilə Səkinə xalının dəhşətli ölüm səhnəsi göstərilir. Balalarının isə bağı qana dönr.

THEY DIED WITH UNSEEN CRUELTY

Sakina Nabahallı gızı Nəbiyeva was born in 1930 in Tegr village of Azzibayov region of Armenian Republic. She was killed on 26 February 1992. She had three sons and two daughters. She was eleven years old when she was banished from her land and moved to Khojaly.

Those hard days, Aunt Sakina worked in the farm. She stood every difficulty only for bread. When State farm is established, she worked there. Aunt Sakina married to Uncle Hasan when she was 18 years old. They had children. She wished her children to be well-educated. She could not go to school. Her daughter Goychak entered to Shusha Pedagogical Technical School and after graduating this school, she worked as a teacher in secondary school in Khojaly.

The husband of Aunt Sakina was a driver. He worked hard in order to provide his family with everything. Their son was working in competent position in Khojaly Executive Body. Aunt Sakina was very pride when her son took this post.

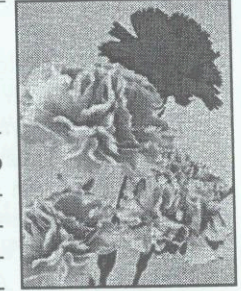
She thanked God. She thought that hard days left behind. But that night Uncle Hasan together with Aunt Sakina ran to the Katik forest. He said her that he would never leave her alone. He did not let her hand whole way. It was long and wasting road. People said them that they were running as little children. And Uncle Hasan answered them: "She is half of my heart".

Brutal Armenians got angry from this love and they tied them with wire to the back of the car and killed them by dragging.

...Every year, TV broadcasts that terrible death scene of Uncle Hasan and Aunt Sakina. And their children cry bitterly while seeing this.

OĞUL QANI "İÇƏN" ANA

Şurik Şəmil qızı Quliyeva 1936-cı ildə Dağlıq Qarabağın Qarakötük kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da qətlə yetirilib.

Məleykə xala ömür-gün yoldaşı Canış dayını Böyük Vətən müharibəsinə yola salanda dörd oğlu ilə bir damın altında təkbaşına qalmışdı. Gecəni-gündüzünə qatıb işləmişdi. Qarlı qış günlərində çuvalı çiyinə alıb, ayaqyalın uzun bir yolu piyada gəlib, dəyirməndə dən üyüdüb, horradan, umacdan bişirib balalarını saxlamışdı.

Yenə də yayda, yazda bağ-bostandakı tərəvəzlə, çöllərdəki pəncərələ keçinmək olurdu. Elə ki, qış gəldi, camaatın günü-güzəranı lap ağırlaşırdı. Məleykə xalının yaşadığı Qaladərəsi kəndində ermənilər də yaşıyırdı. Xocalıda yaşlı erməni qadınları olan Astxey, Mariya, Ambarsum, Şuraya kəndin cavan oğlanları Kətik meşəsindən odun daşıyıb gətirirdilər ki, ocaqsız qalmasınlar. Onların uşaqları Xocalıda Azərbaycan dilində oxuyurdular.

Hamı müharibənin ağırlığını yaşayır, bir-birini darda qoymurdular.

Canış dayı ilə Qarakötüklüdən milliyyətə erməni Şəmil birlikdə soyuq səngərdə alman faşistləri ilə döyüşmüşdülər. Ağır döyüşlərin birində çoxlu cəbhə dostlarını itirən Canışla Şəmil sağ qaldıqlarını Tanrının möcüzəsi bilirilər. Kağızın arasına tütündən bükdükləri tənəkini düzəldib acgözlüklə sümürüb, Allaha dua edib, əhd-peyman bağlayırlar. "Sağ qalsam qızımı oğluna verəcəyəm"-deyir Şəmil. Əllərini göyə qaldırır, Allaha şükür edirdi.

Canış dayı ömür-gün yoldaşı Məleykə xaladan, 4 oğlundan, Şəmil də arvadı Arşalüzdən, uşaqlarından danışıq. "Görəsən, necə dolanırlar?" - deyib qəm-qüdsəyə batırlar.

Müharibə qurtardı, hər ikisi evlərinə dönəndə "əhdimizi pozmamalıyıq"-deyirlər.

Toy gününə kimi, yaşı nigaha düşənə qədər Məleykə xala neçə il Şuriki qoyundaca saxlayır. Məleykə xalının qızı kimi əzizləyib, saxladığı Şurikin yaşı çatır, Canış dayının böyük oğlu Zəkara ilə toyları olur. Bir-birinin ardınca Allah onlara 3 qız verir. 4-cü övladı oğlan olanda adını Əkbər qoyurlar. Şurik Azərbaycan adət-ənənəsi ilə başına şal örtüb, büzməli paltar geyinirdi. Onların 7 övladları dünyaya gəlir. Məley-

kə xala ona Azərbaycan xörəkləri bişirməyi öyrədir. Elə dadlı, ləzzətli xörəklər bişirər, toy məclislərində aşbazlıq da edərdi. Bəstəboy, çox az danışan bu qadın ağsaqqalların yanında yaşmanardı. Öz adət-ənənələrini unutmşdu.

Qarabağ hadisələri başlamışdı. Şurikin oğlanları Əkbərlə Taleh əllərinə silah alıb Milli Ordunun əsgərlərindən biri oldular.

O gecə Xocalıya soxulan 366-cı alayın rus və erməni əsgərləri Zəkara dayının ailə üzvlərini qətlə yetirirlər. Taleh 100-dən çox qadın əsir düşməsin deyə son gülləsinə qədər döyüşmüşdü. Onları əsir götürəndə erməni quldurları təslim olmayan Talehin bədəninə saysız-hesabsız güllələr boşaltdılar. Yaralı həyat yoldaşı Ramilə kürəyində al-qana qəltan olan oğlu Samirlə Ağdamdan köməyə gələn Milli ordunun əsgərlərin atdıqları güllələrdən çəşbaş düşən erməni quldurlarının əlindən qaçır. Dərddən hövüllənən ana 2 yaşlı oğlu Samirin qanını yalayır. Məşənin o biri tərəfində isə Əkbərin ömür-gün yoldaşı Mətanət bir adamın sürünə biləcəyi arxın içi ilə sürünəndə ağır yaralanır, qızı Sevinc isə aldığı güllə yarısından Ağdam mərkəzi xəstəxanasında keçir. Zəkara dayının qızı Zərifənin isə sinəsi pulemyot gülləsindən parçalanır. Nəvəsi Lalə isə anasının üstünü kol-kosdakı paltarlarla örtürdü. Böyük qızı Elmiranın oğlu Mahir isə atası Novruzla itkin düşmüşdü.

Tez-tez televiziya ekranlarında əsgərlərin sürüdüüyü, iri gövdəli kişi ağır təbiətli, kənd camaatının hörmət etdiyi başı bəlalı Zəkara dayıdır.

Ermənilər Zəkara dayını, arvadı Şuriki, 2 oğlu Əkbərlə Talehi, nəvələri Laləni, Sevinci, Samiri, qızı Zərifəni, yəznəsi Tahiri qətlə yetirdilər. Böyük qızı Elmiranın oğlu Mahirlə ömür-gün yoldaşı Novruz isə itkin düşdülər.

...Bax, belə bir taleyin, ömür yolunun şahidləri yalnız xocalılar ola bilər, dərdi başından aşan xocalılar.

MOTHER DRANK BLOOD OF HER SON

Shurik Shamil gızı Guliyeva was born in 1936 in Garakotuk village of Daghigh-Karabagh. She was killed on 26 February 1992.

When Aunt Malayka saw off her husband Uncle Chanish to the Great Patriotic War, she stayed alone with four children. She worked all day long. She worked in the mill.

In winter in was hard to feed the family. Armenians also lived in the village where Aunt Malayka lived. The youth used to bring wood for

old Armenian women Astkhey, Maria, Ambarsum, Shuraya living in Khojaly in order not to let them die from cold. Their children were studying in Azerbaijani. Everybody was suffering from this war and tried to help each other.

Uncle Chanish was fighting against German fascists in cold trench together with Shamil who was Armenian by nationality. In one of the battles, they lost their friends. They thanked God that they were alive. In the war Shamil promised to Chanish that if they rescued, he would give his daughter in marriage to his son.

Uncle Chanish used to speak about his wife Malayka and sons, Shamil spoke about his wife Arshaluz and children. They always thought about their living conditions.

Until marriage, Aunt Malayka looked after Shurik as her own daughter. When she was at the age of marriage, Shurik married To Zakara, elder son of uncle Chanish. They had three beautiful daughters. Their fourth child was a boy and they named him as Akbar. Shurik observed all the customs of Azerbaijan. She forgot her own traditions and lived as Azerbaijani women.

The Karabagh conflict had already begun. Ekbar and Taleh, Shurik's sons, went to National Army to protect their lands.

That night 366th regiment killed all the family of Zakara. Taleh fought till his last bullet in order to protect the women. He did not want them to be taken as a hostage. When they captivated the people, Armenians endless shot to Taleh. His wounded wife Ramila was running from Armenians together with her son Samir who were in blood, when National Army began to shot. She became mad from her grief and licked blood of her two years old son Samir. On other side of the forest Akbar's wife Matanat tried to drag in the channel when Armenians wounded her. Her daughter Sevinj died in Aghdam hospital because of the shot. Mahir, son of his elder daughter Elmira and his father Novruz was lost.

You can see on TV very often, how soldiers drag a man. This is uncle Zakara, who was respected by the countrymen.

Armenians killed uncle Zakara, his wife Shurik, two sons Akbar and Talah, grandchildren Lala, Secinj, Samir, his daughters Zarifa, his son-in-law Tahir. Mahir, son of his elder daughter Elmira and his father Novruz escaped.

...Thus, only Khojaly people could witness such fate. Those Khojaly people that have much grief and sorrow.

...MƏNİM ANALI DÜNYAM, MƏNİM ANASIZ DÜNYAM

Rəfiqə İman qızı Cəfərova 1937-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 26 fevral 1992-ci ildə qətlə yetirilib. Üç qız anası idi.

Ağlım kəsəndən evimizdə çoxlu qonaq-qara olduğunu görmüşdüm. Onların gəlişindən atılıb-düşər, həyətimizdəki iri gövdəli, qollu-budaqlı tut ağacında yaşadlarımla yellənərdik. Sonra isə bağımızdakı giləs ağacına dırmanıb, doyunca yeyər, balaca səbətimizi doldurardıq. Yayda maşına yığıb Kəlbəcərə, dağa gedərdik.

Anam səhərdən axşama kimi işləyər, bizim şıltaqlığımızdan bir kərə də olsun gileylənməzdi. Hər səhər iri buynuzlu camışın, inəyin südünün qaymağını kasaya yığıb, saçımızı sıgallaya-sıgallaya qabağıma qoyar, mənə də "tomağalı balam yesin, yekəlsin"-deyər.

Anamın həyat yolu çox keşməkeşli olmuşdu. Cəmi 13 yaşı olanda anası Qızbəs nənəni itirmişdi. Babam İman da vaxtsız dünyasını dəyişmişdi. İki qardaşla bir damın altında qalmışdılar. Heç kəsin himayəsində yaşamağı şenlərinə sığışdırmamışdılar. Anam lap kiçik yaşlarından qardaşlarına analıq etmiş, onların pal-paltarını yuyub, təmizləmiş, xörəklərini bişirmişdi. Uzun saçlarını qonşuları Xanım xala ilə Gülsüm xala yuyarmış. Xocalıdakı yeddiillik məktəbi bitirmişdi. Gözəl əl qabiliyyəti vardı. Bacılarımla mənə güllü-güllü parçalardan don tikərdi. Əmimgillə birgə yaşadığımızdan əmimi ata bilmişdik. Anam da atamızın öldüyünü bizə bildirməmişdi. Anam hər yaz gələndə mənə əlimdən tutub, Cahən nənənin ocağına aparardı. Orada şam yandırır, üstünə nəzir qoyardı.

Anam uşaqlıqda müəllim olmağı arzulasa da, vaxtsız atasını, anasını itirdiyindən oxuya bilməmişdi. "Səni müəllim oxudacağam"- demişdi. Anamın arzusu çin oldu. Mən ali məktəbə qəbul olundum. O gün anam elə sevinmişdi ki... Sən demə, anamın babası Xocalının 24 bəyindən biri olmuş Cəfər bəy imiş. O, mənə Cəfər bəyin torpaqlarının, var-dövlətinin Şura hökumətinin gəlişindən sonra əlindən alındığını, "qonovuz" parçadan olan yorğan-döşəklə-

rini talan edilməsindən söhbət açardı. Taleyə bax, nənəmin, anamın cer-cehizləri erməniyə qalmışdı. Həmişə "kaş sizin cehizləriniz özünüzə qismət olsun"-deyər.

Amma bizim nəsilin qızlarının cehizləri heç birimizə qismət olmadı. Hamısı yağtuya qaldı.

O gecə anam, ulu nənəsinin muncuqları ilə bəzədilmiş, rəngbərəng parçalardan düzəldilən gəlinlik gərdəyini belə götürə bilmədi. Evimizdəki ərəb əlifbası ilə yazılmış, babasından qalan "Quran"a sığal çəkdi.

Qarlı aşırımlarda dizin-dizin sürünüb, əllərini göyə açıb, "Allah, əsir düşməkdənsə, mənə ölüm ver"- dedi.

Atam kolxoz quruluşu uğrunda canını qurban verəndə anamın cəmi 23 yaşı varmış. Anam bir saçını ağ, o birisini qara hörüb 3 qızını əmimin himayəsində saxlayıb böyütmüş, hərəmizi bir sənət sahibi etmişdi. Allah anama böyük səbr, dözümlü vermişdi. "Evinizdə çörəyinizi halallıqla qazanın, haram halalı da vurub dağıdar"- deyər.

Kiçik bacım heç atamın üzünü də görməmişdi. Anam onu lap əzizləyər, qıvrım saçlarına sığal çəkərdi. Siz mənə atanızın əmanətisiniz"- deyər.

Atamız camaat yaxşı yaşasın deyər, gecələr xırmanda qarovul çəkər, taxılı qoymazdı oğurlasınlar. Gecələr yuxuya da həsrət idi. Kolxoz quruldu. Camaatın günü-güzaramı yaxşılaşdı. Özü isə arzuladığı günü görmədi.

Pis günlər arxada qalmışdı. Biz böyümüşdük. Hamımız da halallıqla çörək qazanırdıq. Ömrü boyu ən ağır işlərdə çalışan əlləri qarqara bütün şirəsinə bata-bata tütün düzən, bostanda tərəvəz becərən anamın əli heç vaxt işdən soyumazdı. Onun yuxudan gec qalxdığını görmədik.

Qarabağ hadisələri başlayanda heç vaxt yanımızda bir kərə də olsun ağlamayan anamın gözlərində iri ağ dənəli yaşın donduğunu gördüm...

O, heç nə demədi. Lal baxışlarla mənə üzümə baxdı.

Sübh çağı idi. Ağdama lap az qalmışdı. Qara Qaya deyilən yerdə yüksəklikdə dayanan erməni quldurları camaatı qırdıqca qırılmışdı.

Anama isə güllə döş qəfəsindən dəyib, ürəyini partlatmışdı. Heç vaxt səsini çıxarmayan anam səssizcə dünyasını dəyişdi.

Abdal-Güləblı kəndində dağların üstünə qalxıb, səsim-ünüm çatmayan Kətik meşəsində üzüqoylu qalan anamı haraylayırdım. Novruz bayramında çöhrəsi solmuş anamın cəsədi Ağdamdakı Uzun Dərə Şəhidlər Xiyabanında neçə-neçə Vətən oğullarının çiyində son mənzilə yola salınmışdı. Sən demə, anamın çoxlu oğulları varmış.

...Bu mənim anamın taleyidir. Qoy Tanrı heç bir övlada anasının nakam ömür yolu barədə yazmağı qismət eləməsin.

...MY MOTHERLY WORLD, MY MOTHERLESS WORLD

Rəfiqə İmam gızı Jafarova was born in 1937 in Khojaly. She was killed on 26 February 1992. She had three daughters.

As long as I remember there were many people in our home. We liked to have a guest. In summer we used to go to Kalbajar, to mountains.

My mother used to work very much and she never complained about our naughtiness. Every morning she used to give us milk.

My mother's life was very difficult. She lost her mother when she was 13 years old. My grandfather İman died timeless as well. My mother lived with her brother. They did not want to live under someone's patronage. My mother looked after her bother, washed their clothes, cooked dinner. Our neighbors Aunt Khanım and Gulsum washed her hairs as she had too long hairs. She finished secondary school for seven years in Khojaly. She used to sew dresses for me and for my sisters. As we lived together with our uncle, we loved him as our own father. And my mother never said us that our father was dead.

My mother wanted to become a teacher, but as her parents died timeless, she could not continue her education. She wanted me to become a teacher. And her wish realized. I entered to the higher school. My mother was very happy...My mother's grandfather was Jafar bey, one of 24 beys of Khojaly. She used to tell about him, how he was banished from his lands. All of her dowries left in Armenia. She always used to say: "I wish you will have your own dowries".

But this wish was not realized. Our dowries left for enemies.

That night my mother could not take anything. She took "Koran" written in Arabian language which was gift of her grandfather and began to pray God: "Oh, Allah, let me die rather than to be captivated".

When my father died my mother was at the age of 23. She worked hard and brought her three children under patronage of our uncle and educated us. She was very patient. She always advised us to earn honest wage.

My little sister did not saw our father, so my mother loved her very much. And she used to say that father entrusted us to her.

She worked as a guard in the thrashing-floor at nights. She never slept in the evenings. Then they established the farm. People began to live better. But my mother could not see the day she wished.

Bad days left behind. We grew up. But my mother still continued to work hard. She never fed from the work.

When Karabagh problem began, I saw tears in my mother's eyes. She never cried before...

She said nothing. Just looked in a silence.

It was dawn when we already reached to Aghdam. Armenians killed people in the "Gara Gaya". And my mother died from the shoot to her thorax. She could not say a word and died in silence.

I climbed to mountains in Abdal-Guləblı village and called my mother who was lying in the Katik forest. On Novruz Holiday, my mother was buried in Aghdam Martyr's Avenue.

...This is the fate of my mother. I wish that any child would not write about unfortunate life of their mothers.

ÖMRÜ BƏLALAR İÇƏRİSİNDƏ KEÇƏN ZƏHRA XALA

Zehra San qızı Bağirova 1930-cu ildə Ermənistan Respublikası Dərələyəz mahalında,

qızı Nailə Həsən qızı Bağirova 1956-cı ildə Xocalıda anadan olmuşlar. 26 fevral 1992-ci ildə qətlə yetiriliblər. Zehra xala 7, Nailə isə 2 övlad anası idilər.

Qarlı bir qış günündə Maya xalagil yalın əyinbaşla Xocalıya pənah gətirmişdilər. Qızı Zəhra o gündən lal-dinməz olmuşdu. Onda Böyük Vətən müharibəsinin qurtar-qurtar vaxtı idi. Zəhra başını aşağı salıb yeniyyətə yaşında kolxozda işləməyə başlayıb. 17 yaşı olmamış Həsən dayı ilə ailə qurub, 4 oğul, 3 qız anası olub. Həyat yoldaşı ilə ələ-ələ verib, ev-eşik qurdular, oğul evləndirib, qız köçürtdülər. Onların evləri Qaçqınlar kəndindəki magistral yolun kənarında idi. Zəhra xalagil də bostanlarında iki dəfə məhsul əkib-becərirdilər. Həsən dayı çox səbrsiz adam idi. Tez-tez hövsələdən çıxardı. Zəhra xala onu sakitləşdirər, uşaqtək onun qulluğunda dayanardı. Kiçik qızı Nailəni Bakıda

oxudub, sənət sahibi etmişdi. Nailənin iri ala gözləri vardı, o qədər nərmə-nazik idi ki, elə bilirdin, nə çörək yeyir, nə də su içir. Nailə ticarətçi idi. Əskəranda komiya mağazasında satıcı işləyirdi. Yaxşı yadımdadır, Ağdamın əli yalın gəncləri bayraq götürüb Əskərana nümayişə gələndə Nailə də orada çalışan azərbaycanlılarla birlikdə üzüm bağlarının arası ilə Xocalıya qaçmışdılar. Dəhrə, balta, ov tüfəngi, avtomatlarla silahlanmış ermənilər bir andaca Əskərana gələrək nümayiş keçirmək istəyən gənclərdən Əli ilə Bəxtiyarı qətlə yetirmişdilər. Onlar Qarabağın ilk şəhidləri idilər. Nailə ailə qurmuşdu, Samir və Amil adında oğlanları vardı. Nümayişlər getdikcə qızırdı. Beləliklə, Qarabağda çalışan azərbaycanlıların hamısını, o cümlədən Nailəni də işdən qovdular. Zəhra xalanın oğlanları silaha sarılaraq, Xocalının müdafiəsində dayandı. Polis işçisi olan sonbeşiyi Elşən Meşəli kəndi yandırılanda onların köməyinə getmişdi. Dəfələrlə Boz dağı əməliyyatı keçirənlərdən biri olmuşdu. O gecə bu ailə də pərən-pərən düşmüşdü. Zəhra xala qardaşı Hüseyinin qızları Sara və Sədaqətlə birgə, əri Həsən dayı isə qardaşları Ramiz (biz

ona Halay dayı deyirdik), Kamran dayı ilə birgə gəlirdilər. Qızı Nailə isə qayınatası Cəfərgillə gəlirmiş. Gecə-gündüz yol gəldiklərindən taqətdən düşürlər. Beşinci gün Zəhra xalanın qardaşı qızı Saranın ayaqları tutulur. Eləcə qarın üstündə oturur. Halay dayının ömür-gün yoldaşı Şərqiyyə xanımın ürəyi partlayıb öləndə Saranın 13 yaşlı qızı Rəvanənin ürəyi də qorxudanpartlamışdı. Zəhra xala qardaşı qızları Sara və Sədaqətin uşaqları Nuranə, Şükür, Nəbi, Sevinc, Romanla birgə qarın üstündəcə oturub qalırlar. Uşaqlar "şirin" yuxuya gedir. Bircə Saranın qızı Şəhlanın gözlərinə yuxu getmir. Uşaqlar yatdıqları yerdəcə donurlar. Sədaqət isə nə qədər əlləşsə də, bala-larını yerdən qaldıra bilmir. Donmuş uşaqları bir-bir qucağına alıb götürmək istəyir, gücü çatmadığından bağırib fəryad qoparır. Xırıltılı səslə nəfəs alan Sara son gücünü toplayıb qızı Şəhləyə yalvarır ki, xalanla Ağdama get. Zəhra xalaya da qayınları Halay dayı, Kamran dayı nə qədər yalvarsalar da, "mən qardaşımın balalarını yalnız qoyub getməyəm" - deyərək yerə çömbəlir.

Meşənin o biri tərəfində isə qızı Nailə sinəsindən güllə yarası alır. Onu Ağdama yaralı halda çatdırırlar. Oradan isə vertolyotla M.Nağıyev adına Təcili Tibbi Yardım Xəstəxanasına aparılır. Amma onu həyata qaytarmaq mümkün olmur.

Elşən isə döyüşə-döyüşə Dəhrəz kəndinin yaxınlığına kimi gəlir. Orada isə camaatla birgə girov düşür. Əynində Milli ordu paltarı geyinmiş 13 nəfər gənc ermənilər tərəfindən əsirlərin arasından seçilib aparılır. Onlardan biri də Elşən idi. Elşənin də taleyi məlum olmayır, yalnız çöldə atəş səsləri eşidilir. Amma heç bir qan izləri görünmürdü. Nailə isə Sumqayıt şəhərindəki qəbiristanlıqda uyuyur. Həsən dayı böyük dərdlərə dözməyərək vaxtsız vəfat edir.

...Qaradınməz Zəhra xala, sənəin nə görəcek günlərin varmış...

ILL-FATED AUNT ZAHRA

Zahra Sari gızı Baghirova was born in 1930 in Daralayaz region of Armenian Republic and her daughter Naila Hasan gızı Baghirova was born in 1956 in Khojaly. They died on 26 February 1992. Aunt Zahra had 7 and Naila had 2 children.

Aunt Maya moved to Khojaly in a cold snowy winter day. Her daughter Zahra did not say a word since then. It was time when The Great Patriotic War was already ended. When she was 17 years old she married with Hasan and had 4 sons and 3 daughters. They lived happily, married their children. Their home was in the side of the highway in the village of Gachginlar. Uncle Hasan was very impa-

tient man. He lost his patient very quickly. Aunt Zahra used to calm him down. Her youngest daughter Naila studied in Baku and had a good profession. Naila had very big blue eyes, and she was very slim. Naila was a dealer. She worked as a seller in market in Asgaran. I remember how she once ran away to Khojaly with young people who came to Asgaran for demonstration. Armed Armenians came to Asgaran and killed two boys Ali and Bakhtiyar. They were first martyrs of Karabagh. Naila married and had two sons: Samir and Amil. Demonstrations were becoming more serious. Thus, Armenians fired all Azerbaijanis as well as Naila from work. Aunt Zahra's sons stood on defense of Khojaly. Her last-born child Elshan helped people when Mesheli forest was burnt. He was one of the participants of "Grey Mountain" operation. That night this family lost each other. Aunt Zahra was together with Sara and Sadagat, daughters of her brother Hasan, and her husband Hasan was together with his brothers Ramiz (we used to call him Halay) and Kamran. Her daughter Naila was at her father-in-law. They got tired as they walked all day and night. On the fifth day Sara's feet got frozen. She sat on snow and stayed there. When Uncle Halay's wife Shargiyya died, 12 years old Ravana could not stand this and died as well. Aunt Zahra together with her brother's daughters Sara and Sadagat and their children Nurana, Shukur, Nabi, Sevinj, and Roman sat on snow. Children felt asleep. Only Shahla could not sleep. Children were frozen there. Sadagat tried to wake up the children but she could not. They died. Sara asked her daughter Shahla to go with Aunt Zahra. Uncle Halay, Uncle Kamran asked Aunt Zahra to go but she said that she would stay there and would not leave her nieces there alone.

Her daughter Naila was shot from her heart on other side of the forest. She was taken to Aghdam. Then she was taken to Emergency Medical Aid Hospital after M. Naghiyev. But they could not save her life. She died.

Elshan came near the village Dahraz. There Armenians took him as a hostage. Armenians separated 13 youth who was wearing the uniform of National Army. Elshan was among them. Nobody knew what happened with them. People heard how Armenians fired but there was not sign of blood on snow. Naila is buried in the cemetery in Sumgait. Uncle Hasan died untimely.

... Aunt Zahra what a fate you had...

TÜFƏNGLİ QADIN

Xavər Yusif qızı Əliyeva 1932-ci ildə Beyləqan rayonunun Çəmənli kəndində,

qızı Svetlana Cavanşir qızı Əliyeva 1957-ci ildə Xocalıda anadan olmuş, 1992-ci il fevralın 26-da itkin düşmüşlər.

Beş qız övladını böyüdü, boya-başa çatdırmaq hünərdir. Xavər xalayla Cavanşir müəllimin oğul övladları olmamışdı. Qızlarına isə Almaz, Yaqut kimi qiymətli daş-qaş adları qoymuşdular. Üçüncü qızı dünyaya gələndə ona Svetlana adını qoydular. Amma onu əsl adı ilə yox, "Seti" deyə çağırırdılar. Ailədə oğlansayağı böyüyürdü. Svetlana sevdiyi oğlanla ailə qursa da, ailə həyatı uğursuz oldu. Xocalıda maliyyə-kredit texnikumu açılarda imtahan verib tələbə adını qazandı. Hadisələr gərginləşəndə Svetlana anası Xavər xala ilə birlikdə ağır xəstə olan Cavanşir müəllimi vertalyotla Ağdama göndərdilər. "Nigaran qalma, təklülə tufəngimizlə həm evimizi, həm də anamı qoruyacağıq"- dedi Svetlana. Qonşuları da onlara mənəvi dayaq oldular. O gecə Svetlana oğul övladı olmayan anaya oğul olur. Tufəngini çiyinə aşırıb, anasını çaydan keçirərək Kətik meşəsinə üz tutur. Qarlı aşırımlarda tufəngli bir qadın anasını var gücü ilə sürüyürdü. Amma mənzil başına çata bilmədilər.

..Sonra nələr oldu, nələr baş verdi, onu susqun Kətik meşəsi bilir.

ARMED WOMAN

Khavar Yusif gızı Aliyeva was born in 1932 in Chamanli village of Beylagan region and her daughter Svetlana Javanshir gızı Aliyeva was born in 1957 in Khojaly. They were lost on 26 February 1992.

It needs great courage to bring up five daughters. Aunt Khavar and Javanshir muellim had not got sons. They named their daughters as Almaz, Yagut. When they had third daughter, they named her Svetlana. They called her as "Seti". She was brought up as a boy. Though Svetlana married with her beloved, her marriage was not successful. She entered to the Finance and Credit technical school. When Karabagh conflict became tension, Svetlana together with Aunt Khavar sent Javanshit muellim to Aghdam as he was very ill. "Do not worry, I will protect out house and mother with rifle" - said Svetlana. Their neighbors defended them as well. That night Svetlana protected her mother as a boy. She took the rifle, went to the Katik forest together with her mother. The Armed woman dragged her mother from snowy passes. But they could not reach to the point of destination.

...What happened then knows only silent Katik forest.

"ZƏRİFSİZ HƏYATMI OLUR?"

Zərif Ələkbər qızı Əzizova 1953-cü ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da qətlə yetirib. 4 oğul, 2 qız anası idi.

Bütün analar Zərif kimi qız arzulardı. Onun hündürdən danışdığını heç kəs eşitməmişdi. Bəstə boyu, xurmayı saçları vardı. Adı kimi özü də zərif idi. Onunla çoxları ailə qurmaq istəyirdi. Amma o, kinomexanik İbrahimi seçdi. Zərif toy günündə başını utandığından yuxarı qaldırmadı. İbrahim bizim qohumumuz olduğundan Zərif əmimgildən gəlin köçdü. Gəlinlik duvağı altından yanaqları lalətək qızarırdı.

İllər ötdü. Zəriflə İbrahimin oğulları, qızları dünyaya gəldi. Bö-yüdülər. Onlar böyüdükcə Qarabağ dərdi də böyüyürdü. İbrahimin bir çədən külfəti saxlamaq üçün həm kinomexaniklik işləyirdi, həm də işıq idarəsində işləyirdi. İbrahim göstərdiyi kinolardakı qəhrəmanların adlarını analar övladlarına qoymuşdular...

O gecə postda döyüşən ərini gözləməyə vaxt tapmayan Zərif övladlarını götürüb meşəyə üz tutdu. Meşənin hər tərəfi qan idi. Yağış tək yağan güllələrin biri də Zərifə dəydi. Saçlarının dibindən qan süzülürdü. O, anasının qucağında can verdi. İbrahim isə Xocalıda "5 mərtəbə" deyilən yerdə 3 gün erməni yaraqlıları ilə döyüşmüşdü. Şuşadan, Ağdamdan, Bakıdan kömək istəmişdilər. Kömək-siz qalan İbrahim gecə meşəyə üz tutmuşdu, Zərifə soruqlaya-soruqlaya Ağdama çatmışdı. "Zərifsiz həyat mənə bir heçdir" - deyən İbrahim Kətik meşəsindən günlərlə meyit daşımışdı. Onların arasında Zərif də vardı.

Tez-tez qəbrini ziyarət edib bir şam yandırardı. Ermənilər onu da İbrahimə çox gördü. Zərifin məzarı da düşmən tapdağı altında qaldı.

...Bu da taleyin İbrahimə göndərdiyi acı bir film.

"WHAT IS A LIFE WITHOUT ZARIF?"

Zarif Alakbar gızı Azizova was born in 1953 in Khojaly. She was killed on 26 February 1992. She had 4 sons and 2 daughters.

Every mother wished to have a daughter like Zarif. Nobody heard her speaking aloud. She was short and slim. Many young boys wanted to marry with her. But she preferred to marry with cinema mechanician Ibrahim. She was very shy. As Ibrahim was our relative, Zarif's marriage was in our uncle.

Years passed. Zarif had daughters and sons. They grew up. There was Karabagh conflict. Ibrahim worked both as a cinema mechanician and in energy department. They named their children from the cinema heroes.

That night Zarif went to the forest together her children and did not wait for her husband who was on duty. Everywhere was in blood. Armenians shot Zarif as well. She died in arms of her mother. Ibrahim fought with Armenians for three days. They asked for a help from Shusha, Aghdam, and Baku. Helpless Ibrahim went to forest as well. He asked Zarif but could not get the answer. He reached to Aghdam. "What a life without Zarifa" - said Ibrahim and dragged dead bodies. Zarif was among them. He used to visit her grave very often.

This is the cinema of Ibrahim's fate.

...BAŞIMIN ÜZƏRİNDƏ BİR ULDUZ İŞARIR

Zöhrə Lətif qızı Quliyeva 1968-ci ildə Xocalı rayonunda anadan olmuş, 1992-ci il fevralın 26-da soyqırım zamanı qətlə yetirilmişdir.

Zöhrə təbiətin səfali bir yerində dünyaya göz açmışdı. Amma gediş-gəliş yolu olmadığından kənd camaatı çox əziyyət çəkərdi. Yəni yazı-yayı birtəhər yola vermək olardı. Qışda qarlı aşırımlarla yalnız atla getmək mümkün idi. Lətif dayı uşaqlarının oxuyub, sənət sahibi olması üçün ailəsi ilə birlikdə Xankəndinə köçür. Uşaqları Nizami adına 4 saylı beynəlmiləl orta məktəbdə oxuyurdular. Zöhrə gündüzlər işləyir, axşam məktəbində də orta təhsil alırdı.

Qarabağ hadisələri başlayanda Zöhrəgəl də Xankəndindən soydaşları kimi qovularaq Xocalıya gəlirlər. O, Xocalıdakı ipək fabrikində işləyir, həm də Gəncə Texnologiya Texnikumunda qiya bi təhsil alırdı.

Hadisələr gərginləşir, azərbaycanlıların maşınlarını ermənilər daş-qalaq edir, fürsət düşdükcə onları qətlə yetirirdilər. Bir gün Əskərəndan Xocalıya gələn avtobusa ermənilər hücum edir. Sürücü İlqar ağır yaralanır. Vaxtı itirmək olmazdı. Ermənilər maşını dövrəyə almaq istəyəndə Zöhrə cəld sükan arxasına keçərək 40-dan çox adamın həyatını xilas edir.

Xocalı özünümüdafiə batalyonu yarananda Zöhrə orada tibb bacısı işləyir. Milli ordunun əsgəri kimi gecə-gündüz torpağının müdafiəsində dayanır. Soyqırım zamanı qardaşı Zakir "ermənilərin qarşısından qaçmaram" -deyə evini tərk etməyəndə Zöhrə avtomatını çiyninə aşıraraq əliyalın qadınları, uşaqları döyüşə-döyüşə xilas etsə də, özü şəhid olur. Erməni quldurları onun cəsədindən belə qisas almaqdan çəkinməmişdilər.

Zöhrə də gəlinlik libası geyinməyi çox istərdi. Xəyalında ağ örpəyə bürünərdi... Amma əsgər paltarını geymək qisməti oldu.

Ölümündən sonra Zöhrə "İgidliyə görə" medalı ilə təltif olundu.

Deyirlər Zöhrə ulduzu sönmür... O da sönmədi, xocalıların yad-daşında xilaskar ulduzu kimi qaldı.

STAR SHINING OVER MY HEAD

Zohra Latif gızı Guliyeva was born in 1968 in Khojaly region. She was killed on 26 February 1992.

Zohra was born in picturesque place of the world. It was hard to live there. In winters people used to ride a horse as it was very snowy and there was not any other transport means. Uncle Latif moved to Khankandy together with his family as he wanted to educate his children. Is children studied in secondary school No. 4. Zohra worked in the afternoons and received education in evening school.

When Karabagh conflict began, Zahra as other Azerbaijanis was banished from Khankandy and moved to Khojaly. She worked in a silk factory in Khojaly and studied in Ganja Technical School.

Karabagh conflict was strained. Armenians shot Azerbaijanis, took their cars, beat them. Once, Armenians attacked bus coming from Askaran to Khojaly. Driver Ilgar was wounded. When Armenians wanted to surround the bus, Zohra took the wheel and saved the life of 40 men.

Zohra worked as nurse near Khojaly self-defense battalion. She stood on defense of her land as a soldier of national army. In the genocide, when her brother Zakir said that he would not leave the house, Zohra took machinegun and helped to old women and children. Though she saved many lives, she herself died. Armenians abused her dead body.

Zohra wanted to marry. She always dreamed about wearing the wedding cloth. But she wore the soldier uniform.

Zohra was awarded with "Hero" medal after her death.

It is said that Venus is ever shining star. Our Zohra did not go out as that star, she will always shine.

...DON VURMUŞ QADININ HEKAYƏTİ

Sara Hüseyn qızı Quliyeva 1955-ci ildə Xocalıda anadan olmuş, 1992-ci il feralın 26-da soyqırım zamanı itkin düşmüşdür. Dörd övlad anası idi.

Nərmənazik, sarışın qızcığaz gecələr başını balığın altına soxub, xısın-xısın ağlayırdı. Atasına "bəs mənəm anam nə vaxt gələcək" sualını verməyə cəsarət etmirdi. Tale yolları ayrılan Hüseyn kişi də qızları Sara ilə Sədaqətin həsrət çəkdiyini gördükcə kədərlənərdi. İllər ötdü. Onlar böyüdü. Saranın toy günü bacısı Sədaqət sevinə bilmirdi. O, Saranı özünə ana bilirdi. Bir-birindən gözəl-göyçək beş övladları oldu Saranın. Gündüzlər Xocalıdakı üzümçülük sovxozunda işləyən Sara evə qayıdanda uşaqları onu dövrəyə alıb boynuna sarılar, ona yorğunluğunu unutturur, özünü dünyanın xoşbəxt insanı sanardı ...Ta 1992-ci il feralın 26-na kimi.

O gecə bu iri badamı gözlər alacalandı, sarışın çöhrələri saralıb-soldu. Atışmalar güclənirdi. Saranın həyat yoldaşı Qaryağdı aylardan bəri sarılıq xəstəliyindən yataq xəstəsinə çevrilən qardaşı Tahiri kürəyinə götürdü. Körpə uşaqlar isə Saranın öhdəsində qaldı. Qarlı aşırımlar bu biçərələrin nəfəsini kəsir. Sara ilə Qaryağdı dolu kimi yağın güllələrdən bir-birini itirirlər. Ana var qüvvəsini toplayıb balalarını ölümdən qurtarmaq istəyir. Üç gün yol gedən ana-balalar heydən düşümlər. Uşaqlar ayaqqabılarını itirdiyindən ayaqları qızarıb, şişmişdi. 13 yaşlı Pərvanə daha yeriye bilmədiyindən Sara böyük qızını kürəyinə alır. Balacaların isə əllərindən tutur. Uşaqların soyuqdan tir-tir titrədiyini gören ana Dəhraz kəndi yaxınlığında qarşısına çıxan həmyerlilərindən kibrit istəyir ki, ocaq qalasin. Onlar isə "gücünü topla, Ağdama qaç"- deyirlər. Pərvanənin qorxudan ürəyi partlayır. Ananın dizləri taqətdən düşür. Uşaqları isə qarın üstündə uzanıb yatırlar. Elə yatdıqları yerdə donurlar. Gözləri alacalanan Sara da, bacısı Sədaqətin üç uşağı- Sevinc, Nəbi, Roman şaxtanın qurbanı olurlar.

...Bir vaxtlar "Buz heykəl" hekayəsində balasını bağrına basaraq qaçıb meşədə donan rus qadınının faciəsinə göz yaşı axıdan Sara özü uşaqları ilə birgə buz heykələ dönür.

STORY OF "ICE MONUMENT"

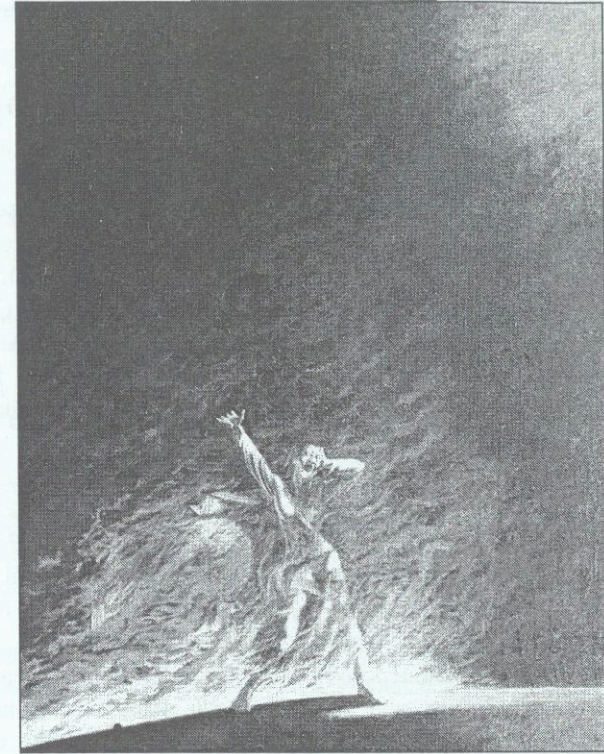
Sara Huseyn gızı Gulliyeva was born in 1955 in Khojaly and was lost in the genocide on 26 February 1992. She had four children.

This slim, blonde girl used to cry at nights. She could not ask her father when her mother would come. Huseyn was very upset when he saw how her children Sara and Sadagat were longing for their mother. Years passed. They grew up. On the wedding of Sara, her sister Sadagat could not enjoy it. She accepted Sara as her mother. Sara had five beautiful children. Sara used to work in vineyard of Khojaly and when she returned home at the evenings she used to spend her time with her children. She was resting with them and forgot her grief, tiredness with them. She was very happy. But only until 26 February 1992.

Firing was very strong. Sara's husband helped his brother Tahir who was ill and was on bed. The little children were under patronage of their mother. They climbed snowy passes and got tired. Sara and her husband Garyaghdy lost each other because of strong shooting. She gathered her last strength and tried to protect her children.

Mother with their children who were going to "Black Rock" got tired. As the children lost their shoes, their feet swelled. Sara took her elder daughter Parvana to her back, as she could not go anymore. Near Dahraz village, she asked one of her countrymen to give her a match to stoke up the fire, as she saw how her children were trembling. "Run to Aghdam" - they said to her. She got very tired. Her children felt asleep there. They got frozen there. Sara as well as three children of her sister Sadagat - Sevinj, Nabi, Roman was the victims of the freeze.

...Sara who once cried for while reading the story "Ice Monument" about the Russian women who run to the forest with her child and got frozen, herself became the victim of the ice.

ONLAR HEÇ VAXT
BÖYÜMƏYƏCƏKLƏR

THEY WILL NEVER
GROW UP

ONLAR HEÇ VAXT BÖYÜMƏYƏCƏKLƏR

Oxucu! Bu kitab uşaqlar haqqındadır. Ancaq kitabda nə uşaq nəğmələri var, nə onların çəkdiyi şəkillər, nə yazdıqları şerlər, nə də qulaq asdıqları nağıllar. Onlar heç vaxt böyüməyəcəklər. Onlar həmişə uşaq olaraq qalacaqlar. Onlar azərbaycanlıların ürəyindən heç vaxt silinməyəcək bir nisgil, bir dərd, bir qubardılar. Çünki bu nisgil, bu dərd, bu qubar bizim yrəyimizə qanla yazılıb. Amma biz qanı qanla silmədik. Niyə? Bu müdhiş sual təkcə Xocalı faciəsini yaşayan azərbaycanlılar üçün deyil. Bu suala dünyanın bütün xalqları cavab tapmalıdır.

Biz böyük faciələrin içindən dikəlib duran, öz dərdini öz içində yaşadan xalqıq. Biz dünyaya car çəkib dərdlərimizi heç kimə çatdırmırıq. Heç bu kitab da dərdlərimizin salnaməsi deyil. Biz bu kitabı ona görə hazırladıq ki, təkcə Xocalı uşaqlarının deyil, dünyanın bütün uşaqlarının faciəsini bəyan edək. Bəli, bu kitab-ömrü yarımçıq qalmış cocuqların böyüklərə etiraz bəyanatıdır

İnsan da bütün canlılar kimi dünyaya gəlir, yaşayır, qocalır, ölür. Bu, təbiət qanunlarına tabe olan adi həyat düsturudur. Ancaq insan bəzən həmin düsturu pozur. Özü özünə qənim kəsilir, özü özünün ömrünü yarıda kəsir. Ona görə də göylərdən səda gəlir ki, insanın insanı öldürməsi Allaha qarşı çıxmaqdır. Biz hamımız Tanrının bəndəsiyik və ona görə də heç kim valideynini və vətəninini özü seçmir. Bu seçim Tanrıya məxsusdu.

1992-ci il fevralın 26-da ermənilər Allaha qarşı çıxdılar. Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsində yerləşən Xocalı şəhərinə hücum edib 613 nəfərin ömrünü yarıda qoydular, onlardan 63-ü uşaq; 106-sı qadın, 70-i qoca, 8 ailə tamamilə məhv edilmiş, 25 uşaq hər iki valideyn, 130 uşaq bir valideyinin itirmiş 657 nəfəri əlil etdilər, 1275 nəfəri girov götürüldülər. Girov götürülənlərdən 150-sinin taleyi hələ də məlum deyil. Tarix çoxlu qanlı hadisələrin şahidi olub. Ancaq qadınların, qocaların və uşaqların qanına qəltan edildiyi Xocalı faciəsinin dəhşətlərini yaşamaq, onun sarsıntularına dözmək insan iradəsindən kənardadır.

Hər il fevralın 26-da milyonlarla azərbaycanlı erməni qaniçənli-

yinin dəhşətlərini əks etdirən videolentlərə baxıb sarsılır. Həmin kadrları lentə Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı, Qarabağ döyüşləri zamanı öz peşə borcunu yerinə yetirərkən həlak olmuş Çingiz Mustafayev köçürüb. Bu kadrların yazılı təsvirini vermək yəqin ki, heç bir qələm adamına nəsib olmayacaq. Çünki, vəhşiliyin, qaniçənliyin, dəhşətin mənzərəsi o qədər dərin ki, insan təxəyyülü bunu ifadə edə biləcək söz tapmaqda acizdir.

Xocalı faciəsində 63 uşaq və yeniyetmə qətlə yetirilib. Bu qətlər o qədər qəddarlıqla həyata keçirilib ki, həmin qətliama qarşı üsyan kimi "uşaqların günahı nəydi" sualını verə bilmirsən. Çünki, ermənilərin güllələdikləri insanlara qarşı nifrəti o qədər güclüdür ki, həmin nifrətin qarşılığında "uşaqların günahı nəydi" sualı çox bəsit görünərdi. Uşağın nə günahı ola bilər ki? Qanına qəltan edilmiş Xocalı uşaqlarının bircə suçu vardı: onlar azərbaycanlı idilər!

Bu uşaqlar heç vaxt şərqi deməyəcək, şəkil çəkməyəcək, şer deməyəcək, nağıla qulaq asmayacaqlar.

Heç kim onlara "böyüyəndə kim olacaqsan" sualını verməyəcək!

Onların yarımçıq arzuları üstündə dünyanın dərdi göyərəcək. İnsanlar, elə edin ki, bu dərd kök atmasın!

*Azərbaycan Yolu Siyasi Hərəkətinin
Koordinasiya Şurasının sədri
İlqar Qasımov*

...THEY WILL NEVER GROW UP...

Dear reader! This book is about the children. But in the book there are neither rhymes, nor pictures drawn by them, neither rhymes written by them, nor the fairy tales they listened. They will never grow up. They will always remain as children. They are sorrows, grieves which will never efface from hearts of Azerbaijanis. Because this sorrow, this grief has been written in our hearts by blood. But we didn't wash this blood with blood. Why? This terrible question (why) is not for only Azerbaijanis who had lived the

tragedy of Khojaly. All peoples of the world must answer this question.

Our nation is of such nations which can rise up from great tragedies and keep its own grief in its heart. We never set all the bells a ringing. We never make our sorrows, our troubles known to others. This book is not the chronicle of our troubles either. We prepared this book in order to make known not only the Khojaly children's tragedy, but the tragedy of all the children throughout the world. Well, this book is declaration of protest to elders of the children whose life have stayed in the half-way.

Like other living beings, a person is born, lives, grows and dies. It's the ordinary life formula, law of nature. But sometimes a person breaks this formula. He manages himself; his life stays in the half way. That's why, a sound comes from the Heavens that if a human being kills other one, it means to act against God's wish. We all are God's lamblike creatures and therefore no one can choose his parents and his Motherland. This is God's right to choose. On February 26, 1992 Armenians acted against God. They attacked the town of Khojaly of Mountainous Garabagh, Azerbaijan. They broke lives of 613 people in the half way. 63 were children, 106 were women, 70 were old people out of them and 8 families were completely destroyed. 25 children lost their both parents and 130 lost one of their parents. They made 657 people crippled and 1275 were taken hostages. The fate of 150 hostages out of 1275 is unknown up to date. History has been a witness of so many bloody events. But to live and to bear shocks of terrors of Khojaly tragedy, where women, old and children were killed and covered with their own blood, are out of human will.

Every year on February 26, millions of Azerbaijanis watching the video cassettes reflecting terrors of Armenian blood-suckers are shocked. These cassettes have been shot by the National Hero of Azerbaijan Chingiz Mustafayev. He was killed when he was fulfilling his professional duties before his country, before his native land. Certainly, nobody will have occasion to make written description of these sequences. Because the scene of savagery, blood-thirstiness and terror is so deep that the human imagination can not express all these.

56 children and teenagers have been killed in Khojaly tragedy. It had been done so cruelly and mercilessly that, you can't ask "what was their fault?" as a revolt against it. Because Armenians' hate against those people whom they have shot was so great that the question "what was their fault?" would seem so simple. Children can have no fault. They are innocent beings on earth. Those children being killed in Khojaly had only one fault: they were Azerbaijanis! Those children will never sing songs, draw pictures, recite rhymes, and listen to fairy tales.

No one will ask them: "What will you become in the future?"

The world's sorrow will begin to sprout on their incomplete wishes.

Men! Don't let this sorrow strike roots!

The Political Movement "Way of Azerbaijan"
The chief of the Coordination Council
Ilgar Gasimov

MƏN - ŞAHİDƏM!

Mən tarixin ən dəhşətli və insafsız gecələrindən biri-1992-ci il fevralın 26-sı haqqında nə kitablardan oxumuş, nə də o gecənin faciəsini yaşamış insanların danışdıqlarını eşidib dəhşətə gəlmiş adamam. Sadəcə alnımda taleyin dəhşətli bir yazısı varmış.

Mən həmin faciənin şahidiyəm.

Mən- Xocalı faciəsinin içərisindən keçib gəlmiş, o dəhşəti cəmində yaşamış, indi də sağ qalmağına təəccüblənən, həm peşiman olan qismətsiz Xocalı sakiniyəm.

Mənim tarixin yaxasından yapışib ona suallar verməyə gücüm çatmır. Mənim gücüm yalnız insanları səsləyib "Bəsdirin, bəsdirin, töküldü qan, axdı qan" deyərək hayqırmağa çatır...

Oxuyacağınız kitab bəlkə də ömrü yarıda qırılmış uşaqlar haqqında dünyada yeganə topludur. Bu bəlkə də şəhid cocuqlar barədə ilk ensiklopediyadır. Amma, oxucu, həmin ensiklopediya sənə yalnız həyatın dəhşətli olayları barədə məlumat verəcək. Əgər bu kitabı oxuyub kövrəlməsən, həyəcanlanmasan, onda beşikdə mışıl-mışıl yatan körpənə, həyətdə tay-tuşları ilə oynayan uşağına sarı boylan. Sən onların şaxtılı havada, qar üstündə donmağına razı olarsanmı? Sən öz cocuqlarının itkin düşməsinə, gülləyə tuş gəlib al qana boyanmasına dözsənmi?

Xocalı uşaqları da eləcə bələkdə mışıl-mışıl yatıb, ana laylası ilə əzizləniliblər.

Xocalı uşaqları da çay kənarında, dağda, yamacda oynayib arzu-larının arxasınca qaçışıblar.

İndi onlar yoxdur.

Amma xocalılar bu yoxluğa dözdü.

Bu uşaqlar heç vaxt olmayacaqlar.

Anaları onları heç vaxt evə çağırmayacaq.

Müəllimləri heç vaxt onları qaldırıb dərslər soruşmayacaq.

Onların adı sinif jurnallarında yox, tarixin qanlı səhifələrində yazılacaq.

Çünki, onların çoxunun heç məzarı da yoxdur...

Mən o uşaqların çoxuna dərslər demişəm. Onların üzü, gözü, danışığı, səsi hələ də gözlərimin önündədir. Onlar hər gecə mənim yuxuma girirlər. Mən həmin yuxularımı insanlara danışmaq üçün

bu kitabı qələmə aldım. Kənd-kənd, şəhər -şəhər gəzib şəkillərini topladım, məsum 26 fevral gecəsini bir daha yaşadım. Bu onların narahat ruqları qarşısında bəlkə də son borcum idi.

14 il bu borcu yerinə yetirməyə çalışdım. Amma qismət indiyə imiş. "Azərbaycan Yolu" Siyasi Hərəkatının rəhbəri bütün maliyyə ağırlığını öz üzərinə götürüb, bu kitabı mənim görmək istədiyim-dən nəfis şəkildə üç dildə nəşr etdirdi. Kaş hamı Vətən qarşısında öz vətəndaşlıq borcunu bu cür yerinə yetirməyə çalışardı. Onda nə Xocalı faciəsi baş verərdi, nə də bu cür qəmli və qanlı kitablara yazmağa lüzum olardı. Çünki, mən bir daha onlara "uşaqlar, dərslər kim bilir" sualını verməyəcəyəm.

İndi mən üzümü onlara tutub "Kim yaşamaq istəyir" sualını verməyə məcburam.

Bilirəm ki, hamısı əlini qaldırıb: "Müəllimə, mən!" deyərək pıçıldayacaq.

Mən xocalı cocuqlarından bu pıçılıqı eşitmək istəmirəm.

Mən bu cavaba dözmərəm, heç dözmərəm...

Mənim göz yaşlarım, mənim dərdim, kədər, qayasaqlanmayan yaram, bitməyən nisgilim... mənim şəhid şagirdlərim. Mən sizin müəlliminiz olmalıydım, ölümünüzün şahidi yox!

Mən sizi sevərəm!

İnsanlar, onları siz də sevin!

Sevin və qüssələnin.

Çünki bu uşaqların əlləri böyüklərin yaxasından yapışib tarix durduqca soruşacaq: "Bizim günahımız nəydi?"

Cavab verin, böyüklər!

Və sonda bir açıqlama da vermək istəyirəm. Xocalı soyqırımında şəhid olmuş uşaqların bəzilərinin ömrü kimi şəkilləri də qırıq oldu... Yandı, külə döndü... O səbəbdən də bəzi yazılar şəkilsizdir...

Səriyyə Müslümqızı

I AM THE EYE-WITNESS OF THE TRAGEDY

I haven't read about the February 26, 1992, which is one of the most terrible and merciless nights of history, in books. I am not either a woman having been terrified on hearing the stories of those who had passed through that tragedy. Simply I have had a terrible destiny.

I'm the eye - witness of the tragedy. I am an ill-fated Khojaly dweller - having passed through that tragedy and lived that terror. I am surprised that I am alive. But I repent of being alive yet.

It is beyond my power to interrogate the history. I can only call the people to stop wars, bloodsheds...

This book might be the only collection in the world about the children whose lives have been broken in the halfway.

It might be the first encyclopedia about the shahid (martyr) children. But, reader, this encyclopedia will only give you information about terrors of life. If you are not moved to tears and deeply excited then look at your baby sleeping in the cradle and at your child playing in the yard with his fellows. Would you be pleased if they had been frozen on the snow in freezing night? Would you bear if your children had been lost, shot or stained in their own blood?

The Khojalian children also used to sleep in their cradles and to be caressed with their mothers' lullabies.

The Khojalian children also used to play on the bank of rivers, on the mountains and to run after their wishes on the slopes.

Now they have gone.

But Khojalians have born their absence.

These children will never be back...

Their mothers will never call them home. Their teachers will never ask them lessons. Their names will be written not in the class registers, but on the bloody pages of history.

Because... many of them have no graves...

I was their teacher. Their faces, eyes are before my eyes, their voices and speeches are in my ears yet. Every day I see them in my dreams. I have written this book because I wanted to tell the people of my dreams. I traveled all over villages and towns, gathered their photos. I lived that terrible night and felt that sorrow

once again. May be it was my last duty before their restless spirits.

I have been trying to fulfill this duty for 14 years. But it came true only now. The leader of the "Way of Azerbaijan" Political Movement Ilgar Gasimov has made a financial support and published this book finely in three languages. I wish everyone to fulfill his civic duties in such a way. Then there would be neither the tragedy of Khojaly, nor need for such sad and tragic books. Because I will never ask them: "Children, who is ready?"

Now I am obliged to ask them: "Who wants to live?"

I know the answer. All will lift their hand and whisper: "Teacher, I want".

I won't bear this respond... No won't...

You are my tears, my sorrow, my wounds not skinned over, my endless grief, my shahid pupils. I had to be your teacher, but not the eye-witness of your death!

I love you very much.

People, you do love them too!

Love them and be sad. Because these children will take the elders by the scruff of the neck and ask: "What was our fault?"

Answer you, elders!

And at the end, I want to give one more explanation. Pictures of some children, who are victims of the Khojaly genocide, were broken, burnt like their life... That is why, some notes are without pictures...

Sariyya Muslumgizi

TALESİZ ŞƏHƏRİN TALESİZ SAKİNLƏRİ

...Onlar fevralın 26-da Xocalını tərk edə bilmədilər. Ona görə də Xocalı kimi, onların taleləri də məlum deyil. Çinarənin 10, qardaşı Çingizin 6 yaşı vardı.

Evlərinin böyründən arx axırdı.. Arxın qırağı Çinarə ilə Çingizin sevimli yerləri idi. Anaları Məhbubə dərzi idi. Onun rəngbərəng parçalarından tikdiyi paltarların kəsiklərindən Çinarə gəlinciklərinə çoxlu don tikmişdi. Gəlinciyin paltarları çirklənəndə onları arxda yuyub, daşların üstündə qurudardı. Ataları Nazim sürücü idi. O da maşınını arxın kənarında saxlayardı. Çingiz üst-başını islada-islada atasının maşınını yuyardı. Nənələri Mədinənin köhnə Xocalının Qışlaqlar

deyilən yerdəki evini ermənilər yandırdıqdan sonra nənələri ilə birgə yaşayırdı. Dəhşətli faciənin şahidi olan Mədinə nənə nənələrinə evinin yandırılmasından danışanda Çingiz nənəsindən qorxa-qorxa soruşmuşdu: "Bizim evimizi ermənilər yandırsa, bəs saxtada çöldə necə qalacağıq?"

Köhnə Xocalını ermənilər yandıraraq, adamları qətlə yetirəndə Mədinə nənə sağ qalmışdı...

Mədinə nənə nənələrini qanadının altına ala bilmədi. Heç özü də xilas ola bilmədi. Həmin gecə oğlu Nazim postda idi. Mədinə nənə, Məhbubə, Çinarə, Çingiz onu gözləyirdilər. Gecədən xeyli keçmişdi. Məhbubə Çingizi küreyinə şəllədi, Çinarənin isə əlindən tutub, həyat yoldaşı gələnə kimi kənddəki zirzəmilərin birində

TƏRCÜMEYİ-HALLARI

Çinarə Nazim qızı Abışova 1982-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdur.

Çingiz Nazim oğlu Abışov 1986-cı ildə Xocalıda anadan olmuşdur.

1992-ci il fevralın 26-dan sonra onların nə dirisini, nə də ölüsünü görənlər.

Biography

Chinara Nazim gizi Abishova was born in 1982 in Khojaly.

Chingiz Nazim oglu Abishov was born in 1986 in Khojaly.

Since February 26, 1992 no one has seen them dead or alive.

gizlənməyi qərara aldı. Arxı keçəndə Çinarənin ayaqqabısının bir tayı suya düşüb axdı. Onlar qaçırdılar. Zirzəmilərə doluşan qadınlardan, uşaqlardan, qocalardan ümidi yalnız Tanrıya qalmışdı.

Həmin gecə əsir düşən Sara Səyavuş qızı Səlimova danışır ki, qardaşım Xəqani polis işçisi idi. Anam, mən, bacım, qardaşım Xəzər evdə onu gözləyirdik. Ermənilər evimizə soxulub bizi əsir götürdülər, Təzəkəndə apardılar. Səhərişi gün mənə maşına qoyub kəndimizə gətirdilər ki, adlarını çəkdiyə adamların evlərini göstərim. Milli Ordu əsgərləri yaşayan mədəniyyət evi tamam yandırılmışdı. Bir vaxtlar sovet sədri işləyən rəhmətlik Əliş müəllimin darvazasının ağzında iki uşaq, bir qadın öldürülmüşdü. O, Məhbubə Abışova və uşaqları Çinarə ilə Çingiz idi. Mədinə nənə isə o zülmət gecədə yox olmuşdu.

...Siz yəqin ki, «Naməlum əsgərin məzarı» ifadəsini eşitmisiniz, amma heç vaxt rastınıza «Naməlum uşağın məzarı» kəlməsi çıxmırsın. Əgər çıxsın, bilin ki, bu məzar Xocalıda qalib taleyi məlum olmayan uşaqlara qoyulmuş məzardır...

ILL-FATED DWELLERS OF THE ILL-FATED TOWN

... They couldn't leave Khojaly on February 26. So their fate is unknown as the fate of Khojaly.

(So their fate is the same with Khojaly). Chinara was 10, but her brother Chingiz was 6 then.

The aryk ran near their house... The edge of the aryk was the favorite place for Chinara and Chingiz. Their mother Mahbuba was a tailor. Chinara had sewed a lot of dresses for her doll from the gay-coloured straps. When her doll's dresses became dirty she used to wash them in the aryk and dry them on the rocks. Their father Nazim was a driver. He also used to keep his car near the aryk. And Chingiz wetting his clothes used to wash his father's car.

They granny Madina's house in the place called "Gishlaglar" in old Khojaly had been burnt by the Armenians and since then she had been living with her grandchildren.

Madina witnessed when her house was burnt and when she told about that tragedy, Chingiz asked her with fear: "If the Armenians burn our house, what will we do then? How will we stay outside

in frosty weather?"

When the Armenians burnt the old Khojaly and killed its dwellers, Madina nana remained alive...

But Madina nana couldn't protect her grandchildren. She couldn't escape either. On that day Nazim was in the post. Madina nana, Mahbuba, Chinara and Chingiz were waiting for him. It was midnight. Time was moving on. Mahbuba had up Chingiz and laid over her back, took Chinara by the hand and decided to hide in one of the basements in the village until her husband comes. When they crossed the aryk, one of Chinara's shoes dropped into the water and flew away. They were running. Women, old and children who rushed into the basement pinned their hopes only on God.

Sara Sayavush gizi Salimova who was taken prisoner on that day tells that her brother Khagani was a policeman. My mother, sister, brother Khazar and I were waiting for him at home. The Armenians got in and took us into prisoners. They drove us to the village Noraguş. The next day, they took me to our village and ordered me to show houses of those they named. The House of Culture where the soldiers of the National Army were living then was burnt to ashes. Two children and a woman were killed at the gate of my late uncle who once was working as the chairman of Soviets. They were Mahbuba Abishova and her children: Chinara and Chingiz. But Madina nana had disappeared in that night.

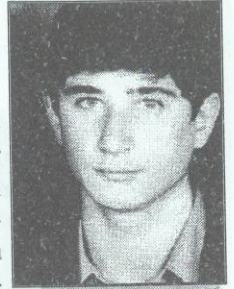
... Perhaps you have heard these words "The grave of unknown soldier", but I wish you never hear the words "The grave of unknown child". If you hear it, then be aware this grave is the grave erected to the children who had stayed in Khojaly and whose face is unknown...

ÜÇ QARDAŞIN HEKAYƏTİ

...Xocalının işğal gecəsində şəhərin müdafiəsi-nə gələn könüllülərin komandiri Aqil Quliyev ağır yaralanır. Elşadın anası Matan Aqilə doğma balası kimi qulluq edir. Yollar bağlı olduğundan onu Bakıya göndərmək mümkün olmur. Fevralın 26-da gecə üç qardaş- Zakir, Əlyar, Elşad və Aqilin dostları köməkləşib, xəzərdə Aqili şəhərdən çıxarmaq istəyirlər. Lakin dolu tək yağan güllələrdən biri Aqilə dəyir və o, həlak olur. Bundan sonra üç qardaş və ataları Kamran, anaları Matan üç gün yol gedirlər. Onları şaxta, soyuq əldən salır. Yolu azdıqlarından Ağdama yox, ermənilərin yaşadığı Dəhraz kəndinə yaxınlaşırlar. Qayanın üstündə dayanan 300-dən çox erməni yaraqlısının Azərbaycan dilində «xocalılar, bura gəlin!» demələrinə inanıb, yaxınlaşanda artıq gec olur. Onlarla birlikdə qaçıb canını qurtarmaq istəyən xocalılar qaçmaq istəyəndə ermənilər onları atəşə tutur, öldürür, yaralıları isə qarın içində qoyub sağ qalanları əsir aparırlar. Əsirlərin arasından 13 cavanı, eləcə də üç qardaş-Zakir, Əlyar və Elşadı da götürüb aparırlar. Ataları Kamran kişi, Matan ana «üç oğuldan bircəciyini biz qocalara bağışlayın»-deyib yalvarsalar da, onları təpiklə itələyib, avtomatın qundağı ilə döyürlər.

İndiyə qədər nə əsir aparılmış cavanlardan, nə də Zakir, Əlyar, Elşad qardaşlarından xəbər verən olmayıb.

...İtkin düşmüş üç qardaşın hekayətinə nöqtə qoymağa kimin əli gələr?

TƏRCÜMEYİ-HALL

Usubov Elşad Kamran oğlu 1974-cü ildə Xocalıda anadan olub. 1992-ci ilin fevralın 26-da 18 yaşında qardaşları Zakir və Əliyarla birlikdə əsir götürülüb. İndiyədək taleləri məlum deyil.

Biography

Usubov Elshad Kamran oglu was born in 1974, in Khojaly. On February 26, 1992 in his 18 he was taken prisoner with his brothers Zakir and Aliyar. Their fate is unknown up today.

A STORY OF 3 BROTHERS

...On that night when Khojaly was occupied, Agil Guliyev, commander of volunteers who came to defend the town was badly wounded. Elshad's mother Matan and took care of Agil like her own son. As roads were closed to send him to Baku was impossible. On February 26, 3 brothers - Zakir, Aliyar, Elshad and Agil's friends tried to take him in stretcher out of the town. But one of the hailing bullets hit Agil and he died. Three brothers, their father Kamran and mother Matan were going on for 3 days. They were exhausted by frost and cold. As they lost their way to Agdam they approached the Armenian village Dahraz. About 300 Armenians standing on the rock called them in Azerbaijani "Khojalians, come here". They believed them, and when they come nearer it was rather late. The people who wanted (tried) to save their souls were shot by the Armenian armed men and killed by them. They left the wounded on the snow and took the alive people prisoners. They chose 13 youth among the prisoners including those 3 brothers - Zakir, Alyar and Elshad.

Although their father Kamran and mother Matan begged the Armenians to present one of 3 sons to these old people, they didn't listen to them. Instead they kicked and beat them with the butt of the rifle.

No one has given news either about those young men taken prisoners or brothers - Zakir, Alyar and Elshad.

...Who is able to put a full stop to the story of three brothers?

İTKİN DÜŞMÜŞ ARZULAR...

...18 yaş - insanın arzularının çiçəkləndiyi bir dövrdür. Amma 1992-ci ildə Xocalı gənclərinin bir istəyi vardı: müharibə bitsin, barlı-bəhrəli Qarabağ torpağına sülh gəlsin, onlar da hamı kimi təhsil alsınlar, ailə qursunlar, uşaqları olsun... Əslində bu, münafişə bölgəsində yaşayan hər bir gəncin arzudur. Nə yazıqlar ki, silahların dil açdığı yerlərdə Mahir kimi nə qədər yeniyetmə bu adi istəyə çata bilmir. Elə indi də...

1992-ci il fevralın 26-da Mahir Böyük Vətən Müharibəsində hər iki gözünü itirmiş babası Salahlı atası Novruzla köməkləşib Əsgəran qalasından keçirirlər. Bu əhvalatın şahidi Xocalı sakini Tacirin dediyinə görə hər iki gözünü itirmiş atanı apara bilməyən Novruz aramsız siqaret çəkirdi. Əlil ata və 18 yaşlı oğlunun taleyi ondan asılı idi. Ata, baba, oğul... Heyhat, o gecə onların üçünün də taleyini naməlum etdi...O müdhiş gecədə Mahirin nənəsi Məleykə xala da onlarla birgə olub. Atışma düşəndə Məleykə xala onlardan ayrı düşür. Naxçıvanik yaxınlığında Məleykə ana əsir götürülür. Əsirlik əzab-əziyyətini yaşayır.

Bundan sonra babanın, ananın, nəvənin taleyindən heç kimin xəbəri olmayıb. ...İndi Mahirin adı rəsmi sənədlərdə «itkin» kimi qeyd olunur. Bu sözün arxasında isə 18 yaşlı bir gəncin çin olmayan arzuları itkin düşüb...

TƏRCÜMEYİ-HALI

Allahverdiyev Mahir Novruz oğlu 1974-cü ildə Xocalıda anadan olub. 1992-ci il fevralın 26-da 18 yaşında itkin düşüb. İndiyədək onun taleyindən xəber yoxdur.

Biography

Allahverdiyev Mahir Novruz oğlu was born in 1974 in Khojaly. He was lost on February 26, 1992. He was 18. His fate is unknown yet.

LOST WISHES...

... To be at the age of 18 is the best period of life, when all the wishes flourish. But in 1992, the youth of Khojaly had another wish: if only the war ended, peace came to the fertile Garabagh soil. Like others they could study, marry and have children...In fact, it is each young man's wish living in the zone of conflict. But what a pity! In the place where the gunshots heard the teenagers like Mahir can not realize their wishes.

On February 26, 1992 Mahir together with his father Novruz took his grandfather Salah kishi, who lost his eyesight during the Great Patriotic War, to the Askeran fortress. The eye-witness of this story the Khojaly dweller Tajir said that Novruz who couldn't carry his blind father, was smoking without break. Both his invalid father's and 18 years old son's fate depended on him. Father, grandfather and the son... Alas! That night made their fate unknown... In that terrible night Mahir's granny Maleyka khala was with them. When the shooting began Maleyka khala got aparted from them. Maleyka ana was taken prisoner not far from Nakhchivanik. She lived tortures of captivity. Mahir taken a prisoner by the Armenians was also subjected unbearable tortures. The grandmother and grandson being prisoners in Askeran met there. Their further fate is unknown.

... Now in official papers Mahir's name is noted as the "lost". But behind this word, 18 years old young's wishes, which have never come true, were lost...

SƏNİ GÖZLƏYƏN VAR,
QIZCIĞAZ...

...Natavan dünyaya gəlməmişdən əvvəl ailələri öz ata-baba yurdlarından- Ermənistanın Masis rayonundan qovulub Şuşaya pənah gətirmişdilər. Ailənin üçüncü uşağı olan Natavan Şuşada doğulduğundan ona xan qızı Natavanın adını qoymuşdular. Üzün kiprikli, qara qaşlı, qara gözlü, dilli-dilavər qızciğaz ailənin sevimlisiydi. Tale onları Xocalıya gətirmişdi. Atası Pənah Xocalıda polis şöbəsində işlədiyindən ailə Xocalıda yaşayırdı. Sonra isə...

Sonrasını Natavanın atası Pənah Yusifovun dilindən eşitsək yaxşıdı:

- O gecə postda idim. Postumuz düşmən əlinə keçəndən sonra evə qaçıb 3 övladımı və həyat yoldaşım Saranı kəndin ortasındakı bir evdə yerləşdirdim. Evin yaxınlığında Vidadi Cavadovla mövqe tutub, atışmağa başladım. Birdən ermənilər qranatomyotla evi vurub dağıtdılar. Ev yanırıdı. Yaxınlaşmaq mümkün deyildi. Polis şöbəsinə gəldik. Orada heç kim yox idi. Xocalıda körpünün altına gəlib, bir nəfərin bələdçiliyi ilə meşəyə üz tutduq. Fevralın 26-da sübh çağı idi. «Qara Qaya» deyilən yere çatanda güclü atışma başladı. Bizi hər tərəfdən atəşə tutub, qırtdılar. Bir nəfərin sürünə biləcəyi arxın içi ilə sürünə-sürünə Ağdama gəldik. Faciədən bir neçə gün sonra Xocalıdan götürülən əsirləri dəyişməyə başladılar. Ağdam mərkəzi xəstəxanasına bir avtobus əsirlikdən azad olunan adamları gətirmişdilər. Qızım Sərvnazla, oğlum Ramili orada tapdım. Əsirlikdən azad olunmuş Nurxanım xaladan həyat yoladışımı və Natavanı soruşdum. Dedi ki, ev dağılanda Sara öldü, amma

TƏRCÜMEYİ-HALI

Yusifova Natavan Panah qızı 1988-ci ildə Şuşada anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 4 yaşında itkin düşüb. İndiyədək taleyi məlum deyil.

Biography

Yusifova Natavan Panah girl was born in 1988 in Shusha. Lost on February 26, 1992. She was 4. Her fate is unknown yet.

Natavandan xəbərim olmadı.

...İndiyədək Pənah Yusifov Natavanın sorağındadı...

..Heç onun günahsız ruhu da xəbər gətirmir. Nə bilək, bəlkə co-
cuqların ruhu olmur...

THERE IS SOMEONE WAITING FOR YOU, LITTLE GIRL ...

... Their family had been driven out of Masis district of Armenia and taken shelter in Shusha before Natavan was born. As she was born in Shusha being the third child in the family, she was named her after the khan's daughter Natavan. This black browed voluble girl with long-eyelashes was the sweet of the family.

It was destined so that they had come to Khojaly. As her father Panah worked in Khojaly polis station, they were living there.

But then...

It would be better to hear the continuation of the story from her father Panah Yusifov: "I was standing in the post. After Armenians had seized our post I ran home, taking my 3 children and my wife Sara, I placed them in one of the houses in the center of the town. Together with Vidadi Javadov we took a position and began firing. Suddenly the Armenians destroyed the house by firing with grenade-gunner. The house was burning. It was impossible to come close. We went to the polis station. Nobody was there. Reaching the bridge of Khojaly with the help of a guide we started our way towards the wood. It was the dawn on February 26. When we reached the place called "Garagaya" a violent shooting began. From all sides they were shooting and killing us. Crawling through the aryk - the aryk was so narrow that only a man could enter it - we got to Aghdam. Some days later after the tragedy it was begun the exchange of prisoners. A bus full of people released from captivity were brought to Agdam Central Hospital. I found my daughter Sarvinaz and my son Ramil among them. I asked Nurkhanim khala who returned from captivity about my wife and Natavan. She told that Sara died when the house was destroyed, but she had no news about Natavan.

Panah Yusifov has been looking for Natavan up to date.

...Her innocent spirit doesn't respond either. Who knows, children might have no spirits...

ƏN QƏMLİ HEKAYƏT...

...Saraya ana sevgisi, ana nəvazişi ilə böyümək nəsib olmamışdı. Ona görə də hər dəfə dünyaya övlad gətirəndə özünü xoşbəxt sanıb «onları özümə qismət olmayan ana qayğısı ilə böyüdəcəyəm» - demişdi. «Buz heykəl» hekayəsini oxuyanda isə müharibədə ananın buz heykələ dönüb övladını saxtanın caynağından qoparması ona çox təsir etmişdi. Sara haradan biləydi ki, o da 3 balasını xilas etmək istəyəndə buz heykələ dönəcək, balaları ilə birgə donacaq...

İri badamı gözləri, sarışın saçları olan bu fidan balaların Yeni il şənliyində oynayıb, oxumaları yaddan çıxarmı heç? Başına tac qoyan Pərvanə oda-alova dönmüşdü. Rəvanə mahnı oxuyur, Şükür isə rəqs edirdi.

Fevralın 26-da isə hər şey dondu...

Uşaqların əmisi Tahir sarılıq xəstəliyinə tutulduğundan aylardan bəri yataq xəstəsinə çevrilmişdi. Şükür isə qızdırma içində yanırıdı...

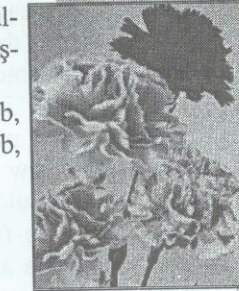
Ata Qaryağdı xəstə qardaşını küreyinə aşırıb, şalla bağladı. Sara isə oğlu Şükürü belinə şəlləyib, balalarının əlindən tutdu. Ailə meşəyə üz tutdu.

TƏRCÜMEYİ-HALLARI

Quliyeva Pərvanə Qaryağdı qızı 1979-cu ildə,
Quliyeva Rəvanə Qaryağdı qızı 1982-ci ildə,
Quliyev Şükür Qaryağdı oğlu 1985-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdular. 1992-ci il fevralın 26-da Pərvanə 13, Rəvanə 11, Şükür 7 yaşında meşədə ananın ilə birlikdə donub ölmüşlər.

Biography

Guliyeva Pervana Garyagdi qizi was born in 1979, *Guliyeva Ravana Garyagdi qizi* was born in 1982, *Guliyeva Shukur Garyagdi oğlu* was born in 1985. All were born in Khojaly. Pervana was 13, Ravana 11 and Shukur 7. They were frozen together with their mother and died in the forest.

Yaylağa gedəndə qoyun-quzunu itdən-qurddan qoruyan, çomağı əlindən düşməyən Qaryağdı qarlı aşırımları çomağına söykənə-söykənə qalxırdı. Atışma zamanı ərindən ayrı düşən Sara isə var-gücünü toplayıb, balalarının əlindən tutaraq gedirdi. Şükürün qızdırması getdikcə artırdı. Şaxta, çovğun onları taqətdən salsa da, Sara dayanmırdı. Üç gün yol gələn ana qızınmaq üçün ocaq qalamaq istəyir. Dəhraz kəndi yaxınlığında qarşısına çıxan həmyerlilərindən kibrit soruşur. Onlar isə «ocaq qalasan yubanarsan, gücünü topla, get Ağdama çat» deyirlər. Ac-susuz yol gələn uşaqlar taqətdən düşürlər. Pərvanə ilə Rəvanə artıq gedə bilmirlər. Ayaqqabılarını itdiklərindən ayaqyalın qalırlar. Ayaqları şişib, kötüyə dönür.

...Bax beləcə ananın kürəyində oğlu, yanında isə qızları qarın üstündəcə donub buz heykələ çevrilirlər...

...Ey salnaməçi, tarixin səhifələrində bu cür qəmli hekayətə rast gəlmisənmi?

THE MOST SORROWFUL STORY...

... Sara did not have occasion to grow under her mother's care and love. So, each time when she gave birth to her child, she considered herself the happiest woman in the world and told: "I'll bring them up with mother care which I had been deprived". When she read the story "Icy statue" she used to be deeply impressed by the story in which mother that has become an icy statue had saved her babies life. How could Sara know that trying to save her 3 children she herself would have been frozen with her children?..

Can anyone forget dancing and singing of those fair hair children with large almond-shaped eyes in "New Year" party? Pervana putting a crown on her head was very active. Revana was singing, but Shukur was dancing...

But on February 26, everything got frozen...

Their uncle Tahir had fallen ill with jaundice and he had become a bed sick for several months. Shukur ran a high temperature too...

Father Garyagdi took his sick brother on his back and Sara took her son Shukur on her back. Taking their children by the hands they started their way towards the wood.

Once he used to go with his shepherd's stick in his hands defending the sheep and lambs from wolf when they used to move to their

summer pasture in the mountains. But now Garyagdi was descending the snowy passes leaning against his steak. During the shooting Sara had lost her husband and now gathering all her strength she was going on with her children. Shukur's temperature was running. Though the frost and storm exhausted them, Sara didn't stop. They were going on for three days. Now mother desired to light a fire and get warm. She asked for a match from her fellow-villagers whom they met not far from the village Dahraz. And they advised her not to stop. If she didn't want to be late she had better to gather all her strength and get to Aghdam. Hungry and thirsty children were already deadly tired. Pervana and Revana could not go any longer. As they lost their shoes they were barefoot. Their feet became swollen and stubby.

Thus Mother with her son being on her back and girls next to her got frozen and became an icy statue onto the snow...

- Hey you, chronicler! Have you even met such a sad story in pages of history?

ADINI SEVİNC QOYDULAR Kİ...

...Saçlarına ağappaq bant bağlayıb, əlinə çanta götürüb məktəbə gedəcəyi günü həsrətlə gözləyirdi. Bəlkə də onun əbədi yumulmuş gözlərində həmin həsrətin nisgili hələ də yaşayır...

Xocalıda yeni tikilən məktəbdə oxuyacaqdı. Amma bir dəfə səhər o başdan yuxudan duranda valideynlərindən eşitdi ki, həmin məktəbi ermənilərin atdığı "alazan" dağıdıb. Bütün günü qəmli-qəmli gəzirdi, deməli o, təzə məktəbdə oxuya bilməyəcək... Bir yandan da inşaatçılar çıxıb getdilər. Tikməyin nə mənası vardı ki? Onsuz da ermənilər vurub dağıdırdılar. İnşaatçıların getməyi qızcığazın ümidini tamam qırmışdı...

Axşam düşəndə Xocalıya elə bil ölüm sükutu çökürdü. Sevinc də, yaşlıları da gecənin gəlməsini istəmirdilər. Atılan topların səmindən uşaqlar dik atılır, səhəri diri gözlü açırdılar.

Sevinc tez-tez rabitə şöbəsində işləyən babasının yanına qaçar, gözünü telefon aparatlarına zilləyərdi. Babası həyəcanla yuxarılardan kömək diləyir, onlar isə "gözləyin" deyirdilər.

Fevralın 26-da isə artıq heç nəyi gözləmək lazım gəlmədi. Bədnam 366-cı alay Xocalıya hücum etmişdi. Anası Sevincin əlindən tutub qaçanda qızcığaz "Əlifba" kitabını da sinəsinə basmışdı.

Qara Qayada ermənilərin atdıqları güllələrdən biri Sevincin sol böyrünə dəyir. Anası Mətanət də ağır yaralanır. Amma ana ölümdən qurtulsa da, Sevinc aldığı yaradan sonra bircə gün yaşayır. Ağdam xəstəxanasında dünyasını dəyişir. Düşmənlə döyüşən atası Əkbər də həmin gecə həlak olur.

7 il Sevinc adını daşıyıb dünyanın sevin-

cini dada bilməyən qızcığazın məzarı Ağcabədi rayonunun Şotlanlı kəndindədir.

...Hər il yaz gələndə bu məzarın həndəvərində boynubükük bə-növşələr görünür.

THEY NAMED HER SEVINJE...

...She was looking forward to the day when she would tie in a white bow, take her bag and go to school. May be a sorrow of this desire is still living in her eyes being closed for ever ...

She would study in the new school being built in Khojaly. But one morning when she woke up she heard from her parents that the Armenian "alazan" (a rocket) had already destroyed it. All day long she was sadly walking up and down.

She won't study in that new school then...

Besides, the builders have already left. There was no sense to build. Armenians would destroy it. After the builders left, poor girl was completely disappointed...

When the night came there was a grave silence in Khojaly. Neither Sevinje, nor her same agers wanted the night to come. The children used to wake up from the roaring of cannons and they used to open the mornings alive.

Sevinje often used to go to her grandfather who worked in the post office and to fix her eyes on the telephones. His father asked for help from the state officials, but they always advised him "to wait".

But on February 26, they had to wait for nothing. The notorious 366th moto-rifle regiment attacked Khojaly. Mother took Sevinje on the hand and wanted to run. The poor girl strained her "Alphabet" book to her breast.

When they reached "The Garagaya" a sudden Armenian bullet hit her left side.

Her mother Matanat was also badly wounded. Afterwards Matanat was saved from death, but Sevinje lived only a day more. She died in Aghdam hospital. Her father Akbar who was fighting against the enemy died on the same day as well.

She had carried the name Sevinje for 7 years, but she couldn't taste the joy of life. Her grave is in Agjabadi, in the village Shotlanly.

Every year when spring comes pitiful violets appear around her grave.

TƏRCÜMEYİ - HƏLİ

Sevinc Əkbər qızı Gülüeva 1985-ci ildə Xocalıda anadan olub. 1992-ci ilin fevralın 27-də 7 yaşında qətlə yetirilib.

Biography

Sevinje Akbar gızı Gullyeva was born in 1985 in Khojaly. She was murdered on February 27, 1992 when she was only 7.

TAMAŞA XALANIN NƏVƏSİ

Atalar nə yaxşı deyib: "Dövlətdə dəvə, övladda nəvə". Nəvəsi Zahir dünyaya gələndən sonra Tamaşa xala bu məsəli tez-tez çəkirdi. Onda həyat gözəliydi. Nənə nəvənin, nəvə də nənənin şirinliyini bal kimi canına çəkib yaşayırdı. Ta 1992-ci il fevralın 26-na qədər beləydi. O gündən sonra Tamaşa xala da "Xocalı taleyi" yaşayanların sırasına qovuşdu.

O gecə Tamaşa xala kisenin dibində qalan unu ələyib, xəmir yoğurdu. Bir yağlı kökə də nəvəsinin adına kündələdi. Çörəkləri bişirib, qurtarmışdı ki, pulemyotlar şaqıldadı. Ürəyinə qara qorxu dolmuş Tamaşa xala "ay Allah sən özün kömək ol" -deyərək yaxasından önlüyü açdı. Hava qaralmış, hər tərəf zülmətə bürünmüşdü. Tamaşa xala oğlanları Vasifi, Rasifi, yeznəsi Səlimi, nəvəsi Zahir gözledikcə səbri tükənirdi. Darvazanı açıb, çölə çıxdı. Adamlar qaçırdı. Elə bu vaxt postdan qayıdan oğlu Vasif "ermənilər kəndə doluşub"-deyib anasının əlindən tutur. Üzü meşəyə sarı qaçmağa başlayırlar. Naxçıvanik yoluna çatanda bir tank, 2 BTR gəlib yolu kəsir. BTR-lərdən tökülən ermənilər camaatı atəşə tuturlar. Rasifi vururlar. Tamaşa xala Vasifə sarı qışqırır ki, qardaşını öldürdülər, gəl gözlerini sığa!

Vasif qardaşının gözünü sığayır. Anası ilə köməkləşib onun cəsədini bir ağacın dibinə qoyur, üstünü şax - şəvəllə örtür ki, qurd-quşa yem olmasın. Erməni yaraqlıları camaatı mühasirəyə alıb əsir götürürlər. Əsgəranda kılı milis şöbəsinə aparırlar. Ayağından

Vasif qardaşının gözünü sığayır. Anası ilə köməkləşib onun cəsədini bir ağacın dibinə qoyur, üstünü şax - şəvəllə örtür ki, qurd-quşa yem olmasın. Erməni yaraqlıları camaatı mühasirəyə alıb əsir götürürlər. Əsgəranda kılı milis şöbəsinə aparırlar. Ayağından

TƏRCÜMEYİ-HALI

Məmmədov Zahir Rəhim oğlu 1975-ci ildə Xocalıda anadan olub.

1992-ci il fevralın 27-də 7 yaşında güllələnib

Biography

Mammadov Zahir Ramiz ogly was born in 1985 in Khojaly. He was shot on February 26, 1992. He was only 17.

yaralanan Zahir də Əsgərana gətirilir.

Ermənilər Tamaşa xalanın oğlu Vasifi, yeznəsi Səlimi, nəvəsi Zahir Əsgəranda qətlə yetirir, Tamaşa xalanı isə azad edirlər.

...Ki Tamaşa xala qalan ömrünü sinəsində oğul və nəvə dağı daşısın...

TAMASHA KHALA'S GRANDSON

There is an Eastern proverb: "Camel and grandson are the best wealth". Tamasha khala (aunt) had been using this proverb since her grandson was born. The life was nice then. The grandson loved his granny and she loved him too. So they were living. It had been so till the February 26, 1992. Since that day Tamasha khala joined those who had been living "The date of Khojaly".

That night Tamasha khala sieved remained flower in the bottom of the sack and made dough. She made one more small flat cookey for her grandson. She had scarcely baked breads machine-guns sounded. Tamasha khala seized by fear praying God - "God, forbid!" - opened her apron. Night had fallen and everywhere was dark. Tamasha khala was waiting for her sons Rasif and Vasif, son-in-law Salim and grandson Zahir. She had lost her patience. Opening the gate she went out. People were running. At this time her son Vasif was returning from the post. Taking her by the hands said "Armenians got into the village, let's run". They began to run on the side of the forest. When they reached the Nackchivanik road a tank and 2 armored cars barred their road. The Armenians rushing out the armored cars were firing people. They shot Vasif. Tamasha khala shouted Vasif: "Armenians killed your brother. Come and close his eyes".

Vasif closed his brother's eyes. Vasif and his mother joining their efforts rook his dead body to the foot of the tree, put there and covered him with branches in order not to be eaten by the wild animals. The Armenian armed men encircled the people and took them prisoners. They took them to Askaran Militia Station. Zahir who was wounded in the leg also was brought to Askaran.

Armenians killed Tamasha khala's son Vasif, son-in-law Salim and her grandson Zahir. But they set free Tamasha khala in order to live the rest of her life with the hurt in her heart.

ŞAXTA BABANIN "HƏDİYYƏSİ"

...O, valideynlərinin xəyallarının barıydı. Ona görə də adını Xəyalə qoymuşdular. Amma tale elə gətirdi ki, ata-anasının çin olmayan xəyalları Xəyalənin bacıları üçün acı xatirəyə döndü. Xəyalə də müdhiş gecənin qurbanı oldu. Hər yeni ildə "Şaxta baba, şaxtacı, hardasan bu vaxtacı?" - deyə oxuyan Xəyalənin ömrünü elə şaxta yarıda qoydu...

...Həmin gecə, fevralın 26-da İradə 3 qızını ölümün ağuşundan qurtarmaq üçün Xocalıdan baş götürüb meşəyə üz tutanda başqa xocalılar kimi onun da ağına gəlməzdi ki, meşədə onları qışın şaxtası, erməni yaraqlılarının güllələri gözləyir.

İradə qızlarını götürüb meşəyə qaçanda onların əyinləri nazik, ayaqları yalın idi. Evdən götürdüyü yeganə paltosunu Xatirəyə geyindirmişdi. Hara üz tutduqlarını özləri də bilmirdilər.

Sübh çağı Naxçıvanik kəndi yaxınlığında İradəyə güllə dəyir...

Üç bacı ananın başına toplaşmış, onu dartışdırır, qışqırır, "ölmə, ana!" - deyib ağlaşırdılar. Amma onların səsi nə Allaha, nə də bəndəyə çatırdı. Güllə dolu kimi yağdı. Anasını qucaqlayıb ağlayan Xatirəyə də güllə dəyir. Balaca Xəyalə ümidini qonşuları Naziləyə bağlayıb: "Nazilə xala, qoyma anam ölsün!" - deyir. Heyhat qarın içində, özü də yaralı olan Nazilənin gücü için-için ağlamağa, bir də əyindəki paltosunu çıxarıb oğlu Ramilə birgə donmuş Xəyaləni bükməyə çatır. Lakin güllə yarası almış, iliklə-

TƏRCÜMEYİ-HALI

Orucova Xəyalə Telman qızı 1986-cı ildə Əsgəran rayonunun Şuşukənd kəndində anadan olub. 1992-ci il fevralın 26-da 6 yaşında donub ölmüşdür.

Biography

Orujova Kheyala Telman gızı was born in 1986, in the village Shushukend of Askeran district. She got frozen and died on February 26, 1992.

rinə kimi donan Xəyalə ölür. Xatirə isə sağ qalır. Ataları Telman Orucov da fevralın 26-da qətlə yetirilib.

...Bu da 6 yaşlı Xəyalənin ömür yolu...

SHAKHTA BABA'S (SANTA - CLAUS) "PRESENT"

... She was the fruit of her parents' dreams. That's why she was given the name Kheyala (dream). But as it was fated, her parents' dreams became bitter ones for her sisters. Kheyala also became a victim of that terrible night. Every year she used to sing "Shakhta baba, Shakhtajan, hardasan bu vakhtajan? (Santa Claus, Santa Claus, where have you stayed too long?). The same shakhta (frost) put her life in the halfway...

... That night, on February 26 trying to save her 3 daughters Irada left for the wood. But like other Khojalians she didn't think that the winter frost and the Armenian armed men's bullets were waiting for them.

When Irada took her daughters away they had thin clothes on them and were barefoot. The only coat she took from home she dressed Khatira. They were going, but didn't know where.

At dawn a sudden bullet hit Irada near the village Nakchivanik...

The three sisters gathering round her mother's body, pulling her sleeves cried: "Mother, dear, don't leave us, don't die!" But their entreaty could reach neither God, nor his servants. The bullets were hailing. Another bullet hit Khatira who was crying embracing her mother.

Cherishing only for their neighbour Nazila, the little Khayala was crying: "Nazila khala, don't let my mother die". But being wounded Nazila could only cry bitterly and silently. And taking her coat off she wrapped his son Ramil and little frozen Khayala. But as being stiff with cold (frozen) Khayala died. But Khatira could survive. Their father Telman Orujov was also killed on February 26.

... And this is 6 years old Khatira's way of life.

SİZİ GÖZLƏYƏN VAR, COCUQLAR...

...Anaları Sədaqətə lap uşaqlıqdan ana sevgisi, nəvazişi ilə böyümək qismət olmamışdı. Ona görə də qız övladı dünyaya gələndə Sədaqət qızının adını Sevinc qoymuşdu ki, özünün həsrət qaldığı uşaqlıq sevincini heç olmasa qızı yaşaya bilsin.. Nəbi də, Sevinc də ilk dəfə çanta götürüb məktəbə getdikləri gün babaları Yunis dayı onların ayaqları altında qurban kəsmişdi. Yunis dayı yazın əvvəlindən ta payızın axırına kimi nəvələrini başına yığıb armud ağacının altında oynayırdı. Yunis dayı burada oturacaq düzəltmiş, ağacdan yeləncəklər asmışdı. Romalı isə özünün uşaq vaxtı yatdığı dəmir beşiyə qoyub, yırgalayardı.

Soyuq və dəhşətli fevral gecəsində ölüm onların da qapısını döydü. Çarəsiz ana bilmirdi nə etsin. Romal kürəyinə şəllədi. Nəbi ilə Sevincin əlindən tutub, kəndin adamlarına qoşuldu. Atışmadan qulaq tutulur, uşaqların zəhri yarıldı. Sədaqət yolu itirmişdi... Beş gün ac-susuz qalan, əyinləri nazik, ayaqyalın uşaqlar heydən düşür, gözləri öləziyirdi. Ananın ocaq qalamağa kibriti yox idi.

Beş gün, beş gecə ölümlə üzbəüz, taqətsiz qaldılar. Huşsuz vəziyyətdə meşədən tapılan ana xəstəxanada ayılıb balalarını yanında görməyəndə

Tərcüme-yi-halları

Ağayarov Nəbi İsaq oğlu 1981-ci, Ağayarova Sevinc İsaq qızı 1985-ci, Ağayarov Romal İsaq oğlu isə 1986-cı ildə Xocalıda anadan olmuşdular. 1992-ci il fevralın 26-da Nəbi 11, Sevinc 7, Romal isə 6 yaşında itkin düşmüşlər. Taleləri indiyədək məlum deyil

Biographies:

Agayarov Nebi Isag oglu - born 1981, Agayarova Sevinje Isag qizi - born 1985, Agayarov Romal Isag oglu - born 1986 in Khojaly. They were lost on February 26, 1992, Nebi was 11, Sevinje-7, and Ramal-6. Their fate is unknown yet.

yenidən bayılır. Donub öldülərmi? Qurda, quşa yem oldularmi? Bu suallar 14 ildir ki, cavabsız qalıb. O üç məsum uşağı illərlə axtarsalar da, xəbər-ətər çıxmadı.

Sonralar İsaqla Sədaqətin bir qızı və bir oğlu dünyaya gəlir. Dün-yaya yeni gəlmiş sonbeşik uşağa itkin düşmüş sonbeşiyin - Romalın adını qoyublar.

...Ey bağı qan olan könlüm, indi bu cocuğa necə deyəsən ki, itkin düşmüş Romalın torpağıycan yaşa?

SOMEONE WAITS FOR YOU, CHILDREN!

Their mother Sedaget lost her mother in her early childhood. She had grown up without mother's kindness and love.

Therefore, she had named her daughter Sevinje (delight), that this Sevinje could feel the delight of life which she was deprived... that day when Sevinje and Nebi went to school their grandfather Yunis kishi cut a lamb for sacrifice under their feet. Beginning from early spring till the late autumn, Yunis kishi used to sit with his grandchildren in the garden under the plum tree. He had made a bench and swings there. But he used to put little Romal into the iron cradle and to rock the cradle.

In that cold, terrible February night death knocked their door too. Helpless mother did not know what to do. She took Romal on her back, holding Nebi and Sevinje by the hand she joined the other village dwellers. Gunshots were deafening and children were awfully frightened. Sedaget had lost the way... the children being hungry for 5 days, dressed in thin clothes, barefoot were tired. Their eyes were closing. Mother had no matches to light a fire.

5 days and nights they stood face to face, eye to eye with death. When the mother found unconscious in the wood opened her eyes and didn't see her children she fainted again. What had happened to them? May be they got frozen and died or the wild animals ate them? These questions met with no response for 14 years. They had been looking for those 3 innocent children for years, but met with no news about them.

Later a girl and a boy were born in family of Isag and Sedaget. They named newly born child after his lost brother-Romal.

Hey, my broken heart! How can I tell this child: Live as long as soul of your lost brother Romal.

ANALAR YANAR AĞLAR...

...Nüsrət iki bacının bir qardaşı idi. Hamı onu Anar deyə çağırardı. Sınıf yoldaşları Ceyhun, Mahir, Zahirlə birgə Xocalının keşiyində dayanacaqlarına and içmişdilər, andlarına axıracan sadıq qaldılar.

Nüsrətin atası Fazil kişi cavan yaşında dünyasını dəyişmişdi. Anası Tahirə Cəfərova Xocalıda ilk qadın briqadiri idi, böyük üzüm sahələri vardı. Atasının ölümündən sonra Nüsrət özünü evin kişisi kimi aparırdı.

Fevralın 26-da Nüsrət də həmyerliləri ilə birlikdə ölümün pəncəsindən qurtulmaq istəyirdi. Ermənilər Xocalını işğal edəndən sonra Əsgəran yaxınlığına kimi gəlmiş, orada girov götürülərək Əsgərandakı milis şöbəsinə aparılmışdı. Nüsrətin sonrakı taleyi indiyədək məlum deyil. Ağdamda isə Tahirə Cəfərova yeganə oğlunu düşmən caynağından qoparmaq üçün özünü oda-közə vururdu. Ancaq ananın gözləri yolda qaldı. Nüsrətdən xəbər çıxmadı ki, çıxmadı...

İndi qaçqın düşüb, Şəkiddə yaşamağa məcbur olan Tahirə ananı qızları, nəvələri nə qədər ovutsa da, "Nüsrətsiz yaşadığım günlər ömür deyil" söyləyib gözünü yollara dikir.

Bir vaxtlar briqadir Tahirənin "Quşqular dəmyə" deyilən üzüm sahələrindən gələn amiranə və əzəmətli səsi indii qubar içindədi. Xocalıdan aralı, qədim Şəkiddə oğul intizarlı bir ana balasına qəmli bir lay-lay çalır, ağı deyir.

...Siz gözləri yollara dikilmiş, do-

daqlarında "ölmüsensə, məzarın hanı, qalmınsansa, səsin hanı, oğul" kəlməsi bitmiş ana gorsəniz, çalışın ona təskinlik verin. Əgər bacara bilsəniz...

MOTHER'S CRY WHEN THEY LOSE THEIR NATIVES...

... Nusret was the only brother of 2 sisters. Everybody called him Anar. They had taken an oath with his classmates Jeyhun, Mahir and Zahir to defend Khojaly together. And they kept their word. Nusret's father Fazil died very young. His mother Tahira Jafarova was the first woman brigade-leader in Khojaly. They had vast vineyards. After his father's death Nusret behaved as a worthy man.

On February 26, like other fellow-villagers Nusret also wanted to save himself. After the occupation of Khojaly by Armenians he could reach the suburbs of Askeran and was taken prisoner there. He was carried to Askeran Militia Station. His later fate is unknown yet. Meantime Tahira Jafarova was doing her best in Agdam to save her only son. But mother remained being tired of waiting. She could not get any news about him...

Now Tahira ana lives in Sheki. Her daughters and grandchildren try to soothe her, but saying "Days without Nusret is not life for me" she fixes her eyes on roads.

Once the brigade-leader Tahira's imperious and lofty voice was heard in the vineyards called "Gushgular demia", but now it is wistful. In Sheki where is far from Khojaly a troubled mother is lulling a sad lullaby for her son.

... If you see a mother staring on roads with question in her lips "If you are dead then where is your grave, if you are alive, respond, please, sonny", try to soothe her.

Tercüme-yi-halı

Cəfərov Nüsrət Fazil oğlu
1975-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 17 yaşında itkin düşüb. İndiyədək taleyi məlum deyil.

Biography

Jafarov Nusret Fazil oglu
was born in 1975 in Khojaly. He was lost on February 26, 1992. His fate is unknown up to date.

QİSMƏTDƏN QAÇMAQ OLMUR

...Qayğısız günlər idi. Uşaqlar çəpəri aşıb, evlərinin o üzündəki kənd klubuna qaçardılar. Tamaşa göstərən artistlərə yaxınlaşıb, onların zər-zibalı paltarlarını sıgallayardılar. Hətta tamaşa göstərilən vaxt səhnəyə dırmaşıb, gah mikrafonu qurdalayır, gah da pərdələri dartışdırardılar. Uşaqlarının nadinc hərəkətlərindən anaları Heyran utanar, onları gözündən qoymamağa çalışırdı. Bir an belə dinc dura bilməyən oğlanlar suyu şirin, yaraşlıq idilər. Böyüklərlə "kişi kimi" söhbət edər, əllərini uzadıb, şappıltı ilə salam verərdilər. Amma oxumaqlarına söz yox idi. Dərs zamanı əlləri göydə qalardı. Müəllimlərin suallarına hamıdan tez cavab verməyə çalışırdılar. Balaca Elgiz üçün məktəb həyatı çox maraqlı idi. Şəkilli kitablarını sağa- sola vərəqləyər, rəngbərəng şəkillərə baxmaqdan doymazdı.

Tercüme-yi-halları

Əliyev Elçin Firdovsi oğlu 1982-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 10 yaşında itkin düşüb. Əliyev Elgiz Firdovsi oğlu 1985-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 7 yaşında itkin düşüb. İndiyədək taleləri məlum deyil.

Biography

Aliyev Elchin Firdovsi oglu was born in 1982 in Khojaly. On February 26, 1992 he was missing. He was 10. Aliyev Elgiz Firdovsi oglu was born in 1985 in Khojaly. On February 26, 1992 he was missing. He was 7. Their fate is unknown up to date.

ğa dönürlər. Ana var qüvvəsini toplayıb, ovuclarını qarla doldurub yeyir ki, güc toplansın sürünüb balalarını da dartıb aparsın... Sürüşərək bir çəpərin yanına gəlib çatır. Çəpərin o üzündəki dağın arxası erməni kəndidydi. Elçin də, Elgiz də taqətsizlikdən çəpəri aşa bilmirlər.

Çəpərin böyründəcə analarına sığınırlar. Ananın isə gücü, qüvvəsi tükənmişdi...

Bu talesiz ailədən ermənilərin mal tövləsində saxladıqları əsir qadın Gülayənin əlinə hansı yollarsa düşmüş Mehdi tək cə sağ qalır...

...Ey rəssam, əgər talesiz uşaq rəsmi çəkmək istəsən, qarlı-şax-talı havada çəpərin dibində analarına sığınıb donmuş uşaqları kətanə köçür...

NOBODY CAN STOP FATE

... Those were carefree days. The children climbing over the fence used to run to the village club. Coming near the actors they used to smooth their clothes. When the performance was going on, they even climbed the stage, touched the microphone and pulled the curtains. Their mother Heyran was ashamed of her children's naughtiness and tried to keep a sharp eye on them. These naughty boys were nice children. They used to talk to the elders like "men" and to shake their hands. But they studied very well. During the lessons their hands were always rising (up). They tried to answer the teacher's question first.

School seemed very interesting for little Elgiz. He used to turn over the leaves and not to be bored to look at colored pictures.

But on February 26 his school bag and books remained scattered in the room. His mother Heyran, father Firdovsi, Elchin, Elgiz and Mehdi didn't find time to dress. When they ran out in thin clothes they were unaware that they were in the beginning of the long road. They didn't know whether the road on which they were going would help their troubles or not. Taking off their shoes they crossed the icy waters of the river Gargar. There their road forked. Holding her children's hand tightly mother reached to the suburbs of Nakhchivanik. They went on 3 days and nights. The snowy roads exhausted them out. Her hands holding children had no strength

left. Children stood and grew to clem in the snow. Gathering all strength she took a handful of snow and ate it in order that she could crawl and tow her children. Slipping she reached a fence. On the other side of the fence there was a mountain, and behind the mountain there was an Armenian village. As they were tired, neither Elchin, nor Elgiz could climb the fence. They sit close to their mother just at the bottom of the fence.

Only Mehdi could save from that ill-fated family thanks to a woman whom Armenians kept in the stable.

.... Hey you, artist! If you ever wish to draw unlucky child, then draw the picture of those frozen children sitting close to their mother at the bottom of the fence in snowy-frosty weather.

HARADASINIZ, QƏMBƏROVLAR?

...Xocalı faciəsinəcən Qəmbərovlar ailəsi bir dəhşət də yaşamışdılar. Hələ Esmiranın 3, Eminin 2 yaşı olanda ermənilər onların Xankəndindəki evlərini yandırıb, ailəlikcə qətlə yetirmək istədikdə ölümün pəncəsindən qurtulmuşdular. Qəmbərovlar ailəsi Xocalıya pənah gətirmişdi...

Faciənin Xocalıya qanad gərdiyi gecədə anaları Mətanətə güllə dəyir. Çoxlu qan itirən, uşaqlarını ölmüş bilən Mətanət həyat yoldaşı Səfərə "qaç canını qurtar" - deyə yalvarıb yaxarsa da Səfər ömür-gün yoldaşını tərk etmir. Və taleyi hələ də bilinmir. Nənələri Validə isə nəvələri ilə bir yerdə zirzəmidə gizlənilir. Zirzəmidə 13 nəfər qadın və uşaq olur. Hadisənin 10 yaşlı şahidi Ceyhun Əzimov söyləyir ki, hamımız zirzəmidə gizlənməmişdik. Dayım Akif Mahmudovla birgə 6 kişi evin üst mərtəbəsində bizə keşik çəkirdi. Ermənilərin kəndə girdiyindən xəbərimiz olmamışdı. Onlar kişilərin hamısını güllələmişdilər. Bizi isə əsir aparanda Milli Ordun Murad adlı əsgəri erməni yaraqlılarından ikisini öldürdü. Yaraqlılar 4 nəfər idilər. Ara qarışdığından anam bizi mətbəxtə gizlədə bildi. Qonşumuz Məleykə nənəni əsir aparıldı. Nəvələrinin əlindən bərk-bərk yapışmış Validə nənəni də tüfəngin qundağı ilə döydükcə, nəvələri ağlaşdırlar. Onların ayaqları yalın idi...

Bu günə qədər əsir aparılan bu insanların taleyindən xəbər yoxdur. Babaları çayçı Qarasalanı Xocalıda qonşu evə qaçarkən güllələmişdilər. Qara-

TƏRCÜMEYİ-HALLARI

Esmira və Emin Qəmbərovlar Xankəndində anadan olublar. Esmiranın 7, qardaşı Eminin 6 yaşı vardı. 1992-ci il fevralın 26-da itkin düşüblər. İndiyədək taleləri məlum deyil.

Biography:

Esmira and Emin Gambarovs were born in Khankendy. Esmira was 7, Emin was 7. They were lost on February 26, 1992. Their fate is unknown yet.

salan kişinin ikinci oğlu Nadir Dəhraz kəndi yaxınlığında meşədə itkin düşmüşdür.

İndi Qəmbərovlar ailəsindən yeganə sağ qalan Rauf Qəmbərovdur.

WHERE ARE YOU, THE GAMBAROVS!?

...Until the tragedy of Khojaly the other misfortune had happened in Gambarovs family. When Esmira was 3 and Emin was 2 years old the Armenians had burnt their house in Khankendy. And when they tried to kill all their family they escaped. The Gambarovs sheltered in Khojaly...

In the night of the tragedy a sudden bullet hit their mother Metanet. Metanet who was stained with her own blood, thought her children dead. She entreated her husband Safar to run, to escape. But all in vain Safar did not leave his wife alone. And her fate is unknown yet.

Their grandmother Valida hid together with her grandchildren in the basement. There were 13 women and a child in the basement. Jeyhun Azimov who is the 10 years old eye witness of those events says: "We all were in the basement. My uncle Akif Mahmudov with other 6 men were guarding us in the first floor. We were unaware that the Armenians were already in the town. They had already shot all the men. When the Armenians took us prisoners the National Army soldier name Murad killed two of them. The armed Armenians were 4. In the mix-up mother could hide us in the kitchen. They took our neighbour Maleyka nene a prisoner. They were beating Valida nene with the butt of the rifle and rifle and her grandchildren were crying. They were barefoot..."

We know nothing about the fate of these people who were taken prisoners. They shot their grandfather tea-room worker Garasalan in Khojaly when he was running to neighbour's house. Garasalan's second son Nadir was lost in the wood, not far from the village Dahraz.

Only Rauf Gambarov lives from the Gambarovs.

SİNFİN ƏN DƏCƏL ŞAĞİRDİ

...Ona nənesinin adını qoymuşdular. Anası Mələhət diribaş, zirək Maral balasını oxşayar, "Allah səni oğlan yaratmalıymış, qız yaradıb" - deyərdi. Maral Xocalı 1 sayılı orta məktəbin birinci sinfinə qədəm qoyduğu gün həyatının ən xoşbəxt anlarını yaşayırdı. Məktəbdən qayıdanda yeni dostlarından, ilk müəlliməsindən danışdıqca danışardı. Altı yaşlı qızcıqaz haradan biləydi ki, cəmi altı ay məktəbə gedəcək...

Anası Mələhət Maralla bağlı xatirələrindən danışdıqca gözləri dolur: "Bir dəfə Maral sinifdə fit çalır. Zülfüyyə müəllimə soruşanda heç kim dinmir, yoldaşları da Maralı "satmırlar". Maral ayağa qalxıb, "müəllimə, fiti mən çalardım"-deyir. Zülfüyyə müəllimə onun boynunu qucaqlayıb "cəsarətli olduğun üçün səni daha da çox sevdim, amma sinifdə fit çalmazlar"- deyir.

Faciə gecəsində ana balanı, balalar da ananı itirirdi. Mələhət balaları Rəmillə Səadəti itirəndə, hövülləndi. Ana bilmirdi nə etsin, balalarını harada axtarsın. Ələcsiz qalan ana Maralın əlindən tutub yamaca qalxanda Xocalını odun, alovun içində görür. Balalarının ikisini itirən, həyat yoldaşından xəbər tuta bilməyən Mələhət çarəsizlikdən əllərini göyə qaldırıb hönkür-hönkür ağlayırdı. Birdən kiminsə amiranə bir səsle "ana, gəl qaçaq yoxsa ermənilər bizi də öldürəcəklər" kəlməsi onu ayıldır. Bu, Maralın səsi idi. Hər tərəf insan cəsədləri ilə dolu idi. Çoxu da qo-

Tərcümeyi-hal

Hüseynova Maral Kamil
qızı 1986-cı ildə Xocalıda anadan olub. 1992-ci il fevralın 26-da 6 yaşında qətlə yetirilib.

Biography

Huseinova Maral Kamil
gizi. Born in 1986 in Khojaly. Killed in February 26. She was 6.

ca, qadın, uşaq...Balaca Maralı ölmüş anasını ayağa qaldırmağa çalışsan bir uşağın qışqırtısı sarsıtdı. Maral ona tərəf qaçmaq istəyəndə o uşağa ermənilər 7-8 dəfə atəş açırlar. Uşaq yıxılaraq anasının sinəsi üstünə düşür. Maral ona çatıb al-qana boyanan saçlarını sığallayır, başını qucağına alaraq "ana, bunu da aparacaq, həkimlər onu sağaldar" deyib anasını dilə tutur.

Qara qayaya çatanda güllə yağışına düşürlər. Anası onunla birtəhər dağa qalxanda sürüşüb dərəyə düşür, Maral isə dağın başında qalır. Anası başını qaldıranda onun da yumalanıb içurumun dibinə düşdüyünü görür.

Maralın sinəsindən dəyən güllə kürəyindən çıxmışdı... Anası onun gözlərini sığıyaraq daşın üstünə uzadıb yanında oturur... Oturur ki, Allahdan özünə ölüm arzulasin...

İnsan belədir... Arzuları çin olmayanda, ən əziz adamını itirəndə, əli hər yerdən üzüləndə yalnız ölüm haqqında düşünür...

THE NAUGHTIEST PUPIL OF THE CLASS

... She was named after her grandfather. Her mother Maral used to caress her smart and lively Maral. She used to say: "You had to be born not a girl, but a boy". The day when Maral stepped the first form was the happiest one in her life. Returning from school she always used to talk about her new friends and her first teacher. How could a girl at the age of 6 years know that she would attend school only 6 months...

Retelling her memories about Maral, her mother Melahet's eyes filled with tears: "Once Maral whistles in class. Zulfiyya muallima asks, who was whistling, but nobody responses her question. And her schoolmates don't betray her. Maral stands up and says: Teacher, it was me whistling. Zulfiyya muallima embracing her says: You are bold. That's why I love you very much. But remember, you shouldn't whistle in the class any more".

In the night of the tragedy mothers were looking for their children and children for their mothers. Melahet lost her children Ramil and Seadet. She got frightened. Mother lost her head. She didn't know where she could find her children. The hopeless mother holding Maral's hand descended the slope and saw Khojaly all in flames. Melahet lost her 2 children and had no news about her husband.

Being desperate, Melahet raised her hands to Heaven and cried bitterly. Suddenly she heard an imperious voice: "Mother, let's run. Armenians will kill us too". It was Maral's voice. There were olds, women and children... A baby's cry who was trying to make her mother to rise shocked little Maral. When Maral wanted to run up to her, that baby was shot 7 or 8 times. The baby fell down on her mother's chest. Maral reached that baby and stroke her blood stained hair. Then embracing her entreated her mother: "Mother, let's take her with us. The doctors will help her" with these words she persuaded her mother.

They met with hailing of bullets in Garagaya. Mother could hardly descend the mountain, but suddenly she slipped and fell down the valley. But Maral was remaining on the top of the mountain. And when mother looked up she saw Maral rolling down the hill. She stopped in the step of the mountain. The bullet hitting her breast had went out from her shoulder-blade. Her mother closing her eyes, laid her down on a stone and sat near her. She sat there wishing death for herself...

... A human being is so. When someone's dreams don't come true, when someone loses her or his dearest one and loses all her (his) hope then he (she) thinks only of death.

QARDAŞ, MƏZARIN HANI?

...O gecə Natiqin atası Abbasqulu Xocalıda sonadək vuruşdu. Həyat yoldaşı Dilərə üç az yaşlı oğullarını götürüb, qonşuları Şiraslanın zirzəmisində gizlənir. Zirzəmidə 13 qadın və uşaq olur. Taxtadan tikilmiş fin evinin üst mərtəbəsində Natiqin dayısı Akif Mahmudovla birlikdə 6 nəfər kişi qadınları, uşaqları qoruyurlar. Kəndə doluşan ermənilər evə soxulub, kişilərin hamısını öldürürlər. Zirzəmiyə yaxınlaşıb, "qapını açmasanız qumbaranı nəfəsləkdən içəri atacağım" - deyər bağırırlar. Uşaqlar ağlaşıb, fəryad qoparırlar. Çarəsiz qalan qadınlar qapını açırlar. Qadınları, uşaqları avtomatın qundağı ilə döyə-döyə çölə çıxarıb, sıraya düzürlər. Bu vaxt Xocalıda özünümüdafə batalyonunun əsgəri Muradın açdığı güllələrdən silahlı ermənilərdən ikisi ölür, qarışıqlıq düşür. Dilərə yanındakı qucağı qundaqlı bir gəlin və 3 uşağı ilə qonşu evin mətbəxində gizlənir. Ermənilər əsirləri götürüb gəndəndən sonra, onlar meşəyə doğru qaçırırlar, sübh çağı Qara Qayaya çatırlar. Qonşuları Eldar 10 yaşlı Ceyhunun əlindən tutub tərənin üstünə qalxanda, arxada anası Dilərə qucağında 6 yaşlı Natiqlə gəlirmiş, BTR-dən açılan güllələr dolu tək yağırmış. Həmin güllələrdən biri ananın kürəyindən dəyib, uşağın sinəsindən çıxır. Ana da, uşaq da keçinirlər. Ceyhun arxaya döndəndə anasını, qardaşını ölmüş görür, onlara tərəf qaçmaq istəyəndə Eldar onu çəkib özü ilə aparır. Yanlarında partlayan qumbaralardan sonra Eldar Ceyhunu itirir. 10 yaşlı Ceyhun meşə-

Tərcümeyi-hal

Əzimov Natiq Abbasqulu oğlu 1986-cı ildə Xocalı rayonunun Həsənabad kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 6 yaşında qətlə yetirilib.

Biography

Azimov Natig Abbasgulu oğlu was born in 1986 in the village Hasanabad, Khojaly city. He was only 6 when he was killed on February 26.

ni tək-tənha keçməyə məcbur olur. Söyləyir ki, ölənlərin üstündən adlayıb, keçirdim. Onların arasında yaralı bir qoca gördüm. Soruşdum ki, hansı tərəfə qaçım, cavab verdi ki, top atılan tərəfə get. Xeyli getdikdən sonra Ceyhun bir qadına və kişiyə rast gəlir. Qəflətən tərənin üstündə yaraqlıların dayandığını görüb, qaçıb onlarla birlikdə kolun dalında gizlənir. Milli Ordunun əsgərləri də kolun içində gizlənənlərə görə atəş açmağa bilmirlər. Nəhayət tankla onları hədəfə alıb, atəş açırlar. Erməni yaraqlılarını məhv edəndən sonra onlar kolun içindən çıxıb, fevralın 27-də sübh tezdən Ağdama çatırlar.

...6 yaşlı Natiqin məzarı haradadır?

Hec vaxt bu sualı onun qardaşlarına və atasına verməyin...

WHERE IS YOUR GRAVE, BROTHER?

That night Natig's father fought till the end in Khojaly. His wife Dilara taking their 3 tender age children hid herself in their neighbor Siraslan's basement. There were 13 women and children there. On the top floor of the Finnish house, Natig's uncle Akif Mahmudov with other 6 men were guarding the women and children. The Armenians entering the village killed all men. Coming to the basement door they shouted: "Open the door otherwise we'll throw a grenade into the basement through the air-hole".

The children were crying for help. The hopeless women opened the door. The Armenians beating with the butt of the machine gun took out women and children. They put them in a row. At this time the soldier of Khojaly self-defense battalion Murad killed 2 armed Armenians. There was mix-up there and Dilara, her 3 children and a young woman with her baby hid in neighbor's kitchen. After the Armenians left by taking prisoners, they ran towards the wood. In the down they reached Gara Gaya. Their neighbor Eldar holding 10 years old Geyhun by the hand were ascending the hill. Dilare was following him with 6 years old Natig in her arms. The bullets were hailing from the armored cars. One of the bullets hit mother in her back, and gone out of the child's breast. Both mother and son died. When Geyhun looked back he saw his mother and brother dead. He tried to run up to his natives, but Eldar took him with himself. After the grenade exploded near them Eldar missed Geyhun. 10 years old

Geyhun had to come through the wood alone. He told that crossing over the dead bodies he continued his way. I saw an old wounded man among them. I asked him where to go? And he answered: "Go towards the place where the cannons are heard". He ran and saw a woman and a man, and hid behind the bushes. As they were behind the bushes the soldiers of the National Army couldn't fire. At last they aimed on them (the armed men) with the tank and fired. After our soldiers killed the armed Armenians they left the bushes and on February 27, early in the morning they reached Aghdam.

... Where is 6 years old Natig's grave?

Never ask his father and brothers about it!

QANIN İÇİNDƏ BOĞULAN UŞAQ

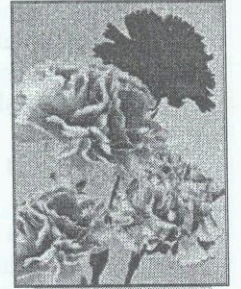
...Siz haçansa 2 yaşında uşağın ömür yolu haqqında hekayət eşitmisinizmi? Yox, belə bir hekayət eşidə bilməzsiniz. Bunun üçün gərək azərbaycanlı olub Xocalı faciəsinin dəhşətlərini yaşaya-san.

...Həmin faciə baş verən gecə Samir Quliyevin 2 yaşı vardı. İlk dəfə ayaq açıb torpağa qədəm basanda əli avtomatlı, əsgər geyimli atası Talehə sarı addımlamışdı. Uşaq üçün bundan xoşbəxt an nə ola bilər? Ayağının altında Vətən torpağı, qarşında atan! Bu anı ata da yaşamışdı: oğlunu boyu bərabəri qaldırıb sevincindən az qala quş kimi uçmuşdu.

Hekayətin burdan o tərəfi qorxulu nağıllardakı kimidi. Amma bu nağıl deyil, azəri cocuğunun başına gələnlərdir.

O gecə-fevralın 26-da postda döyüşən Taleh Quliyev gecə saat 3 radələrində həyat yoldaşını və oğlunu tapıb onları çaydan keçirir. Əsgəran-Naxçıvanik yoluna çatanda ermənilər tərəfdən bir BTR gəlir. Camaat qorxuya düşüb çökəkliyə tökülür. Samiri kürəyinə şəlləyən ana yolu keçmək istəyəndə atışma düşür. Ana və bala gülləyə tuş olurlar. Samir ölümcül yaranır.

Qara Qayaya çatanda 20-yə yaxın erməni yaraqlısı Xocalıdan canını götürüb çıxmış 100 nəfər qocanı, qadını, uşağı da gülləyə tutur. Onları qoruyan milis işçisi Əbülfət Əliyev ağır yaranır, Taleh Quliyevin isə patronu qurtarır. Erməni yaraqlıları çoxlu qadını, qocanı və uşağı, o cümlədən Talehi güllələyirlər. 2 yaşlı balasını itirmiş Ramiləni məcbur edirlər ki, güllələnmiş ərinin cəsədinə baxsın.

Tərcümeyi-hal

Quliyev Samir Taleh oğlu. 1990-cı ildə Xocalıda anadan olmuşdur. 1992-ci il fevralın 26-da 2 yaşında güllələnmişdir.

Biography

Quliyev Samir Taleh oğlu was born in 1990 in Khojaly. He was shot in his 2 years, on February 26, 1992.

Ramilə isə bətnində Talehin son yadigarını qorumaq üçün qaçır. Samir anasının kürəyində artıq qan içində boğulmuşdu. Kürəyinə şəllənmiş 2 yaşlı Samirin ölümü isə anasının həyatını xilas edir.

Bu da 2 yaşlı Samirin hekayəti...

A CHILD WHO WAS DROWNED IN HIS BLOOD

... Have you ever heard a story about a life of 2 years old child? No, you couldn't hear such a story. For this you have to be an Azerbaijani and live the terrors of Khojaly tragedy.

...That night when the tragedy happened Samir was 2 years old. When he began to walk for the first time he had stepped towards his father Taleh who was with submachine gun in his hands, in military uniform. It was the happiest moment in child's life!

The ground under his feet was Motherland, and before him was his father! And father lived these happy moments too: he hoisted his son above his head and felt himself the happiest father in the world. He was beside himself with joy...

The rest of the story seems the fearful tales. But it is not a tale. All these are real stories happened in a life of an Azeri baby.

That night-on February 26, Taleh Guliyev was fighting in the post. At about 3 o'clock in midnight he found his wife and son, and helped them to cross the river. When they reached the road of Askheran-Nakhchivanik they saw an armoured car coming from the side of Armenians. The terrified people rushed into the hallow. When Samir's mother Ramila who has taken him on her back tried to cross the road, it was begun shooting. Both mother and sun were shot. Samir was deadly wounded. When they reached Qara qaya about 20 armed Armenians fired people, apparently 100 - old, women and children - who could escape from Khojaly. The militia man Abulfat Aliyev who defended them was badly wounded. But Taleh Quliyev's cartridge exhausted. The armed Armenians shot a lot of women, old and children including Taleh. The Armenian made Ramila who had lost her 2 years son to look at her fired husband's dead body. But Ramila trying to save Taleh's last sign in her womb ran. Samir being all in blood had already died on her back. 2 years old Samir saved his mother's life...

And this is 2 years old Samir's story...

ANA, MƏNİ YERƏ QOY...

Xocalı faciəsi baş verəndə Səxavət beşinci sinifdə oxuyurdu. Ailənin ilk övladı idi. P a y ız ın sazaqlı günlərindən birində nənəsigilin həyatindəki su quyusua düşmüşdü. Amma demə hələ qismətində ölüm yox imiş. İntəhası ciyərləri bərk soyuqlamışdı. Havalər soyuyan kimi aramsız öskürərdi.

O gecə yanacağı, ərzağı tükənən Xocalı ailələrindən biri də Səxavətgil idi. Dava-dərman olmadıqından Səxavətin xəstəliyi daha da şiddətlənmişdi. Ara vermədən öskürərdü. Anası Nuri-də zülmət otaqda dərdləri ilə baş-başa qalmış, atası Təvəkkül isə Xocalının keşiyində dayanmışdı. Birdən həyatın ortasına "alazan" düşür. Sınmış pəncərədən içəri dolan külək evin altını üstünə çevirir. Ana özünü itirir. Bilmir yorğan-döşəklə pəncərədən gələn küləyin qarşısını kəssin, yoxsa öskürəkdən göyə-rən balasına kömək etsin. Bu vaxt hə-yətlərində dalbadal daha 3 "alazan" partlayır. Sonra qapı aramsız döyülür və taybatay açılır. Milli Ordunun əsgəri Murad qışqırır: "Tez olun, meşəyə qaçın! Ermənilər şəhərə doluşub... sizi girov götürəcəklər".

Nuridə bir şal götürüb Səxavəti şalla bükür. Qar-qar çayını keçib meşəyə qaçır. Qızı Sədaqət evdən ayaqyalın qaçmışdı. Meşə ilə gəlib Naxçıvanik yoluna çatırlar. Burada onları atəşə tutub xeyli adamı qırırlar. Nuridə balalarını götürüb var qüvvəsi ilə qaçır. Ayaqları soyuqdan qızarıb, şişən Sədaqəti taqətsiz görüb dayanır. Səxavətə bürü-düyü şalı cırıb, Sədaqətin ayağına bağ-

Tərcümeyi-hal

Ələkberov Səxavət Təvəkkül oğlu 1980-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 12 yaşında qətlə yetirilib.

Biography

Alekberov Səxavət Təvəkkül oğlu was born in 1980 in Khojaly. He was killed on February 26, 1992 when he was 12.

lamaq istəyəndə, qışqırtı eşidir. Qışqıran Mələhət idi "Həyat yoldaşım Tapdığı, qızım Nazını öldürdülər.Təvəkkülü də vurdular".

Nuridə bu xəbəri eşidəndə özünü itirir. Bu vaxt kürəyinə bağladığı Səxavətə güllə dəyir.

Uşaq anasına yalvarıb " Məni yerə qoy, ağrıyıram?" deyirmiş. Güllə onun kürəyindən dəyib, sinəsindən çıxmışdı... Ana 12 yaşlı oğlu Səxavətin meyidini Ağdamacan gətirib Ağdam məscidində dəfn-kəfn edir.

...Siz ey insan haqları uğrunda mübarizə aparanlar, anasının kürəyində gözlərini əbədi yummuş cocuq heykəli görmüsünüzmü?

MOTHER, PUT ME DOWN....

When the Khojaly tragedy happened Sekhabet was in the V form. He was the first child in the family. In one of cold autumn days he slipped down into the well in his grandmother's yard. But thanks to his lucky stars, he didn't die. But his lungs caught cold. When the weather became cold he coughed continuously without a break. Sekhabet's family was one of the families whose fuel and food resources had exhausted. As there weren't any drags Sekhabet's illness became worse. Now he was coughing without a break. His mother Nurida was alone with her troubles. But his father Tevvakul was defending Khojaly. Suddenly an "Alazan" fell into the yard. The windows got broken. The blowing wind made everything up and down. Mother lost herself. She knew neither to block up the wind from the window with bedding nor to help her son who was coughing without a break. At that moment 3 "Alazans" exploded in the yard one after the other. Then the door was knocked incessantly and opened wide. The soldier of the National Army Murad shouted: "Hurry up! Run to the wood! The Armenians are in the town... they will take you prisoner".

Nurida wrapped Sekhabet in a shawl. Crossing the Gar-gar river she ran to the wood. Her daughter Sedaget ran out barefooted. Going through the wood they reached the road to Nakchivanik. There they were shot by the Armenians and a lot of people were killed. Nurida taking her child ran as fast as she could. But as Sedaget's feet were red and frozen she stopped. She wanted to wrap the shawl to Sedaget's feet. But at this moment she heard a scream.

It was Melahet: "They killed my husband Tapdig, my daughter Nazi. They shot Tevakkul too". Hearing this news Nurida lost herself. Suddenly the bullet hit Sekhabet on her back.

The child was entreating her mother "Put me down. It hurts me, mother". The bullet hit him in the back and got out his breast... But mother didn't put him down.

... Hey you, who struggle for the human rights! Have you ever seen a child statue that closed his eyes eternally in his mother's back?!

AĞDAMDA ÜÇ YANAŞI QƏBİR VARDI...

...Yaz gələndə Kətik meşəsinin talalarında al qırmızı lalələr açardı. Onların ömrü isə yaz kimi qısa olardı. Ermənistanın Cermux şəhərindən Xocalıya pənah gətirən Qaçay dayı dağın döşündə tikdirdiyi evdən baxanda atlas donlu çəmənlərdə lalələrə baxıb, həsrətlə köks ötürərdi. Axı Qaçay dayının da qaçqın düşdüyü yurdunda ləçəyi qara xallı lalələr bitərdi.

1988-ci ildə Qarabağ savaşı yenicə başlayan-da Qaçay dayının bir qız nəvəsi dünyaya gəldi. Qaçay dayı nəvəsinin adını Lalə qoydu...

...Lalənin nənəsi Həsərət xala o gecə başlarına gələn faciədən danışanda dərinə köks ötürdü:

-Hamımız birlikdə gəlirdik. Atışma düşəndə bir-birimizi itirirdik. Səhərə kimi yol getdik. Nəvələrimi aparmağa gələnimiz Zərifənin bacısı Firuzə, qardaşı Əkbər kömək edirdilər. Səhərə yaxın idi. Sonuncu dəfə gələnim körpəsini əmizdirib mənə verdi. Xəyaləni küreyimə şəlləyib, Laləni ona vermişdim ki, bərk atışma düşdü. Güllə Zərifənin sinəsini parça-parça etmişdi. Lalə isə anasının başına dolanır, qaldırmaq istəyirdi. Laləni nə qədər yanımıza çağırısaq da gəlmirdi. Kolun-kosun üstünə dağılan pal-paltarı yığıb anasının üstünə tökürdü. Adamlar Laləni atəşin ağzından götürə bilmirdilər. Lalə sonuncu paltarı anasının üstünə atmaq istəyəndə onu vurdular, bircə dəfə "uy" deyib başını anasının al-qana bələnən sinəsinə qoydu.

...Ağdamın Şəhidlər Xiya-

Tərcümeyi-hal

Xəlilova Lalə Tahir qızı

1988-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 4 yaşında qətlə yetirilib.

Biography

Khallilova Lala Tahir gizi

was born in 1988, in Khojaly. She was murdered in her 4, on February 26, 1992.

banında 3 yanaşı qəbir vardı. Biri Lalənin, biri anası Zərifənin, biri də atası Tahirin.

Görəsən o qəbirlər dururmu?

THERE WERE 3 ADJOINING GRAVES IN AGHDAM

...When spring came, red poppies appeared in the groves of the Katik wood. But their lives were short as of the spring. Gachay dayi (uncle Gachay) being by birth from the town Jermukh, Armenia and now taking refuge in Khojaly had built a new house on the mountain slope. When he looked down at the poppies in the meadow he used to sigh deeply. In Gachay dayi's homeland poppies grew with black spotty petals too. In 1988, when the Garabagh fight just began, a granddaughter was born in Gachay dayi's family. Gachay dayi named her Lala...

... When Lala's grandmother Hasrat told about that night's tragedy, she sighed deeply:

- We all were coming together when the shooting began. We lost each other. We went all night. My daughter-in-law Zarifa's sister Firuza and brother Akbar helped to defend my grandchildren from the enemy.

It was already morning. Her daughter-in-law suckled her baby for the last time and gave to me. I just had up and laid over the back Xayala and given her Lala the shooting began. The bullet fired her breast. Lala was going round her mother's body and wanted her to get up. We called her for several times, but she didn't come. She gathered the dresses thrown on the bushes and covered her mother. People couldn't take her out the shooting place. When Lala wanted to throw the last cloth on her mother she was fired. She could only say "oh!" and put her head on her mother's bloody breast.

... There were 3 adjoining graves in Agdam, in Shahidlar Khibabany (Martyrs' Avenue). Lala's, her mother Zarifa's and father Tahir's.

I wonder if they are still there?

QARDAŞININ QUCAĞINDA CAN VERDİ

Aynurə hələ məktəbə getmirdi. Ancaq dərəcə gedən uşaqlara həsrətlə baxar, atasından soruşardı: "Məktəbə getməyimə neçə gün qalıb?" Məhəllədəki yaşılbaş ördək balaları ilə oynamaqdan doymazdı. Bir dəfə qanadı qırılmış ana ördəyin balalarını qorumaq üçün necə əzab-əziyyət çəkdiyini gören balaca qızcıqaz lap kövrəldi. Onları qabağına qatıb bibisiğilin həyətinə gətirib, çilgınlıqla dedi: "Bibi, bu ördəyin qanadını sağalt, balalarını böyütsün. Yoxsa onun balalarını siçovullar yeyəcək".

Atası Tofiq bir parça çörək qazanmaq üçün Özbəkistana getmişdi. Lakin qızının ayrılığına dözməyib, 1992-ci ilin yanvarında geri dönür.

Fevralın 26-da Tofiq həyat yoldaşı Tovuzu, övladları 10 yaşlı Elşadı və 6 yaşlı Aynurəni ölümün pəncəsindən qurtarmaq üçün götürüb meşəyə qaçır. Yolda özünü müdafiə batalyonun əsgəri, qardaşı Eldarın girov götürüldüyünü eşidib, yenidən kəndə qayıdır. Tofiq qardaşını tapa bilməyib yenidən meşəyə üz tutur. Tovuz isə balalarını götürüb qaçır. Dəhraz kəndi yaxınlığında kürəyinə bağladığı Aynurəyə dəyən güllə Tovuzun da biləyini sındırır. Qarın üstünə düşən Aynurəni yenidən kürəyinə qaldırmaq istəsədə, gücü çatmır. Bu vaxt yaxınlıqda mərmə partlayır və ana balalarını itirir. Onları axtara-axtara gəlib Ağdama çatır. 10 yaşlı Elşadla Aynurə meşədə qalır. Tofiq isə nə qardaşı Eldarı, nə də ailəsini tapa bilir. Yaralı Aynurə 2

Tərcümeyi-hal

Zeynalova Aynurə Tofiq qızı 1986-cı ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 6 yaşında qətlə yetirilib.

Biography

Zeynalova Aynurə Tofiq gızı was born in 1986 in Khojaly. She had been killed on February 26 in 1992.

gündən sonra meşədə qardaşının qucağında ölübmüş.

...Əgər günlərin birində kimsə uşaqlar üçün "Qanadı qırılmış ana ördək" nağılı yazsa, Aynuru da xatırlasın. Mütələq xatırlasın!

SHE DIED IN HER BROTHER'S EMBRACE

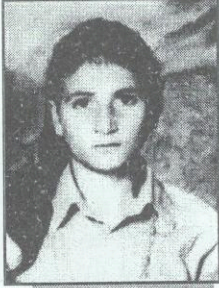
Aynura hadn't gone to school yet. But she was looking at the children gloomy and asked her father: "How long did stay me to go to school?". She wasn't fatigued of playing with greenhead duckling. Once she saw, while the duck saving her duckling, how the broken wing duck was bearing, so she was very sadly. She took them and brought to her aunt's yard and said with excitement voice: "Aunt, please treat his wing, let it grow the clucking!

Or, the mice will eat them". Her father named To.g had gone to Ozbekistan to earn their living. Because of not bearing for his daughter, he returned on January, in 1992. Because of saving his family from death, he took his wife named Tovuz, his children 10 year Elshad and 6 year Aynura and runned to the forest, on February 26. On the way, he heard that, his brother Eldar, the soldier of self-defense army, had been taken prison, so he returned to the village. Tofiq wasn't able to find his brother and came back to the forest. But Tovuz takes her children and runs. Then, Aynura locked to her mother's back was shot and that bullet broke Tovuz's arm. She wanted to raise her daughter, who had fallen on the snow, but she couldn't make it. At that moment the bomb exploded, and the mother lost her children.

She gets to Agdam, looking for them. Elshad and Aynura had stayed in the forest. But Tofiq could find neither his brother, nor his family. Wounded Aynura had died in the forest after 2 days in her brother's embrace.

...If one day, somebody writes a story, about "Broken wing duck", let him remember

Aynura. Let remember certainty!

YUXUSUNU SUYA DANIŞAN QƏBİRLƏR...

...Simuzərgilin ailəsini ermənilər Xankəndindən qovmuş, evlərini isə yandırmışdılar. Xankəndindəki Nizami adına orta məktəbin 5-ci sinfində oxuyan Simuzərin sinif yoldaşları Mələhət də, Bəhram da doğulduqları şəhərdən didərgin düşmüşdülər...

Uşaqların ailələri əvvəlcə Şuşaya, sonra isə Xocalıya pənah gətirmişdilər.

Fevralın 26-da Cəlil kişinin evinin zirzəmisində gizlənmiş 50 nəfərin arasında Simuzər, anası Firuzə, qardaşı Muğan, gəlinləri Südəbə də var idi. Simuzərin ağına da gəlməzdi ki, bu onların son günüdür.

Cəlil kişi deyir ki, o gecə şəhərin işğalından xəbərimiz olmadı. Səhər tezdən Xocalıdan çıxmağa macal tapmadıq. Hər tərəfdən qabağımızı kəsmişdilər. Əsgəranda dayanan BTR-lərdən açılan güllələrlə adamları qırırdılar. Xocalıya hücum edən 366-cı alayın əsgərləri tərədən-dırnağa kimi silahlanmışdı. Üçüncü məhəllədəki fin evlərinin arasındakı küçədə erməni silahlıları bizi mühasirəyə alıb, atəşə tutdular. Ailəmin bütün üzvlərini qırmışdılar. Başqa ailələrdən sağ qalanları və yaralıları götürüb, Həmid Səmədovun evinin I mərtəbəsinə topladılar. Sonra yaşlı kişiləri çıxarıb, apardılar. Əli kişi qızı Mələhətə, mən isə qızım Simuzərə qəbir qazıb basdırır. Ermənilər öldürdüklərinin hamısını bizə dəfn etdirdilər. Ailə üzvlərimi Xocalı çayının kənarında basdırmışam.

Tərcümeyi-hal

Hümbətova Simuzər Cəlil qızı 1976-cı ildə Əsgəran rayonunun Kosalar kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci ilin fevralın 26-da 16 yaşında qətlə yetirilib.

Biography

Humbatova Simuzar Jalil gizi. Born in the village Kosalar of Askeran district. She was killed on February 26, 1992. She was 16.

...Min il sonra da çay kənarında qəbiri qazan adam görsəniz, bilin ki, o, Simuzərin atası Cəlil kişidir. Bütün əzizlərini itirib tək-tənha onlara qəbir qazan Cəlil kişi...

GRAVES TELLING THEIR DREAMS TO WATERS

Simuzar's family had been forced out from Khankendi and their house burnt by Armenians. Simuzar was in the fifth form of the school named after Nizami (Great Azerbaijani Poet).

Her classmates Melahet and Bahram had also been driven out of their native city where they were born...

Their families first had come to Shusha then to Khojaly

On February 26, Simuzer, her mother Firuzə, brother Mugan and sister-in-law Sudaba were among those 50 people who hid in Jalil kishi's basement. Simuzar couldn't imagine that it was their last day.

Jalil kishi tells that they were unaware of the occupation. And in the morning we didn't have a chance to leave the town. We were blocked from all sides. People were being killed from the armoured cars standing in Askeran. The soldiers of the 366 moto-rifle regiment had been armed from head to foot. The armed Armenians surrounded us in the third block among the Finnish houses and fired us. They killed all my family. Taking those who escaped of death and wounded, they gathered in the ground floor of Hamid Samadov's house. Then they took out the adult men and drove away. Ali kishi buried his daughter Melahet and I buried my daughter Simuzar. Armenians made us to bury all those they had killed. I buried my family members on the bank of the Khojaly river.

... If ever you see a man digging a grave on the bank of the river after thousand years, then be aware that he is Simuzar's father Jalil kishi. Having lost all his natives, Jalil kishi is digging grave for them now ...

UZAQDAN GƏLƏN GÜLLƏ SƏSİ

Zahid kişi ilə Xanım xalanın 10 övladı vardı. Mikayıl uşaqların 9-cusu idi. Mikayılın 3 yaşı olanda ailəsi Laçın rayonundan Xankəndinə köçür. Orada orta məktəbin 5-ci sinfində oxuyanda Qarabağ münaqişəsi başlayır. 1988-ci il sentyabrın 18-də ermənilər onların evlərini yandırır, özlərini qovurlar. Əvvəlcə Şuşaya, Ağdama, sonra isə Xocalıya pənah götürürlər.

O müdhiş gecədə Mikayıl qardaşı Azadla məşəyə üz tutmuşdu. 40-a yaxın qohum-əqrəbə, qonum-qonşuyla Əsgəran tərəfə gedirlər.

Azad həmin anları belə xatırlayır:

- Biz 4 gün yol getdik. Sən demə yolu azıb Ağdam əvəzinə Malıbəyli tərəfə gedirikmiş. Naxçıvanik kəndi yaxınlığında, qəbiristanlığın

həndəvərində ermənilərin mühasirəsinə düşdük. Dağın döşündə özlərinə səngər quran erməni silahlıları ilə qeyri-bərabər döyüş başladı. Mənim təklülə tüfəngim vardı. Qardaşımla sal bir daşın dalında gizlənmişdik. Mühasirədən çıxmaq mümkün deyildi. Birdən Mikayıl "Əsir düşməkdən ölüm yaxşıdır"-deyib tüfəngi sinəsinə tuşladı. Qardaşımın meyidini daşın arxasında gizləyib, yola düşdüm. Bir az aralanmışdım ki, məni də əsir götürüb Naxçıvanikə apardılar. 3 gündən sonra Əsgərana gətirib, 2-3 nəfərlik kameraya saldılar. Hər gün 4-5 dəfə döyür, ac-susuz saxlayırdılar. Bizi Xocalının yaxınlığındakı Təzəkəndə apardılar. 19 nəfər idik. 18 gündən sonra əsirlikdən azad olundum. Atam Mikayılın ölümünə dözə bilməyib 2 ildən

Tərcümeyi-halı

Guliyev Mikayıl Zahid oğlu
1975-ci ildə Laçın rayonunun Piçanis sovetliyinin Xaçınyalı kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 17 yaşında əsir götürülən zaman özünü öldürüb.

Biography:

Guliyev Mikayıl Zahid oğlu
was born in 1975 in the village Khachinyaly of Lachin district. He killed himself on February 26, 1992, when he was taken prisoner. He was 17.

sonra dünyasını dəyişdi. 21 yaşlı qardaşım Aftandil isə keçirdiyi sarsıntılardan intihar etdi.

...Nədənə, bu qəmli xatirəyə qulaq asandan sonra adamın qulağına güllə səsi gəlir.

Bəlkə bu, Mikayılın sinəsinə tuşladığı təklülə tüfəngin gülləsinin səsi?

THE GUN SHOT HEARD FROM THE DISTANCE

Zahid kishi and Khanim khala had 10 children. Mikayil was ninth of the family. When Mikayil was 3 years old their family moved to Khankendi. The Garabagh confinct began when he was studying in the V form. On September 18, 1988, Armenians burning their houses drove them out. At first they came to Shusha, then moved to Aghdam. Later they took refuge in Khojaly.

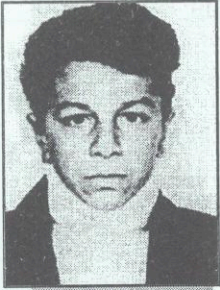
That terrible night Mikayil and his brother Azad left for wood. Roughly 40 relatives, neighbours were going towards Askeran.

Azad ramembers that night so:

- We went 4 days. We lost our way. Instead of Aghdam, we went towards Malibeyli. Not far from Nakhchivanik, around the graveyard we were encircled by Armenians. An equal-fight began with Armenians who entrenched themselves on the slope of the mountain. I had a one barrel gun. We were hiding behind a flat stone. To break out of encirclement was impossible. Suddenly Mikayil saying "it is better to die than to be taken prisoner" aimed the gun on himself. I hid my brother's body behind the stone and started. Then Armenians took me prisoner and drove to Nakhchivanik. 3 days later I was brought to Askeran and put into the cell for 3 or 4 men. Everyday they used to beat me for 4 or 5 times and to keep hungry. We were taken to Naraguh not far from Khojaly. We were 19. I was released after 18 days. After 2 years my father couldn't bear Mikayil's death and died. As the result of shocks my 21 years old brother Aftandil committed suicide.

... I don't know why, but whenever I listen to this sorrowful story, I always hear gunshots.

It must be that rifle's shot being aimed on himself by Mikayil.

Tərcümeyi-haları

Hüseynov Tacir Hüseyn oğlu
1976-cı, Hüseynova Nəşibə
Hüseyn qızı 1982-ci ildə Əsgə-
ran rayonunun Daşbulaq kən-
dində anadan olmuşdular.
1992-ci il fevralın 26-da Tacir
18, Nəşibə 10 yaşlarında itkin dü-
şüblər. İndiyədək taleləri məlum
deyil.

Biography

Huseinov Tajir Husein oğlu
was born in 1976. Huseinov
Nasiba Husein gızı was born in
1982. They were born in the vil-
lage Dashbulag of Askeran dis-
trict. They were lost on February
26, 1992. Tajir was 18, Nasiba
10. Their fate is unknown up to
day.

BƏZƏN GÖYLƏR DƏ SUSUR...

Hüseyn kişinin həyat yoldaşı dünyadan vaxt-
sız köçəndə 4 övlad qoyub getmişdi. İkinci də-
fə Əzizə ilə ailə quran Hüseyn kişinin yenidən
4 övladı dünyaya gəlir.

Bizlərdə övladı çox olan atanı xoşbəxt sayır-
lar. Amma Qarabağ müharibəsi bu ailənin xoş-
bəxt günlərini əlindən aldı. Yurd-yuvasından qo-
vulan ailə Xocalıya pənah gətirdi. Bacılar Qara-
bağın əsrarəngiz təbiəti təsvir olunan xalçalar to-
xuyar, Tacir isə kürədə yuyumru çörəklər bişi-
rər, sərinləmək üçün çörəxananın qabağında
axan çayda çimərdi. Atası Hüseyn kişi isə əli-
nə külüng alıb, torpağın altındaca ailəsinə bir
daxma qazdı. Hər gün "Türklər" məhəlləsindəki
daxmadan qarayanız bir oğlan işə tələsirdi. Düz

fevralın 26-na qədər. Fevralın 26-da
Tacirin işlədiyi çörəxanadakı çö-
rəklər yanıb külə döndü. 3-cü sinif-
də oxuyan 10 yaşlı Nəşibənin isə
dərs çantası sinəsində sıxılı qaldı. O
gecə qaranlıq daxmada biçərə Hüsən
kişi, Əzizə xala balaları Xoşbəxti,
Süsəni, Taciri, Nəşibəni əzizləyib
oxşamırdılar. Əllərini yuxarı qaldı-
rıb, üzlərini Tanrıya tutmuşdular.
Amma deyəsən onları nə göylər
dinləyirdi, nə də Tanrı eşidirdi. Gö-
rəsən ulu Tanrı onların səsini niyə
eşitmirdi?

Bu, insanın insan ömrü üzərində
qanla yazdığı faciədir. Onu qələmə
almaq, başdan -başə oxumaq, dinlə-
mək mümkün deyil, uca Tanrı!

Barı bu kəlmələri eşidirsənmi?

SOMETIMES EVEN THE HEAVEN KEEPS SILENCE

Husein kishi's wife passed away prematurely and she had left 4
children. Husein kishi had got married for the second time. His wife
Aziza presented him 4 more children. If a father has a lot of chil-
dren then our people consider then the happy one. But the Garabagh
war put an end to happy days of the family. Being driven out from
their native lands they took refuge in Khojaly. The sisters used to
weave carpets which reflected the irreplaceable nature of Garabagh.
And Tajir used to bake the ball-shaped breads in the oven and when
he got hot he used to swim in the river which was running before
the plant. Husein kishi taking a picker (miner's hack) dug a mud-
hut just under the soil. Everyday from the mud-hut in the block
"Turkler" (Turkish men) hurried to work. Till the February 26. On
February 26 all bread in the ovens burnt. And 10 years old Nasiba's
schoolbag remained pressed to her chest. That night Husein kishi
and Aziza khala didn't caress their children - Khoshbakht, Susan,
Tajir and Nasiba. It seemed that neither the Heavens were listening
to them, nor God was hearing them. I wonder, why didn't God hear
their voices?

This is the tragedy written with blood on human lives by the
human beings themselves. Good Lord! It is impossible to write it,
to read it from cover to cover, to listen to it.

I wish you would hear these words...

YAĞIYA DÖNMÜŞ XOCALI ÇAYI

...Uşaqlığın şirinliyini, qayğısızlığını dada bilməyən Emin lap kiçik yaşlarından zəhmətə alışmışdı. Səhərdən axşama kimi həyəət- bacada işləyər, üzüm bağlarında çalışan ata- anasına kömək edərdi. Evləri Xocalı çayının yaxınlığında idi. Yaz gələndə çay yatağını aşıb, daşanda onun qayğısı daha çox artardı. Qoyun- quzunu, qazı, ördəyi sel- su aparmasın deyə bir an gözündən qoymazdı. Eminin tay-tuşları isə köpüklənə-köpüklənə şahə qalxan çaya baxmaq üçün "toxma-çar" deyilən yerə toplaşar, deyib- gülərdilər. Eminin çöhrəsi isə böyükler kimi qaygılı olardı. Elə həmin qaygılar ona orta məktəbi bitirməyə imkan vermədi. Natamam orta təhsil alıb, peşə məktəbində traktorçu ixtisasına yiyələnirdi.

Amma onun bu adi arzusu da gözündə qaldı. Eminin traktoru Xocalı torpağında sırımlar açmadı. Bu torpağı düşmən güllələri sırımladı...

Fevralın 26-da Eminin gözlərində dünya qaraldı. Tanklardan, BTR-lərdən açılan güllələrdən Eminin qolu parça-parça oldu. Bacısı Rəsmiyenin əlindən tutub, Xocalıdan çıxarda bilmədi. Gecənin rəngi kimi qara köpüklü Xocalı çayı onları uddu...

...Əgər su aydınlıqdısa, onda niyə indiyədək Emindən bir xəbər yoxdu?

İnsanlar, yuxunuzu suya danışın, bəlkə səsiniz Eminə də çatdı...

Tərcümeyi-hal

Hüseynov Emin 1975-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 17 yaşında...

Biography

Huseinov Emin was born in 1975 in Khojaly. In his 17, on February 26, 1992 he was drowned in the river Khojaly.

THE RIVER KHOJALY HAVING BECOME THE ENEMY

... Emin who couldn't taste the sweetness and carelessness of childhood had been accustomed to labour from his early childhood. He used to work in the garden and to help his parents who were working in the vineyard. Their house was not far from the river Khojaly. When spring came and the river flooded he used to become more preoccupied. He looked after sheep, ducks and geese in order not to be carried along by flood. He used to keep a sharp eye on them. But Emin's same agers used to gather near the river in the place called "tokhmajor" to look at the foamy waters of the river, to pass their time merrily, to joke and chatter. But Emin was always preoccupied. And those preoccupations didn't let him, to finish the secondary school. He had finished his incomplete secondary school, now he wanted to become a tractor-driver.

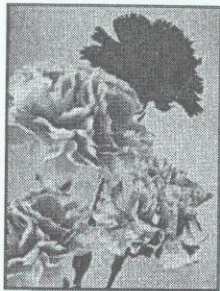
But his simple wish to be a tractor-driver didn't become true either. Emin's tractor didn't make furrows on Khojaly soil. But the enemy tanks made furrows on this soil.

On February 26, everything went dark before Emin's eyes.

The firing bullets from tanks and armored cars broke down his arm into pieces. He took his sister's hand, but he couldn't take her out from Khojaly. The night black foamy Khojaly river swallowed them up...

... If the water is luck, then why there isn't any news from Emin yet.

Men! Tell your dreams to water. Maybe your voices will reach Emin...

GÜLSABAHSIZ AÇILAN SABAHLAR

...Onda hələ dünyanın Xocalıların üzünə gülən çağlarıydı. Yatsalar, yuxularına belə girməzdi ki, vaxt gələcək, insanları "Xocalı faciəsi" kəlməsi sarsıdacaq...

Gülsabah da həmin o gözəl və qayğısız sabahların birində 1973-cü ildə doğulmuşdu. Bəlkə də buna görə adını Gülsabah qoymuşdular. Amma qızçıqazın açılan sabahlar üzünə gülməmiş, qisməti zülmət gecələr olmuşdu. Doğan günəşə, yağın yağışa pəncərədən tamaşa edərdi. Tanrının yazdığı qismətdən qaçmaq olmur. Ayağa qalxıb, addım-addım doğma yurdu görmək Gülsabahın qismətində deyilmiş. İri, qapqara gözləri tez-tez dolub boşalanda göz yaşlarını gizlətməyə çalışırdı. Atası Qəyyum Xocalıya yol açılacağını intizarla gözləyirdi. "Kaş bir vertalyot olaydı, bala-mı Xocalıdan çıxaraydım"-deyə düşünərdi. Bütün Xocalılar ermənilərin nə vaxtsa hücum edəcəyini duyurdu. Amma doğma yurdu qoyub getmək ağıllarına da gəlmirdi. Qəyyum kişi gecələr Xocalının keşiyində dayanardı. Kim bilir o zülmət gecədə Gülsabahın gözləri Xocalının keşiyində dayanan atası Qəyyumu nə qədər aramışdı...

Tercümevi-halı

Aslanova Gülsabah Qəyyum qızı 1973-cü ildə Xocalıda doğulmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da, 18 yaşında itkin düşüb. İndiyədək taleyi məlum deyil.

Biography

Aslanova Gulsabah Gayyum gızı was born in 1973 in Khojaly. On February 26, 1992, in her 19 she was missing. Her fate is not known yet.

Kəndə doluşan ermənilər Qəyyumu əsir götürmüşdülər. Əsir aparılanda nə qədər yalvarsada, son dəfə balası ilə vidalaşmağa qoymamışdılar. İndiyə qədər Gülsabahın taleyindən xəbər yoxdur.

Qəyyum kişi o dəhşətli günü indi

də xatırlayanda rəngi avazıyır, dili-dodağı əsir.

...Gülsabahsız açılan sabahlar açılısamı yaxşıdır, açılmasamı?

DAYS BROKEN WITHOUT GULSABAH

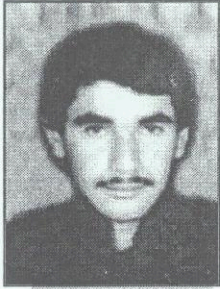
...It was the times when the Khojalians were happy. They couldn't imagine that one day the words "Khojaly tragedy" would shake the people...

Gulsabah was born in one of such nice and careless mornings of 1973. Maybe that's why she had been given the name of Gulsabah. But poor girls' days hadn't been happy, dark nights had fallen to lot of Gulsabah. She used to look at the rising sun and rain through the window. Everyone has a fated lot in life. Gulsabah wasn't destined to stand up and walk the native land inch by inch.

When her pitch-black eyes filled with tears she tried to hide them. Her father Gayyum was waiting impatiently for the day when the way to Khojaly would be open. "If there were a helicopter. I would take my daughter out of Khojaly then", he used to think. All the Khojaly dwellers were feeling that that Armenians would attack sooner or later. But they couldn't imagine that someday they would leave their native town. Gayyum used to guard Khojaly at nights. Who knows may be in that dark night Gulsabah's eyes were looking for her father Gayyum...

The Armenians entering the village took Gayyum prisoner. When he was taken prisoner he begged the Armenians to let him part with his daughter for the last time. But they didn't allow him to say good-bye to her. There is no news from her fate yet.

Whenever Gayyum remembers that day his face turns pale and his heart goes pit a pat.

MƏZARI NAMƏLUM OĞLAN

...Bəyəm dünyada elə bir oğlan uşağı varmı ki, uşaqlıqda özünə taxtadan tüfəng düzəldib dava-dava oynamasın? Mehdi də milyonlarla belə insanlardan biri kimi uşaqlığını "döyüşlərdə" keçirmişdi. Üstəlik də əfsanəvi qəhrəman Mehdi Hüseynzadənin adını daşması həmin "döyüşlərdən" qalib kimi çıxmasına kömək edirdi. Oyun zamanı həmişə "kəşfiyyata" gedərdi. Uşaq dünyasının təsəvvürlərində isə kəşfiyyatçı üçün ölüm yox idi...

O vaxtlar heç kimin ağına da gəlməzdi ki, Qarabağ müharibəsi başlayacaq, Mehdi bu dəfə əsil döyüşlərdə qəhrəmanlıq göstərəcək. Mehdi böyüdü, İnşaat Mühəndislər İnstitutuna daxil oldu. Xocalıya şəhər statusu verildəndən sonra burada geniş tikinti işləri gərdirdi.

Mehdi təhsilini yarımçıq qoyub Xocalıya döndü. Oxumaq həmişə olar, öncə Vətəni qorumaq lazımdı. Qorudu da...

50 gün erməni əsirliyində qalan Əli Nəbiyev Mehdiyin son günlərini belə xatırlayır:

- O gecə həmyerlilərimlə birgə üç gün, üç gecə yol gəldik. Dördüncü gün məlum oldu ki, yolu azdığımızdan Şelliyə yox, Dəhraz kəndinin yaxınlığına çatmışıq. 300 nəfərdən çox dəstənin əksəriyyəti qadınlar, qocalar, uşaqlar idi. Meşə qurtarmışdı. Yüksəklikdə dayanan silahlılar bizə papaq yelləyir, əl edib çağırırdılar. Onları Milli Ordunun əsgərləri bildik. Amma bizi mühasirəyə aldıklarını da görürdük. Dəstəmizdə silahlılar barmaqla sayılacaq qədər idi. Onlar isə pulem-

Tərcümeyi-hal

Həsənov Mehdi Ramil oğlu 1974-cü ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 18 yaşında qətlə yetirilib.

Biography

Hasanov Mehdi Ramil oglu. Born in 1974 in Khojaly. He was killed on February 26, 1992.

yot və avtomatlarla silahlanmışdılar. Mehdi düzənləyə çıxıb qaça-qaça yaraqlılara ilk atəşi açdı. Elə ilk atəşi açan da Mehdi oldu, ilk ölən də . Onu başından vurdular. Cəsədini götürə bilmədik.

...Beləcə Mehdiyin adı və igidliyi məlum, məzarı naməlum oldu...

A BOY WHOSE GRAVE IS UNKNOWN

... Is there anyone who in his childhood have not made a wooden gun and played a game of "war"? Like millions of such people Mehdi had also spent his childhood in such "battles". Besides he was named after the legendary hero Mehdi Huseinzadeh and this helped him to come out from the "battles" as a winner. He always used to go to the "reconnaissance". In his childish imagination the reconnaissance was deathless. No one could think then that the Garabagh war would begin and this time Mehdi would show heroism in these battles.

Mehdi grew up and entered the Institute of Construction Engineers. After Khojaly was given a status of a town, wide-scale construction works started there.

Mehdi interrupted his study and returned his native town. To study is never late. He had to defend his native land first. And he defended...

Ali Nəbiyev who has been in Armenian captivity for 50 days remember Mehdi's last days so:

"We went for 3 days and nights. On the fourth days we found out that instead of Shelli we had come near the village Dahraz. We were more than 300 men. Most of them were women, olds and children. We had already come to the edge of the wood. Armed men standing on the height were waving their caps and hands and calling us. We thought that they were the soldiers of the National Army. But we also saw that they were encircling us. There were few armed men in our group. But those had been armed with machine guns and automatic rifles. Mehdi went out to the plain and fired on them first. He was the first who fired and died the first. He was shot in his head. We couldn't take his body. "

... Thus Mehdi's name and heroism became known, but his grave is unknown...

NƏZAKƏTİN SON KƏLMƏSİ

Qarabağ bölgəsində elə bir Şəhidlər Xiyabanı varmı ki, orada uşaq məzarı olmasın? Belə məzarlardan biri də indi özü şəhidə çevrilmiş Ağdamın Şəhidlər Xiyabanında idi. Mələhət Çobanova özünün ad günündə bu Xiyabanda həyat yoldaşını və 6 yaşlı qızı Nəzakəti torpağa tapşırıb...

...Bütün cocuqlar kimi, dil açıb danışmağa başlayanda onun da ilk kəlməsi "ana" olmuşdu. Balaca ailələri vardı. Nəzakətin anası Mələhət Çobanova Xocalıda doğulub böyüsə də, Xankəndində yaşayırdı. Həyat yoldaşı ilə orada min əziyyətlə tikdirdikləri evlərində birçə gecə də qalmadılar. Xankəndindən qovulduqdan sonra Xocalıya pənah gətirmişdilər. Ailəsi ilə birlikdə

ata ocağında yaşamağa məcbur olan Mələhətgil Xocalıda da təzə ev tikdirmişdilər. Amma onlara heç həmin evdə də yaşamaq qismət olmadı. Təzə evə köçməmiş Xocalı faciəsi baş verdi. Mələhət balalarını da götürüb, o müdhiş gecədə Kətik meşəsinə qaçmışdı. Həyat yoldaşı erməni yaraqlıları ilə döyüşürdü. Balalarını ölümün pəncəsindən qurtarmaq istəyən ana qızının əlini əlindən buraxmayıb, üzü meşəyə tərəf qaçdıqca qaçmışdı. Ana 6 yaşlı qızığızına Qara Qaya deyilən yerdə Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Əlif Hacıyevin cəsədinin arxasında gizlətmək istəsə də, onu yağış kimi yağan güllələrdən qoruya bilmədi. Əlifbası kimi ömrü də yarımçıq qalan Nəzakət "uy, ana, mənə güllə dəydi" deyib anasına son kəlməsini

Tərcümeyi-hal

Nəzakət Tapdıq qızı Çobanova. 1986-cı ildə Xankəndində anadan olub. 1992-ci il fevralın 26-da 6 yaşında öldürülüb.

Biography

Nezakət Tapdıq gızı Chobanova was born in 1986 in Khankendi. She was killed on February 26. She was only 6.

pıçıldadı.

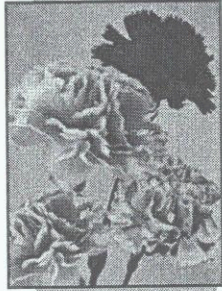
Nəzakət dünyasını anasının qucağında dəyişdi.

Həmin axşam Nəzakətin atası Tapdıq da qətlə yetirilmişdi. Mələhət özünün ad günündə iki əzizini- həyat yoldaşını və qızını Ağdamda torpağa tapşırırdı.

O torpağa ki, indi də işğalçıların tapdığı altındadır.

NEZAKET'S LAST WORD

Is there any Shahidlar Kھیabany (Martyrs' Avenue) in Garabagh region where one can't find a child's grave? One of such graves was in Agdam's Shahidlar Kھیabany which itself has become a shahid (martyr) now. Melahet Chobanova in her own birthday had buried her husband and 6 years old daughter Nezaket. When she began to speak like other children her first word was "mummy". Their family was not large. Though Nezaket's mother Melahet was born and grown up in Khojaly, she was living in their Khankendy. They couldn't live in their new house which took great efforts to build it. Since they had been driven away from Khankandy they took shelter in Khojoly. They had to live in her father's house. Afterwards they had built a new house there. The Khajaly tragedy happened before they had moved to the new house. That terrible night Melahet taking her children run to the wood Ketik. Her husband was fighting with the armed Armenians. Mother was trying to save her children from the clutches of death. Holding her daughter's hands she began to run towards the forest. In the place called "Qara qaya" Melahet tried to hide Nezaket behind Azerbaijan national hero Alif Hajiyev's corpse. But she couldn't save her from the hailing bullets. Nezaket whispered her last words, "Oh, mother, the bullet hit me". And her life remained incomplete as her "Alphabet" book. That night Nezaket's father was killed too. In her own birthday Melahet buried her two natives - her husband and daughter. And that land, where she buried her natives, is now under the occupation of the enemy.

ÖMRÜ İLK AD GÜNÜNƏ ÇATMADI

...Azərbaycanda bir adət də var. Bayram günlərində doğulan oğlan uşaqlarına bəzən "Bayram" adını qoyurlar. 1991-ci il martın 8-də, Beynəlxalq Qadınlar günündə doğulsa da, ona Sarvan adını qoymuşdular. Qoymuşdular ki, sarvan kimi səbrlə ömür karvanını çəkib mənzil başına yetsin. Bu, onun valideynlərinin arzusu idi. Amma fələyin gərdişi başqaymış...

Sarvana nəinki ömrün mənzil başına yetmək, heç ilk ad gününü qeyd etmək də qismət olmadı. 1992-ci il fevralın 26-da valideynləri onu götürüb Xocalıdan çıxarsalar da, xilas edə bilmədilər. Sarvan Naxçıvanik kəndi yaxınlığında donaraq öldü. Onu Ağdama gətirəndə nəfəsi gedib-gəlsə də, həyata qaytarmaq mümkün olmadı.

Sarvanın atası Elxan Səfiyev ermənilərin hücumunun qarşısını alarkən böyük şücaət göstərmişdi. Sarvanın anası, tatar qızı Nəsimə əsirlik dəhşətini yaşadı. Elxanın isə taleyi hələ də məlum deyil. Elxanın yeganə qız balasını bacısı Elmiranın oğlu Mürsəl kürəyinə şəlləyib ölümün pəncəsindən qurtarmışdı. Mürsəlin atası Əli Həsənov sinəsindən ağır yaralansa da, oğluna " qaç, mənə bənd olma, heç olmasa özünü və qızıcığazı xilas elə"-deyərək keçinmişdi.

...Siz deyin, ilk ad gününü görməyən cocuğun tərcümeyi-halı olurmu?

Tərcümeyi-halı

Səfiyev Sarvan Elxan oğlu 1991-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 1 yaşında donub ölmüşdür.

Biography

Səfiyev Sarvan Elxan oğlu was born in 1991 in Khojaly. On February 26, 1992 he stiffed with cold and died.

HER LIFE DIDN'T LAST TILL HER FIRST BIRTHDAY

... There is such a tradition in Azerbaijan. If the baby boys are born in holiday then they name them "Bayram" (holiday).

Though he was born on March 8 in the International Women Day, 1991, they named him Sarvan. They gave him this name that he could patiently take his life caravan till the end like sarvan (caravan guide). This was his parents' will. But the fate willed another thing. There is a proverb: "Man proposes, God disposes".

Sarvan not only could reach to the end of his life, but he couldn't celebrate his first birthday. Though on February 26, 1992 his parents took him out of Khojaly, but they couldn't save him. Sarvan stiffed with cold not far from Nakhchivanik and died. When he was brought to Agdam he was breathing. But they couldn't save him.

Sarvan's father Elkhan Safiyev displayed a great courage when he put up great resistance against the Armenian storm. Sarvan's mother Tatar Nasima lived terrors of captivity. But Elkhan's fate is unknown up today.

Elkhan's sister Elmira's son Mursal took Elkhan's only daughter on his back and saved her from the death. But though Mursal's father Ali Hasanov was badly wounded in his breast, he ordered his son "Run, don't wait for me. Save yourself and the girl". Saying these words he died.

... Tell, please, if there can be a biography of a baby who couldn't see his first birthday?!

GÜNƏŞƏ HƏSRƏT RUHLAR

...Atası Həsən sürücü idi. Bəlkə də Lətafət böyüyəndə kim olacağını hələ müəyyənləşdir-məmişdi. Çünki, 16 yaş romantika ilə həyat hə-qiqətlərinin sərhədlərinin bölündüyü bir vaxtdır. Amma o öz romantik yaşından ayrılmamış sərt həyat həqiqətləri ilə üzleşdi. Böyük bir faciənin şahidi oldu və həmin faciədən qurtula bilmədi...

O gecə Lətafət atası Həsən, anası Göyçək, bacıları Sənəm, Xədicə, Təzəgül, bacısı Sənə-min az yaşlı qızları Vüsalə, Xəyalə, qardaşı Şa-kinin kiçik yaşlı oğlu Ruslanla birlikdə ölümdən qurtulmaq üçün meşəyə üz tutmuşdular. Amma onları meşədə qışın şaxtası gözləyirdi. Bu qaça-qaçda anası Göyçək xalanın ürəyi dayanmış, fev-ralın 27-də isə Lətafət meşədə donub ölmüşdü.

Fevralın 28-də atası Həsən kişinin ürəyi partlamışdı. Sənəm var qüvvəsi-ni toplayıb, atasının, anasının, bacısı-nın gözlərini qapayaraq üzlerini qiblə-yə çevirmişdi. Lətafətin kiçik bacısı Xədicə isə ayaqlarını soyunub, bacısı-nın balasını kürəyinə alaraq qaçdıqca qaçmışdı. 5 gündən sonra ailənin sağ qalanları Ağdama gəlib çatmışdı. Xə-dicənin ayaqlarında qanqrena başla-mış, həkimlər onun iki ayağını da kəsmişdilər. Vüsalə isə ayağının 3 barmağını itirmişdi. Soyuqdan donub ölmüş Lətafətin cəsədini Dəhraz kən-dindəki qəbiristanlığın yaxınlığından götürmək mümkün olmamışdı.

Onun valideynləri-Həsən kişi ilə Göyçək xalanın cəsədləri də meşədə qalmışdı.

...Hər il yay gələndə onların sağ

qalmış övladları Xocalıya sarı boylanıb "Əzizlərimizin donmuş bə-dənləri açılar yəqin" deyib xıslın-xıslın ağlaşırlar.

Ona görə də bu qəmli hekayətin adını "Günəşə həsrət ruhlar" qoyduq...

SOULS DEPRIVED OF THE SUN

... Her father Hasan was a driver. May be Latafat didn't decide yet what she would be in the future. Because 16 years of life is the period when the romanticism crossed with the truth of life. But she faced strict truth of life before she had parted with her romantic age. She became a witness of a great tragedy and couldn't escape from it...

That night Latafat, her father Hasan, mother Goychek, sisters Senam, Khadija, Teregul, Senam's little daughters Vusala and Khayala, her brother Shakir, his tender age son Ruslan trying to escape of the death went in the direction of the wood. But the winter frost was waiting for them in the wood. In this flight her moth-er Goychek's heart stopped beating. And on February 27, Latafat was frozen and died in the wood. On February 27, her father Hasan kishi's heart broke. Senam gathering all her strength covered her father's, mother's and sister's eyes and turned their faces to the Giblah (direction to which a Moslem turns when praying, i.e. towards Mecca). Latafat's little sister Khadija taking her sister's baby on her back run away as fast as she could. After 5 days, the survived members of the family reached Aghdam. Khadija's legs began to gangrene and the doctors amputated her both legs. And Vusala lost 3 toes.

It was impossible to take dead body of Latafat, who was frozen and died, from the place near the graveyard of Dahrax village.

Her parents' - Hasan kishi and Goychek's dead bodies had also remained in the wood.

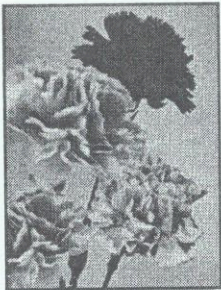
...Every year when summer comes their saved children looking towards Khojaly cry soundlessly and say: "Perhaps our darlings' bodies have already been thawed out". That's why we titled this sad story "Souls deprived of the sun"...

Tərcüməyi-halı

Lətafət Həsən qızı Həsə-nova 1976-cı ildə Xocalıda anadan olub. 1992-ci il fevra-lın 27-də 16 yaşında donaraq ölüb.

Biography

Latafat Hasan gızı Hasanova was born in 1976 in Khojaly. She got stiff with cold and died on February 27, 1992 when she was 16.

AİLƏ ALBOMUNUN SONUNCU ŞƏKLİ

Tanrı Hidayət kişiyyə oğul payı verəndə çox sevinmişdi. Oğluna atasının adını qoymuşdu. Eşidənlər "Torpağı sanı yaşasın" demişdilər. Bəhram da diribaş, ağıllı bir uşaq idi. Hələ beşinci sinifdə oxuyanda başqa azərbaycanlılar kimi onlar da öz doğma yurd-yuvalarından, Ermənistandan qovularaq Şuşaya, sonra isə Xocalıya pənah gətirmişdilər. Allahverdiyevlər Xocalıda ailəlikcə qətlə yetirilmiş 8 ailədən biridir.

Onlar fevralın 26-da Xocalının işğalından xəbərsiz imişlər. Bəhram anası Kifayətlə Cəlil kişinin zirzəmisində gizlənilmiş.

Bəhramın ölümünü gözləri ilə görə Xocalı özünümüdafiə batalyonunun əsgəri Nəbi Orucov o günü belə xatırlayır:

-Fin evlərinin yanında erməni silahlıları 50-dən çox adamı mühasirəyə alıb, onlardan 40 nəfərini güllələdilər. Güllələmənin arasında bir-biri ilə qucaqlaşmış ölənlər Bəhram, anası Kifayət, atası Hidayət də var idi. Ermənilər onların cəsədlərini əsirləri yığıqları evin bir otağına gətirdilər. Meyidləri bir-birindən ayırmamışdılar.

Anası Kifayət yeganə övladını körpəlikdə necə bağrına basaraq yatırırırsa, dünyadan da eləcə köçmüşdü...

...Sən ey salnaməçi, tarixin səhifələrini bir də vərəqlə, gör belə dəhşətli səhnəyə rast gəlmisənmi! Bu səhnə həm də bir ailə albomunun sonuncu şəklidir...

Tercüme-yi-hal

Allahverdiyev Bəhram Hidayət oğlu 1976-cı ildə Ermənistanın Basarkeçer rayonunun Qaraqoyunlu kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci ilin fevralın 26-da 16 yaşında qətlə yetirilib.

Biography

Allahverdiyev Bahram Hidayət oğlu was born in 1976 in the village Garagayunlu of Basarkechar district of Armenia. He was killed on February 26, 1992 when he was 16.

THE LAST PHOTO OF THE FAMILY ALBUM

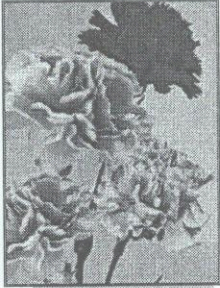
When his son was born, Hidayet kishi's heart filled with joy. He named his son after his late father. Those who heard about it wished him to live long. Bahram was clever and lively child. Like other Azerbaijanis they were driven out from their native lands when he was in the fifth form. At first they came to Shusha, and then took refuge in Khojaly. The Allahverdiyevs is one of the 8 families being killed to the last (all the family together).

On the 26th of February they were unaware about the occupation of Khojaly. Bahram and his mother Kifayet hid in Jalil kishi's basement.

The eye-witness of Bahram's death, the soldier of Khojaly self-defense battalion Nebi Orujov remembers that day so: The armed Armenians surrounding more than 50 men not far from the Finnish houses shot 40 of them. Bahram, his mother Kifayet and his father Hidayet were among those killed people. They all were embraced. The Armenians carried their corpses to one of the rooms of the house where prisoners were kept. Their dead bodies were still embraced.

Kifayet embraced his only son as she did it in his childhood when she lulled him to sleep.

... You chroniclers, turn over pages of history once more! You will never meet with such bloodiest scene again! This scene is also the last photo of one family album...

QARDAŞ, SƏNİ KİM APARDI?

Faciə gecəsində Xocalının müdafiəsində dayananlardan biri də Vüqar idi. Aylardan bəri mühasirədə qalan Xocalıya ölüm sükutu çökmüşdü. İlk atəş səsləri axşam saat 23:00-da eşidildi. Vüqar iki yol ayrıcında qalmışdı. Evdə ağır xəstə olan bacısı Zərəfşanı xilas etməyəmi getsin, yoxsa postda qalıb düşmənlə döyüşsün. Postda qalıb döyüşmək qərarına gəldi. Düşmən isə zirehli texnika ilə postları dağıdıb Xocalıya soxuldu. Xocalını müdafiə edənlər qətlə yetirildi. Vüqara isə tale aman vermişdi ki, bacısının əlindən tutub, meşəyə qaçsın. Kətik meşəsində ayaqyalın, başı açıq qalanlar arasında Vüqarla Zərəfşan da vardı.

Üç gün meşədə yol gedirlər. Azdıqlarından Ağdama gəlib çıxıb bilmirlər. Xocalını tərk etdiklərinin dördüncü günü günorta 300-yə yaxın kənd camaatı meşənin qurtaracağına kimi gəlir. Düzənliyə çıxanda heç kim gözə dəymir. Şahmar kişinin təkidi ilə meşəyə qayıtmaq istəyəndə onları atəşə tutub, geri qayıtmağa məcbur edirlər. Atışma zamanı dəstədən ölənlər olur. Dəstədəki silahlılar az, erməni yaraqlıları isə çox olduğundan mühasirə halqası tezliklə daralır. Qadınların və uşaqların xilasını üçün kişilər özlərini təslim edir. Əsirlərin 150-dən çoxu qadın, uşaq olur. Onları Dəhraz kəndində bir binaya salırlar. Erməni yaraqlıları əsirlərin arasından 13 gənc və yeni-yetmə seçib, çölə çıxarıb. Bayırda atəş səsləri gəlir. Dördüncü gün əsirləri bayıra çıxarıb, kişilərlə qadınları ayrı-

Tərcümeyi-hal

Hüseynov Vüqar Hılal oğlu
1974-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da, 18 yaşında itkin düşüb. Taleyi indiyədək məlum deyil.

Biography

Huseinov Vugar Hllal oglu
was born in 1972 in Khojaly.
He was lost on February 26,
1992. He was 19. His fate is
unknown.

ayrı sıralara düzülür. Ayaqlarını soyundurub, qadınları və uşaqları ayaqyalın Ağdamın Abdal-Gülablı kəndinə ötürürlər. Orta yaşlı kişiləri Xankəndinə əsir aparırlar, qocaları, əldən düşənləri isə azad edirlər. Azad olunan əsirlər çöldə hər tərəfi axtarırlar, nə bir qan izi, nə də cəsəd görürlər. Erməni qadınlarından "Bizim əsir götürülən cavanlarımızı öldürdülərmiz?" - deyər soruşurlar.

Erməni qadınları isə deyir:

-Yox, onları UAZ maşınına yığıb, apardılar.

Hara? Bu suala indiyədək cavab verən yoxdur. İndiyə kimi 13 gəncin taleyindən xəbər-əət olmayıb.

...Ümidinə söykənib gecə-gündüz yollara boylan bacının "Qardaş, səni kim apardı" sualına cavab verən olacaqmı? Buna heç tarihin də iqtidarı çatmayacaq...

OH DEAR BROTHER, WHO TOOK YOU AWAY?!

In the night of the tragedy one of the defenders of Khojaly was Vugar. Khojaly being in blockade for several years was deadly silent. The first shots were heard in 23:00. Vugar faced a dilemma: should he go home and save his sick sister Zerafshan, or stay in the post and fight against the enemy? He decided to stay in his post and fight against the enemy. But the enemy destroyed all the posts with armour cars and entered Khojaly. All defenders of the town were killed. But the fate gave Vugar a chance to take his sister and run to the wood. Vugar and Zerafshan were among those who remained barefoot and bare-headed in the wood.

They went 3 days through the wood. As they lost the way they couldn't get to Aghdam. It was the fourth day they left Khojaly. At midday about 150 village dwellers reached the bottom of the wood. They saw no one on the plain. When they wanted to return the wood on Shahmar kishi's insistence, they were shot and obliged to return back. Some of them were killed during shooting. As the armed men in the group were few, but the Armenian soldiers were more the encirclement was getting narrow. Men yielded themselves prisoner to save women and children.

More than 80 prisoners were women and children. They were filled up to a building in the village Dahraz. The Armenian armed

men chose 13 young and teenagers among the prisoners and took them out. Gunshots were heard outside. On the fourth day, all prisoners were taken out. Men and women were lined up separately. They forced them to take off their shoes. Women and children were taken barefoot to the village Abdal-Gulably of Aghdam district. The middle aged men were taken to Khankendi as prisoners. The old and exhausted people were set free. The prisoners who were set free looked round everywhere, could see neither the sign of blood, nor the dead bodies.

They asked the Armenian women whether their prisoner youngsters were killed. The Armenian women answered: "They seated them into the "UAZ" and drove away".

But where? No one has answered this question yet. The destiny of 13 young men is unknown yet.

... Would anyone answer the question "Oh, dear brother, who took you away?" of the sister who has hopes and looks at roads night and day: Even history is unable to answer her...

SİZİ GÖRƏN OLUB

...Elxanla Mehriban Xocalıda xoşbəxt ailələrdən biri idi. Elxanın anası Növrəstə nənəgil Ermənistanın Əzizbəyov rayonunun Qabaqlı kəndində erməni deportasiyasına məruz qalaraq ailəlikcə Xocalıya gəlmişdilər.

Mehribanın atası Allahverdi kişi bənna idi. Xocalıda çox evləri o tikmişdi. Allahverdi kişi Rəcəblə Şəbnəmi boyu bərabərində qaldırıb, "böyüyəndə sizə yaraşlıq, iki mərtəbəli ev tikəcəyəm, pilləkənləri də evin içərisində olacaq"-deyirdi. Uşaqlar isə babalarının bu vədindən sevinərək, atılıb-düşürdülər.

Amma Allahverdi kişinin arzusu ürəyində qaldı. Nəvələrinə nəinki ev, heç gözü dolusu evcik tikmək də qismət olmadı...

Fevralın 26-sı, o ölüm gətirən gecə Rəcəbin, Şəbnəmin, Məhsərin əlləri nə Allahverdi kişiye, nə də Elxana çatdı. Elxan postda idi. Növrəstə nənə gəlini Mehribanla köməkləşib, uşaqları küreklərinə şəllədilər, Rəcəbin isə əlindən tutub, meşəyə qaçdılar. 3 gün yol gəldilər. Yolu azan bu biçərə ailə 4-cü gün taqətdən düşdü. Dəhraz kəndi yaxınlığında nənə, ana, üç nəvə qarın üstündə oturub heysiz qaldılar. Növrəstə nənənin qızı

Tərcüme-yi-halları

Hüseynov Rəcəb Elxan oğlu 1985, Hüseynova Şəbnəm Elxan qızı 1986-cı, Hüseynov Məhsər Elxan oğlu 1991-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdular. 1992-ci il fevralın 26-da Rəcəb 7, Şəbnəm 6, Məhsər isə 7 aylığında itkin düşüblər. İndiyədək taleləri məlum deyil.

Biography

Huseinov Rejab Elxan oglu was born in 1985.
Huseinova Shebnem Elxan gizi was born in 1986.
Huseinov Mehser Elxan oglu was born in 1991.

Şərqiyyənin beyninə qan sızdı. Oğlu Səyavuş meşədəcə anasını qarla basdırdı, özü isə Dəhraz kəndində əsir düşdü. O vaxtdan Səyavuşu görənlər olmayıb. Növrəstə nənənin Xocalı özünümüdafiə batalyonunda bölmə komandiri olan oğlu Çingiz Hüseynovun da taleyi indiyədək bəlli deyil.

...Bəs o üç məsum cocuq və ana necə oldu? Əsirlikdən qayıdamların dediyinə görə, Mehriban 3 uşağı ilə Ermənistanı aparılıb. Noyemberyan rayonunda bir donuz fermasında ermənilər onu balaları ilə birlikdə işlədirmişlər. Mehribanın övladlarından birinin öldüyünü, o biri uşaqların və özünün sağ olduğunu söyləyirdilər.

...Bu da elə qara xəbər kimidi, mənəm dərli xocalılarım!

SOMEONE HAS SEEN YOU...

They were lost on February 26, 1992. Rejab was 7, Shebnem 6 and Mehser was only 4 months. Their fate is unknown.

... Elkhan and Mehriban's family was one the happiest ones in Khojaly. Elkhan's mother Novresta nene was by birth from the village Gubadly, Azizbeyov district of Armenia. They came to Khojaly all the family together after the deportation from Armenia.

Mehriban's father Allahverdi kishi was a builder. Most of houses in Khojaly had been built by him. Allahverdi kishi used to raise Rejab and Shebnem above his head saying: "When you grow up I'll build you a two-storeyed house with the stairs inside". And the children became happy and jumped with joy.

But Allahverdi kishi's dreams remained incomplete. He couldn't build a house for them. It wasn't fated to build even a hut. In that terrible night, on February 26, in the night when the death was close to them, Rejab, Shebnem and Mehser could find neither Allahverdi kishi, nor Elkhan. Elkhan was in the post. Novresta nene together with her daughter-in-law Mehriban took the children on their backs. Taking Rejab by the hand they ran towards the wood. They went for 3 days. Having lost their way the poor family was exhausted.

Near the village Dahraz, grandmother, mother and 3 children sat on the snow. Shargiyya-Novresta nene's daughter had hemorrhage of the brain. Her son Seyavush buried him just in the wood, and he

himself was taken prisoner not far from Dahraz. Since then nobody has seen him. Novresta nene's son, a detachment commander of Khojaly self-defence battalion Chingiz Huseinov's fate is also unknown yet.

... Well, what had happened to a mother with three innocent children later? The story goes that Mehriban and her 3 children were driven to Armenia. According to words of those, who were released from captivity, she employed with her children in the pig farm in Novemberyan district. The story goes about that one of her children is dead, but she herself and other 2 children are alive.

This is also a bad news, my sorrowful Khojalians...

MƏZAR DA QƏRİB OLMASIN

...Qarabuğdayı, iri, qara gözlü Elgünün hərəkətləri də, danışığı da yaşından böyük idi. Dünyaya gələndən qulağı güllə səsi eşitmişdi. Hər-dən babası Həsənin, nənəsi Fitatın boynunu qucaqlayıb, üz-gözlərindən öpər, "heç hara getməyəcəm, sizi mən qoruyacam" - deyərdi.

Faciənin baş verdiyi gecə atası Nazim postda düşmənlə döyüşdü. Evdə Nazimi qoca atası, həyat yoldaşı, balaları gözləyirdi. Düşmənlər isə lap yaxınlıqda idi. Xocalı aeroportu darmadağın edildikdən sonra yaraqlılar kəndə soxuldular. Oğlunu gözləyə bilməyən Fitat nənə nəvələrinin birini özünün, o birisini isə gəlininin küreyinə nə şəlləyib, camaata qoşulub meşəyə qaçır.

... Nazimgilin postları da düşmənlə əlinə keçir.

O, qaçıb balalarını, həyat yoldaşını, atasını xilas etmək istəyir. Qapıları taybatay açıq görəndə bilir ki, evdə heç kim yoxdur. Meşəyə qaçır. Ailəsinə tapır. 300-dən çox qoca, qadın, uşaq əzab - əziyyətlə baş götürüb qaçdı. Xocalı özünümüdafiə batalyonunun əsgəri olan Nazim Həsənov dəstədən xeyli qabaqda gedərək qadınları, uşaqları qoruyurdu. Naxçıvan kəndi yaxınlığında atışma düşür. Ermənilər BTR-lə dəstənin qarşısını kəsir. Qaçıb qurtulanlar çox az olur. Elgünün anası Gülçöhrənin boğazına dəyən güllə belinə şəllədiyi balasının sinəsini dəlib küreyindən çıxır. Elgünün nənəsi Fitatı, bacısı Aygünü də qətlə yetirirlər. Fitat nənə son nəfəsində də gəlininin əlini əlindən buraxmır. Elgünlə Aygünün balaca vü-

Tərcüməyi-halı

Həsənov Elgün Nazim oğlu 1987-ci, Həsənova Aygün Nazim qızı 1991-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdular. 1992-ci il fevralın 26-da Elgün 5 yaşında, Aygün isə 4 aylığındaqətlə yetirilib.

Biography

Hasanov Elgun Nazim oglu was born in 1987, Hasanova Aygun Nazim girl was born in 1991 in Khojaly. Both were killed on February 26, 1992. Nazim was 5, but Aygun only 4 month.

cudları analarının və nəvələrinin küreyində güllələrdən deşik-deşik olur. Babaları Həsən dayı isə atışma zamanı ailəsindən ayrı düşərək, qolundan yaralanıb əsir götürülür. Sonra əsirlikdən qurtulsa da, başına gətirilən məşəqqətlərə dözməyib dünyasını dəyişir.

Ağcabədi rayonunun Qiyaməddinli kəndində yanaşı 5 qəbir var. Baba, nənə, ana və nəvələr Elgünlə Aygün məzarı... Amma binəvələr heç qəbir evində də rahat uyuya bilmirlər. Döyüş xəttinə yaxın olan bu qəbiristanlığı erməni əsgərləri tez-tez atəşə tuturlar. Ermənilər onların qəbirələrini də güllə-boran etmiş, başdaşları qırılaq sinə daşının üstünə düşmüşdür.

...Şair, yarımçıq ömürlər və talesiz məzarlar barədə yazmaq istəsən, ərinmə, yolunu həmin qəbiristanlıqdan sal.

TO BE IN A STRANGE LAND IS HARD EVEN FOR GRAVE

... Dark eyed, swarthy Elgun's speech and manners were rather elderly for his age. From the first days of his birth he had heard gunshots. Sometimes he embraced his grandfather Hasan and granny Fitat, kissing them said: "I'll go nowhere. I'll defend you".

That night when the tragedy happened, his father Nazim was fighting with the enemy in the post. Nazim's olds, wife and children were waiting for him at home. But the enemy was very close. After destroying the Khojaly airport the armed men entered the town. Fitat nene couldn't wait for her son any longer. She put one of the children on her, the other one on her daughter - in law's back and joining the people they ran to the wood.

... Nazim's post was also seized by the enemy. Running home he tried to save his old parents, wife and children when he saw his gate wide open, he understood immediately that there was nobody at home. He ran to the wood and found his family. About 300 men, women, old and children were in the wood. They all were running trying to avoid danger. The soldier of Khojaly self-defence battalion Nazim Hasanov was going in front of women and children to defend them. A shooting began not far from the village Nakhchivanik. The Armenians barred their way with the armored cars. Very few of them could escape. The bullet hit Gulchohra in her throat, then touched her baby in her nest on her back and went

out from her back. Elgun's granny and sister Aygun were killed. Even in her last breath Fitat nene held her daughter-in-law's hands. Elgun and Aygun were all riddled with shots on their mother's and granny's backs.

During the shooting their grandfather Hasan lost touch with his family. Being wounded in his arm he was taken a prisoner. Though he escaped from the captivity he couldn't bear the tortures and died later.

There are five adjoining graves in the village Giyamaddinly, Agjabedi district. Grandfather, grandmother, mother, Elgun and Aygun were buried there. But the poor people can't lie quietly in the grave either. As the graveyard is near the front line the Armenians often fired on it.

The Armenians have fired on their graves intensively and their tombstones have fallen down.

...Hey, poet! If you would like to write about the incomplete lives and unlucky graves, then don't be lazy, make your way through that graveyard.

ON UŞAĞIN SONUNCUSU

...Zabilə xala dünyaya gətirdiyi sonbeşiyinə atasının adını qoydu. Həmişə körpəsini oxşayar, "həm balamsan, həm də atam" deyərdi. Ailənin onuncu övladı olan Allahverdinə hamı Vüsal deyə çağırırdı. Vüsal da Xocalıdakı həmyaşıdları kimi 1988-ci ildən 1992-ci ilin çovğunlu fevral gecəsinə kimi güllə yağışı altında yaşamış, gecələri zirzəmilərdə keçirmişdi. Fevralın 26-da 10 yaşlı Allahverdi atası Səttarla ölümdən qaçmaq istəyirdi. Ölüm isə onun lap yaxınlığında idi. Allahverdi alqana boyadılmış günahsız insanların qəddarlıqla qətlə yetirildiyinin şahidi oldu. Üç gün, üç gecə atası Səttarla birlikdə ac-susuz qarın, suyun içində qaldı. Çovğuna, sazağa davam gətirə bilməyib, yaralı Allahverdi atasının qucağında dondu. Yarıqapalı gözlərini atasının üzünə zilləyib "çox üşüyürəm, mənə evimizə apar" deyərək gözlərini əbədi yumdu. Bu vaxt Milli Ordu paltarında onlara bir neçə nəfər yaxınlaşır. Səttar kişi onlardan kömək diləyəndə, "əsgərlərdən" biri ona yaxınlaşır və qucağında ki uşağı alıb tullayır, özünü də amansızcasına döyməyə başlayırlar. Ağzından, burnundan qan axan Səttar kişi erməni yaraqlılarına yalvarır ki, donub ölən uşağını yaxınlıqdakı azərbaycanlılar yaşayan kənddə dəfn etməyə icazə versinlər. Bu kəlmə ağzından çıxan kimi Səttar kişini o qədər döyürlər ki, huşunu itirir. Bir də Dəhraz kəndində həmyerlilərinin əsir saxlanıldıqları donuz fermasında ayılır. Orada isə başqa oğlunun - Xocalı özünümüdafiə batalyonunun əsgəri Zahid Ağayevin qəd-

Tərcümevi-halı

Ağayev Allahverdi Səttar oğlu 1982-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 10 yaşında qətlə yetirilib. Mezan belli deyil.

Biography

Agayev Alahverdi Sattar oglu was born in 1982 in Khojaly. He got frozen and died on February 29, 1992. He was 10.

darlıqla qətlə yetirilmiş cəsədini görür. Ata balalarının meyidini də ala bilmədi ki, torpağa tapşırırsın... Səttar dayı isə əzablı əsirlik həyatı yaşadı...

...Siz ey əli qana batmışlar, qətlə yetirdiyiniz uşaqların ruhu sizi heç vaxt dinc buraxmayacaq!

HE HAD TO BE A PUPIL, NOT A SHAHID (MARTYR)...

In the night of tragedy, when Allahverdi with his father Sattar were running to the Ketik wood he was dressed thinly. Though father gave him his own coat but he was shivering with cold on the third day of their flight from Khojaly. He got frozen and closing his eyes died. Father tried to gather all his strength and carry his son's corpse to Aghdam, but Armenians barring their way took him prisoner. They took his son's dead body and throw on the ground, and tied his legs with belt dragged him to the village Dahraz. A more terrible scene was waiting for him there. His newly married son Zahid was a company commander in Khojaly self-defense battalion. Sattar kishi saw his son's dead body near the village Dahraz, in the farm where the captives were. For 48 days he was an eyewitness of Armenian atrocities. His teeth were extracted with tongs. As he was beaten for 4-5 times per day mortification began in his feet...

Having got completely exhausted of life Sattar says: "To live so is worse than to die".

... Allahverdi's mother Zabila khala is the only woman in Khojaly who has refused from the name and certificate given for martyrdom.

She might have acted rightly: The 10 years old boy had to be a pupil, not a shahid (martyr)...

DANIŞ, KƏTİK MEŞƏSİ

Deyirlər 3 müqəddəs rəqəmdir. Onlar da üç qardaş idilər. Azər, Ceyhun, Niyaməddin Məmmədovlar ... Azərin 19, Ceyhunun 17, Niyaməddinin 14 yaşı vardı. Xocalıda anadan olmuşdular. 1992-ci il fevralın 26-dan sonra nəinki bu üç qardaşı, bütünlüklə Məmmədovlar ailəsini görənlər olmadı. Ceyhun 11-ci, Niyaməddin 7-ci sinifdə oxuyurdu. Çəpərin bu üzündə məktəb, o biri üzündə isə balaca evləri idi. Evdə nə mebel, nə də xalça-palaz gözə dəyərdi. Amma əvəzində ev sevincə dolu idi. Üç oğulun böyüdüyi ev necə olmalıdı ki? Anaları Afilə ibtidai sinif müəlliməsi idi. Şagirdlərini balası tək sevən ucaboşlu, şax qamətli, şirin dilli Afilə müəlliməni uşaqlar çox sevirdilər. Afilə müəllimənin qayğısız günləri çox çəkmədi. Həyat yoldaşı Vaqifi işlədiyi müəssisədə ermənilər şərhləyib həbsxanaya saldırdılar, sonra ağır iflic vəziyyətində üstünə göndərdilər. O müdhiş gecədə Afilə müəllimə seçim qarşısında qaldı. Kimi xilas etməli: xəstə həyat yoldaşını, yoxsa övladlarını?

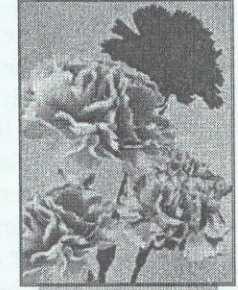
Afilə müəllimə Tanrıdan güc və dəyanət diləyirdi. O gecə ana var qüvvəsini toplayıb, ömür-gün yoldaşının təklülə tufəngini çiyinə salıb, oğlanları Azərin, Ceyhunun köməyi ilə xərəkədə

Tərcüme-yi-halları

Onlar Xocalıda anadan olmuşdular. Azərin 19, Ceyhunun 17, Niyaməddinin 14 yaşı vardı. 1992-ci il fevralın 26-da itkin düşüblər. İndiyədək taleləri məlum deyil.

Biography

They were born in Khojaly. Azer was 19, Geyhun 17 and Niyamaddin was 14. They were missing on February 26, 1992. Their fate is unknown yet. They say that 3 is a saint .gure (numeral). They were 3 brothers: Azer, Geyhun and Niyamaddin Mammadovs...

uzanmış əri Vaqifi ölümün pəncəsindən qurtarmaq üçün Kətik meşəsinə üz tutdu. Heyhat... Qaranlıq gecə onları uddu...

Həmin gecə dayısıgildə qonaq olan Niyaməddin də ailəsinin taleyini yaşadı. Kətik meşəsi onu da uddu ...

Bir ailənin faciəsinin şahidi olan Kətik meşəsi, sən nə vaxtsa danışacaqsanmı?

SPEAK, THE KATIK WOOD!

Azer was 20, Geyhun 17 and Niyaməddin 14. They were born in Khojaly. Since February 26, 1992, no one has seen either these 3 brothers, or the other members of the Mammadovs. Geyhun was in the XI, but Niyaməddin in the VII form. In one side of the fence there was their little house, but in the other one there was their school. One could see neither furniture, nor the carpet in their poor house. But instead of them the house was full of joy. How could be the house where 3 brothers were growing up? Their mother A.la was a teacher of primary classes. A.la loved her pupils very much as if they were her own children. And they loved tall, upright and smooth-tongued A.la muallima (teacher) very much. But her careless days didn't last long. Her husband Vagif was calumniated by Armenians and fiung into prison. Then being seriously paralyzed he was sent home. That terrible night Afila muallima faced a dilemma. Whom she had to save: her paralyzed usband or children?

Afila muallima begged God for strength and determination. That night Mother gathering all her strength, took her husband's gun, with the help of Azer and Geyhun put Vagif into the stretcher and hoping to save him she made her way towards the Katik wood. Alas!.. The darkness of the night swallowed them up...

Being a guest in his uncle's Niyaməddin also shared their fate. The Katik wood swallowed him too... You were the witness of one family's tragedy, the Katik wood, will you ever speak?

16 YAŞLI "QOCA"

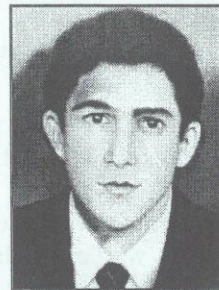
...Valideynləri 1948-ci il deportiyası zamanı Ermənistandan Xocalıya pənah gətirmişdi. Xocalıda isə onlar yenidən erməni soyqırımına məruz qaldılar.

Cavan evlərinin sonbeşiyi idi. Mühəribə Cavanı vaxtından tez böyütdü. Cavan cavanlıq keçirmədi. Atası ilə birgə postda dayanar, atası xəstələndə isə postda onu əvəz edərdi.

Müdhiş gecə xocalıların hərəsinin yaddaşında bir cür qalıb. Amma həmin xatirələri birləşdirən bir nöqtə var: dəhşət.

Cavanın anası Gülayə xala danışır ki, atışma düşəndə bir-birimizi itirir, sonra yenidən tapırdıq. Şaxta da bir yandan kələyimizi kəsirdi. Qızlarım qarın ystü ilə yeriyyə bilmir, heydən düşürdülər. Kiçik qızım Leyla hamilə idi. Amma həyat yoldaşım onları yeriməyə vadar edir, "Əsir düşməkdənsə, donub ölmək yaxşıdır" deyirdi. Bu minvalla beş gün yol getdik. Yolu azmışdıq. Naxçıvanik kəndinin yaxınlığında dağa qalxmaq istəyəndə, sürüşüb dərəyə düşdük. Başımızı qaldıranda, erməni yaraqlılarını gördük..." Orucovlar ailəsini əsir götürüb Naxçıvanikə gətirirlər. Cavan isə qohumları Əli Eyvazovla əsir götürülərək Əskərana göndərilir. Əli kişi Cavanın anasına danışmış ki, atasını o biri kamerada döyəndə Cavan hirsindən divarı cırmaqlaymış. Sonra erməni yaraqlıları Cavan saxlanılan kameraya gəlir, "bunun da ürəyini çıxaracağıq" - deyib, Cavanı sürüyə-sürüyə aparırlar. Ondan sonra Cavanı "gördüm" deyən olmayıb.

...Bir cavan ömrü də beləcə əriyib, yoxa çıxıb...

Tərcümeyi-hal

Orucov Cavan Cavan oğlu 1976-cı ildə Xocalıda anadan olub. 1992-ci il fevralın 26-da 16 yaşında əsir götürülüb. Taleyi indiyədək məlum deyil.

Biography

Orujov Javan Janan oğlu was born in 1986 in Khojaly. On February 26, 1992 he was taken a prisoner. His fate is unknown till present.

"OLD MAN" AGED 16

... His parents took refuge in Khojaly after the deportation from Armenia in 1948. And they again underwent the Armenian genocide in Khojaly.

Javan was the last-born child in the family among the children. The war made Javan to grow up before time. Javan didn't have youth. He used to stand in the post with his father. And when his father felt ill he used to replace him in the post.

That terrible night was kept in the mind of Khojalians differently. But there is a point which joins those memories: the terror!

Javan's mother Gulaya tells that when the shooting began we lost each-other, but found then. And the frost prevented our way. My daughters couldn't go on the snow and got tired. My little daughter Leyla was pregnant. But my husband made them to go: "To stick with cold and to die is better than to be taken a prisoner". So we went 5 days on. We lost our way. Not far from Nakhchivanik we tried to climb the elevation, but we slipped down the valley. When we raised our heads, we saw the Armenian armed men...

The Armenians took the Orujovs and brought them to Nakhchivanik. But Javan with his relative Ali Eyvazov was taken prisoner and brought to Askaran. Ali kishi has told to Javan's mother that when his father was beaten in the next cell Javan was scratching at the wall. Then the Armenian armed men came to Javan's cell and saying "we'll pull his heart out", beating took him out.

Since then no one had ever seen Javan.

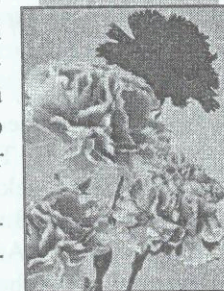
... One more young life had ended so...

QARA TÜSTÜYƏ QARIŞIB
YOX OLANLAR

...Fin evlərində yaşamağa məcbur olan bu uşaqlar hər gün nənələri Səltənət xaladan Xankəndindəki evlərinə qayıtmağı tələb edirdilər. Nənənin nitqi tutular, göz yaşları yanağı aşağı yuvarlanardı. Nəvələri doğulduqları yurda getmək istəyirdilər. Bu işə müşkül iş idi. Xankəndindəki evlərini ermənilər yandırmışdılar. Qəribəydi, bir vaxtlar qapıbir qonşuları olmuş Slavik də uşaqların yadlarına düşərdi. Uşaqlar inanmaq istəmirdilər ki, onları Xankəndindən elə Slavikgilin qohumları qovub, ev-əşiklərini yandırdılar.

Tanrının zülmünə bax ki, erməni yaraqlıları Xocalıda da uşaqlara və nənələrinə sitəm etdilər. Heç əyinlərinə paltar geyinməyə də macal vermədilər. Quşbaşı qar yağır, şaxta qılinc kimi kəsirdi. Yaşının ixtiyar çağında ikinci dəfə yurdundan qaçmağa məcbur olan Səltənət nənə nəvəsini kü-rəyinə aşırıb qaçır, qaçdıqca da dönüb arxaya boylanırdı... Xankəndindən qaçanda da, indi də evlərinin açıq qapısını külək döyəcləyirdi...Bir azdan bu evlər də od tutub yanacaqdı...

Çətin sınaq qarşısında qalmışdı. Qızları Şöv-kət, Lətifə, nəvələri Səbuhi, Səlim, Samir, kürəkəni Tacir...necə xilas olacaqdılar?

Tərcümeyi-hallar

Səbuhi Əliyevin 12, qardaşı Səlimin 5, onların xalası oğlu Samir Cəfərovun da 5 yaşı vardı. Xankəndində anadan olmuşdular. 1992-ci il fevralın 26-da itkin düşüblər. İndiyədək taleləri məlum deyil.

Biography

Səbuhi Aliyev was 12, his brother Səlim 5, their cousin Samir Jafarov 5. All were born in Xankəndi. They were lost on February 26, 1992. Their fate is unknown yet.

Dəhraz kəndinin yaxınlığına gəlib çıxmışdılar. Birdən güllə dolu kimi yağmağa başladı. Tacir qızı Samirəni götürüb qaçır və Səltənət xalagildən ayrı düşür. Başqa bir ananı-Həvva xalanı isə oğlanları Şahinlə Cavanşir gətirirdi. Həvva xala da Ermənistandan qovulanlardan idi. Heydən düşmüş Həvva xala yerə çöküb oturmaq istəyəndə onu da vururlar. Bir qadın isə diz üstə çöküb, nəvəsinə küreyindən açaraq qarın üstünə qoyur, arxasınca gələn gəncə "ay bala, gəl bir ocaq qala, uşaqlar qızıssın" - deyə yalvarır. Gənc isə indicə qətlə yetirilmiş Həvvanın oğlu Şahin idi. Anasının meyidindən aralanaraq körpə uşaqların donmaması üçün ocaq qalayır.

Şahin qardaşı Cavanşirə "sən get, mən də gəlirəm" - deyir. Cavanşir bir qədər gedib sonra arxaya boylanır, yanan ocaqdan burula-burula tüstü çıxdığını da görür. Abdal Gülablı kəndindəki dağlara qalxır, amma arxadan nə Şahinin, nə də Səltənət nəvəsinin gəldiyini görür. Ocağın istisinə yığışan Səltənət xalanı, qızlarını, nəvələrini bir daha "gördüm" deyən olmur...

Elə bil biçarələr ocağın qarqara tüstüsündə əriyib yox olmuşdular.

THOSE WHO DISAPPEARED IN THE SMOKE

... Every day these children who were obliged to live in Finnish houses demanded their granny Seltenet khala to return their home in Khankendi. The granny could say nothing. Tears used to fall down her cheeks. Her grandchildren dreamed of returning their native hearth. But it was a hard task. Their house in Khankendi had been burnt by Armenians. It was so strange. Children even remembered Slavik who was their next-door neighbor. They didn't want to believe that just Slavik's relatives had driven them out from Khankendi and burnt their goods and chattels.

Good Lord! They suffered injustice heavily. The Armenian armed men put in suffer both children and their olds in Khojaly. They even didn't give them a chance to dress. Big flakes of snow were falling and it was freezing hard. Seltenet nene was obliged to leave her native hearth for the second time in her old years. She took her grandson on her back and ran as fast as she could. Sometimes she was turning and looking back... The wind was banging in the door. It was the same when they had run from

Khankendi... Soon these houses would be burnt too...

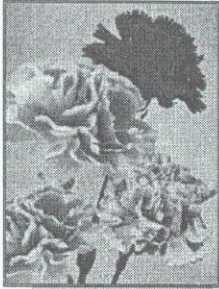
She stood before dilemma. How would her daughters Shovket, Latifa, grandchildren Sabuhi, Salim, her son-in-law Tajir save their lives?

Now they were close to the village Dahraz. Suddenly bullets began hailing. Tajir taking his daughter ran and got apart with Seltenet khala and others. Another mother - Havva khala was being carried by her sons Shahin and Javanshir.

Havva khala was from those who had been driven out from Armenia, Havva khala being exhausted sunk trying to sit and she was shot. Another woman going on her knee put down her grandson and asked a young man following her to light a fire in order the children could get warm. The young man was just killed Havva's son Shahin. Leaving her mother's body there he lit a fire for the children not to get stick with cold.

Shahin said to his brother: "You go, I'll reach you". Javanshir went on. Then he looked back. He even saw how the fire was smoking. Then he continued his way and descended the mountains in Abdal-Gulably. But he could see neither Shahin nor Seltenet nene following him. No one has seen Seltenet khala, her daughters and grandchildren gathered around the fire to get warm...

As if these poor people had disappeared in dark fire smoke...

YEDDİ MÜQƏDDƏS RƏQƏMDİRMİ?

Bütün Xocalı uşaqları kimi, Yeganə də fevralın 26-da, faciə gecəsi ailəsi ilə birlikdə olub. Erməni yaraqlıları Xocalıya basqın edəndə onlar da şəhərdən baş götürüb qaçıblar. Dəhraz kəndi yaxınlığında silahlı ermənilər onların qarşısını kəsərək tələb ediblər ki, qadınlar bir tərəfdə, kişilər isə başqa bir tərəfdə dayansınlar. Yeganə əsir götürülən bir qadının ətəyindən tutubmuş. Ermənilər atəş açanda güllə Yeganəyə dəyir. 7 yaşlı qızcıqaz yerindəcə keçinir. Ermənilər həmin gecə Yeganənin anası Rayanı da qətlə yetirirlər. Yeganənin atası Təvəkkülü isə erməni yaraqlıları Əsgərana aparmış, orada ağaca bağlayaraq, üstünə neft töküb uşaqlarının gözü qarşısında yandırmışlar. İnsan təsəvvürünə sığmayan həmin dəhşətli hadisənin şahidi, Təvəkkülün qaynanası, Yeganənin nənəsi Əntiqə xala deyir ki, Təvəkkülün "ay Allah, yandım" fəryadı hələ də qulaqlarımdan getmir.

İndi Əntiqə xala qızı Rayanın və Təvəkkülün yadigarı olan uşaqları saxlayıb, böyüdür.

Ata-babadan yeddi müqəddəs rəqəmdir. Amma Əntiqə xala üçün həmin rəqəm nəvəsi 7 yaşlı Yeganənin ölmündən sonra ölüm rəmzinə çevrilib.

...Böyükler, uşaqları öldürməyin, yoxsa dünyada müqəddəs heç nə qalmayacaq.

Tərcüməyi-halı

Yeganə Təvəkkül qızı Amirova 1985-ci ildə Xocalıda anadan olub. 1992-ci il fevralın 26-da 7 yaşında qətlə yetirilib.

Biography

Yegana Tevakkul qızı Amirova was born in 1985 in Khojaly. She was murdered in her 7, on February 26, 1992.

IS THE NUMBER 7 SACRED?

... Like other Khojalian children Yegana was also together with her family on February 26 in the night of tragedy. They also run from the city when the Armenian armed men attacked Khojaly. Not far from the village Dahraz, the armed Armenians blocked their way and ordered women to stand in one side and men in the other one. Yegana was snatching a prisoner woman's lap. When Armenians fired the bullet hit Yegana. The 7 years old girl died just on the spot. That night Armenians killed Yegana's mother Raya too. The armed Armenians took Yegana's father Tevakkul to Ackheran. They tied him up to a tree, poured him with oil and burnt him before his children's eyes. The witness of that indescribable tragedy Antiga khala - Tevakkul's mother - in law, Yegana's grandmother - tells that Tevakkul's scream "My God! I am burning!" - is in my ears.

At present Antiga khala is bringing up Raya's and Tevakkul's children.

The figure 7 is a sacred one from the ancient times. But it has become a symbol of death for Antiga khala after her 7 years old granddaughter Yegana's death.

... Elders, don't kill children! Otherwise, there will be nothing sacred

BU DÜNYADA BİRCƏ YADİGARI QALIB

...Vidadi atasını vaxtsız itirmişdi. Böyük qaradaşı Taciri özünə ata bilirdi. Qarabağ hadisələri başlayanda qardaşı Tacirlə çiyin-çiyinə döyüşmüşdü. Gəncədən Xocalıya axırıncı vertolyotla qayıtmışdı. Fevralın 26-da Vidadi Qala dərəsindəki "Türklər Məhəlləsi" adlanan yerdəki postda, qardaşı Tacir isə Xocalı aeroportunda düşmənlə vuruşurdular. Xocalını tərk edib Kətik meşəsinə üz tutanda qardaşların bir-birlərindən xəbərləri olmur. Tacir aeroportu gecə saat 3 raddələrində yoldaşları ilə birlikdə tərk edib, Ağdam-Xankəndi istiqamətindəki magistral yoldakı körpünün altına gəlir. Qardaşını soraqlayır, tapıb bilmir. Vidadi Aranzəmin-Pircamal, Tacir isə

Naxçıvan istiqamətindən gəlir. Dəhraz kəndi yaxınlığında Vidadi, kəndçiləri Canan dayı, arvadı Gülayə onların yeznəsi Hüseyn və digərləri ilə əsir düşür. Vidadini döyür, qolunu buraraq qırırlar. Canan və arvadı Gülayə erməni yaraqlılarına yalvarırlar ki, atasız uşaqdır döyməyin, onu da buraxın. Ermənilər daha da qızıqıb, Vidadini bu dəfə tüfəngin qundağı ilə döyməyə başlayırlar. Vidadini huşunu itirdikdən sonra sürüyüb aparırlar. Çöldə güllə səsi eşidilir. İçəridəki əsirlərin çöldəkilərdən xəbəri olmur. Vidadinin də sonrakı taleyi məlum deyil.

Vidadinin Ülviyyə adlı bir qız yadigarı qalır. Atası övladının dünyaya gəlişini görmür.

...Dəfələrlə Xankəndinə erməni

Tərcümeyi-hal

İsmayilov Vidadi Latif oğlu 1973-cü ildə Xocalı rayonunun Həsənabad kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 8 yaşında əsir götürülüb. İndiyədək taleyi məlum deyil.

Biography

İsmayilov Vidadi Latif oğlu was born in 1973 in the village Hasanabad, Khojaly town. He was taken prisoner on February 26, 1992. He was 19. His fate is unknown up to date.

uşaqlarına baş çəkməyə gəlmiş Keralayn Koks, Ülviyyənin harada yaşadığını bilirsənmi?

SHE IS THE ONLY SIGN FROM HIM IN THE WORLD

...Vidadi lost his father untimely. He considered his elder brother Tajir his father. When the Garabagh war began he fought shoulder to shoulder with his brother Tajir. He returned from Ganja to Khojaly with the last helicopter. On February 26, Vidadi was fighting with the enemy in Gaya dərəsi, in the place called "Turkler mehellesi" (Turkish block), but his brother Tajir in Khojaly airport. When the people left Khojaly and moved to the side of Katik wood, brothers were without news about each other. Tajir left the airport with his friends at 3 in midnight and came under the bridge on Aghdam - Khankendi highway. He tried to find his brother but he couldn't. Vidadi moved in the direction of Aranzemin Pirjamal, but Tajir in the direction of Nakhchivanik. Not far from the village Dahraz, Vidadi, his brother-in-law Husein and others were taken prisoners. Vidadi was beaten and his arm was broken. Janan and wife Gulaya begged the armed Armenians: "He is an orphan. Let him go". But the Armenians became more furious. This time they began to beat him with the butt of the rifle. When Vidadi lost consciousness they took him away. Firing was heard outside. The prisoners inside knew nothing about those outside. And we know nothing about Vidadi's later fate.

A girl named Ulviyya lives now. She is Vidadi's sign. Her father didn't see his daughter's birth.

...You, Careline Coks who has visited the Armenian children in Khankendi for several times, do you know where Ulviyya lives?..

SƏSİMİZƏ SƏS VER

...Atası Səyavuşun gözləri görmürdü. Bir dəfə isə ailə faciə ilə üzləşdi. Gözətçi işlədiyi müəssisədə gecə elektrikdən qısa qapanma baş verdi, Səyavuş yanaraq öldü. Xəzər onda bala-cı idi və hələ ölümün nə olduğunu anlamırdı. Amma sonralar o qədər dəhşətli faciələrin şahidi oldu ki, ölüm Xəzər üçün adiləşdi. Nə bilmək olar, bəlkə insanın ömrü məhz o anda, ölümünün üçün adiləşdiyi məqamda bitir?

Fevralın 26-da Xəzərin qardaşı Xəqani Xocalı milis şöbəsində növbətçi idi. Xəqani anası Tamiləyə, bacıları Nəzakətə, Saraya, qardaşı Xəzərə tapşır ki, bir hadisə olsa məni gözləyin. Amma erməni yaraqlıları Xocalıya girəndə Xəqani qaçaraq evlərinə gəlir və ailə üzvlərini tapmır.

Ermənilər onları əsir götürüb Təzəkəndə aparırlar. Ertəsi gün isə Xəzərin kiçik bacısı Saranı maşına qoyub Xocalıya gətirirlər, şəhəri gəzdirlər. Sara neçə-neçə həmkəndlisinin cəsədini görür. Sonra ermənilər Tamiləni, Nəzakəti, Saranı buraxıb, Xəzəri saxlayırlar. Anası Xəzərin boynuna sarmaşmış, ondan ayrılmır. Nəzakətlə Sara əsirlikdən qurtulur. Amma indiyədək Xəzərlə anası Tamilədən səs-soraq yoxdur...

...Ey qərib yolçu, dağılmış məzar görsən, "Xəzər" deyib səsle...Bəlkə səsine səs verə. ..

Tercümevi-halı

Səlimov Xəzər Səyavuş oğlu 1985-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci ilin fevralın 26-da 17 yaşında əsir götürülüb. İndiyədək taleyi məlum deyil.

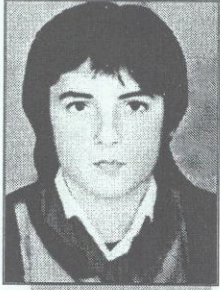
Biography

Salomov Khazar Sayavush oghly was born in 1975 in Khojaly. On February 26, 1992 in his 17 he was taken a prisoner. His fate is unknown up today.

RESPOND TO A SUMMONS

... His father Sayavush was blind. Once he faced with tragedy. At night a short circuit from electric happened in the enterprise where he worked as a guard. Sayavush caught fire and died. Khazar was a little child then and didn't understand what the death was. But afterwards he faced many terrible tragedies that the death became ordinary for him. Who knows, may be a man's life ends just then, when the death becomes ordinary for him? On February 26 Khazar's brother Khagani was on duty in Khojaly Militia Station. Khagani told his mother Tamilla, sisters Nazaket, Sara and brother Khazar that if something happens to wait for him. When the Armenian armed men entered Khojaly, Khagany came home running, but he couldn't find the members of the family. The next day, Armenians put Khazar's little sister Sara to the car and drove her round the city. Sara saw a lot of dead bodies of her fellow countrymen. Armenians set free Nazaket and Sara, but they kept Khazar there. His mother threw her arms round Khazar's neck and didn't part with him. Nazaket and Sara escaped. But they had no news about Khazar and their mother Tamilla...

...Oh, you, traveler! If you see a destroyed grave, hail crying "Khazar"... May be he will respond to you.

MARIYA XALAYA DƏRD GƏTİRƏN ÇİÇƏKLƏR...

...Ondan yadigar qalan yeganə şey hərbi xidmətdə olan qardaşına yazdığı əl boyda məktubdur. Düz 14 ildir ki, anası Mariya xala həmin iki vərəqdən ibarət kağız parçasını əzizləyə-əzizləyə qoynunda gəzdirir. "Balamın iyini bu kağız parçasından alıram "-deyir.

1991-ci ildə Xocalıdakı 1 sayılı məktəbdə 20 Yanvarla bağlı tədbir keçirilirdi. Elnarə də yanlıqlı, kədərli səsi ilə Bakı məktəblisi, 20 yanvar gecəsində şəhid olmuş Larisa Məmmədovaya həsr edilmiş şer söyləmişdi. İri gözləri yaşla dolmuşdu. Hətta evlərində anasının köksünə sığıntı, "kaş məndə Larisa kimi şəhid olaydım"-demişdi. Ananın nitqi tutulmuş, sümüyü sancmışdı.

Aradan cəmi 2 il ötdü. Çovğunlu bir fevral günündə erməni əsgərləri Larisa yaşda neçə-neçə Xocalı balasını qətlə yetirdilər.

1992-ci il fevralın 26-da Tofiq qızları Sevinclə Elnarəni xilas etmək üçün onları da götürüb meşəyə qaçdı. Naxçıvanıqla Əsgəran arasındakı yoldan keçib Şelli istiqamətinə gedəndə, bərk atışma düşür. Ata qızlarını itirir. Nə qədər axtarsa da, tapa bilmir. Xocalıdan qızları ilə çıxan Tofiq Ağdama tək-tənha gəlib çatır. Ermənilərin əlinə keçən Sevinc dəhşətli bir əsirlik həyatı yaşayır. Elnarə isə itkin düşür.

Balası itkin düşmüş ana üçün ötən hər gün əzabdır. Hər il yaz gələndə kol dibindəki boynubükük bənövşələr də Mariya xalanın dərдинin üstünə dərd gətirir. Elnarə bənövşələri çox

Tərcümeyi-hal

Aslanova Elnarə Tofiq qızı
1978-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 14 yaşında itkin düşüb. Taleyi indiyədək məlum deyil.

Biography

Aslanova Elnara Tofiq gızı
was born in 1978 in Khojaly. On February 26 in 1992 he was prisoner of war. Since that time no information about her fortune.

sevirmiş.

O mahnı da bir yandan bala yarasının qaysağını bərkiməyə qoymur:

"Mən sənə gül demirdim, gülün ömrü az olur..."

THE FLOWERS WHICH BROUGHT SORROW TO MARIYA KHALA

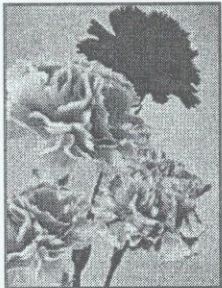
The only thing, which he has left after her, was a letter, which she wrote to his brother who was in the army. It has been 14 years that her mother saved this paper and she says, "I can feel the smell of my daughter from this paper". In 1991 in Khojaly at the school number 1 was held meeting about 20 January. And at that meeting Elnara said a poem with her sad voice about the martyrs of 20 January and about Larisa Mamadova. Her big eyes were full of tears. After that meeting she embraced her mother and said with crying "Mummy, I wish if I were a martyr as Larisa". Mother had no word to say.

In a two years later in one of cold February day Armenian soldiers killed many children as

Larisa Mamadova. On February 26, in 1992 To.g took his daughters Seving and Elnara with the aim of the save them and run away to the forest. Between Nakhchivanik and Askeran as they cross the way and going to Shelli there began hard shooting. Father had lost his daughters. As he looked for his daughters, he couldn't find them. Father returned to Aghdam without his daughters. Seving who was taken prisoner by Armenian soldiers had unbearable prisoner life. There is no information about Elnara up to date.

To the mother who had lost her daughters every day is the unbearable. Every spring Mariya aunt's suddenness grows more and more when she see the violets on the grass. Because Elnara loved those flowers.

That song don't allow her to bear to this tragedy: "I couldn't call you flower, because a flower's life is short..."

"QAN QOVUŞUQDU" DEYİRLƏR

...Dədə-baba yurdlarından qovulan Orucovlar ailəsi əvvəlcə Naxçıvana, sonra Şuşaya, axırda isə Xocalıya pənah gətirmişdi. Elə burada da faciənin qurbanı oldular.

O dəhşətli faciənin canlı şahidi, bacısı Mələhət, qızı Natəvanın qətlə yetirildiyini gözləriylə gören Nəbi Orucov həmin gecəni belə xatırlayır:

- Hava hələ işıqlanmamışdı. Bir neçə silahlı ilə Cəlil kişinin zirzəmisində gizlənən adamlara keşik çəkirdik. Xocalıda özünümüdafiə batalyonunun komandiri Tofiq Hüseynov 3-4 nəfərlə gələn gördük. O, Xocalının işğal edildiyini söylədi. Zirzəmidəki adamları götürüb, toxuculuq fabrikinə gəldik. Əsgərardan Xankəndinə gedən ma-

gistral yolu keçmək istədik. Yolum o üzündəki düzənlik meydə dolu idi. Xocalı sakini Ziyadxan Allahverdiyev dedi ki, düzənliyə çıxmayaq. Biz yenidən fabrikin içi ilə geri qayıtdıq. Xocalı çayının yanına gələndə gördük ki, əsgərlər Xocalının Qaçqınlar kəndindən çaylağa tərəf gəlirlər. Fin evlərinin III məhəlləsinə çatanda erməni silahlıları bizi mühasirəyə aldı. Atəş başladı. Qolumdan dəyib kürəyimdən çıxan güllədən qan fışqırırdı. Huşumu itirib, hasara söykənmişdim. Gözümü açanda gördüm ki, sinəmə çökən erməni əsgəri avtomatını sinəmə dirəyib bağırır. Meyidləri biz olduğumuz evin otağına üst-üstə yığıdılar. Həyat yoldaşım da meyidlərin arasında idi. Bacım Mələhətin qarın nahiyəsində çoxlu güllə yaraları var

Tərcümeyi-hal

Orucova Mələhət Əll qızı
1976-cı ildə Ermənistanın Əzizbəyov rayonunda anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 16 yaşında Xocalıda qətlə yetirilib.

Biography

Orujova Melahet Ali gizi
was born in 1976, in the district Azizbeyov of Armenia. She was killed on February 26, 1992, when she was 16.

idi. Mələhətlə qızım Natəvanın qanı bir-birinə qarışmışdı.

...Bizlərdə "qan qovuşuqdu" deyirlər. Amma yuxuda. Bu sözlənənlər isə yuxu deyil...

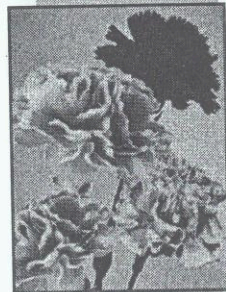
IT IS SAID THAT "BLOOD IS JOINING"

... Having driven out from their native land, the Orujov's at first took shelter in Nakhchivan, then in Shusha, at last in Khojaly. Just there she became a victim of the tragedy.

Eye-witness of unheard-of tragedy, who saw how his sister Melahet, her daughter Natevan were murdered Nebi Orujov, remembers that night so: ... It was dark yet. With some men we were guarding the people who were hiding in Jalil's basement. We saw the commander of Khojaly self-defence battalion Huseinov coming with 3-4 men. He told us about the occupation of Khojaly. Taking the people from the basement we came to the textile mill. We wanted to cross the highway leading from Askeran to Khankendy. The plain on the next side of the road was full of dead bodies. The Khojaly dweller Ziyadkhan Allahverdiyev advised us not to go to the plain. We returned again through the mill. When we reached the river Khojaly, we saw the soldiers coming from the village "Gachginlar" (Fugitives) of Khojaly and going towards the river-bed. As soon as we reached the III quarter of Finish houses the armed Armenians encircled us. They began shooting. The bullet hitting my arm went out through my shoulder-blade. Blood was spurting from my wound. Fainting I leaned against the fence. When I opened my eyes, I saw an Armenian soldier pressing his machine gun on my chest and yelling at top of his voice...

They piled up corpses in the room where we were. My wife was also among the dead-bodies my sister Melahet had a lot of holes in her stomach. Melahet's and my daughter Natevan's blood mixed.

...There is a saying "Blood is joining". But only in a dream. But all aforesaid is not a dream.

Tərcümeyi-halları

Mehdiyeva Aysel
Murad qızı 1987, **Mehdiyeva Gülmirə Murad**
qızı isə 1989-cu ildə
Xocalıda anadan ol-
muşdular. 1992-ci il
fevralın 26-da Aysel 5,
Gülmirə isə 3 yaşında
qətlə yetiriliblər.

Biography:

Mehdiyeva Aysel
Murad gızı-born in
1987, **Mehdiyeva**
Gulmira-born in 1989.
Both were born in
Khojaly. Both were
killed on February 26,
1992, Aysel was 5, but
Gulmira-3.

DANIŞMAQ DA ÇƏTİNDİR, DİNLƏMƏK DƏ...

Aysellə Gülmirənin ata-babası döyüşkən Afşar tayfasından idi. Tale babaları Şəfa kişini Xocalıya gətirib çıxarmışdı. Oğlu dünyaya gələndə "Muradıma çatdım" deyib, adını Murad qoymuşdu. Amma Şəfa baba muradına çatmadı ki, çatmadı...

O müdhiş gecəni qızcığazların anası Nana belə xatırlayır:

-Murad postdan qayıdıb, bizi zirzəmidən çıxardı. Heç evə qalxmadım. Uşaqlar da, mən də ayaqyalın meşəyə üz tutduq. Qaynatam Şəfa da-yı Ayseli, mən isə 5 aylıq oğlum Arzunu götürmüşdüm. Dəstəməzdə 150-dən çox adam var idi. Aşırımlar, dərələr, təpələr meyildə dolu idi.

Fevralın 26-sı səhər çağı Naxçıvanıq yaxınlığında maşın yolunu keçdik. Dəstəməzdən az sayda adam sağ qalmışdı. Bir BTR gəlib, yolumuzu kəsdi. Murad qışqırdı ki, yerə uzanın. Mən Arzunu sinəmə sıxıb körpəmin üstünə uzandım ki, qoy güllə ona yox, mənə dəysin.

BTR-dən erməni silahlıları yerə tökülüşüb, bizi atəşə tutdular. Murada atəş açanda sürünə-sürünə onun yanına gəldim ki, öləndə bir yerdə ölək. Arzunu da sinəmə sıxıb üstünə uzandım. Muradı öldürdülər. Son anda əlini mənə tərəf uzatdı. Nə isə demək istəyirdi. Amma deyə bilmədi. Şəfa dayını və Ayseli də öldürdülər. 150 nəfərlik dəstədən mən, bacım Roza, 5 aylıq oğlum Arzu, həmyerlim Şahnaz sağ qalmışdıq. Ermənilər bizi əsir götürüb, Əsgərana apardılar. 2 gündən sonra azad olunduq. Qızım Gülmirəni Muradın dostu Elman qu-

cağına alıb, xilas etmək istəsə də hər ikisini ermənilər qətlə yetirmişdilər...

...Döyüşkən Afşar tayfasının döyüşkən oğlu Murad və qızlarının ürək parçalayan taleyi beləcə həyat yoldaşı Nanənin göz yaşları içərsində nağıla dönüb.

... Bu nağılı danışmaq nə qədər çətindir, dinləmək bir o qədər ağırdır...

BOTH TO TELL AND LISTEN ARE HARD

Aysel and Gulmira's forefathers were from the bellicose tribe of Afshars (One of the ancient Turkic tribes). It was destined so that their grandfather Shefa kishi had come to Khojaly. When his son was born saying: "I have attained my object"...

Nana remembers that terrible night so:

- Murad having returned from the post took us out from the basement. I didn't go upstairs. The children and I began running towards the wood. My father-in-law Shefa dayi took Aysel and my 5 months old son Arzu. We were more than 150. Everywhere mountain passes, valleys and hills were full of corpses. On February 26, at dawn we passed the highway near Nakhchivanik. Very few could save. Suddenly an armoured car barred our way. Murad shouted us to lie down. I lay down over Arzu intending to save him from bullets.

The armed Armenians got off the armoured car and fired us. Murad was also firing. Crawling I came him close. I wished to die together with him. Pressing Arzu tightly I lay down. Murad was killed. In his last breath he stretched his hands to me. He tried to say something, but couldn't...

Shefa dayi and Aysel were killed too. Out of 150 men only I, my sister Roza, my 5 months old son Arzu and village man Shahnaz had survived. Armenians took us prisoners and drove to Askeran. 2 days later we were set free. Murad's friend Elman taking my daughter Gulmira tried to save her. But both were killed by Armenians...

Brave Murad from the bellicose tribe Afshar and his daughters' heart-burning fates have become his wife Nana's tale with tears in her eyes.

It is too hard to listen to this story as well as to tell...

DÜNYANIN ƏN ADI UŞAĞI ...

Qapıbir qonşuları Qiymət xalagilə tez-tez gedər, onu evdə tapmayanda məyus olar, qapının ağzında oturub, gəlişini gözləyərdi. Xankəndindən qovulanda Ağasifin anası Nazilə körpəsini qucağına alıb, "şükür sənə Xudaya, ev-eşiyim yansa da, balamı qurtardım"-demişdi.

Ağasifgilin Xocalıda yaşadıkları məhəllədə yeni evlər tikilirdi. Bu evlərin sakinləri gənc ailələr olduğundan, həmin məhəllədə uşaq yox idi. Ona görə də Ağasif mehrini Qiymət xalaya, Sevdaya salmışdı. Anası qonşularla çox mehriban idi.

Bəs, sonra nə baş verdi?

Müdhış gecənin şahidi Sevda Kərimova həmin faciə gecəsini belə xatırlayır:

-Fevralın 25-də Xocalını top, qrad atəsinə tutmuşdular. Hamımız Ağasifgilə yığışmışdıq. Səhərə kimi gözümüzü yummadıq. Təkcə Ağasif anasının yanında yuxuya getmişdi. O qədər sakit uşaq idi ki... O müdhış gecədə Nazilə oğlu Ağasifi götürüb, meşəyə qaçmışdı. Onları Naxçıvanıq yaxınlığında qətlə yetirmişdilər. Mən anamın, atamın meyidlərini axtarırdım. Ağdam məscidində Nazilənin və oğlunun cəsədlərinin yanında keçəndə Naziləni uzun, sarışın saçlarından tanıdım. Ağasifin sifətində qorxu, vahimə vardı...

Bu dünyada Ağasifə xoş sifət, dinc həyat, bir də sadəcə yaşamaq lazım idi...

Adi insan ömrü. Çünki, Ağasif dünyanın ən adi uşağıydı. Onu da çox gördülər.

Tərcümeyi-halı

Vəliyev Ağasif Zakir oğlu 1988-ci ildə Xankəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 4 yaşında qətlə yetirilmişdir.

Biography

Vəliyev Agasif Zakir oğlu. Born in 1988, in Khankendi. He was killed on February 26, 1992. He was 4 years old.

ONE OF THE ORDINARY CHILDREN IN THE WORLD

He often used to go to their next-door neighbor Giymat khala. Whenever he couldn't find her at home he became sad. Sitting at the door he used to wait till she came. When they were driven out from Khankendi his mother Nazila khala taking her baby thanked God: "Thank you God. It doesn't matter that my house was burnt but I could save my baby".

In Khojaly, in the block, where Agasif lived, new houses were being built. As the dwellers of these houses were young families, there were no children in this block. So, Agasif loved Giymat khala and Sevda. Well, what did happen then?

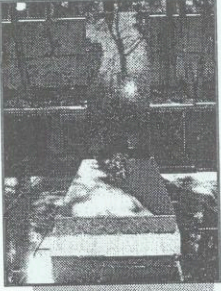
The eyewitness of the terrible night Sevda Karimova remembers it so:

- On February 25 Khojaly was fired with cannons and grads. We all gathered in Agasif's house. Till morning we remained awake. Only Agasif fell asleep near her mother. He was so quiet child...

That terrible night Nazila taking her child ran to the wood. They were murdered not far from Nakhchivanik. I was seeking for my parents' dead bodies. I saw Nazila's and her son's corpses in Aghdam mosque. I recognized Nazila for her long fair hair. On Agasif's face there was fear and terror.

Agasif needed only a kind face and peaceful life.

He needed only to live an ordinary human life. Because Agasif was one of the ordinary children in the world. But they didn't give him a chance to live...

BU MƏZARDA BİR KÖRPƏ VAR...

Həmin gecə erməni yaraqlıları 5 yaşlı körpənin başını kəsib, gözlərini çıxardılar. Onu heç kim tanıya bilmədi. Qızcığazın atası, anası ölübmü, qalıbmı, indiyədək bilinmir. Cəsədini 1992-ci il fevralın 26-da Kətik meşəsindən mərhum telejurnalist Çingiz Mustafayev gətirmişdi. İki az yaşlı qız uşaqları idi. Biri Gülmirə Murad qızı Mehdiyeva, o biri Nişanə Xocalı. Ermənilər Gülmirənin atası Muradı, babası Şəfanı, bacısı Ayseli də öldürmüşdülər.

Bakıdakı Şəhidlər Xiyabanında Gülmirəylə Nişanənin qəbri qoşadır. 14 ildir ki, Gülmirənin anası Nanə xanım məzarda qoşa uyuyan qızcığazların qəbri üstünə tər qərənfillər düzür...

Qan rəngində qərənfillər içərisində itib-batan adsız məzar, niyə haray çəkib, bu dünyaya üsyan etmirsən?

İnsanlar, bir az asta danışın... Bu məzarda bir körpə var, oyanıb ağlasa, kiridəni olmayacaq!

HERE LIES THE BODY OF A CHILD

That night the armed Armenians cut the poor girl's head and punched her eyes. No one could recognize her. Nobody knows if the poor girl's parents were alive or not. Her body was brought from the wood of Katik on February 26, 1992 by the late TV journalist Chingiz Mustafayev. They were 2 little girls: Gulmira Murad gizi

Tercümeyi-halı

Ona tercümeyi - hal yazqımı? Nə adı, nə soyadı, nə də valideynləri bilinen cocuğa. Xocalılar onu Nişanə adlandı-
nr. Xocalının nişanəsi. Xocalı-
da anadan olmuşdu. 1992-ci
il fevralın 26-da 5 yaşında qət-
lə yetirilib.

Biography

Shall we write a biography for her? Nothing is known about her: Neither her name, surname, nor parents. The Khojalians call her Nishana (sign). A sign of Khojaly. She was born in Khojaly. She was murdered on February 26, 1992. She was only 5.

Mehdiyeva and Gulmira's father Murad, grandfather Shefa and her sister AYSEL.

Gulmira and Nishana's grave are adjoining in Shehidler Khiyabani (Martyrs' Avenue) in Baku.

It is already 14 years that Gulmira's mother Nane khala puts fresh coronations on these adjoining graves...

The unnamed grave being lost under the bloody red carnations, why you don't cry and declare your sorrow to the world?

People! Please, speak in a low voice... A child is sleeping there. If she wakes up, she will have no one to soothe her.

NƏ SƏSİ GƏLİR, NƏ SORAĞI

Qarayanız, ortaboylu bir oğlan idi. Elə arzularının da oğlan çağı idi. Xankəndindəki evlərini ermənilər yandırdıqdan sonra Xocalıya pənah gətirmişdilər.

Fevralın 26-da yüzlərlə xocalılı kimi Vüqar da qadınları, uşaqları Xocalıdan çıxarmaq üçün bacardığını etmişdi. Özü isə şəhərdən çıxmağa macal tapmamışdı. Erməni yaraqlılarının atdığı güllələrdən biri onun qoluna dəymiş, dirseyini vurub sındırmışdı. Elə yaralı halda onu əsir götürüb, Əsgərana aparıblar. Əsirlikdə onu sonuncu dəfə görənlər də olub. Sonralar Vüqarı heç kim görməyib. İndiyə qədər ondan xəbər-ətər yoxdur. Nə səsi gəlir, nə də sorağı...

...Bu da yarımçıq qalmış bir ömrün hekayəti...

Tərcümeyi-halı

Şahverdiyev Vüqar Məmməd oğlu 1974-cü ildə Xankəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 18 yaşında itkin düşüb. Taleyi indiyədək məlum deyil.

Biography

Shahverdiyev Vugar Mammad oglu was born in 1974 in Khankendi. He was lost on February 26, 1992 when he was 18. His fate is unknown up to date.

NO TIDINGS

He was a dark and medium height boy. He was at his flourishing age. After Armenians burnt their house in Khankendi they had taken refuge in Khojaly.

On February 26, like hundreds of other Khojalians, Vugar did his best to take women and children out of Khojaly. But he himself hadn't a chance to leave the town. One of the Armenian bullets hit his arm and broken his elbow. He being wounded was taken a prisoner and driven to Askeran. A story goes that someone had seen him in captivity. But later on no one had seen him. No news up to date...

XOCALININ İTKİN DÜŞMÜŞ "KLOSS"U

Yaşlıları onu "Kloss" deyib çağırardılar. Hətta nənəsi Qənirə də onu "Kloss" deyib səs-ləyərdi. İri gövdəli, yaraşığı, güclü oğlan idi.

Xocalıya axırıncı dəfə 1992-ci il fevralın 13-də gələn hərbi vertolyota neçə qadını, uşağı min-dirmişdi. Amma özü minməmişdi. "Atamı qoyub getmə-rəm" - demişdi.

Zahid fevralın 26-da beşmərtəbəli binada dö-yüşən könüllülərə və özünü müdafiə batalyonu-nun əsgərlərinə patron daşıyırdı. Ermənilər şəhə-ri işğal edəndən sonra o, da Xocalını tərk etməyə məcbur olmuşdu. Fevralın 27-də səhər tezdən Kə-tik meşəsinə üz tutan dəstənin 25 nəfərindən 11 nəfəri Əsgəran yaxınlığında əsir götü-rülür. Zahidin atası Yelmar Xocalı özü-nümüdafiə batalyonunun əsgəri idi. Əsirlikdə ermənilər onu qətlə yetirir-lər. Əsirlikdən azad edilən qadınların dediklərinə görə 1992-ci il martın 3-nə kimi Zahid sağ olub. Əynində Milli Ordunun paltarı olduğundan erməni ya-raqlıları Zahidi divara çırpır, döyür, is-tehza ilə "boyevik"-deyə-rək təhqir edirmişlər.

Ötən illər ərzində Zahiddən xəbər çıxmayıb.

İndi də xocalılar məşhur filmə ba-xanda, Hans Klossun adını eşidən kimi Zahidi xatırlayırlar.

...Ondan xatirələrdən başqa nə qalıb ki...

Tərcümeyi-halı

Əbdülov Zahid Yelmar oğlu 1974-cü ildə Xocalıda ana-dan olmuşdu. 1992-ci il fevra-lın 26-da 18 yaşında itkin dü-şüb. Taleyi indiyədək məlum deyil.

Biography

Abdulov Zahid Yelmar oglu was born in 1974 in Khojaly. He was lost on February 26, 1992. He was 18. His fate is not known yet.

LOST "KLOSS" OF KHOJALY

His teenagers used to call him "Kloss". Even his granny Ganira called him "Kloss". He was stately, handsome and strong young man. He helped so many women and children to get on the last helicopter to Khojaly on February 13, 1992. But he did not get on. "I won't leave my father"- he said.

On February 26, Zahid was conveying cartridges to our volunteers and soldiers of the self-defense battalion who were fighting in one-storied house.

He was obliged to leave the town after Armenians invaded it. On February 27, at dawn 11 men who were going towards the Katik wood were taken prisoners. Zahid's father Yelmar was the soldier of Khojaly self-defense battalion. Armenians murdered him in captivity. According to words of women being released from captivity till March 3, 1992, Zahid was alive. As he had the National Army uniform on the armed Armenians struck him against the wall, beat and calling him "boyevik" (soldier) insulted him.

During the passed years we haven't heard any news about him.

Up to date, whenever the Khojalians watch the famous film and hear the name Hans Kloss they remember Zahid.

BİR GÜL ÖMRÜ YAŞADI...

Anahid dünyaya gələndən bir ay sonra anası Zeynəbi itirmişdi. Atası Eldar işi ikinci dəfə evlənmişdi. Onun Zeynəbdən 9, ikinci arvadı Elyanadan 2 uşağı vardı. Anahidi dayısı Abdulkərim saxlayırdı. Kəndlərində ermənilər sayca çox olduğundan, qonum-qonşularının hamısı ermənilər idi. Qonşuları Siranuş anadan təzəcə olmuş qızçığaza Anahidin adını qoyanda Zeynəb onun sözünü yerə salmamışdı. Sora Qarabağ hadisələri başlandı və "mehriban qonşular" Anahidgilin ailəsini Şuşukənddən qovdular. Onlar əvvəlcə Tərtərə, sonra isə Xocalıya pənah gətirdilər.

Fevralın 26-da ermənilər Xocalını işğal edəndə Anahidgilin ailəsi Kətik meşəsinə üz tutmuşdu. Həmin gecənin şahidlərindən olan Allahverdi Rəhimov deyir ki, bacım Sürəyya 5 yerdən güllə yarası almış, 4 uşaq anası bacım İradə, həyat yoldaşı Telman, qızı Xəyalə ölmüşdü. Yaralı bacım Sürəyyanı, İradənin sağ qalmış qızları Xatirəni və Kübranı güclə aparırdım. Naxçıvanik yolundakı donuz fermasının yanında qəflətən qarşımıza erməni yaraqlıları çıxdı. Mən bacama və uşaqları kolun dalında gizlətdim. Arxamızca Anahidin olduğu dəstə gəlirdi. Birdən ermənilər həmin dəstəyə atəş açdılar. Dəstədə olanların bir hissəsi öldü, bir qismini isə əsir götürdülər. Anahid də öldürülənlərin arasında idi...

...Bəlkə də Anahid həmişə göylərdən gül yağışı arzulayırmış. Amma güllə yacısına düşdü və bu yağış onun ömrünü yarıda qoydu!

Tərcümeyi-hal

Humbətova Anahid Eldar qızı 1975-cu ildə Əsgeran rayonunun Şuşukənd kəndində anadan olmuşdu. 1992-ci il fevralın 26-da 17 yaşında qətlə yetirilib.

Biography

Humbatova Anahid Eldar girl was born in 1975, in the village Shushukend of Askeran district. She was killed in her 17 years, on February 26, 1992.

HER LIFE WAS TOO SHORT...

Anahid had lost her mother Zeynab after a month of her own birth. Her father Eldar got married for the second time. He had 9 children from his first marriage and 2 more from the second one. Anahid was adopted by her uncle Agakerim. As Armenians were in majority most of their neighbors were Armenians. When Zeynab gave birth to a girl their neighbor Siranush (Armenian woman) named her Anahid. And Zeynab didn't object her. Afterwards the Garabagh conflict began and these friendly neighbors drove Anahid's family from Shushukend. At first they sheltered in Ter-ter, later in Khojaly.

That night - on February 26 when Armenians occupied Khojaly, Anahid's family left for the Ketik wood. One of the eye-witness of that night Allahverdi Rahimov says that his sister Sureyya had 5 wounds, his other sister Irada who had 4 children, her husband Telman and her daughter Khayala were killed. I could hardly carry my wounded sister Sureyya, Irada's daughter's Khatira and Kubra. Suddenly the armed Armenians blocked our way near the pig farm on the road to Nakhchivanik. I hid my sister and girls behind the bushes. The group in which there was Anahid was following us. Suddenly Armenians attacked them. Some of them were killed, the others were taken prisoners. And Anahid was among the killed people...

... May be Anahid always dreamed a rain of flowers. But she faced with the hail of bullets. And this rain interrupted her life!

QƏRƏNFİLƏ
"AĞLA" DEYƏN DİL SUSUB...

...Qədim dayı Kəlbəcərdə dünyaya gəlib. Amma ömrünün ən gözəl çağlarını Xocalıda yaşayıb. Beş övladı vardı. Uşaqlarının ən istəkli Səadət idi. Səadət Xocalı bir sayılı orta məktəbində oxuyanda ondan soruşmuşdum ki, hansı peşəni seçəcəksən? Cavab vermişdi ki, müəllimə jurnalist olacağam. Amma iş elə gətirdi ki, səadət Maliyyə Kredit Texnikumunun Xocalı filialına qəbul oldu. 1990-cü il 20 yanvar faciəsi baş verəndə Səadət şair Məmməd Aslanın şəhidlərimizin ruhuna yağan qərənfil yağışından bəhs edən "Ağla qərənfil, ağla" şerini elə yanıqlı söyləyirdi ki, daş qəlbli insan da kövrəlirdi. Səadət könlünü Valeh adlı bir gəncə vermişdi, ailə qurmuşdu. 3 aydan sonra körpəsi dünyaya gələcəkdi...

Amma düşməni onu ana olmağa qoymadı. O gecə kənd camaatı ilə birlikdə Səadət də meşəyə üz tutmuşdu. Qarşıdan nərildiyə-nərildiyə gələn BTR Səadətginin dəstəsinə çataraq hamıya atəş açır, qabağına keçəni təkərin altına salıb əzirdi. Bu güllələrdən biri də Səadətin ömrünü sona yetirmişdi. Ertəsi gün Milli Ordunun əsgərləri hənalı əllərinə qandal vurulan bir gəlinin cəsədini qarın üstündən götürəndə hönkür-hönkür ağlayırdılar. Atası Qədim dayı isə balasının cənazəsinə görə bilməmişdi. Dəhraz kəndində əsir düşərək 19 nəfərlə birlikdə Xankəndinə aparılmışdı.

Ağcabədinin Şotlandlı kəndinin qəbiristanlığında gənc bir gəlin uyuyur. Qəbrinin üstündən qərənfil dəstələri

TƏRCÜMEYİ-HALI

Abbasova Səadət Qədim qızı 1974-cü ildə Xocalıda anadan olmuşdu. 1992-il fevralın 26-da qətlə yetirilib. 18 yaşında.

Biography

Abbasova Səadət Qədim qızı was born in 1974 in Khojaly. She was killed on February 26, 1992. She was 18...

əskik olmur. Arzusuna çatmamış nakam bir gəlinin... O gəlin ki, qərənfilə "ağla" demişdi.

Amma o qərənfillərə indi heç kim "Ağla" demir...

**THE RECITER OF THE POEM
"AGLA, GARANFIL"
(CRY, CARNATION) IS DEAD**

... Uncle Gadim was born in Kalbajar. But he lived the best days of his life in Khojaly. He had 5 children. The dearest of them was Seadet. When she studied in Khojaly secondary school №1 I asked her what she wanted to be. Her answer was: "I'll become a journalist". But it happened so that she entered the Khojaly branch of Financial - Credit technical school. When Black January (January 20th) happened in 1990 Seadet said Mammad Aslan's (an Azerbaijani poet) poem "Agla, garanfil, agla!" (Cry, carnation, cry) with such a plaintive voice, that even soulless people cried. Seadet loved a young man named Valeh, and they had got married. Their baby would be born within 3 months.

But the enemy didn't give her a chance to be a mother. That night Seadet with other fellow-villagers was going towards the wood. The roaring armored car reaching their group shot them all and went over them. One of these bullets interrupted Sedaet's life in the half way. The next day when soldiers of the National Army took a dead body of a young woman with her hennaed hands handcuffed they cried bitterly. But her father uncle Gadim couldn't bury his daughter. Being taken prisoner with other 19 men was driven to Khankendi.

A young bride lies in the graveyard of the village Shotlanly of Agjabadi district. An ill-fated bride. Her grave stone is always full of carnations. But nobody says to these carnations: "Cry!"

10-00

311 1

Azerbaijan

Kel'badzhar

Agdam

Lachin

Nagorno-Karabakh

Fizuli

Dzhebrail

Kubatly

Zangelan

Nakhichevan